

ISSN 1563-0285
Индекс 75873; 25873

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия международные отношения и международное право

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

International relations and international law series

№1 (77)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ХАБАРШЫ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ СЕРИЯСЫ №1 (77)

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық көлісім министрлігінде тіркелген

Күзділік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шыгады

Журнал саяси, философиялық ғылымдар және мәдениеттану бойынша диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитеттімен ұсынылған // Докторлық диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитеттімен ұсынылған ғылыми басылымдардың тізімі кіреді // ЖАҚ бюллетені, №3 1998; Нормативтік және методикалық материалдарын жариялайтын ғылыми басылымдар тізімі Қазақстан ЖАҚ төрағасының бұйрығы 26. 06. 2003, №433-3 // Нормативтік және методикалық материалдар жинағы №6 ЖАҚ

ЖАУАПТЫ ХАТИШЫ

Балаубаева Б.М., т.ғ.к.
т.ғ.к., доцент (*Қазақстан*)
Телефон: +77011839459
E-mail: binur77@mail.ru

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Шакиров К.Н., з.ғ.д., профессор – ғылыми редактор (*Қазақстан*)
Губайдуллина М.Ш., т.ғ.д., профессор – ғылыми редактордың орынбасары (*Қазақстан*)
Айдарбаев С.Ж., з.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)
Аlessandro Grassi Bussi, профессор La Sapienza университеті (*Италия*)
Ауган М.Ә., т.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)
Байзакова К.Е., т.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)
Барбара Януш-Павлетта, т.ғ.д., PhD, асистент-профессор (*Германия*)
Беата Эшмент, саяс.ғ.д., асистент-профессор, Бремен университеті, Берлиндегі «Орталық Азиялық зерттеулер» атты неміс журналының бас редакторы (*Германия*)

Варико К., профессор, Дж.Неру университеті (*Үндістан*)
Грегори Глиссен, саяс.ғ.д., профессор Нью-Мехико университеті (*АҚШ*)
Елемесов Р.Е., з.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)
Кукеева Ф.Т., т.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)
Макашева К.Н., т.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)
Сайрамбаева Ж.Т., з.ғ.к., доцент (*Қазақстан*)
Мусабекова У.Е., ф.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)
Николас де Педро Домингуз, профессор асистентti Барселона институты (*Испания*)
Бекмұхамбетова А.Б., з.ғ.к., доцент (*Қазақстан*)
Сәлімгерей А.А., з.ғ.к., доцент, Мемлекет және құқық институты (*Қазақстан*)
Шабаль П. PhD, профессор (*Франция*)

Ғылыми басылымдар болімінің басшысы

Гульмира Шаккозова
Телефон: +77017242911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген
Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мөлдір Өміртаікізы
Телефон: +7(727)377-34-11
E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ № 10580

Басуга 06.03.2017 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Қолемі 17,8 б.т. Офсетті қағаз.
Сандық басылыш. Тапсырыс №862. Таралымы 500 дана.
Багасы көлісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы КазҰУ, 2017

1-бөлім

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ДИПЛОМАТИЯНЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРИ**

Раздел 1

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ
И ДИПЛОМАТИИ**

Section 1

**ACTUAL PROBLEMS OF
INTERNATIONAL RELATIONS AND
DIPLOMACY**

Baizakova K.I., Yermekov A.B.

**The Impact of Chinese
SLOC Development within
International Security Trends**

Geopolitical ascendancy of China as a growing superpower entails to the development of new tendencies in the area of the international security. Chinese policy on sustaining of the energy security and active search of various crudes led to the development not only a transport and logistical strategy, but also to the shifts within strategic environment, especially in area of the India Ocean. Chinese SLOCs (Sea Lines of Communication) in the contemporary period play a crucial role under shaping and development of tendencies in the sphere of regional security. The theme and nature itself of Chinese SLOCs have a complex character and cover such areas like a transportation and logistics, foreign policy and strategy, development of military forces and PLAN capabilities.

Key words: logistics and transportation, ports, tankers, PLAN (People`s Liberation Army Navy), strategy, energy.

Байзакова Қ.И., Ермеков Ә.Б.

**Қытай ТБК дамуының
халықаралық қауіпсіздік тренді
әсері**

Қытайдың алпауыт мемлекет ретінде геосаяси тұргыдан өрлеуі халықаралық қауіпсіздік саласында жаңа тенденциялардың дамуына алып келуде. Қытайдың энергетикалық қауіпсіздік және жаңа энергия қорларын белсенді іздестіру саясаты, оның тасымал және логистикалық стратегиясының дамуына ғана алып келмей, стратегиялық ортада, әсіресе Үнді мұхиты аймағындағы өзгерістерді түдірған болатын. Қазіргі таңда Қытайдың теңіздеңі қатынас жолдары аймақтық қауіпсіздік саласындағы тенденциялардың қалыптасуы мен дамуында шешуші роль атқаруда. ҚХР-дың теңіздеңі байланыс жолдары мәселесі мен оның табиғаты күрделі сипатта ие бола отырып, оның тасымал және логистика, сыртқы саясат пен стратегия, қарулы күштердің дамуы мен ҚХАА әскери-теңіз флотының мүмкіндіктері секілді тұстары бар.

Түйін сөздер: логистика және тасымал, порттар, танкерлер, ҚХР-дың әскери-теңіз флоты, стратегия, энергетика.

Байзакова К.И., Ермеков А.Б.

**Воздействие развития
китайских МЛК в трендах
международной безопасности**

Геополитическое становление Китая как растущей державы приводит к развитию новых тенденций в области международной безопасности. Политика Китая по поддержанию энергетической безопасности и активного поиска различных энергоресурсов привела к развитию не только транспортной и логистической стратегии, но и к изменениям в стратегической среде, в особенности в районе Индийского океана. Китайские морские линии коммуникации в современный период играют ключевую роль при формировании и развитии тенденции в области региональной безопасности. Сама тема и природа морских линий коммуникации КНР носит комплексный характер и охватывает такие стороны, как транспортировка и логистика, внешняя политика и стратегия, развитие вооруженных сил и потенциал военно-морского флота НОАК.

Ключевые слова: логистика и транспортировка, порты, танкеры, военно-морской флот КНР, стратегия, энергетика.

THE IMPACT OF CHINESE SLOC DEVELOPMENT WITHIN INTERNATIONAL SECURITY TRENDS

1. Chinese SLOC development and its main features

By the midst of 2000s, it is became an obvious fact that China is in the way to transform from the point of regional power to semi-global power. Chinese export oriented strategy demands for sustaining its robust economic growth raw materials. By 1993 China is becoming oil importer country. Energy needs closely related with its intensive domestic growth, compelled PRC political leadership to develop and accept a new foreign policy strategy which is the one of the important parts of the Chinese foreign policy priorities. Approximately, by the end of 90s, China has become active participant in the global oil and more widely raw materials market participant. Chinese search for energy resources made its policy more active and notable in such geographically distant areas like Africa, to say precisely in Sub Saharan Africa, in the Middle East, in Latin America. All of these developing trade, economic, energy links have, indeed the complex influence on development of Chinese SLOC (Sea Lines of Communication) which is composed of various factions, among which are: commercial and military ships, development of various ports, security of SLOCs and its strategic impact.

Chinese development of Sea Power Strategy is preconditioned by two main factors: economic and military-strategic. Economic reasons and general preconditions were formed since time of Chinese economic growth became evident and undeniable fact. As was mentioned before, the period of 90s can be measured as a starting point for resource diplomacy. Military-Strategic preconditions for SLOCs development is basically preconditioned by maritime tensions and US declared 'rebalancing' strategy toward Asia-Pacific where military component is pivotal. China possesses a large amount of territorial areas: coastline 18.000 km, three million square kilometers of territorial seas, over 6.500 islands with an area larger than 500 square meters. November 8, 2012, at the 18th Party Congress of the Chinese Communist Party was accepted a strategy ``building China into a sea power nation`` [1]. Concept of the ``building China into a sea power nation`` is inherently has a multidirectional nature: utilization, protection, management, environmental protection, maritime sovereignty, ocean technologies and etc. [2]. 18th Party Congress statement's view on ``building Sea Power Strategy`` lately was affirmed by CCP's President Xi Jinping: ``The 18th Party Congress has

set the important task of building China into a sea power nation. It is of great significance to implement the important task for promoting China's economic development in a sustainable and healthy way, safeguarding national sovereignty, security and developing interests, realizing the objective of building China into a well-off society in an all-round way and the rejuvenation of the Chinese nation. We must advance our concern for the ocean, understanding of the ocean, and administration over the ocean, so as to make new achievements to push forward the building of China into a sea power nation [3]. The term of "Sea Power Nation" has a strong mixed links with another concepts and foreign and security definitions: maritime sovereignty perspectives which are closely related to South China Sea territorial disputes and safety and normal functioning of the SLOCs in far distant areas and with alongside straits. The issues of the maritime disputes over national maritime sovereignty demands development of a strong modern Navy in order to defend Chinese sovereignty, rights and interests. [2]

The development of SLOC (Sea Lines of Communication) has obtained strategic importance and high government attention since the beginning of 2000s. After exhaustion of internal Chinese oil sources in North-Eastern areas of the country, by Beijing was accepted one of the perspectives Chinese foreign policy strategies aimed at different points of the world – "resource strategy". "Resource strategy" itself means Chinese search for energy and raw materials in Africa, Latin America, Central Asia, Middle East for sustaining of normal pastes for economic development. Strategy is based on making deals on mining of various sorts of raw materials such as oil, gas (Middle East and Central Asia) and non-ferrous and ferrous metals (sub-Saharan Africa). As a matter of fact, Chinese "Resource Strategy" and energy security are semi-identical terms in definition of its main characteristics. Against the background of some elements of this strategy, to say precisely, Beijing faces with issue of securing its SLOCs in order to make them effective in its performance and securing them. Here, the geographical factor plays a determinative role, because in such close areas like in Kazakhstan, Russia and Myanmar, China could rely on continental routes of delivery, pipelines in the case of oil and gas, and railway routes in the case of minerals. But in such remote areas, like Africa, Middle East and Latin America logistics and transportation strategy predominantly relied on tankers deliveries which are the inseparable part of SLOCs' components. Here, in this strategic point,

Chinese energy strategy and SLOC are closely linked to each other.

Term of the SLOC (Sea Lines of Communication) has a mixed understanding and it is composed of different concepts from different disciplines. Major components which make a general sense for SLOCs from disciplinary sciences: logistics and transport, maritime navigation, strategy and military. SLOC – it is a maritime route between ports for commercial, logistics and naval forces. SLOC plays a predominant transportation functions for delivering of trade goods from one point to another. Three main elements construct a SLOC: first, tankers; second, maritime geographical routes; third, ports. First element – tankers or in other words VLCC (Very Large Crude Carrier) is related to shipbuilding industry; second element – maritime routes on sea and straits where ships pass their way to certain ports, are related to geography and its locations in the World Ocean areas; and the last, third element – ports related to transportation hubs which perform various sorts of cargoes their delivery capacity. And as a final tendency- it is a development of further more complex and advanced blue water naval capabilities. All of the blended tendencies and issues became in central of Beijing's considerations over SLOC development since last decade.

With increasing oil dependency and probable imports rising to 80 percent by 2025 [4] for China is becoming important to make a good management over its tanker fleet and its capacity for oil and other resources transportation in technical capabilities terms and also general management issues. As mentioned in Andrew Erickson and Gabe Collins's article: "Beijing's Energy Security Strategy: The Significance of a Chinese State-Owned Tanker Fleet" major role in the determination of Chinese strategy regarding tanker development is the issue of domestic production and construction a state-flagged tankers oil fleet capable of hauling up to three-quarters of Chinese oil imports by 2020 [5,6].

Development of tankers shipbuilding industry has a complex measures in the context of SLOC development. Here, it could be classified on directions of the commercial management, construction and technologies and its place and significance in sustaining of energy security. As mentioned by Xinhua News Agency and China Daily 60 percent of oil imports are carried by Chinese shipping companies. As was mentioned by a senior official at the Ministry of Communications' Water Transport Department, Peng Cuihong, that it is need to build additional oil tankers to reduce reliance on foreign tankers [7]. A clear position in this sense is described by China

Daily: ...as the world's second largest oil importer, our overseas supplies are vulnerable. Inadequate ocean shipping capacity is a weakness that could prove fatal. We have cause for worry with around 85 percent of our entire oil imports transported by foreign-flag vessels. This is acceptable when business is just business. But we are not in a perfect world. The best way to minimize our vulnerability is to increase our preparedness for less than normal times. It is well within our reach to have more than 60 percent of our oil imports carried by Chinese-flag tankers, if that is what we need for oil security. The government should not economize on this strategic national interest. It has the financial resources to make it happen. The subsequent shipbuilding orders will in turn be a major boost to home shipyards. The authorities' idea to encourage more domestic shipping companies to enter the ocean-faring business is a good one... We can also handle the technology. Several domestic shipyards have been building large crude oil carriers for years. We applaud the Ministry of Communications' determination to upgrade our self-reliance in ocean shipping. It is an insightful decision that will help guarantee a more comfortable position in the kind of special times we hope never come [8]. Especially these both thesis's taken their confirmation after announced US "Rebalancing strategy" where military component plays a central role.

As mentioned in Luo Ping's article "National Oil, Nationally Hauled: China's Energy Security Insurance Line" by 2010 Beijing intends to transport 40-50 percent of its oil imports in PRC-flagged states, then by 2020 this number will be increased to 60-70 percent, also is calculated that by 2010 in order to sustain normal transportation would be need more than forty VLCCs (Very Large Crude Carrier) which would be able to carry of 1.5 million barrels of oil [9].

Management issues as well as directly related to VLCC relations. Here, can be mentioned parallels with energy sector of China. Energy security is a primary objective in the hand of state control in order to sustain formidable control and management over vital patters. Chinese energy strategy is realized by leading state-owned companies like CNPC, Sinopec, CNOOC, PetroChina, Sinochem and etc. Some difference led between oil and its transportation in the state control. Oil issues is regulated and managed by state companies meanwhile maritime transportation has a diverse base with cooperation of private companies. In this context, some Chinese scholars state that tankers shipbuilding industry would be suited under the state control. General

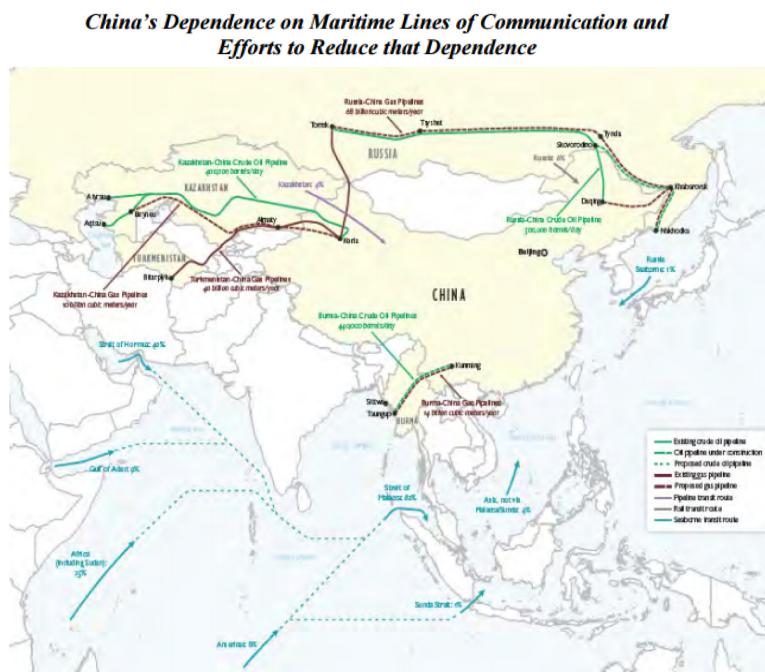
question rising in this context it is stand points dedicated to management, does it have a commercial base or does it have state strategic control? By the midst of 2000s 90 percent of China's oil shipping capacities were served by foreign vessels [10]. For China it would be necessary more than 40 VLCCs to satisfy its goals of carrying 50percent of imports by Chinese tankers by 2010 [10, p.671]. Last but not least role is influenced by distance of transportation which in its turn demand high costs for realization, thereby preferring foreign VLCC for performing transport missions [11]. Approximately since the midst of 2000, China's shipyards and development of PRC-flagged tankers became identical to state-owned oil companies in their management style confirming its strategic importance. Role of the domestic ports in handling with energy security and transportation is dedicated to increase its amount of carried crude. For instances, in the midst of 2000s, only three ports – Qingdao, Zhoushan, and Shuidong – could directly berth tankers displacing 200,000 DWT or more, such as the VLCCs that deliver crude from Africa and the Middle East. Consequently, China is rapidly preparing specialized facilities at Ningbo, Quanzhou, and Maoming on China's southeast coast to handle 200,000- 250,000 DWT oil tankers. Introducing of new facilities, like a pipeline with improve transportation of crude and as a result will boost energy security [12].

As a conclusion, we may think that Beijing in its tankers' dilemma faces with following significant issues: first, management issues which related with state or private participation in business dealings, from one point it is an influence of commercial factor and cooperation regulated by market and another point is a state control in which transporting of crude is a vital for state's energy security. In technical issues, there is a question about DWT tankers, development of their manufacture on the bases of domestic shipyards and increasing of PRC-flagged VLCCs capable for transporting sufficient number crude necessary for China's energy consumption.

Another significant components of SLOC strategy are related to geographical dimension measured by straits through which tankers pass their way to home and again and ports. The significance of ports in this sense is determined by cargo sort, in the context of SLOC it is predominantly African ports where large amount of crudes, minerals are embarked into tankers and other transportation vehicles. Dilemma of straits in the Chinese SLOC development has a political and military-technical development features due to the determinative fact of US 7th fleet station in Malacca Strait and strategic necessity for develop

a sufficient portion of naval forces capable to secure maritime routes to various ports. In geographic dimension under PRC it is the issue how to make this transportation route more comfortable and safe for getting of Chinese routes. This question in the view of Chinese politicians, militaries and academicians has a political character. Ever, in last decade, during Bush administration policy, especially when it was concentrated in the Middle East, PRC pay attention that US and its allies would be able to blockade Malacca strait in the case of hypothetical crisis or conflict. This fact itself gave an impetus for searching

of alternative routes. Two were found Gwadar port in Pakistan, connecting with Indian Ocean in south and till north to Pakistani- Sino border. Severity of this way, it is a mountain area and that final cargo would be delivered in western edge of China, with probability that this way takes a long time. Another direction, not so populous, led through Arctic ocean. In this geographic area, cooperation is predominantly in transportation made with Russia [13]. But due to suitability, comfort ability Malacca remains a predominant oil shipping route due to the costs (in additional time, fuel, and ships) [12].

Source: DoD, Report to Congress on Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2012, May, p.37

Beijing since 1990s when it reshaped its foreign policy priorities toward Africa based on clear economic- energy cooperation. In Chinese economic strategy in Africa, due to Africa's destroyed and underdeveloped infrastructure, China realizes not only mining but also infrastructure projects dedicated for African nations domestic development and for sustaining its energy project in the region. Here, in China's Africa strategy, one of the significant consideration is prioritized to ports and hub development in their technical capabilities. Ports in geographical location are located along Africa's eastern and western littorals. There are following ports: Takoradi (Ghana), Kribi (Cameroon), Lobito (Angola), Lekki (Nigeria), Lome (Togo), Conkary

and Boffa (Guinea), Abidjan (Côte d'Ivoire), Djibouti (Djibouti), Pointe Noire (Congo- Brazzaville), Walvis Bay (Namibia), Richard Bay (South Africa), Mombasa and Lamu (Kenya), Bagamoyo (Tanzania). To show how China pays attention on ports development, it would be better to show the amount of investments which were invested in that area: in Mombasa (Kenya) in summer 2013 China and Kenya signed a \$5 billion contract for which China will finance the construction of a railway connecting Uganda and Mombasa ports. In Lamu Port (Kenya) the Chinese company China Communications Construction Company (CCCC) will construct its first three berths, port project itself costs \$484 million. In Abidjan, Côte d'Ivoire Chinese company China Har-

bor Engineering Company (CHEC) signed a \$933 million construction with the Abidjan Port Authority. Before that event, in July 2012 PRC government announced on \$5 billion investment.[14].

2. Impact of SLOC development. String of Pearls strategy

Chain of Chinese energy supplies from Africa and the Middle East demands Beijing to consider a more complex and new strategic phenomenon within Chinese foreign policy process. Once emerged as a labels of accumulated new Chinese power phenomenon's like "Beijing's consensus" and "Resource diplomacy" puts "String of Pearls" strategy among these actual trends of regional and global politics.

Phenomenon of SLOC development in overall Chinese foreign and strategic policy is extended in its nature, Chinese SLOC development got name "String of Pearls" strategy which was created by US Air Force Lt. Col. Christopher J. Person and realized in July 2006. The major idea of this thesis, placing China into Indian Ocean and subsequently placing Indian Ocean in the central place of ongoing political and strategic shifts within regional security. By the time of this article writing in time comparison, it could be identified two main periods of Chinese SLOC development, every period with its own feature: first, midst of 2000, in which politicians and strategic thinkers, first of all Chinese, identified significance of supply chain for sustaining of economic growth and recognizing the fact that this issue possesses great importance for state's security patterns on a par with energy security, military modernization, territorial integrity and sovereignty. [15] Second period, can be considered since 2011, when Barack Obama's administration officially announced its "Pivot to Asia" or in other words "Rebalancing strategy" toward Asia Pacific. Main obstruction rising for China's SLOC strategy development in the view of "rebalancing" is led that "rebalancing strategy" is composed of huge US military assets dispersed and deployed within a network of US facilities in Asia-Pacific area. The factor of US permanent presence in Asia Pacific compels Beijing to reconsider its SLOC security strategy in terms of security dilemma and further consequences.

Impact from Chinese SLOC development has substantially blended nature with three major concurrent tendencies: first, Chinese strategic aspirations toward its SLOC development in the IOR; second, SLOC as a driving force for PLAN modernization and, third, common strategic situation around the IOR in the context of Asian power ascendancy (China, India).

Strategic conditions around SLOC development are constructed around the IOR/ Western part of Asia-Pacific. Approximately 80% oil imported oil is supplied through maritime routes within the IOR and 85% of supplied resources pass through Malacca strait.

Some of the Chinese analysts on related issues such as foreign policy, maritime strategy, naval development state that contemporary period of China's development path is predominantly maritime and maritime development is put forward as a great state priority [15]. In political decision-making management, Chinese groups are divided into two camps, advocating for one or the other policy priorities: the "free marketers" who advocate for commercial base for transporting of crude by cooperation with foreign servers. This group of thinkers, in terms of sustaining oil security supply chain, appeal for US navy presence around the world ocean as a guarantor for Chinese ships passing the way from ports to home. Another group of thinkers is presented by "mercantilists" who see shipping as a part of branches of state power which should be under state's control for sustaining main the security of the state. In their view, production and possession of tankers must be under state's management and in terms of foreign policy, according to "mercantilists" maritime oil security is considered under zero-sum game perception [15, p. 51].

Common strategic situation around the IOR is constructed by maritime routes, straits through which Chinese ships oilers pass and ports where they assume crudes, cargoes and where they deliver it. Areas where these actions are spread are parts of new security environment, there are: Indian Ocean composed of Arabian Sea, Bay of Bengal, Andaman Sea, Gulf of Thailand and South China Sea. Central role in this geographical location is given to Malacca strait through which is passed a significant amount of crude not for China only but for the other East Asia energy consumption nations – South Korea and Japan. These maritime routes define a network of security environment which in future will be created for PLAN naval developments.

Common security environment within the IOR is defined by two influential factors: Indo-Pakistani local conflict caused by Kashmir and which are able to spread to littoral adjacent areas and last, second factor is defined by recently announced US "rebalancing strategy" networking security links into one regional security complex. Here, "Rebalancing strategy" itself means an engagement of regional power such as India toward a new security network linked with the center of US. Due to the complexity

of the ``Rebalance strategy`` nature, it means that third non regional- habitants power like Japan and US can be involved. Here, geopolitically South Asia security bounded on Indo-Pakistani conflict makes a complex network with other power engagement: China as a Pakistani ally, US as a Indian security partner and plus Japanese engagement. In the case of political crisis, Indo-Pakistani military clashes could occur in adjacent Himalayas area and around littoral areas. India, despite its geographic vastness can be surrounded by Pakistan and China in North and if Chinese will be boosted in sufficient level, Chinese engagement will be posed from South. If calculate the situation in terms of military strategy, within the IOR, security construction is posed by the Indo- Pakistani conflict ranging in its military utility [16], from nuclear to conventional warfare, as a permanent factor and second incrementally developing factor, probable increasing presence of PLAN which can shift a regional balance in favor of Sino-Pakistani alliance.

Another, great event related to SLOC development it is a Chinese military modernization program. As it was noted before, some of Chinese analyst emphasize that Ocean became a part of China`s contemporary development, paying attention for trade and economic development relied on the sea. In this case SLOC became a driver for PLAN modernization process. This complex process itself has a doctrinal and tangible changes within Chinese security thinking process.

Here, in this strategic context, where many prominent Chinese political leaders within CCP and academic circles report on vitality of the Ocean and related to it patterns for China`s XXI century development. [2] In military-strategic level, China made a huge reorientation for its military forces priority development. The threat of massive conventional invasion has disappeared since the collapse of the USSR, and main apparent objectives of China`s regional security issues became concentrated around maritime disputes in East Asia and South-East Asia and Taiwan`s independence contingency. These foreign policy factors became a precondition and gave an impetus for the general course of PLA development and taking into account geographical environment, the development of Navy is the one of the main preoccupations of PRC army modernization. In common strategic level, Beijing faces with two strategic developments within its forces modernization. This strategic condition can be divided into two areas: Western Pacific and Indian Oceans respectively. In the area of Western Pacific, China is driven by clear

security patterns competition with Japan, some ASEAN nations and in some extent with the United States. Here, PLAN activity and its ability to conduct operations is defined by geographical scopes as a First Island Chain which encompass Japan, South Korea, Taiwan, the Philippines and Indonesia. The Second Island chain strengthens from the Japanese archipelago, including Mariana Islands, through Guam to the eastern borders of Indonesia [17]. PLAN modernization for the IOR (Indian Ocean Region) is basically motivated by boosting its energy security links, lifeline roots which linking China with Middle Eastern and African crude importers countries. For these conditions, PLAN construct its forces to be able to correspond appropriately in the event of crisis or conducting of operations for escorting tankers and another maritime vehicles.

In the course of the late military modernization program, in order to sustain SLOC security, major priority is given for PLAN blue water capabilities to be able to handle with various missions in the open sea and Air Forces that can sustain conducting maritime operations. It was a tendency, especially in 90s where Navy and Air Forces together performed maritime operations, by the 2010s, PLAN became more independent in its operational utilities [18 Strategic Asia 2012-13 China`s Military Challenge]. Protection of SLOCs demands an introduction of nuclear attack submarines (SSN) and surface combatants. PLAN modernization is the question of how many units of Navy forces will be introduced and their utilities, for instances in order to conduct missions with disputed areas China needs other types of surface combatants, in order to conduct missions in the IOR will be another.

Conclusion

Development of China`s SLOC within the IOR has not only economic nature but entails a strategic significance for sustaining Chinese economic development and as a result of its comprehensive national power. In this sense, there is growing of Chinese influence in the IOR, in confines of ``String of Pearls`` areas. Basic question which constitute the problem is that what kind of further trajectories will be in the development of Chinese invested ports across ``String of Pearls`` areas. Here, the main question on Gwadar and Sri Lanka ports infrastructure development, will it be economic or after sometime it will have a military characteristics and utilities. More Chinese assertive and steady policy in this direction could halt its

``peaceful development`` policy or in other extent the development of military component of SLOC is confined by its proclaimed ``peaceful development`` foreign policy doctrine [18]. In the case of transport and logistics development and building military

capacities to be able to handle SLOC security, and political passivity of India, US, the IOR could became zone under Chinese influence which indicates its rising geopolitical influence across ``Strategic Asia``.

References

- 1 Report of Hu Jintao to the 18th CPC National Congress, China.org.cn, November 16, 2012, http://www.china.org.cn/china/18th_cpc_congress/2012-11/16/content_27137540_8.htm
- 2 China's ``Sea Power Nation`` Strategy Wu Xiaoyan <http://isdp.eu/content/uploads/images/stories/isdp-main-pdf/2014-wu-chinas-sea-power-nation-strategy.pdf>
- 3 Xi Jinping, ``We Must Advance Our Concern for, Understanding of, and Administration Over the Ocean,`` The Central People's Government of the People's Republic of China, July 31, 2013, http://www.gov.cn/ldhd/2013-07/31/content_2459009.htm
- 4 Office of the Secretary of Defense, Military Power of the People's Republic of China 2007, Annual Report to Congress, p.8 //<https://fas.org/nuke/guide/china/dod-2007.pdf>
- 5 Andrew Erickson and Gable Collins ``Beijing's Energy Security Strategy: The Significance of a State-Owned Tanker Fleet`` //<http://connection.ebscohost.com/c/articles/26584858/beijings-energy-security-strategy-significance-chinese-state-owned-tanker-fleet>
- 6 Qiao Enyan, ``Petroleum Enterprises and Their Use in National Oil Security Strategy``, Modern Chemical Industry, July 2005, pp.9- 12.
- 7 ``China Must Carry 60% of Seaborne Oil Imports on Local Shippers`` , Xinhua Financial Network News, June 14, 2007
- 8 Oil Security at Sea,`` China Daily, June 14, 2007 // <http://www.chinadaily.com.cn/>
- 9 Luo Ping, ``National Oil, Nationally Hauled: China's Energy Security Insurance Line`` (Guoyou Guoyun: Zhongguo Ne-nyuan de Anquan Baozhang Xian), Maritime China, February 2005, pp. 38-40.
- 10 ``China Urged to Beef Up Ocean Oil Shipping,`` Asia Pulse, March 15, 2006. //<http://www.ogj.com/articles/print/volume-104/issue-38/general-interest/china-seeks-oil-security-with-new-tanker-fleet.html>
- 11 Ren Xiaoyu, ``Analysis and Opinions on How PetroChina Markets Its Equity Oil,`` China Oil and Gas, 2002, pp. 50-52 // <http://www.ogj.com/index.html>
- 12 Andrew Erickson and Gabe Collins Beijing's Energy Security Strategy: The Significance of a Chinese State-Owned Tanker Fleet p. 675 // <http://connection.ebscohost.com/c/articles/26584858/beijings-energy-security-strategy-significance-chinese-state-owned-tanker-fleet>
- 13 Interview with scholar on energy security: Rovshan Ibrahimov 09.06.2016
- 14 China in the African Ports: A String of Pearls in the Making? Marc Casabayo and Roger Greatrex p. 23 // <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8852087>
- 15 Gunboats for China's New ``Grand Canals``? Probing the Intersection of Beijing's Naval and Oil Security Policies Andrew Erickson and Lyle Goldstein //www.andrewercikson.com/2009/04/gunboats-for-china-'grand-canals'-probing-the-intersection-of-beijing's-naval-and-energy-security-policies/
- 16 Anthony H. Cordesman, Abdullah Toukan, Michael Wang, Eric P. Jones The Indian Ocean Region: South Asia Subregion // CSIS, 24.4.2016 P. 14 – 16
- 17 Andrew S. Erickson, Gabriel Collins China's Maritime Evolution: Maritime and Commercial Factors p. 59 // http://www.inhacis.com/zeroboard/data/krback/1207813097/03_Ericson.pdf
- 18 Prem Mahadevan, China in the Indian Ocean: Part of a Larger PLAN //<http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse156-EN.pdf>

Alipbayev A., Byuzheyeva B.

**The struggle for leadership
in the Asia-pacific region:
China and Japan**

In article the present condition and prospects of the Chinese-Japanese global cooperation and rivalry in their combination are considered. The Chinese approaches to development of the political and economic relations with Japan both the Japanese vision of an eminence of China and possible reaction of Japan to this eminence are estimated. The key role of China and Japan in evolution of a general situation on space of East Asia and, especially, in real development of East Asian integration is analyzed. In general, it is represented that promotion on two vectors – «An ASEAN – China» and «an ASEAN – Japan» will become the real direction of deepening of integration processes in East Asia. Integration of China and Japan on such burning issues as a situation on the Korean peninsula, influence of extraregional players is considered.

Key words: China, Japan, ASEAN, state, policy, cooperation, integration, economy.

Әліпбаев А.Р., Бөжеева Б.З.

**Азия-Тынық мұхит
аймағындағы көшбасшылық
үшін қурес: Қытай және
Жапония**

Мақалада қазіргі кезеңдегі жапон-қытай жаһандық ынтымақтастырылған мен бәсекелестігінің жағдайы мен келешегі нақты екеуінің үндестігінде қарастырылады. Жапониямен саяси-экономикалық қатынастарының дамуына қатысты Қытайдың ынғайы және Қытайдың өрлеі түсініне жапондық көзқарас пен осы өрлеуге байланысты Жапония таралынан шығуы мүмкін әрекеттеп сараланады. Қытай мен Жапонияның Шығыс Азия кеңістігіндегі жалпы жағдайдың эволюциясына және өсіреле, шығысазиялық интеграцияның нақты дамуындағы негізгі рөлі саралады. Жалпы, «АСЕАН – Қытай» және «АСЕАН – Жапония» еki тармағында алға жылжуы Шығыс Азиядағы интеграциялық үдерістерінің терендей түсінің нақты бағыты болары айқын. Корей түбеніңде ахуал сияқты өзекті мәселелерге қатысты Қытай мен Жапония арасындағы өзара іс-қимылдар, аймақтан тыс жатқан елдердің ықпалы қарастырылады.

Түйін сөздер: Қытай, Жапония, АСЕАН, мемлекет, саясат, ынтымақтастық, интеграция, экономика.

Алипбаев А.Р., Бюжеева Б.З.

**Борьба за лидерство
в Азиатско-Тихоокеанском
регионе: Китай и Япония**

В статье рассматриваются нынешнее состояние и перспективы китайско-японского глобального сотрудничества и соперничества именно в их сочетании. Оцениваются китайские подходы к развитию политических и экономических отношений с Японией и японское видение возвышения Китая и возможная реакция Японии на это возвышение. Анализируется ключевая роль Китая и Японии в эволюции общей ситуации на пространстве Восточной Азии, и особенно в реальном развитии восточноазиатской интеграции. В целом, представляется, что продвижение по векторам «АСЕАН – Китай» и «АСЕАН – Япония» станет реальным направлением углубления интеграционных процессов в Восточной Азии. Рассматривается взаимодействие Китая и Японии по таким острым проблемам, как ситуация на Корейском полуострове, влияние внeregиональных игроков.

Ключевые слова: Китай, Япония, АСЕАН, государство, политика, сотрудничество, интеграция, экономика.

THE STRUGGLE FOR LEADERSHIP IN THE ASIA-PACIFIC REGION: CHINA AND JAPAN

Introduction

Asia-Pacific region represents one of the largest centres in the world of financial resources, international trade, technology, modern production. In the Pacific region are intertwined interests of different countries, playing a major role in today's international political and economic relations. The leading countries of the world, Japan, China, US, Russia are trying to find their key positions in the region.

Rivalry and interaction of Japan and China

Competition and cooperation of Japan and China exerts its influence on the world of economy and politics. On the one hand, China and Japan are the key resource for economic growth for each other, and the increasing economic dependence on each other pushing them to look for other solutions to the mutually beneficial co-development in East Asia. On the other – exacerbated the struggle for a more influential position in the international arena, for the lead in the space of states of East Asia, with the output states to new sources of energy. One group of interests – economic benefits, «non-traditional» security threats – strengthens the component «cooperation» in relations between Beijing and Tokyo, it brings them objectively. Then the other – the competition in the economy, energy and politics – the country pushes apart reinforcing component «rivalry.»

The root causes of the rise of conflicts of Sino-Japanese relations are rooted in the new international phenomenon – temporary political parallelism elevation and Japan, and China on the basis of their global economic role, recognized by the world community. Based on its economic successes and opportunities, Beijing and Tokyo – in parallel and at the same time – look for ways to increase their own role in global and regional politics, seeking to have the right and the opportunity to influence the formation of a new architecture of international security and co-development of the World.

Both countries have long sought to become the leading regional power. Since the 80s of last century, Japan became the first country to initiate the establishment of an East Asian community, and Japanese economists have put forward the idea of «a flock of flying

geese» economic cooperation in East Asia, where Japan acted as a «leader goose», followed by four «Asian dragon», and behind them – the developing countries such as Malaysia and China. But in the beginning of the XXI century, when the Japanese economy was in recession and the global and regional situation has changed dramatically, the concept of «goose flock» has remained only on paper. In 2002, Prime Minister of Japan, Junichiro Koizumi called for an «East Asian bloc» in order to regain a leading role in this association, but this idea has not been implemented.

However, Japan still wants to gain control over East Asia. On November 30, 2004 during the ASEAN + 3 summit, Koizumi made a proposal to make Japan the chairman of the East Asia Summit in 2005, to the time to get the leading role in this format. The proposal did not meet with unanimous approval by the ASEAN countries [1].

During the reign of the new Chinese leadership under Hu Jintao (since 2002-2003.) there were significant changes in the foreign and security policy of China strategy and the means to ensure it. At the heart of change – both objective and subjective factors. The former include the need to respond to the globalization of the Chinese economy. To the second – changing the mentality of the Chinese political elite. In late 2005, at the UN summit in Hu's speech was formulated a new strategy of Chinese diplomacy to «build a harmonious world», under the supervision means «to achieve political balance:

(1) between their own country's development and the responsibility of the international community,

(2) between the economic, political and security interests in the relations between the great powers,

(3) between the holding of an international order reforms and ensure « [2].

Despite the improvement in relations between ASEAN and China in the new century, China is still perceived in the ASEAN with a certain anxiety and discomfort. Hence – Tokyo regional leaders perceived as a balancer to China, which allows ASEAN, on the one hand, to contain China, on the other – to play on the rivalry between Beijing and Tokyo for leadership in ASEAN relations. ASEAN capitals believe where China, Japan, and there will be, and with superior resources. Competition in the triangle of China – Japan – ASEAN ASEAN is the vector – China for Japanese investment. In general, it appears that the promotion of two vectors – the «ASEAN – China» and «ASEAN – Japan» will be

a real trend of deepening the integration process in East Asia.

Economic growth and the strengthening of China's political influence in the world over the past three decades have created a real competition of Japan in East Asia. Now, the key players in the two countries have become regional space in China and Japan. Both states are both partners and competitors. From their interaction depends critically on the progress of East Asian economic integration.

In East Asia, exacerbated by the Sino-Japanese rivalry for economic and political influence in the region. In the area of trade, China steadily increasing imports from East Asia, which accounts for more than half of China's imports. Imported products are mainly for processing and assembly of finished products to its further expansion into the markets of Western countries. Trade is growing and China's purchases from neighbouring countries for the region to extinguish dissatisfaction with recent repression of their products in the US and Europe Chinese goods. However, in recent years significantly increases the investment attractiveness of China for Asia, compared with Japan. In East Asian countries account for two-thirds of the volume of incoming foreign investment in China, and only 5% – in Japan. Exports of Japanese investments in the countries of the region and more than modest and does not exceed 20% of the total export of capital from Japan [3].

To date, Japan and China – the two major powers in the western Pacific Ocean, but the United States does not belong geographically to the region to play a very important role here because of its strong economic and military-political presence. Folding the balance of forces in the triangle of Washington – Beijing – Tokyo and in the future, perhaps the most important for the evolution of the situation in East Asia and, more broadly, in the Asia-Pacific region. Among the external factors that influence the state and development of Sino-Japanese relations, the US, of course, remains one of the most obvious and important.

Also, China and Japan are playing a leading role in the Korean peninsula. Sino-South Korean relations is based on a fundamental basis: the commitment to the values of democracy and market economy, the involvement of both countries in the political-military alliance with the US, mutual desire to work together to ensure security on the Korean Peninsula and in Northeast Asia. However, the value of the Japanese-Korean relations should be evaluated not only through the prism of the state

of the bilateral dialogue. From the point of view of Tokyo, emphasizes the director of East Asian Studies Center at the Institute of International Relations (Monterey, CA) C Akaha, the Korean Peninsula remains largely «gate openers Japan's path to Asia» and Korean policies gives an indication of the content of the Japanese foreign policy in general [4]. In this context, the relationship with Tokyo to Beijing's policy on the Korean peninsula allows you to better present the position of Japan regarding the growing Chinese influence on the situation in the world, primarily in the Northeast Asia. China is also suited to the relation with the two Korean states as an important element unified foreign policy concept, built on the basis of coordination of the political, economic, military and humanitarian. At the same time the Korean direction of Chinese foreign policy manifested accents, reflecting the development of relations with key partners, including Japan [5].

In the Document of the Japanese Defense Agency, «Guidelines for the National Defense Program – 2005» are reflected the probable military conflicts, such as the natural resources in the disputed area of the East China Sea territorial dispute over the Senkaku Islands, the support of the United States by Japan in its conflict with the of China over Taiwan , and among these problems territorial dispute over the Diaoyu islands (Senkaku).

The most difficult issue for modern China is to assess Japan's commitment to the attainment of a high international weight (including getting the UN Security Council permanent member status), and the lifting of restrictions on the use of the armed forces, imposed on Japan to its post-war constitution.

One of the factors determining the prospects for cooperation between China and Japan in the context of global and regional globalization, is the stability and predictability of high political models in both countries. Also close trade and economic ties have formed a natural economic interdependence between the two countries. China and Japan use it for mutual benefit and in order to ensure their own economic security.

Two great neighbor eager to develop relations in the direction of the strategic partnership. However, they present and continue to present a number of potential challenges. The root causes of this is hidden rivalry in the struggle for the acquisition of power in the Asia-Pacific region. At the same time, nationalism and a sense of national dignity will always put the leadership of the two countries to have to make a clear choice, in order to prevent the situation worsening.

Conclusion

Our conclusions regarding the economic positions of China and Japan in East Asia reduced to the fact that it takes a significant niche in the field of trade in Japan, but in the field of investment cooperation place and role of China in the region, much stronger. After its successful role in overcoming the consequences of the Asian financial crisis (1997 - 1998) China is actively lobbying for free trade agreements with ASEAN and the individual countries of the region. Beijing successfully demonstrated in front of the East Asian countries, its benefits compared with Japan: a giant, open-air market is quite capable of absorbing both goods and investments, and to deliver a competitive and labor-intensive products and to invest in neighboring countries. As a result, China tightens regional trade and investment flows and successfully directs them to Western markets, including Japan.

Japan forced China to catch up by offering their draft agreements with ASEAN and the Republic of Korea. The only way for Japan in this regard is to maintain a high-technology and high-tech level of its economy and foreign economic relations, including the expansion of direct exports to the western markets and the opening of the domestic market for the import of goods, services and capital. And on this basis – the implementation of the idea of «ASEAN + 3 (Japan, China, South Korea)», as the foundation of East Asian integration instead forming dominance at the Chinese format «ASEAN plus China».

In general, the nature of the Sino-Japanese relations in the trade and economic sphere, suggests that they have good prospects for further development. This is facilitated by a factor of geographical proximity, long close historical and cultural ties, a reliable political framework of relations. There remains yet and a certain complementarity of the two economies: advanced scientific and technical basis, management experience of Japan naturally combined with the availability of natural resources and surplus labour force in China.

Changes to the prevalence of «Requirements for integration motivation» of «the need for domination», «cooperative thinking» over the «alarmist» does not come automatically the next generation of leaders for change. They will require a wide-ranging dialogue between the Chinese and Japanese elites, between intellectuals, youth, between the «ordinary people».

Литература

- 1 Современный Китай в системе международных отношений / отв. ред. Д.В. Буяров. – Благовещенск: «БГПУ», 2013. – Стр. 431-433.
- 2 Михеев В.В. Китай-Япония: конкуренция за лидерство [China-Japan: Competition for Leadership]. – М.: РАН ИМЭИМО, 2011. – С.104.
- 3 Потапов М. Экономическое соперничество и сотрудничество Китая и Японии в Восточной Азии. – М.: РАН ИМЭИМО, 2007. – С.25-31.
- 4 Akaha Ts. Japan's Multilevel Approach Toward the Korean Peninsula after the Cold War // Korea at the Center. Dynamics of Regionalism in Northeast Asia / Ed. By Charles K. Armstrong, Gilbert Rozman, Samuel S. Kim, Stephen Kotkin. – New York – London, 2006. – P. 184.
- 5 Федоровский А. Китай и Япония на Корейском полуострове. – М.: РАН ИМЭИМО, 2014. – С. 88-94.

References

- 1 Modern China in the international system. Ed. ed. Buyarov D.V. – Blagoveshensk: «BGPU», 2013. – P. 431-433.
- 2 Mikheev V.V. Kitay-Yaponiya: konkurensiya za liderstvo [China-Japan: Competition for Leadership]. – M.: RAS IMEIMO, 2011. -P.104.
- 3 Potapov M. Economic rivalry and cooperation between China and Japan in East Asia. – M.: RAS IMEIMO, 2007. – P.25-31.
- 4 Akaha Ts. Japan's Multilevel Approach Toward the Korean Peninsula after the Cold War // Korea at the Center. Dynamics of Regionalism in Northeast Asia / Ed. By Charles K. Armstrong, Gilbert Rozman, Samuel S. Kim, Stephen Kotkin. – New York. – London, 2006. – P. 184.
- 5 Fedorovskii A. China and Japan on the Korean Peninsula. – M.: RAS IMEIMO, 2014. – P. 88-94.

Центральная Азия – новый динамичный субрегион всей Евразии и мира. Казахстан и другие государства, находящиеся здесь доказали свою способность к суверенному, достойному, развитию.

Президент Республики Казахстан
Нурсултан Назарбаев

Muratbekova A.

From Asia to Eurasia: China and India interests in Central Asia

Central Asia, situating in the core of Eurasia and being a direct neighbor to China and extended neighbor to India attracts both countries in multiple aspects. With rich energy recourses and transit potential both India and China tries to play an active role in the region. While China enhances its engagement through regional initiatives as 'Economic Silk Road', India also wants to benefit and improve its involvement in regional cooperation. The security issue which is vital for both India and China formulate the sphere of interests of the region. The paper analyzes the main challenges of China- India-Central Asia cooperation and new opportunities to develop partnership.

Key words: China-Central Asia relations, India-Central Asia relations, Central Asian cooperation.

Муратбекова А.

Азиядан Еуразияға: Орталық Азиядағы Қытай және Үндістан мұдделері

Еуразия жүргегінде орналасқан Орталық Азия, Қытайдың тікелей көршісі, ал Үндістанның таяу көршісі болып табылады. Бай энергетикалық ресурстары мен жоғары транзиттік потенциалы бар Орталық Азияда Қытай мен Үндістан белсенді рөл атқарғысы келеді. Қытай өз ынтымақтастырын «Бір жол – бір белдеу» бағдарламасы бойынша, ал Үндістан басқа аймақтық ынтымақтастық жүйелер арқылы өз қатысын үлестіруде. Қауіпсіздік сұрақтары, аймақтағы тағы бір өзекті мәселе. Бұл мақала Қытай-Үндістан-Орталық Азия мемлекеттерінің қарым-қатынасын зерттеп, негізгі мәселелер мен дамыту жолдарын ұсынады.

Түйін сөздер: Қытай – Орталық Азия қарым-қатынасы, Үндістан – Орталық Азия қарым-қатынасы, Орталық Азиядағы ынтымақтастық.

Муратбекова А.

Из Азии в Евразию: интересы Китая и Индии в Центральной Азии

Центральная Азия, расположенная в центре Евразии и будучи прямым соседом с Китаем и отдаленным соседом с Индией, привлекает азиатских гигантов по многим аспектам. Китай и Индия пытаются играть активную роль в центральноазиатском регионе, в регионе с богатыми энергетическими ресурсами и транзитным потенциалом. Китай развивает присутствие в регионе через региональные инициативы «Один пояс-один путь», тогда как Индия также развивает отношения и активно вовлекается в региональную интеграцию. Вопросы безопасности играют не менее важную роль для обеспечения стабильности Индии и Китая. Статья анализирует основные вызовы сотрудничества между Китаем, Индией, Центральной Азией и возможности развития партнерства.

Ключевые слова: отношения Китая и Центральной Азии, Индийско-Центрально-Азиатское сотрудничество, сотрудничество в Центральной Азии.

**FROM ASIA TO EURASIA:
CHINA AND INDIA
INTERESTS
IN CENTRAL ASIA**

I. Introduction

Today the economic involvement of China comparing to India is larger, however, India with its regional programmes also improve cooperation. The main aim of the research is to investigate China –India relations in Central Asia. Studying China-Central Asia and India-Central Asian relations along with China-India relations in a global term will answer a question how the China-India rivalry can influence to the Central Asian region? In the paper, it is analyzed cooperation of China-India in a global and regional context with Central Asian countries.

The Sino-Indian relations have an impact in regional and global level. Taking into account growth dynamics and human capital possibilities of two most populated and emerging markets, it cannot be neglected the significance of bilateral cooperation and competition of two giants. Both India and China being ancient civilizations and emerging fast-growing countries had divergences at some point and convergences in another point. The unsettled border, Tibet issue, Sino-Pak ‘all-weather partnership’ are the main challenges in Sino-Indian relations. However, growing the economic potential of both countries and the policy of ‘first economics, then politics’ gained a huge success in full-circle cooperation. Growing activities and possibilities of both China and India led to the competition in both economic and geopolitical context. Moreover, competition for energy, hydrocarbon and natural resources for the largest consumer markets are a vital part of survival. Central Asian countries situated in the heartlands of Eurasia with no direct access to the ocean, but with huge potential of resources became a strategically important region for China and India. Both countries choose their own way and own perception of interests in the region.

Relations between Central Asia, India and China have deep historical roots. As long as the Silk road remained open, Central Asia was the heart of East-West trade between China and India on one side and Western world on another. The Silk Road connected Xian (the ancient capital of China) through the Hexi Corridor to Southern end of the Great Wall, and then divided into two directions, to the north through Taklamakan desert and south Gobi desert and Tien Shan Mountains across Turfan, Aksu and Kashgar [1].

The collapse of the Soviet Union reemerged the «geographical pivot of history» by Halford Mackinder (1904) [5]. According to Mackinder's doctrine of geopolitics the significance of navy had shifted. If the basis for Columbian era was a navy, he predicts that 20th century will be dominated by land, the World Island or the «core» is Eurasia, which he called as «Heartland». His theory emphasizes the geography of the Earth dividing into two sections, the World Island and Peripheral Islands, which include America, Australia, Japan, the British Isles and Oceania.

Disintegration of Soviet Union shifted the significance of the region and The «Heartland Theory» with pivotal area was popular to state the geopolitics in Central Asia region. New geopolitical studies occur with the emergence of the «New Great Games» in Central Asia. H.Clintons «The New Silk Road» which was announced in 2001, Brzezinski and Huntington's theories of Eurasia, mostly characterized Central Asia geopolitically and ethnically unstable region with potential instability because of internal problems, geopolitical position, close to Afghanistan and danger of major great powers.

Along with other geopolitics, as Zabotseva wrote, scholars approach allies at «creating a synthesis between orthodox geopolitics and geo-economic discourse to develop a new understanding of geographic arrangements as social constructions that are changeable over time» [6].

Also, neighboring states tried to improve and enhance its collaboration with Central Asian states, as the theory of Pan-Turkism with Turkey as a Turkic brother of the region, the Pan-Slavonic theory with collaboration Russian population of most Central Asian countries. Islamic World also extended its involvement in the region. The Great Game theory of USA, after 9/11 also shifted the balance and interests of the US.

Central Asia nowadays represents five fingers of the hand: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan. In physical geographical context Central Asia according to Cowan, refers to Dzungaria (Xinjiang, China), the Takla-Makan (Xinjiang, China) and Gobi [2]. During the USSR the term »Central Asia» (Srednyaya Aziya) implies only to four republics of the region, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan, excluding Kazakhstan. Russians said «Central (Middle) Asia and Kazakhstan» (Srednya Azia i Kazakhstan) when referring to the largely Muslim region. However, in Turkic language, term «Central Asia» (Orta Asia) refers to all Muslim nations of the region, even the Russian terminology gradually influence to the

region [3]. Scholars from India include in Central Asia Xinjiang (China), Kashmir (India) and south Afghanistan. In geographic terms, the central area of Asia, consist of Xinjiang and surrounding areas in Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, Afghanistan, Pakistan, Kashmir, Tibet, Qinghai, Gansu, Inner Mongolia, Mongolia and the Russian Federation [2]. Le Houerou highlighted the climatic difference between Middle and Central Asia and said that most scientists confuse these two notions [2].

Maskerras and Clarke stated that it is necessary to present 'Central Asia' as primarily a cultural rather than a purely geographic concept [4]. Central Asia represents the core of Eurasian continent- including five post-Soviet states, Xinjiang, Mongolia, northern Iran and Afghanistan. From 1996 the term «Middle Asia» (Srednyaya Aziya) was changed officially to «Central Asia» (Centralnaya Azia) and nowadays is used to the five states of the region.

The Central Asian states formed after the collapse of Soviet Union and the geopolitical balance has been undergoing slow evolution. The young states faced the vacuum of influence and discovery of mineral resources, enhanced the interests of global and regional players. The newly independent Central Asia states shares a common culture, social structure, historical memory and bound with Soviet legacy.

Regional processes to connect the Central Asian region and share common problems led to establishing the Central Asian Union in 1994 with a 'common economic area'. Tajikistan was formally accepted to CAU in 1998, while Turkmenistan consistently declined the invitation. In 1998 the CAU was changed to the Central Asian Economic Union and in 2001 reestablishing to the Central Asian Cooperation Organization (CACO) [7]. Basically, CACO was an example of «formal regionalization», as an organization who can't develop an effective structure for economic coordination, as well as to improve interstate trade relations, security policy. As the CACO became a less effective forum to promote cooperation in the region, Central Asian states Kazakhstan in 1995, Kyrgyzstan in 1996 and Tajikistan in 1999 joined the CIS Customs Union and reestablished to Eurasian Economic Community in 2000, in 2014 it was changed to the Eurasian Economic Union.

II. Global China-India relations

India and China are Asian giants with an overall population of 1/3 of the world and with a

high level of economic development, attracts all regional and global players. For Central Asia being a direct neighbor to China and has deep historical and cultural ties with India, makes important to look not only China-Central Asia and India-Central Asia cooperation but also how the rivalry and competition between two Asian giants affect Central Asia.

Present China-India relations can be characterized as economic interdependence relations, with rapidly growing economic and strategic relations. China and India diplomatic relations started in 1951 with a period of friendship and the hostility after the 1962 war. The war which lasted only a month influenced to overall China-India relations a lot, and still even stepping forward to beneficial cooperation and collaboration, the effect of the «China threat» can be seen in the region. After the war of 1962, China and India suspended its relations till the international situation had shifted, which led to warming bilateral relations. However, the most vulnerable issue «the border dispute» still remains unsolved. There were three institutional committee's working on the border issue and results of these working groups were signing an agreement on Confidence Building Measures in the Line of Actual Control. Today, there are 4 official agreements on that issue, which ensure stability and security of border areas. The Special Representative Group met constantly to develop mechanisms to resolve the border question. Indeed, more than after 60 years of the end of the border war, the consequences is still clearly seen. The relations between China and India gradually changed after the reshifting their foreign policy and foreign economic policy. Both countries based on the economic interdependence and beneficial economic relations changed their attitude towards each other. In 2008 «A Shared view for the 21st century» was signed in Beijing, which shows that both countries have their interests in each other not only for a short term but also for a more extended period. However, most of the scholars and media workers had a negative view of China and to this win-win economic cooperation influences the cohort of anti-China people to develop the regional collaboration of India and China.

In terms of economic development, China started economic liberation decades earlier than India. China shifted its ideological struggle to economic development in the late 1970s, after ‘opening up’ its economic reforms to the world. Indeed, China did a lot after the post-Mao era, when the global total import and export was barely 0.75 percent of total global trade, while in 2004 it was conducting over one trillion USD of foreign trade [8]. However,

the nature of China’s economic modernization was dependent on Foreign Direct Investments and foreign trade, China’s social transformation, and political stability have to be entwined with sustaining high growth rates on a regular basis. India’s economic reforms started in 1991 when a serious macroeconomic and balances of payments crisis forced a reassessment of India’s development strategy [8]. Economic reforms of India was focused on fiscal consolidation and limited tax reforms, removal of controls on industrial investments and on a reduction of import tariffs [8]. Today we face India as a third (in terms of PPP) largest economy in the world.

III. China-India interests in Central Asia

After establishing the independence of Central Asian states both China and India pursued their own politics. Chinese interaction with independent Central Asian states passed several stages of cooperation. China’s first aim was to determine borders with three new neighbors. The demarcation was important to demilitarize the border and to prevent the separatist movements in the region. At the second stage, China in the frame of Shanghai Cooperation Organization tried to build collective security activities to prevent the spread of «three devils»: extremism, separatism, and terrorism. Through gaining significant improvements in securing the region, excluding or limiting the separatist movements in Xinjiang and settling the borders, China’s relations with Central Asian countries moved to the next step. Primarily reasons of mutual cooperation with all Central Asian countries were developing market relations, through extracting mineral resources, hydrocarbons and other mineral resources as well as developing industries, infrastructure and communications. Another step for improving bilateral and regional relations was in promoting Chinese language and culture, according to the Chinese model, basically through activities of the Confucius Institutes.

Nowadays, China’s policy toward all Central Asian countries succeeded a lot and has a huge impact on the economic and strategic development of all Central Asian countries, and positioning itself as a second influential actor in the region, surpassing Russia in economic terms, but not in cultural or strategic ties.

China’s diplomacy in Central Asia can be divided into several directions, one of which is Central Asia’s energy interests. Notably, Central Asian states are rich with energy resources. Turkmenistan’s gas reserves are fourth in the world,

Kazakhstan and Uzbekistan have second and third gas reserves and Kazakhstan are among twelfth largest oil deposits in the world. Tajikistan and Kyrgyzstan have a hydropower potential of which only 10% is being used [9].

The growth of domestic energy demands and changes in international situation after 9/11 forced China to secure its oil supplies. Before China concerns energy as an economic issue and did not consider from political-economic and strategic perspective. The main aim was economic profits, rather than secure of oil products. In the 2000s the jump in the amount of oil supply and changes in international situation caused price growth, turbulence and instability in the main provider of energy products Middle East region, changed China's strategy toward energy issue, which was formulated in «energy strategy for the twenty-first strategy». One of the first steps of changing energy strategy was reconsidering the perception of crucial energy interest in Central Asia. Nonetheless, since 1997 China started to pay more attention to Central Asian energy on a large scale. The investment of CNPC (China National Petroleum Corporation) to Kazakhstan oil fields and readiness to construct oil pipelines through the Kazakhstan was a start of important cooperative energy projects [10]. However, only after 2001 China rethink its energy strategy towards securing its energy interests rather than economic significance and as the result was a resumption of oil pipeline construction in 2003.

Current projects in Central Asia with Chinese investment, and CNPC's distribution in Central Asia: Central Asia gas pipeline with 50% of Chinese share and Kazakhstan south gas pipeline; In Uzbekistan there are 3 projects, Minbulak (50%), The Aral sea blocks (20%) and the Silk Road projects (100%); while in Turkmenistan Amu Darya project (100%) with Chinese investments. In Kazakhstan there are 9 projects with CNPC participation, Aktobe (89.17%), North Buzachi (50%), MMG (50%), PK (67%), KAM (25%), ADM (100%), Chimkent refinery (50%), Northwest crude oil (49%), China-Kazakhstan crude oil pipeline (50%) [11].

China's energy interests in Central Asia also covers Turkmenistan with rich natural gas reserves and Uzbekistan with moderate mineral resources. Meanwhile, some scholars argued that Chinese energy is not significance taking into account amounts. China's oil import exceeds 100 million tons per annum, while only 2 million tons come from Central Asia. At present, about 50 percent of oil imports come from the Middle East, 20 percent

from Africa and only 8 percent of oil imports are from Central Asia[10]. Comparing in a global perspective may be inaccurate to show China's needs because China might not need a big amount of oil from Central Asia, the type of oil product and its consumption meets the needs and even developing infrastructure to import oil products China at that stage comply its demands.

Mineral resources are another priority of Chinese diplomacy in Central Asia. Rich mineral resources of Central Asia need to China to provide economic development.

The top priority of Chinese diplomacy in Central Asia was to ensure its stability and security. Xinjiang Autonomous Region is a direct neighbor with three of Central Asian states and taking into account larger Muslim population and separatist movements of Uighurs as a most vulnerable issue, it was important to China to have good connections with Central Asia to prevent or limit separatist and extremist mood.

Once the border was marked and Central Asian neighbors showed its stability, the Chinese government started its policy to develop West regions by launching «West Development program» in 2001. The strategic importance of «West Development Plan» was to serve Xinjiang as a two-way conduit linking China with Europe.

Basically, in economic terms, Central Asia has no a great impact on the Chinese economy. In absolute or relative terms, trade with Central Asia is a very small portion. Trade with Central Asia in China accounts only 0,6 percent of total volume of foreign trade. Whereas, Central Asian trade with China accounts 10 percent of overall trade [10]. However, 80 percent of overall trade with Central Asia goes through Xinjiang [12]. And developing Xinjiang as a hub for trade and transit through Central Asia to Europe is designed to provide economic development and prosperity of the region for maintaining security and stability. Chinese authorities are believed that while improving the social satisfaction of Xinjiang, the level of separatist mood will decrease.

Basically, trade relations of China with Central Asia is promoting to earn economic benefits, as well as improving infrastructure, transportation links. Main products China import from Central Asia are raw materials, oil, energy recourses, hides, skins, cotton, yarn, ferrous and non-ferrous metals, fertilizers, cement. Whereas to Central Asia exported cheap consumer goods, chemical products, machinery, electronic goods and other finished goods.

China's land transportation through Central Asia was extended, Kashgar links with Kyrgyzstan via Osh, Turgart and Karamik; Tajikistan via Osh, Sary Tash and Murhab, which has linked to Karakoram Highway through Pakistan-occupied Kashmir, that secure Central Asia access to the sea via Pakistan; and Kazakhstan via Alashankou and Khorgos [12, p.98]. Eurasian Economic Bridge starting in eastern China Lianyungang, one of the main ports crossing over China's east to Xinjiang, Kazakhstan, and China. Also, China plans to build Special Economic Zone in Kashgar to connect with Pakistan and Central Asia through Karakoram Highway. In Kazakhstan already fully operating SEZ Khorgos.

Also, China became a main external creditor of Central Asian countries. During the financial crisis in 2009, China extended its loans to Kazakhstan to 13mln USD, Turkmenistan 8 mln USD and Tajikistan, where 60% of all external country loans are from China.

India's position is quite different in the Central Asian region. The security dimension was a prior factor of collaboration after establishing diplomatic relations. Changes of geopolitical context in the second half of the 1990s because of the Taliban regime shifted the situation in the region. Afghanistan, its activities of radical terrorism and drug traffickers threats the stability and security of the region and affect not only to the northern borders of India but to the stability of India as a whole country as well. In addition, Pakistan, its geographical position and closeness to Central Asia as a part of Muslim world bothered Indian politicians. As well as security interests, the economic, historical and cultural interests of India are taking place. Historical and cultural ties of India with the region dates back from the ancient period and have a strong cultural effect. Commercial interests in Central Asia is driven by India's emerging and dynamic growing market, also by extracting natural and energy resources. Generally, India's policy in Central Asia characterized as bringing stability through major economic and power cooperation to Afghanistan and Central Asian region and India usually defines Central Asia as an extended neighbor.

India and Central Asia has deep historical connections. Gayer cites historian M. Alam suggestions, that «coming in 16th century of Mughals to India deepened the pre-existing links with Central Asia.... Material life in both regions was deeply affected by the accelerated movement of goods and people, while institutions of learning, religion, and politics in each area bore the imprint of the other» [13]. Traders, soldiers, Sufis, literature,

and culture were freely shared in the region, forming a powerful base for cultural values and symbols. Interaction of people, goods, and ideas in and from Central Asia which was so instrumental in sustaining deep relations was interrupted during the modern period. Therefore, the long-standing historical ties encompass the political, cultural, economic and religious dimensions constitute the basis for international cooperation between India and Central Asia. [14, p.42]. India's direct relations with Central Asia was limited during the Sovietization, but Indians presented in everyday life via television, movies, music, products as tea, etc.

India's vital interests in Central Asia are political stability, securing its energy supplies and geopolitics in the region. The Kashmir question, relations with Pakistan, religious extremism and terrorism are vulnerable security issues in the region.

India's economic policy in Central Asia difficult by several factors, the majority of Indian trade are conducted by sea and poor relations with Pakistan and disputed border area limits the trade relations with Central Asia. Also, as the Indian economy is mostly privatized, unless the state provide mechanisms for trade, it is hard to force Indian businessmen to invest in Central Asia. Also, Indian business is orientated on external market, huge consumption market and service sector do not need to Indian businessmen to export to emerging markets of Central Asia.

India's policy in Central Asia remained low in foreign policy; in 2012 Minister of State for External Affairs unveiled India's Connect Central Asia Policy to provide new opportunities for political, economic, cultural connections. The main emphasis was to strengthen the strategic and security cooperation and to improve connectivity. Potential areas for cooperation was outlined as construction sector, medical fields, assist in setting up a centre for excellence in Information Technologies, management, philosophy and languages and to develop air connectivity. India's actions in the region are to the extent it is energy hubs, Turkmenistan had already agreed to enhance energy cooperation and Indian oil and gas in the region.

India has been seeking to increase along with economic ties, its political and cultural links and Indian foreign policy intensifies its diplomatic efforts. In 2015 Indian Prime-Minister Narendra Modi visited all Central Asia countries. Several agreements were signed, particularly in Kazakhstan was signed an agreement on nuclear, uranium supply, defense cooperation, on economic cooperation. In Turkmenistan issues of terrorism, drug trafficking was covered; agreements in Uzbekistan also touched

terrorism, extremism, atomic energy, and economic relations. In Tajikistan, it was discussed cultural cooperation and the Exchange of Note Verbale [15].

All in all, India tries to participate in the region actively by launching different programmes, as «Extended Neighborhood», «Immediate and Strategic Neighborhood» and «Look North Policy» and the latest ‘Connect Central Asia’ to redesign its foreign policy vis-à-vis the region. Albeit, being optimistically about the Indian policy in the region comparing to other powers and other regional initiatives India remain still low ebb in terms of trade and investment. India’s foreign policy is mainly focused on energy, and besides oil and gas, Indians has a potential to be engaged in information technology, pharmaceuticals, and textiles, small and medium business, agriculture and experience of providing in a service sector.

V. Regional processes in Central Asia

The regional organizations with India, China and Central Asia participation are an important instrument of host diplomacy. The Conference on Interaction and Confidence Building in Asia (CICA) was promoted by N. Nazarbayev in 1992, the main aim of which is to highlight the international status of the country and to fit the theme of global peace and development. The first meeting of CICA was only in 2002 to discuss counter – terrorism issues. The CICA Summits gives an opportunity to enhance regional exchanges in anti-terrorism and economic cooperation. However, CICA is just a mechanism, it has no core competencies as SCO and not yet become an organization. A MoU between CICA and SCO was signed during the CICA Summit in Shanghai, but important functions of CICA as terrorism is overlap by SCO. Therefore, CICA is an intergovernmental forum, which has its policies and engages strategic regional actors, but without any resolutions, policies, symbolic and a platform for negotiation and discussions.

The Shanghai Cooperation Organization is one of the important instruments in Central Asia relations. Players as Russia and China weighed this organization, which was founded in 2001. The primary reason gathering neighboring countries was to settle the border and demarcate. The Shanghai Five was founded in 1996 and after joining Uzbekistan changed to became an international organization to enhance regional cooperation and security. The SCO was designed to broaden its scope in the global scene. The presence of China and Russia with small Central Asian states shows the importance of

regional cooperation and emerging interest of the region.

In 2015 in Ufa Summit it was started the process of expansion for the first time, was announced that during the Tashkent Summit in June 2016 there will be the procedure of submitting India and Pakistan to a full membership. Before that, China introduced several obstacles to accepting India and Pakistan to the SCO. China raised objections to the membership, so it takes five years, (from 2009 to 2014) to decide on inducting new members. India became as an observer in 2005 and since then India subtly indicates its interests in joining and sharing values of the SCO. In 2009, SCO decided to focus on its vertical consolidation, rather than embarking on a horizontal expansion. It takes a long way, till the moratorium ended in 2014 and India applied for membership [22].

The SCO Summit held in Tashkent, 2016 went in parallel with Plenary in Seoul on NSG (Nuclear Suppliers Group) membership to discuss entry of India and Pakistan. China raises procedural block to admit India to NSG and the process of accepting India and Pakistan to SCO was postponed until the next year that will be finalized in the next Summit in Kazakhstan.

India’s membership to SCO will provide an opportunity to boost its influence and appeal on the international arena. Russia sees the SCO’s expansion as to garner greater international legitimacy and to advance its anti-Western politics. While China will advance in security and economic terms, it will get more allies in fighting three evils and deepen its economic ties. And the addition of India and Pakistan will impede progress on these issues. As the Russian Foreign-Minister S.Lavrov states «the SCO is a major component of the new polycentric order» [17].

During talking about regional initiatives in Central Asia it is worth noting the Chinese initiative ‘One belt-one road’ (OBOR), which goes through the core of Eurasia and covers Central Asian republics with very important economic and infrastructure development of the region. According to Cooley, media estimates OBOR between 800 billion USD and 1 trillion USD, covering 890 projects in over 60 partner countries [18]. Some scholars compare OBOR with the US’s famous Marshall Plan. OBOR will foster regional connectivity and economic co-operation. Kazakhstan has already connected its plans with infrastructure projects in the frame of the initiative, to build internal transit routes and cross-country transit in Nurly Zhol programme with OBOR. Main Central Asian projects in the frame of

OBOR include China-Central Asia Pipeline, Eurasian Land Bridge, China-Central Asia –West Asia Corridor, Khorgos-Aktau railway, China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway. Some of these projects are already half or fully operates, others will be refurbished during the recent period to boost international trade and foster transportation.

Moscow had already proposed to connect the Eurasian Economic Union, a trading bloc of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Armenia, Belarus and Russia with OBOR, they started to expand cooperation on development and infrastructure issues and deepen integration. India was caught off guard when the China's Silk Road initiative was launched, while India joined quickly the initiative to join the Asian Infrastructure Development Bank.

The president of JSC «KZT Express» states, that according to the OBOR initiative in Kazakhstan, during the 9 months of 2016 in the route China-Europe-China they were dispatched 565 trains, China-Central Asia-China route dispatched 46 trains and Central Asia-Russia -48 trains. There are 3 trains goes through from China through Kazakhstan to Turkey and next year new routes will be launched to connect China with Iran and Iraq [19].

Even launching initiatives which will develop the social welfare of the region, Central Asia faces challenges in the growing «China threat» or Sinophobia. The Soviet legacy of mistrust and lack of widespread contact with China, media image of China affect to China-Central Asia relations. One of the examples of Central Asian «threat of China» can be seen in a demonstration in Kazakhstan in April 2016 against long-term leasing of Kazakh lands to Chinese entrepreneurs. The wide-spread peace demonstration took place in Kazakhstan cities with the demand to abolish Chinese land leasing. Another anti-Chinese attitude had shown during the Kyrgyz road tender which was underbid because of lack of license.

The terrorist act that takes place in Bishkek in August 2016, raises an important issue of the security when a car driven by a suicide bomber has exploded after ramming the gates of the Chinese embassy [18]. Fortunately, only a suicide bomber had died, but it implies the security issue.

The Sinophobia is close to all neighbor states, among them is India. Indian media is stirring up the negative sentiments, while the government of both countries tries to enhance relations. They tend to pay more attention to divergences and Indian media has not learned yet to see the potential of a stable environment and development [20].

One of the examples of China-India rivalry in

the Central Asian region and its implication can be seen in oil situation in 2005. The ONGC Videsh (Oil and Natural Gas Corporation) Indian state company lost a deal in Kashagan oilfield in Kazakhstan. Indian media showed that Kazakhstan blocked the deal to sell the share to China. In fact, ONGC had a deal to buy ConocoPhillips 8.4 percent for \$5Billion. At the last stage Indians decided to delay, but when Chinese CNPC bought for \$5.3-5.4billion Indians showed as it was Chinese bloc. When CNPC beat India by agreeing to pay \$4.18 billion to Petro-Kazakhstan, oil minister of India Aiyar states that India's bid for PetroKazakhstan was thwarted as the «goalposts were changed after the game began»[21]. However, the oil market as other markets faces competition but when the issue engages India and China together, it usually politicizes and revises the issue more to political content rather than a decent market competition.

Conclusion

China's and India's key foreign policy strategies in Central Asia are driven by defined factors which influence not only to the regional stability but also to the internal security. Even though, both countries competing at some levels in the region, there are some segments where the interests of them are meet. For China stability of the Central Asian region is important because of Xinjiang, for India, because of Kashmir. Therefore, both countries are promoting the security by bilateral, multilateral cooperation, as well as through the frame of regional cooperation. External security issues as a domain of international relations also is an element of domestic policy and stability in Central Asia is vital to secure stability in border areas of Kashmir and Xinjiang.

India and China simultaneously become competitors in Central Asia and the Chinese expansion in the region is closely watched by Indians. Both India and China has deep historical links with disruption during the Soviet era; however, India has no negative effects as an ideological, geographical or political threat to Central Asia. Chinese relations with Central Asia are partly influenced by «China threat» thoughts. India and China had similar approaches in Central Asia, focusing on the regional and energy security, development of partnership and people-to-people contacts, both countries states Central Asia as a strategic priority in the foreign policy.

Regional initiatives as OBOR, which will connect all countries in the region take an advantage not only to improve bilateral relations but also to cooperate together which could influence other relations.

The SCO, an important instrument to strike against terrorism, extremism and separatism are also vital to solving common issues; the acceptance of India to SCO will enhance its regional involvement and cooperation.

Despite the economic diplomacy towards the region, the trade and investment are at the lowest ebb. Both China and India are having a constructive view of the region and seeking opportunities for co-operation in the region. There are several opportunities to boost trade relations. One of the variants is with OBOR fund and AIIB efforts it is a potential to develop valuable new transit infrastructure. It also needs to provide domestic and international stability. The construction of new roads and railways will expand commerce and offer new economic opportunities, which will increase political competition and regional leadership. Taking into account low profile of Central Asia market, the most beneficial engagement in world economics is as it was done from ancient times to provide space for transport-

ing goods from East to West. Being involved in an international logistics and transit harbor provides to Central Asian states cheap goods, well infrastructure and employment.

Living conditions of the most Central Asian states are low and with poor infrastructure Central Asia could benefit from investments and improve opportunities to be in the flow.

Although, being situated among regional leaders as China, India, and Russia Central Asian states acting together and promoting common with rich mineral and energy resources, a common legacy of Soviet industry can be a potential market for development and extracting resources to the development of the region.

In conclusion, China and India interests in Central Asia as it is shown is a strategic priority, the win-win cooperation of the region will help to develop collaboration in economic, political, financial, security spheres, besides struggles among regional players and world giants.

References

- 1 Ahmad Hasan Dani. New light on Central Asia. Renaissance publishing house. – New Delhi, 1993. – P. 208
- 2 Cowan P.J. Geographic usage of the term Middle Asia and Central Asia // Journal of Arid Environments. – Vol. 69. – 2007. – P. 359-363.
- 3 Graham E. Fuller. Central Asia. The New Geopolitics. P.iv
- 4 Colin Mackerras, Michael Clarke. China, Xinjiang and Central Asia : History, Transition and Crossborder Interaction Into the 21st Century. Routledge Contemporary China Series, 2009. – P. 25-42.
- 5 Mackinder H.J. The geographical pivot of world history (1904) // The geographical journal. – Vol. 170. – No.4, December 2004. – P. 298-321.
- 6 Zabortseva Y.N. From the «forgotten region» to the «great game» region: on the development of geopolitics in Central Asia. Journal of Eurasian Studies. – Vol 3:2012. – P. 168-176.
- 7 Annette Bohr. Regionalism in Central Asia: new geopolitics, old regional order // International Affairs. – Vol 80 (3), May 2004. – P. 485-502.
- 8 Amardeep Athwal. China-India relations. Contemporary dynamics. – Routledge, 2008.
- 9 India's energy diplomacy in Central Asia could challenge China's monopoly // <http://www.orfonline.org/research/india-energy-diplomacy-central-asia-challenge-china-monopoly/>
- 10 Eugine Rumer, Dmitri Trenin and Huasheng Zhao. Central Asia: views from Washington, Moscow and Beijing. – New York, 2007. – P. 137-214.
- 11 Hu Pin, Petroleum Sciences, Vol.11:2014. – P.596-605.
- 12 K.Warikoo. Central Asia-China Cooperation. Himalayan and Central Asian Studies. Vol.17, No.3-4, July – December 2013. – P. 95-109.
- 13 China and India in Central Asia. Ed. By M. Laruelle, J-F. Huchet, S. Peyrose and B. Balci. Palgrave Macmillan, 2010. – P. 204.
- 14 Emilian Kavalski. India and Central Asia. The mythmaking and international relations of a rising power. Tauris Academic Studies, 2010. – P. 42
- 15 Catherine Putz. A 'New Chapter' for India and Central Asia? July 8, 2015. The Diplomat // <http://thediplomat.com/2015/07/a-new-chapter-for-india-and-central-asia/>
- 16 Manish Vaid. The Risks and Rewards of SCO expansion // <http://www.cfr.org/international-organizations-and-alliances/risks-rewards-sco-expansion/p36761>

- 17 Alexander Cooley. Great Games, local rulers. The new great game contest in Central Asia. Oxford University Press, 2012.
– P. 252.
- 18 Chinese embassy blast: Car bomb attack in Bishkek, Kyrgyzstan // <http://www.bbc.com/news/world-asia-37217712>
- 19 Kak Kazakhstan budet zarabatyvat na Novom Shelkovom puti http://forbes.kz/finances/markets/kak_kazakhstan_budet_zarabatyvat_na_novom_shelkovom_puti
- 20 Indian media ‘stirring up’ negative sentiments: Chinese daily // <http://www.indiandefensenews.in/2016/08/indian-media-stirring-up-negative.html>
- 21 India loses Kashagan oil field to China <http://timesofindia.indiatimes.com/business/india-business/India-loses-Kashagan-oil-field-to-China/articleshow/20879039.cms>
- 22 Ashok Sajjanhar. India and the Shanghai Cooperation Organization. June 19, 2016. The Diplomat. <http://thediplomat.com/2016/06/india-and-the-shanghai-cooperation-organization/>

Nurdavletova S.M.,
Akatayeva A.A.

**Analysis of the works
of Western researches
on Central Asia (2010-2016)**

Нурдаuletова С.М.,
Ақатаева А.А.

**Орталық Азия бойынша
Батыс ғалымдарының
еңбектерін талдау
(2010-2016)**

Нурдаuletова С.М.,
Ақатаева А.А.

**Анализ трудов западных
исследователей
по Центральной Азии
(2010-2016)**

This article analyzes the works of Western researchers on Central Asia between 2010 and 2016. We consider the point of view of various authors that focus not only on issues of geopolitics, security and international position of Central Asia, but are dedicated to the internal problems of individual countries in the region, their political and socio-economic development. By the end of the 2000s the impression that foreign interest in the Central Asian region has exhausted itself, that everything has already been written. It seems that the West has lost the geopolitical interest in Central Asia, which is supported by the presence of US and NATO forces in Afghanistan. And all the changing dramatically: on the one hand, the West is scared Russia's desire to speed up the creation of the Eurasian Union; on the other – strengthening of China in Central Asia is also not satisfied with the Western strategists. It also may include factors of Iran, India and Afghanistan, again, to understand that the geopolitical struggle over Central Asia does not disappear, but is entering a new phase.

Key words: Central Asia, Western researches, security issue, Eurasia, «Greater Central Asia», historiography, political and socio-economic development of Central Asian states.

Мақалада батыс зерттеушілерінің 2010-2016 ж. Орталық Азия бойынша еңбектеріне талдау жасалынған. Геосаясат, қауіпсіздік, Орталық Азияның халықаралық орнынан бөлек, аймақтағы жекелеген мемлекеттердің ішкі мәселелері мен саяси және әлеуметтік-экономикалық дамуы қарастырылған. 2000 жылдардың аяғына таман Орталық Азияға қатысты шет елдік қызығушылық бітіп, барлық мәселелер зерттелген сиякты көрінген болатын. Ауғанстандағы НАТО әскерінің орналасуы арқылы тұрақтылықты үстап тұруын есептемесек, Батыстың Орталық Азияға қатысты геосаяси қызығушылығын жоғалтқан сиякты көрінді. Алайда, тез арада барлығы өзгереді: бір жағынан, Батыс Ресейдің Еуразиялық Одақты құрудағы ұмтылысын тездетуі, екінші жағынан – Орталық Азиядағы Қытайдың рөлінің есіү батыстық стратегтердің қоңылінен шықпайды. Иран, Үндістан факторларын қосымша қосатын болсақ, Орталық Азия үшін геосаяси таластың актальғанын емес, жаңа фазага кіргенін байқауға болады.

Түйін сөздер: Орталық Азия, батыстық зерттеулер, қауіпсіздік мәселелері, Еуразия, «Ұлкен Орталық Азия» жобасы, тарихнама, Орталық Азияның саяси және әлеуметтік-экономикалық дамуы.

В данной статье анализируются труды западных исследователей по Центральной Азии в период с 2010 по 2016 гг. Рассматриваются точки зрения различных авторов, которые фокусируются не только на проблемах геополитики, безопасности и международного положения Центральной Азии, но и отдельных стран региона, их политическом и социально-экономическом развитии. К концу 2000-х гг. складывалось впечатление, что зарубежный интерес к центральноазиатскому региону исчерпал себя, что все уже написано. Казалось, Запад потерял геополитическую заинтересованность в Центральной Азии, которая еле поддерживалась присутствием США и НАТО в Афганистане. И все резко меняется: с одной стороны, Запад напуган стремлением России ускорить создание Евразийского союза; с другой – усиление КНР в Центральной Азии также не устраивает западных стратегов. Сюда же можно отнести факторы Ирана, Индии и опять же Афганистана, чтобы понять, что геополитическая борьба вокруг Центральной Азии вовсе не исчезает, а входит в новую фазу.

Ключевые слова: Центральная Азия, западные исследования, вопросы безопасности, Евразия, проект «Большая Центральная Азия», историография, политическое и социально-экономическое развитие государств Центральной Азии.

**ANALYSIS OF THE
WORKS OF WESTERN
RESEARCHES ON
CENTRAL ASIA
(2010-2016)**

The strategic region of Central Asia, which links the key zones of Europe and Asia together, has historically taken center stage due to its geographic significance.

It seemed that the end of the 2000s, foreign interest on our region has exhausted itself and all that could be written about Central Asia, it has been written. West, as it seemed to have lost the geopolitical interest in Central Asia, which hardly supports the presence of US and NATO forces in Afghanistan. «Legitimate» Russia's interests in Central Asia have been informally recognized by Washington as part of the «reset». Perhaps, this was made possible by the hope that Moscow's influence will be constrained by the growing presence of China in the region.

And now all has changed. On the one hand, the West is scared desire of Russia to force the creation of the Eurasian Union; on the other – strengthening of China in Central Asia is also not satisfied with the Western strategists. To this should be added the existence of factors of Iran, India and Afghanistan, again, to understand that the geopolitical struggle over Central Asia is not attenuated, on the contrary entering a new phase.

Confirmation of this conclusion can be found in the works of which are set out below. They focus not only on issues of geopolitics, security and international position of Central Asia, also are dedicated to the internal problems of individual countries in the region, their political and socio-economic development.

Research, released in the framework of the Central Asia-Caucasus Institute at the University of J. Hopkins, written by Niklas Swanström dedicated to the new role of China in Central Asia. The research «China and Greater Central Asia: New Frontiers?» continues the academic discourse given by his senior colleague F. Starr. As we know, he enters into scientific and political turn the concept of «GCA». But Swanström goes further: for Swedish scientist GCA – it is not only the Central Asia and Afghanistan, but Pakistan, Iran and Mongolia (perhaps part of the Caucasus and Azerbaijan) [1].

Unlike many other researchers Swanström adhere to the viewpoint that Beijing has succeeded in the application of soft power. The basic meaning of the Chinese policy and strategy in the region was the use of countries, resources and markets in the region in its

favor, but so that Russia and the Central Asian states do not have the impression that China is a threat to them.

Swanström trying to identify China's strategy in the region GCA. Most likely, Growing Chinese influence is already in conflict with the interests of the United States, Russia and the European Union, but the question is – will it lead to cooperation or conflict – is still open. Create close economic ties in the interior of Eurasia is an integral part of raising and strengthening the power of China.

The author also considers the problem from the point of view of European interests. He expresses the idea that the EU and China can and should boost the trans-Eurasian transport links. Scientist notes that the growing anti-Americanism and falling creditworthiness of Washington makes many countries in the region to change the orientation to Beijing.

Great interest represents the collective monograph of French and Russian scientists «Mapping Central Asia. Indian Perceptions and Strategies». The book was published under the editorship of famous French orientalists Marlène Laruelle and Sébastien Peyrouse, which, in turn, attracted to the work of the Indian researchers A. Patnaik, K. Warico, A. Sengupta, S. Gopal and others.

From the point of view of composition book consists of three parts. The first part is devoted to the general history of India and Central Asia as a bridge to the present. Relations between the two civilizations and regions are shown in terms of their historic neighborhood, intensity of contacts, and the subsequent «fragmentation» links [2].

The second part the «Contextualization Indo-Central Asian relations» considering this period like the period of the hopes, disappointments and gradual transition to a mutual pragmatism. The third part of the book is addressed to geopolitical problems affecting the Indian policy towards Central Asia – Pakistan factor, Kashmir, Afghanistan and Xinjiang.

The authors emphasize that the main cause of this publication are two paradoxes. The first of them concerns the fact that the problem of relations between India and the countries of Central Asia has become a traditional story from the point of view of classical geopolitics. But the paradox is that the authors believe that the issue actually does not study at the political, economic, strategic and cultural levels of interaction. The main link in the field of security for both sides remains Afghanistan.

The second paradox is the fact that, despite the relatively high level of development for Central Asian Studies in India, the Indian school of political science is ignored in the West and is practically in

isolation. Indian achievements in this area are recognized mainly under the auspices of Oriental Studies.

Last year, the famous American specialist in our region Frederick Starr has gathered an international team for the preparation of the project «Fergana Valley. The Heart of Central Asia». According to the scientist, with a population of 12 million people, Fergana is one of the most populated areas of the world. The uniqueness of the region also gives such factors as ethnic and linguistic diversity of the population and political fragmentation, because the valley belong once the three Central Asian states [3]. At the same time a geographical point of view of the valley are peripheral to the capitals of these republics.

This fundamental issue consists of 14 chapters that cover the history of the region from ancient times to the present, with particular problems highlighted in a special chapter on the economy, ecology, culture, Islam and international position of Fergana. But the conceptual basis sets the introduction and conclusion, written by professor Starr.

The valley has gained a characteristic for one of the centers of instability for more than two decades. It is concern primarily to the Uzbek and Kyrgyz sectors of valley.

Frederick Starr, suggest creating a collective international department, as a panacea for all the problems of the region proposes, for which he has already found a suitable name – «Coordination Council of the Fergana Valley». According to the scientist, the Council could to become the basis for a wider mutual cooperation of all countries in the region.

Historiography of Central Asia was incomplete without mentioning the work of our German and Russian researchers. Last year, in a joint project of the German Foundation Rosa Luxemburg and the Institute of Oriental Studies was released the third collective monograph «The political process in Central Asia». In the new work an international team the authors analyze the political processes in the countries of the region, particularly the socio-economic development of Central Asian states, radical changes that have affected all sectors of society [4].

In the introductory article, the authors based on the fact that in Central Asia there is a stable authoritarian model of government, a particular type of clan-bureaucratic capitalism, serving a limited number of the group, the complex interaction of a modernist tradition, the growing influence of religion in public life. Therefore, the political struggle is concentrated not on alternative policies, but mainly on the problems of influence.

In this regard, the author touches upon a very important issue. They note that there are two options for the configuration of the region that have been proposed as an alternative vision of its history, culture and political interests. One is called the «Central Eurasia», another – «Greater Central Asia». Therefore, according to supporters of the new names, its need to connect to the Central Asia, some neighboring countries and treat them as historical geopolitical entity. Such an argument has already gained popularity in the expert community and institutional support in the names of different kinds of communities, activities and departments.

According to the authors, the problem of a new view on the region and its name (in this case, the difference between the «Central Eurasia» and «Greater Central Asia» is secondary, more stylistic character) is that its designers rather vaguely proclaimed draw the boundaries of cultural geographical structure. In addition to five of these countries, it is include Afghanistan, the list may include, depending on the imagination of a particular author, Mongolia, Chinese Xinjiang, the eastern regions of Iran, north-western regions of Pakistan, Western Siberia, the Southern Urals, Volga region, Caucasus and the Crimea.

The authors of a survey «Central Asia: Decay and Decline», prepared by the International Crisis Group and dedicated to the region, said that the Cen-

tral Asia occur «disintegration and decay» [5]. To make this conclusion, the authors had to carefully examine the detailed statistics in socio-economic sphere – health, education, energy and transport.

Previous review adjoins another – «Crisis Management in Central Asia», released by the Asia Society in Washington, DC. The author F. Shishkin is considering the region in two directions: from the point of view of development of each republic and from a position of influence geopolitical actors (Russia, China, US and EU). For each of the states in the region the author find comprehensive definition: Kazakhstan – a specimen of electoral authoritarianism; Kyrgyzstan – a country of eternal revolution; Tajikistan – disastrous state; Turkmenistan – fueled by gas the kingdom in the sands; and finally, Uzbekistan – a police state of strategic importance [6].

Thus, we see a rich palette of opinions, concepts and theories concerning the present state and future development of Central Asia. It should be noted that many experts have expressed the idea that the existence of a relatively quiet period in the region in the international system, which coincided with the end of the legislature George W. Bush and the period of the current administration of Barack Obama, is completed. Now, when the basic problems of long-term destabilization of Iraq and Afghanistan, the Arab East were solved, the West has a problem of destabilization of Iran and Pakistan.

Литература

- 1 Swanström N. China and Greater Central Asia: New Frontiers? – Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2011. – P. 18.
- 2 Mapping Central Asia. Indian Perceptions and Strategies. Eds. By M. Laruelle and S. Peyrouse. – Farnham: Ashgate, 2011. – P. 32.
- 3 Starr S.F. (ed.). Ferghana Valley. The Heart of Central Asia. – Armonk, New York, London: M. E. Sharpe, 2011. – P. 41.
- 4 Политический процесс в Центральной Азии: результаты, проблемы, перспективы. – М.: ИВ РАН/ЦСПИ, 2011. – С. 63.
- 5 Central Asia: Decay and Decline. Asia Report № 201. 3 February 2011. – Bishkek / Brussels: ICG, 2011. – P. 44.
- 6 Shishkin Ph. Central Asia's Crisis of Governance. – Washington, DC: Asia Society, 2012. – P. 40.

References

- 1 Swanström N. China and Greater Central Asia: New Frontiers? – Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2011. – P. 18.
- 2 Mapping Central Asia. Indian Perceptions and Strategies. Eds. By M. Laruelle and S. Peyrouse. – Farnham: Ashgate, 2011. – P. 32.
- 3 Starr S.F. (ed.). Ferghana Valley. The Heart of Central Asia. – Armonk, New York, London: M. E. Sharpe, 2011. – P. 41.
- 4 Politicheskiy process v Centralnoi Azii: rezul'taty, problemy, perspektivy. – M.: IV RAN/CSPI, 2011. – C. 63.
- 5 Central Asia: Decay and Decline. Asia Report № 201. 3 February 2011. – Bishkek / Brussels: ICG, 2011. – P. 44.
- 6 Shishkin Ph. Central Asia's Crisis of Governance. – Washington, DC: Asia Society, 2012. – P. 40.

Акмадиева Г.П.

**Тәуелсіз Қазақстанның
дипломатиялық тәжірибесі
қалыптасуының тарихи аспекті**

Мақалада қазіргі Қазақстанның дипломатиялық қызметінің алғышарттарына, қалыптасуы мен дамуының тарихи аспектіне талдау жасалған. Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің алғашқы жылдарындағы дипломатиялық тәжірибелінің алдында тұрған алғашқы міндеттерін, қадамдарын қарастырған. Сонымен бірге, мақалада тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында қызмет атқарған дипломаттарға назар аударылған. Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрлігінің даму кезеңдері мен қазіргі кезеңдегі негізгі міндеттеріне талдау жасалған. Қазақстан Республикасы дипломатиялық тәжірибесінің нормативті-құқықтық негізін, олардың жетілдірілуін талдаған. Автор Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты мен дипломатиясының тұжырымдамалық негізі жөнінде өзінің көзқарасын білдіреді. Мақалада Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметінің дамуы мен үйімдестірылуының құқықтық реттелуіне талдау жасалған. Материал қазіргі Қазақстанның сыртқы саясат нормалары мен институттарын салыстыру және Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметін жетілдірудің тарихи жолын анықтау контекстінде берілген.

Түйін сөздер: дипломатия, дипломатиялық қызмет, сыртқы саясат, Қазақстан Республикасы, Сыртқы істер министрлігі.

Akmadiyeva G.P.

The historical aspect of the formation of the diplomatic practice of independent Kazakhstan

The article deals with the historical aspect of the formation and development of diplomatic service of modern Kazakhstan. The author considers goals of the diplomatic practice of the Republic of Kazakhstan in the beginning of the independence. Also, it is paid the attention on diplomats who worked in the period of formation of the independence. It is analyzed development periods and main goals of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan at the present stage. The author considers legislative and regulatory base of diplomatic practice of the Republic of Kazakhstan. The author offers his vision of the conceptual foundations of foreign policy and diplomacy of the Republic of Kazakhstan. The article analyzed the development and legal regulation of the organization of the diplomatic service of the Republic of Kazakhstan. The material is presented in the context of the historical ways of improving the diplomatic service of the Republic of Kazakhstan in the comparison of institutions and norms of the foreign policy of developing modern Kazakhstan.

Key words: diplomacy; diplomatic service; foreign policy; Republic of Kazakhstan; Ministry of Foreign Affairs.

Акмадиева Г.П.

Исторический аспект становления дипломатической практики независимого Казахстана

В статье рассматривается исторический аспект становления и развития дипломатической службы современного Казахстана. Автор рассматривает первоначальные задачи дипломатической практики Республики Казахстан в первые годы независимости. А также уделяет внимание дипломатам, которые исполняли обязанности в период становления независимости. Проанализированы периоды развития и основные задачи Министерства иностранных дел Республики Казахстан на современном этапе. Автор рассматривает нормативно-правовую базу дипломатической практики Республики Казахстан и предлагает свое видение концептуальных основ внешней политики и дипломатии Республики Казахстан. Анализирует развитие и правовое регулирование организации деятельности дипломатической службы Республики Казахстан. Материал представлен в контексте исторического пути совершенствования дипломатической службы Республики Казахстан в сравнении институтов и норм внешней политики развивающегося современного Казахстана.

Ключевые слова: дипломатия, дипломатическая служба, внешняя политика, Республика Казахстан, Министерство иностранных дел.

**ТӘУЕЛСІЗ
ҚАЗАҚСТАННЫҢ
ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ
ТӘЖІРИБЕСІ
ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ
ТАРИХИ АСПЕКТІ**

Қазіргі кезеңдегі мемлекеттердің өзара тәуелділігінің өсүі және қазіргі әлемнің жаһандық мәселелеріне байланысты мемлекетаралық қатынастардың күрделенуі әрбір мемлекеттің дипломатиялық қызметтің рөлі мен маңызын арттырып отыр. Қазіргі даму және халықаралық қатынастардың күрделенуі жағдайында мемлекеттер арасындағы байланыстардың кең және әртүрлі болуының арқасында мемлекеттің сыртқы саясатын және дипломатиялық қызметтің жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың рөлі артып, олардың құқықтық мәртебесі нығайып, атқаратын функциялары кеңейіп әрі өзгеріп жатыр. Бұл міндеттерді орындау Қазақстан Республикасы сыртқы қатынастарының шетелдік және ішкімемлекеттік органдарының дипломатиялық қызметтіне жүктелген.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі жарияланғаннан кейін мемлекет жетекшілерінің алдында өзіндік сыртқы саясат жүргізуінде күрделі міндеттері тұрды. 1990 ж. басында негізгі міндет – дипломатиялық қызметтің нормативті-құқықтық негізін құру, оның мәртебесін, міндеттері мен өкілетін, ұйымдастырушылық құрылымын анықтаپ, кадрлық жағынан қамтамасыз ету, сонымен бірге министрлікті қаржы және материалдық-техникалық жағынан қамту болды [1]. Себебі, республикалық Сыртқы істер министрлігінің функциялары тек қана консулдық және хаттамалық мәселелермен шектелгендейді Қазақстанның халықаралық аренада өзіндік іс жүргізу тәжірибесі болмады. Осындағы жағдайда Президент Н.Ә. Назарбаев Ресей Сыртқы істер министрлігіне кеңестік министрлікте қызмет атқарған қазақстандық дипломаттарды іріктең, олардың Отанына қайта оралуына әрекет жасау өтінішін білдірген болатын. Бірінші кезекте тек қана орталық аппаратта емес, сонымен бірге шетелдердегі КСРО елшіліктерінде және халықаралық ұйымдар жанындағы өкілдіктерде қызмет атқарған тәжірибелі дипломаттар жайлы сөз қозғалды.

Бұл туралы С. Курмангужин «Қыска мерзімнің ішінде орталық аппарат пен шетелдерде қызмет атқарған қазақстандық дипломаттар шақырылып, олар КР Сыртқы істер министрлігі бөлімшелерінің жетекшілері ретінде тағайындалды. Біз қызметкерлердің өзара алмасылымдылығын ұйымдастыруға тырыстық, қауыртты тәртіп бойынша жұмыс істеп, қызмет-

керлерді әртүрлі бағыттар бойынша тағайындағы және олар сөзбе сөз айтқанда қысқа мерзім ішінде жұмыс жасады. Тәуелсіз Қазақстан сыртқы саясатының тиімділігі дипломатиялық кадрларды даураудың деңгейіне байланысты екені анық болды. Республикаға КСРО Сыртқы істер министрлігінің жүйесінде қызмет атқарған 12 жоғары білікті дипломаттар қайтып келді. Олар және ҚазКСР Сыртқы істер министрлігінің қызметкерлері сыртқы саяси ведомстваның ұйымдастыруышылық мәселелерін шешкен негізгі ұйытқысы болды және біздің дипломатиямыздың халықаралық аренага шығуын қамтамасыз етті» – деген баға береді [2].

Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметінің қалыптасу жолындағы маңызды қадам 1992 ж. 2 шілдедегі Қазақстан Республикасы Президентінің Жарғысымен бекітілген «ҚР Сыртқы істер министрлігі жөніндегі» Ереже болды. Бұл Ережеге сәйкес Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі мемлекеттің дипломатиялық қызметінің орталық органды мәртебесіне ие болды. Ережеде Сыртқы істер министрлігінің функциясы, құрылымы, дипломатиялық ранг беру, қызмет ақысы, материалдық-техникалық қамту мәселелері анықталды [3].

Бірақта отандық дипломатияның тамыры Қазақстан Республикасының егеменді даму жылдарымен шектеліп қоймайды, оның тарихы теренде жатыр және Қазақстан тарихымен тығыз әрі үздіксіз байланысты. Қазақстанның дипломатияда тәуелсіздік пен азаттыққа ұмтылған қазақ халқы ата-бабаларының табанды рухы мен данышпандығы көрініс тапқан. Қазақ ұлттық дипломатиясының негізі Қазақ хандығының кезінде-ак қаланған. Бұл үрдіс мемлекеттің территориялық тұтастығын және тәуелсіздігін қорғау ісіне маңызды үлес қосқан. Керей мен Жәнібек хандарының басқару кезеңінде басталып, Әбілқайыр мен Абылай кезеңінде жалғасын тауып жатты. Егер XX ғ. келсек, мемлекетаралық сипатқа ие болған алашордалықтардың қызметін мысалға алуға болады. Отандық дипломатия тарихында КСРО-ның Сауд Аравиясындағы өкілетті өкілі әрі әйгілі қазақ дипломаты Нәзір Төрекұловтың қызметі маңызды орын алады.

Сонымен бірге, 2014 ж. қазақстанның сыртқы саяси ведомство өзінің 70 жылдығын атап өткені белгілі. 1944 ж. 1 ақпанда КСРО Жоғары Кенесі «Одактас республикаларға сыртқы қатынастар саласында уәкілдік беру және осыған байланысты Жалпы одактық Сыртқы істер халық комиссариантын одактас-республикалық Халық

Комиссариатына ауыстыру (қайта құру) жөніндегі» Заң қабылдаған болатын. Бұл құқықтық актінің маңыздылығын бағалай келе, профессор М.А. Сарсембаев «Заңың қабылдануымен әрбір одактас республикада ендігі кезекте жалпы одақ органдары арқылы емес, тікелей түрінде халықаралық құқықтық субъектілікті жүзеге асуры мүмкіндігі туды» деген пікір білдіреді [4].

Министрліктиң тарихы Қазақстан Сыртқы істер халық комиссариатының бірінші халық комиссары Төлеген Тәжібаевтың атымен тығыз байланысты. Оның жетекшілігімен алғашқы шешімдер мен алғашқы құжаттар қабылданды. Сонымен бірге, ҚазКСР Сыртқы істер министрлігі жалпы КСРО-ның сыртқы саясатына қосқан үлесімен белгілі. Мысалы, 1973-1976 ж. аралығында Сыртқы істер министрі қызметін атқарған М. Фазылов 1976-1983 ж. КСРО-ның Малидегі, ал 1983-1990 ж. Мароккодағы Төтенше және Өкілетті Елшісі қызметін атқарған.

Біздің ойымызша, өз кезеңінде әлемдегі жетекші сыртқы саяси ведомствалардың бірі ретінде бағаланған КСРО Сыртқы істер министрлігінде қол жеткізген тәжірибе тәуелсіз Қазақстан дипломатиясының «үзіліссіз» халықаралық ынтымақтастық пен серікtestіk көпірін құруға ықпалын тигізді. Олардың мектебі көптеген жас дипломаттарға дипломатиялық хат алmasудың сабагын, аналитикалық жазбалардың стилистика қағидасын игеруге мүмкіндік берді.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің жариялануымен Сыртқы істер министрлігінің тарихы жаңа деңгейге шықты. 1991 ж. желтоқсанда Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі жарияланғаннан кейін Қазақстан Республикасының сыртқы істер министрі лауазымына Төлетай Сүлейменовты тағайындау жөнінде ҚР Президентінің Жарғысы қабылданды.

1992 ж. барысында Қазақстан Республикасының алғашқы елшілерін тағайындау жұмыстары өтті: Ақмарал Арыстанбекова – БҰҰ жаңындағы тұрақты өкіл, Қанат Саудабаев – Қазақстанның Түркиядығы елшісі, Алим Джамбуршин – Қазақстан Республикасының АҚШ-ғы елшісі, Мұрат Әуезов – Қазақстан Республикасының Қытайдағы елшісі болып тағайындалды [5]. 1994 ж. бастап шетелдердегі Қазақстан Республикасының елшіліктерінің саны 15-тен 52-ге жеткен. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан елшісі лауазымына 122 адам тағайындалған [6].

1993 ж. 18 сәуірде Қазақстан Республикасының Вена конвенциясына қосылуы туралы ҚР Президентінің Жарғысы қабылданды. Бұл 1994 ж. 4 ақпанда күшіне енді. 1961 ж. дип-

ломатиялық қатынастар жөніндегі Вена конвенциясы мемлекеттер арасындағы дипломатиялық қатынастарды реттейтін негізгі халықаралық құқықтық құжат болып саналады. Сондыктан Қазақстан Республикасының тәуелсіздіктін алғашқы жылдарында аталған конвенцияға қосылуы республикамыздың дипломатиялық қызметі мен тәжірибесінің қалыптасуы мен дамуындағы негізгі қадамдардың бірі болды деп айтуда болады.

1995-1999 ж. «Қазақстан Республикасының халықаралық келісімдерге қол қою, орындау және күшін жою тәртібі жөніндегі» Заңның, «Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі жөніндегі Ереженің» және «Қазақстан Республикасының Консулдық жарғысының» қабылдануымен сыртқы саяси қызметтің заңнамалық негізі құрылды. 1997 ж. 12 қарашада тәуелсіз Қазақстан тарихында алғаш рет «Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметі жөніндегі» Заңға қол қойылды [7]. Бұл Заңның көптеген нормаларының Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметі үшін қажеттілігіне қарамастан, аталған Заңды тәжірибелік тұрғыдан жетілдіру қажет болды. Яғни, дипломатиялық қызметтің қалыптасу үрдісінде қазақстандық дипломаттардың көп қырлы қызметтің атқарымдық, саяси-құқықтық аспектілерін нығайту қажеттілігі туындалы. Осында жағдайда, жоғарыда аталған Заң қайта қарастырылып, 2002 ж. 7 наурызда дипломатиялық қызметтің кеңейту және дамыту талаптарына сәйкестеліп, екінші рет қабылданды. Аталған Заң Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметтің ұйымдастыру тәртібін, құқықтық негізін анықтап берді. «Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметі жөніндегі» Заңның 2 бабының 1 тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының консулдық қызметі дипломатиялық қызметтің бөлігі болып табылады және мемлекеттің құқығы мен мұдделерін, азаматтары мен заңды тұлғалардың құқықтарын қорғауға бағытталған, Қазақстан Республикасының басқа мемлекеттермен достық қатынастарын дамытуға, экономикалық, сауда, гуманитарлық-мәдени байланыстарды кеңейтуге ықпал етеді [8]. Айта кету керек, Парламентте аталған Заң жобасы азаматтардың дипломатиялық қызметке кірісу барысында мемлекеттік және орыс тілдерін менгеру қажеттілігі жөніндегі нормамен толықтырылды. Бұл талап алғаш рет енгізілді және өзінің мерзімі жағынан тілдерді дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асырумен байланысты болды.

2010 ж. 27 желтоқсанында «Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметі жөніндегі» Заңға «Өзгерістер мен толықтырулар енгізу жөніндегі» Заң қабылданды. Бұл толықтырулар Қазақстан Республикасының дипломатиялық және қызметтік паспорттарына, Сыртқы істер министрлігіндегі қызметке тағайындау және қызметтен босату құзыретін шектеу, жоғары дипломатиялық ранг беру, дипломатиялық қызмет қызметкеріне біржолғы жәрдем ақша беру т.б. мәселелерге қатысты болды. Толықтыруларда Төтенше және Өкілетті Елші рангысына ие дипломатиялық қызметкерлер Қазақстан Республикасының дипломатиялық паспортын өмір бойы қолдануға құқылы деп көрсетілген. Аталған Заң 2001 ж. 1 қаңтарынан бастап күшіне енді [9].

Казіргі уақытта Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігінің мәселелері 2004 ж. 28 қазанды Үкімет қаулысымен бекітілген «Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі жөніндегі» Ережеге сәйкес реттеледі [10]. Бұл Ережеге сәйкес Қазақстан Республикасының сыртқы саяси ведомствасының негізгі міндеттері ретінде келесілер бекітілді:

1) Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының концепциясы мен негізгі бағыттарын өндөу;

2) Қазақстан Республикасының сыртқы саяси бағытын жүзеге асыру, сыртқы экономикалық саясатты іске асыру, Қазақстан Республикасының халықаралық беделін нығайту;

3) Шет елдерде Қазақстан Республикасының мұддесін, азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтарын қорғау;

4) дипломатиялық құрал арқылы халықаралық бейбітшілік, жаһандық және аймақтық қауіпсіздікі қамтамасыз ету;

5) дипломатиялық құралдар және Қазақстан Республикасының территориялық тұстастырынын, қауіпсіздігі мен егемендігін қорғау әдісі арқылы КР-дың басқа мемлекеттермен қатынастарындағы және халықаралық аренадағы саяси, сауда-экономикалық т.б. мұдделерін қорғау;

6) Президентке Қазақстан Республикасының сыртқы саяси және сыртқы экономикалық стратегиясы бойынша ұсыныстар білдіру және Президенттің халықаралық бастамаларын жүзеге асыру;

7) Қазақстан Республикасының шетелдермен, халықаралық ұйымдармен дипломатиялық және консулдық қатынастарын іске асыру;

9) әлемдегі саяси, әлеуметтік-экономикалық жағдайды, шетел мемлекеттерінің сыртқы және ішкі саясатын, халықаралық үйымдардың қызметіне талдау жасау, Қазақстан Республикасының мемлекеттік орталық органдарын қажетті ақпаратпен қамтамасыз ету.

Дипломатиялық қызметтің тиімділігін артыру, дипломатиялық құжаттардың жалпыға ортақ нормаларға сәйкес келуі, сонымен бірге Қазақстан Республикасының халықаралық келісімдерінің міндеттілігін қамтамасыз ету үшін «Қазақстан Республикасының халықаралық келісімдері жөніндегі» Заң маңызды болды. Мұндай алғашқы Заң 1995 ж. 12 желтоқсанында қабылданды [11]. Ал 2005 ж. дипломатиялық қызметтің тәжірибесін ескере отырып толықтырылған атапған Заңның екінші нұсқасы қабылданды. Бұл Заң Қазақстан Республикасының халықаралық келісімдерінің бекітілу, орындалу, өзгеріске ұшырау, күшін жою тәртібін анықтайды.

Сонымен, жогарыда қарастырылғандардың негізінде Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметтің нормативті-құқықтық негізі толық қалыптасқан деген баға беруге болады. Өндөлген және қабылданған заңнамалық актілер Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметі мәселелері толық құқылы реттемелеулерге ие деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді, ал бұл заңнамалық актілердің мазмұны олардың халықаралық қатынастар саласының көптеген мәселелерін қамтитын кең диапазонды әрі өндөлгендігін көрсетеді. Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметтің құқықтық негізін құру үрдісінде көптеген нормативті актілер бірнеше рет жаңартылғаны белгілі, мұның өзі мемлекеттіміздің дипломатиялық қызметтің одан әрі жетілдірілуі мен дамуының көрінісі бола алады.

Аздаған топ дипломатарының қызметтінен бастау алған және тәуелсіздікі алғашқы жылдарында қалыптаса бастаған Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметі мемлекеттің сыртқы саясатына жауапты мемлекеттік ведомства ретінде қалыптасудың ауыр жолынан өтті. Бірқатар негізгі құжаттар түрінде көрініс тапқан дипломатиялық қызметтің құқықтық негізі қаланды, ҚР Сыртқы істер министрлігінің

кадрлық қуаты артты. Мемлекеттің сыртқы саяси шешімдерін жүзеге асыруши ретінде ҚР-дың дипломатиялық қызметі тәуелсіз Қазақстанның әлемдік қауымдастыққа кіруі, мемлекеттіміздің шетелдегі жағымды имиджін қалыптастыру, аймақтық жетекші ретіндегі Қазақстан Республикасының беделін нығайту бойынша оңай емес міндеттерді атқарды.

2013 ж. наурызда өткен Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі Алқасының отырысында Қазақстан Республикасының ұзақ мерзімді даму бағдарламасын («2050-Стратегиясы») жүзеге асыру шараларын талқылау өткен болатын. Өз сезінде сыртқы істер министрі Елбасының ұсынған стратегиясының әлемдік өркениеттің қазіргі заманғы даму және XXI ғ. талаптарына сәйкес келетіндігін атап өтті. ҚР-ның сыртқы саяси бағытына тоқтала келе, Ерлан Ідірысов «Қазақстанның сыртқы саясаты бұрынғыдай теңгерімділік, бірізділік (жүйелілік) және болжамалы принциптеріне негізделген» деп, ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың дипломатиялық ведомства алдына қойған стратегиялық міндеттерінің өзектілігін атап өтті [12].

Сондыктан, «2050-Стратегиясы», «Мәңгілік Ел» идеясын, Қазақстан Республикасының әлемнің дамыған 30 мемлекеті қатарына кіру Концепциясын жүзеге асыру аясында мемлекеттің ішіндегі саяси, экономикалық және әлеуметтік қайта құрулар үшін қолайлы сыртқы жағдай қалыптастыру, халықаралық аренадағы мемлекеттіміздің ұлттық мұдделерін қорғау ҚР Сыртқы істер министрлігінің негізгі басым міндеттері болып отыр.

Сонымен, Қазақстан Республикасының дипломатиясы тәуелсіздікі алғашқы жылдарынан бастап екі жақты және қөпжақты халықаралық келісімдерге қол қоюға ерекше назар аударды. Бүгінгі танда дипломатиялық қызметтің арқасында ынтымақтастықтың әртүрлі салалары бойынша шетелдермен және халықаралық үйымдармен өзара тиімді қатынастарды дамыту және тереңдепту үшін кең келісімдік-құқықтық негіз жасалып, көптеген дипломатиялық құжаттарға қол қойылды және де бұл дипломатиялық құжаттардың тәуелсіз Қазақстан тарихын зерттеу барысындағы тарихи дерек ретіндегі ролі мен маңызы зор.

Әдебиеттер

- 1 Батыршаұлы С. Дипломатиялық қызмет және халықаралық қатынастар: оқулық. – Астана: ЕҮУ, 2010. – 484 б.
- 2 Курмангужин С. Обретение независимости Казахстана – сбывающаяся многовековая мечта наших предков // Казинформ. – 24 ноября 2006 г.

- 3 Токаев К.К. Дипломатическая служба Республики Казахстан. – Алматы: Дом печати «Эдельвейс», 2004. – 544 с.
- 4 Сарсембаев М.А. Международно-правовые отношения государств Центральной Азии. – Алматы: Фылым, 1995. – 368 с.
- 5 Ашимбаев Д. Казахстанская дипломатия: кадры // Континент. – 2004. – №3(115) – С. 18-21.
- 6 Ашимбаев Д. Дипломаты Казахстана: история, цифры, кадры: К 70-летию Министерства иностранных дел Республики Казахстан 11.04.2014. – URL: <<http://www.nomad.su/?a=15-201404110017>>
- 7 Закон Республики Казахстан от 12 ноября 1997 года № 187-1 «О дипломатической службе». – URL: <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008403>
- 8 Закон Республики Казахстан от 7 марта 2002 года № 299-II «О дипломатической службе Республики Казахстан». – URL: <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1029703>
- 9 Указ Президента Республики Казахстан от 7 сентября 2011 года №150 об утверждении Правил выдачи, учета, хранения и уничтожения дипломатического и служебного паспортов Республики Казахстан. – URL: <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31052899&sublink=100>
- 10 Положение о Министерстве иностранных дел Республики Казахстан, утвержденное Постановлением Правительства РК от 28 октября 2004 года №1118. – URL: <<http://www.nomad.su/?a=3-201304050024>>
- 11 Указ Президента Республики Казахстан, имеющий силу закона, от 12 декабря 1995 г. № 2679 «О порядке заключения, исполнения и денонсации международных договоров Республики Казахстан». – URL: <<http://keden.kz/ru/zakon.php?id=13893>>
- 12 В МИД РК обсудили меры по реализации «Стратегии-2050» // BNews.kz. – 2013, март 3. – URL: <<http://meta.kz/novosti/kazakhstan/780099-v-mid-rk-obsudili-mery-po-realizacii-strategii-2050.html>>

References

- 1 Batyrshauly S. Diplomatiyalyk kyzmet zhane halykaralyk katynastar. Okulyk. – Astana: EUU, 2010. – 484 b.
- 2 Kurmanguzhin S. Obretenie nezavisimosti Kazakhstana – sbyvshayasya mnogovekovaya mechta predkov // kazinform. – 24 noyabrya 2006 g.
- 3 Tokaev K.K. Diplomaticeskaya sluzhba Kazakhstana. – Almaty: Dom pechatи «Edlveis», 2004. – 544 s.
- 4 Sarsembaev M.A. Mezhdunarodno-pravovye otnosheniya gosudarstv Tsentralnoi Azii. – Almaty: Gylym, 1995. – 368 s.
- 5 Ashimbaev D. Kazakhstanskaya diplomatiya: kadry // KontinenT. – 2004. – №3(115) – S. 18-21.
- 6 Ashimbaev D. Diplomaty Kazakhstana: istoriya, tsifry, kadry: K 70-letiyu Ministerstva inostrannyh del Respubliki Kazakhstan 11.04.2014. – URL: <<http://www.nomad.su/?a=15-201404110017>>
- 7 Zakon Respublikı Kazakhstan ot 12 noyabrya 1997 goda №187-1 «O diplomaticeskoi sluzhbe». – URL: <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008403>
- 8 Zakon Respublikı Kazakhstan ot 7 marta 2002 goda №299-II «O diplomaticeskoi sluzhbe Respublikı Kazakhstan». – URL: <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1029703>
- 9 Ukaz Prezidenta Respublikı Kazakhstan ot 7 sentyabrya 2011 goda №150 ob utverzhdenii Pravil vydachi, ucheta, hraneniya I unichtozheniya diplomaticeskogo I sluzhebnogo pasportov Respublikı Kazakhstan. – URL: <http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31052899&sublink=100>
- 10 Polozhenie o Ministerstve inostrannyh del Respublikı Kazakhstan, utverzhdennoe Postanovleniem Pravitelstva RK ot 28 oktyabrya 2004 goda №1118. – URL: <<http://www.nomad.su/?a=3-201304050024>>
- 11 Ukaz Prezidenta Respublikı Kazakhstan, imeyushei silu zakona, ot 12 dekabrya 1995 g. № 2679 «O poryadke zaklyucheniya, ispolneniy I denonsatsii mezhdunarodnkh dogоворov Ukaz Prezidenta Respublikı Kazakhstan. – URL: <<http://keden.kz/ru/zakon.php?id=13893>>
- 12 V MID RK obsudili mery po realizatsii «Strategii-2050» // BNews.kz. – 2013, mart 3. – URL: <<http://meta.kz/novosti/kazakhstan/780099-v-mid-rk-obsudili-mery-po-realizacii-strategii-2050.html>>

Общественное мнение — шестая великая держава в Европе.

Наполеон III

2-бөлім
ЕУРОПАДАҒЫ
ҚАЗІРГІ ЗАМАН ҮДЕРІСТЕРИ

Раздел 2
СОВРЕМЕННЫЕ ПРОЦЕССЫ
В ЕВРОПЕ

Section 2
MODERN PROCESSES
IN EUROPE

Wagner H.

**Historical and contemporary
lessons of the transformation of
Europe: the special case of GDR**

In this article we consider the problem of the transformation of Eastern Europe on a special example of the GDR as «surprising opportunity». As can be judged from today's perspective, the self-dissolution of the German Democratic Republic (GDR) constitutes an obvious special case in the history of the transformation of the Central European and Central Asian states after the collapse of the Soviet Union. However GDR transformation is the exception to the rule. These aspects will be discussed in detail below. Owing to these particular circumstances, the political, economic and mental changes which ensued in the former GDR can hardly be compared with those in other transformation states. All that in my view can be compared is the extent of the economic decline of industrial production and the rise in unemployment in the «new German states» (the common term for the former territory of the GDR).

I will present a few typical facts about the far-reaching changes in the GDR, which saw the existing political, economic and ideological system abruptly and rigorously replaced but the mentality of the former GDR population hardly changed with regard to certain ideological attitudes. I will look at the transformees and transformers as well as at the winners and losers of GDR transformation and consider the lessons which can be drawn from this transformation, especially for individual nations and also for the international system of states as a whole, in particular for Eastern Europe and Central Asia.

Key words: History, Europe, Central Europe, Central Asia, transformation, GDR, international system, economy, ideology.

Вагнер Г.

**Тарихи және
қазіргі заманғы Еуропаңың
трансформациялануы:
ГДР-дагы ерекше жағдай**

Осы мақалада біз Германия Демократиялық Республикасын мысалға ала отырып, Шығыс Еуропаңың трансформациялану мәсесін қарастырамыз. Орталық Еуропа мен бұрынғы Кеңес Одағында болған Орталық Азияның трансформациялануында ГДР-дың өзін-өзі таратуы үлгі болды. Алайда, ГДР трансформациясы жалпы ережелерден ерекше дәрежеде болды деп қарастыруға болады. Бұл аспекттілер төменде егжей-тегжейлі талқыланатын болады. Осыны нақты ескере отырып, бұрынғы Шығыс Германияда орын алған саяси, экономикалық және психологиялық (психикалық) өзгерістерді басқа мемлекеттерде болған өзгерістермен салыстыруға болмайды. Бұл жағдайда, менің ойымша, тек өнеркәсіптік өндірістің экономикалық баяулау дәрежесі мен «жана неміс мемлекет» (ГДР бұрынғы аумағында қолданылған жалпы термин) аумағындағы жұмыссыздық мәселесін салыстыруға болады.

Түйін сөздер: тарихы, Еуропа, Орталық Еуропа, Орталық Азия, трансформация, ГДР, халықаралық жүйесі, экономика, идеология.

Вагнер Г.

**Исторические и современные
уроки трансформации Европы:
особый случай ГДР**

В данной статье мы рассматриваем проблему трансформации восточной части Европы на особом примере ГДР. Самороспуск Германской Демократической Республики (ГДР) является, возможно, частным примером в истории трансформации государств Центральной Европы и Центральной Азии после распада Советского Союза. Однако трансформацию ГДР можно считать исключением из общих правил. Эти аспекты будут подробно обсуждаться ниже. В силу этих особых обстоятельств политические, экономические и психологические (ментальные) изменения, последовавшие в бывшей Восточной Германии, вряд ли можно сравнить с преобразованиями в других государствах. Все, что, на мой взгляд, можно сравнить – это степень экономического спада промышленного производства и рост безработицы в «новом германском государстве» (общий термин для бывшей территории ГДР).

Ключевые слова: история, Еуропа, Центральная Еуропа, Центральная Азия, трансформация, ГДР, международная система, экономика, идеология

**HISTORICAL AND
CONTEMPORARY
LESSONS OF THE
TRANSFORMATION OF
EUROPE: THE SPECIAL
CASE OF GDR**

Introduction

According to Helmut Wiesenthal, a «transformation» involves the restructuring of the whole society, a «complete system change» [1] which more or less affects all areas of society – the political, economic and also the ideological system of nations.

This means that «turning away from socialism» and a socialist system of state and «leaning towards capitalism» and a pluralist system must inevitably lead to far-reaching social change which, if it ensues at a forced pace, can certainly take on a revolutionary nature and have painful consequences.

In addition, the long-lasting mentality of a part of the GDR population can be compared with the fate of people in other nations socialized by «socialism». What is incomparable, and also unexpected, is the collapse of the Soviet imperium triggered by the loss of the GDR and the subsequent inexorable, groundbreaking development of the Central and Eastern European and Central Asian states, which initially was characterised by disintegration but later exhibited new forms of integration.

While other peoples managed to set up their own nation state, a stable democratic system and an operational market economy in a historical process lasting centuries, the GDR needed only to assume these through integration into the Federal Republic of Germany. Only now, two decades after the sudden begin of this process, is it gradually becoming apparent how much more difficult it would be for whole peoples largely left to cope alone with the completion of a „catch-up revolution» while carrying heavy historical baggage. Juergen Habermas argues that the current „revolutionary changes» in Eastern Europe paved the way for „catching up on neglected developments» [2]. By this he means that, by „abolishing the people's democracies», the Eastern European countries sought to connect in constitutional terms with the legacy of the bourgeoisie revolutions and in terms of society with the forms of behaviour and lifestyles of developed capitalism, in particular of the European Community. The GDR however was only „catching up» on what for four decades had separated the western part of Germany from the eastern part: «the politically happier and economically more successful development». Habermas, profound and foreboding, adds that „this char-

acter of a catch-up revolution is confusing because it is reminiscent of the older use of language which had (apparently, H.W.) just been abandoned by the French Revolution – of the reformist sense of a return of political forms of rule which follow on from one another and replace each other like in the orbits of the stars» [3].

The unexpected German reunification

First of all, it must be taken on board that at the end of the 1980s almost no one in the Federal Republic of Germany believed that German reunification would happen any time soon. Back then the former Federal Chancellor Willy Brandt called the «talk of reunification» an «old lie of the German people», believing that it distracted people from embracing the two-state solution and making the best of it. Federal Chancellor Helmut Kohl once later confessed that, while he had always believed that German reunification would come, he didn't expect this to happen in his lifetime. The later Federal Chancellor Gerhard Schroeder declared as late as June 1989 that «after 40 years of the Federal Republic of Germany we shouldn't lie to another generation in Germany about the chances of reunification. There is no chance» [4]. This erring view is explained by the fact that at the time almost no one could imagine that the Soviet Union would give up the ghost as suddenly as it then did and be consigned willy nilly to the history books.

Positions on the domestic front. I cannot say to what extent US star journalist Bob Woodward's report in January 1990 is typical of the western perception of GDR-Germans' attitude. After a one-week stay in East Berlin, Woodward wrote in *Time* magazine that he had not met a single German who was in favour of unification. According to Woodward, no one there wanted a «capitalist GDR». As it would turn out shortly afterwards, he was completely wrong, having given credence to his left-wing East German informants, and perhaps also following his own prejudices. At the time of the article, in January 1990, a representative poll revealed that 76% of GDR inhabitants were in favour of the union of both states. On 18 March 1990 an overwhelming majority of the GDR population then voted for the GDR to be annexed by the Federal Republic of Germany as quickly as possible. The result was: 48.1% for the «Alliance for Germany», 21.8% for the SPD, 16.3% for the PDS, 5.3% for the «Union of Free Democrats» (FDP), and 2.9% for the «Alliance 90», formed by GDR civil rights activists. All these parties, including

the PDS, spoke out in favour of reunification as quickly as possible or at a later date [5].

In the first elections open to citizens in both states, on 2 December 1990, the only party which spoke out against a quick reunification was the West German Green Party, which received only 3.9% support and thus, falling under the 5% threshold, was no longer represented in the German parliament. Meanwhile, the Party of Democratic Socialism (PDS), which succeeded the Socialist Unity Party (SED) and which campaigned for unification, won 11.1% of the votes in the separate eastern electoral constituencies [5]. German reunification thus received impressive democratic legitimacy both from the GDR population and, after the GDR's self-dissolution of 23 August 1990 which was wrapped up on 3 October 1990, from the overall population of the new Federal Republic.

International reactions

When the opportunity for German reunification suddenly emerged on the political agenda in 1989/90, the reaction of the four victorious powers from 1945 was different and far more complex than the attitude of the Germans. Initially only the US was in favour of reunification, and even then not without reservations but under the condition that the new Federal Republic in its entirety remained in NATO and the EU and that it recognized the existing borders in Europe, including the Oder-Neisse line between Germany and Poland. The British government under Margaret Thatcher was anything but enthusiastic, only being prepared to agree to changes to the existing European system of states with a united Germany at its centre after a long transitory period. French President François Mitterrand initially invested his hopes in Soviet General Secretary Mikhail Gorbachev, who he thought would prevent reunification. The overall election results were as follows: CDU/CSU = 43.8%, SPD = 33.5%, FDP = 11.0%, PDS = 2.4%, the «Greens» = 3.9%, the «Alliance 90», the combination of several east German opposition groups, = 1.2%. The PDS and the «Alliance 90» were represented in the German parliament because they received more than 5% of the votes in the eastern electoral constituencies – 9.9 and 5.9% respectively [6]. In this belief however Mitterrand was wrong.

Gorbachev swayed back and forth for a while. Speaking on 9 December 1989 before the Central Committee plenary of the Communist Party of the Soviet Union, he still brusquely rejected all plans for reunification. However, he changed his view in the course of the following month. On 30 January 1990 Gorbachev coolly informed a stunned GDR Prime

Minister Hans Modrow, an SED bureaucrat of the old guard but with liberalist leanings and someone who continued to believe in the Soviet guarantees for the GDR's existence, that the Soviet Union's interests had changed and that it no longer considered the GDR as an interlocutor. On 10 February Gorbachev told Federal Chancellor Kohl that «the Germans themselves must resolve the issue of the unity of the German nation and decide in which state forms, at what time and with what speed and under what conditions they want to make this unity reality». The view of Philip Zelikow and Condoleezza Rice on the position of the Western powers on German reunification, was: «The Americans were the most benevolent in their behaviour, the French were more reticent, and Britain and the Netherlands were very standoffish»[7]. Ten years later he wrote in his memoirs that back then we «made it possible for the Germans to decide themselves». As desired by the Federal Government, when Gorbachev conceded on 16 July in Stavropol that the united Germany should encompass the Federal Republic, Berlin and the GDR and could also be a member of NATO and the EU. The ground was thus laid in the international arena for German reunification. After the fall of the Berlin Wall on 9 November 1989 had opened the door for reunification, it was then achieved step by step in the space of only 329 days, up to its final completion on 3 October 1990.

Thus, Germany was swift in taking the historic opportunity granted to it to make reunification happen. Under certain circumstances, a delay could have easily obstructed the whole project.

Conditions for worldwide endorsement

The difficult unification process, expertly staged and pushed by the US Administration under President George Bush senior and the Federal Government under Chancellor Kohl, was not only approved by the four directly involved victorious allies from 1945. At the EU's Strasbourg summit of 8-9 December 1989, all 12 member states at the time, including Britain, France and Italy, passed a declaration in principle endorsing Germany's unity as a state, although this «Strasbourg declaration» made no mention of this happening in the near future. Nevertheless, at the special Dublin summit four months later on 28 April 1990, the EU heads of state and government expressly welcomed the forthcoming reunification, expecting it to have a positive impact on the European integration process. German reunification also met with approval around the world.

One factor central to the largely positive response to German unity both on the domestic front and internationally was the Federal Republic's con-

sent to recognize the Oder-Neisse line under international law and thus, for better or worse, to agree to the partition of one quarter of Germany's 1937 territory [8], and also its assurance that it would remain a NATO and EU member and actively support European integration. Chancellor Kohl endeavored to do just that up until the change of government in 1998. The GDR's accession to the Federal Republic and the EU on 3 October 1990 meant that its transformation had essentially become a task for the Federal Government.

Aspects of the transformation process

If GDR transformation is understood as total system change, then it is still not yet completed after a period of 25 years. The declared aim of GDR transformation was convergence with the Federal Republic, and this objective remains for the new German states to this day. They have achieved a pluralistic political system which corresponds to the rule of law and also an economic system which operates as a market economy, but with regard to political awareness there is still a considerable difference between «Ossis» and «Wessis», as the people from the two parts of the new Federal Republic were initially called. The reform of mentality appears to have ground to a halt. Even after 25 years there are marked differences between East and West Germans. It is perfectly possible that it will take a whole generation, another 30 years, to eliminate these differences.

Innovation of the political system

With regard to the political sector, three aspects of GDR transformation shall be examined more closely now, which bear witness to the changes that have ensued: the change of the constitutional order, the newly established party-political system, and the virtually complete replacement of the GDR's old political elite. The monopoly on power of a single party, the SED, has been broken. The monopoly of one party has been replaced by a pluralist multi-party system adhering to the norms of the reunified Germany's constitution. This constitution, which largely corresponds to the old Federal Republic's Basic Law of 1949, was adapted without much fuss to the new conditions of a united Germany through eight amendments under Article 72 of the Basic Law between 23 September 1990 and 26 October 1997. Article 146 Basic Law was originally worded: «This Basic Law loses its validity on the day a constitution enters into force which has been freely decided upon by the German people» [9].

As far as the party-political system in the new German states is concerned, the existence of 24 parties standing for election on 18 March 1990,

of which 12 made it into the East German parliament, caused a certain amount of initial unrest on the domestic policy front. The Party of Democratic Socialism (PDS), this new party, which 15 years after the end of the GDR, in 2005, registered 8.7% nationwide and gained a party-record of 25.3% in East Germany when it ran under the name «Left Party/PDS» in the federal election [10], came to represent a specific group of voters which in eastern and western Germany is very different. With one exception, the PDS recorded consistently increasing results in the eastern electoral constituencies in earlier national elections: 9.9% in 1990, 19.8% in 1994, 21.6% in 1998, 16.9% in 2002 [11]. I do believe that the «Left Party/PDS» can be considered to be democratic. This is confirmed by its participation in numerous coalitions at local council and local and regional government level. Therefore, in my view, it is wrong to flatly depict the party as anti- or undemocratic.

With the exception of the PDS, all parties in the new German states – both the Christian Democratic Union (CDU) and the Social Democratic Party of Germany (SPD), and also the liberal Free Democratic Party (FDP) and the Alliance 90 / Green Party – are entirely, or at any rate largely, «spin-offs» of the old Federal Republic parties which founded and funded them. It should be noted, however, that at least a certain tendency of all three phenomena – plummeting membership levels among established parties, voter apathy and fluctuating voting preferences which can only be explained by populism – can also be observed in the old German states.

Several facts very clearly demonstrate the rigour with which the personnel in the former GDR's government and civil service was reformed. Of the 8000 or so members of the diplomatic corps and foreign ministry of the GDR, just 35 interpreters were taken on by the external office of the Federal Republic of Germany.

Discrepancies in German self-understanding

What can be said about the opinions that East and West Germans have of themselves and of each other? To answer this question, I shall now present and comment on several findings from polls on five issues – the view of people in both parts of Germany: 1) on democracy; 2) on freedom and equality; 3) on socialism; 4) on the economic system in the old and in the new Federal Republic; and 5) on whether both parts will manage to grow together or not. As with all polls, the results should not be taken at face value. At best they illustrate trends of opinions and may, in some cases, demonstrate the continuity of convictions.

Over the past 14 years, the share of people who felt that democracy was the best form of government varied between 72% and 83% in western Germany, but between just 28% and 42% in eastern Germany. It is to be assumed that this discrepancy is the result of very different historical experiences. One characteristic which the statistics share is a slight downward trend, meaning that support for democracy has fallen equally in both parts of Germany.

The second question is, if somewhat more abstract, also concerned with the political views of people in both parts of Germany. Freedom and equality are rated very differently in eastern and western Germany. The eastern part favours equality, the western freedom. The opinions expressed in response to the third question of whether «socialism» is a «good idea» also share the same explanation – they are acquired through a specific process of socialization.

At first glance, the performance in the polls of the «social market economy», i.e. the economic system in the Federal Republic, is surprisingly poor. Wasn't it precisely this system that provided the West Germans with their «economic miracle» in the 1960s and the East Germans with an «explosion of prosperity» in the 1990s? [12] This crushing verdict, which saw support for the economic system of the recent past plunge to just 12% in the east and 25% in the west, can probably only be explained by seeing that the system is being held responsible for poor economic performance, horrendous unemployment and futile attempts to reduce social security expenditure.

It can be assumed, I think, that the 30% of east Germans in the polls – a relatively high proportion – who would prefer it if two separate states continued to exist are not thinking of foregoing their prosperity but merely expressing their dissatisfaction at the circumstances in which the unity came about.

Outcomes of transformation

This is the place to draw an interim conclusion of the GDR's unique and almost impenetrable transformation process. What has been achieved, and what has not been successful? Obviously we are not talking about a final outcome, but rather a provisional result. My analysis has focused on just a few criteria. Of course, using other yardsticks leads to quite different verdicts. I have revealed my criteria – they are the facts which I consider to be important and which can be observed in the three sectors of society I have analyzed. They produce the following results in an analytical synopsis.

Political stability and integration through replacement of the elite and pluralization of the party landscape

With regard to the political and constitutional sector, what I have neglected to portray is the lively constitutional debate which took place in the democratized GDR, admittedly only among a small group of mostly eastern and western intellectuals.

This debate however was inconsequential. As I described earlier, the Basic Law of the old Federal Republic was modified only slightly before becoming the constitution of the united Germany. With the best or worst will in the world, one cannot detect in it any particular sign of the GDR.

The party-political system in the new states was only briefly determined by a large number of parties. After the self-dissolution of the GDR, this number was soon reduced to just five parties, of which four were firmly established in the old Federal Republic: CDU, SPD, FDP and the Green Party, plus the PDS, which views itself as the democratized successor to the communist SED.

The fact that the leading politicians and administrators in the new states were not only largely removed, but replaced by top politicians and bureaucrats from western Germany as part of a huge «shopping spree» also made a fundamental contribution to the political stability of the Federal and state-level system of government. This defused the potential for conflict on the domestic policy front which existed in other transformation countries, where it frequently led to the disbandment's of individual parties and the creation of new ones, to volatile governments (i.e. frequent changes of government) and to low turnout in elections. The new states of Germany were certainly also spared these phenomena because the adoption of the Federal Republic's welfare state and the sustained increase in the standard of living softened the political conflicts. Nor has it prevented certain nostalgia for the GDR from becoming fashionable among particular sections of its former population.

Psychological consequences of socialization: less democratic but more egalitarian, economically predominantly pessimistic, but only slightly nostalgic

The antipathy towards the economic system in both the old and new Federal Republic is only gradually different, and emotional rather than fundamental in nature. Interestingly, there has evidently been a convergence of positions between the two sides on what the «idea of socialism» is.

All in all, I tend to interpret the collected data as actually showing a striking continuity of opinions and convictions in both eastern and western Germany. In spite of everything that has happened politically and economically in the 25 years since the end of

the GDR, they have hardly changed, conserving a notable constancy. This is an indication of an «intellectual lag» in the former GDR, and equally in the former Federal Republic, at least with regard to the opinions revealed by the polls. Such attitudes are somewhat outdated! Admittedly, if Hegel was right when he said that Minerva's owl only takes flight in the evening, then that would seem to be true of attitudes in general. The quote: «If philosophy paints everything pessimistically, then a form of life has become old and the pessimism cannot be rejuvenated but only recognised; Minerva's owl only takes flight as darkness falls» [13]. Thinking always follows events.

Transformers and transformees, winners and losers of transformation

At the end of my analysis of and reflections on GDR transformation I would like to pose two questions which will lead me to the consequences of the transformation as mentioned in the title of this article. One question concerns the motives of the transformers and the reactions of the transformees, and the other applies to the winners and losers of GDR transformation. Both questions are seldom posed, presumably because they are difficult to answer satisfactorily.

I shall ask them anyway, because they admit a host of answers.

I am reminded of what Claus Offe said about GDR transformation, back in 1992, so right at the outset, when it was only possible to speculate: This unique mode of transformation – probably the only politically acceptable one – which we can observe in the GDR (i.e. transformation per accession, H.W.) offers self-evident advantages in comparison with the mode of transformation in the other countries. These countries have to repair their ships on the open sea, while the GDR can be rebuilt in the dry dock of the Federal Republic.

The other countries have to rescue themselves, while for the new states there is a robust rescue crane at the ready. This external control over the transformation process goes hand in hand with specific drawbacks absent in other countries. As Wiesenthal has confirmed, «the GDR's special status should not be considered as invariably privileged», whereby Wiesenthal was rather understating [14].

All in all, everyone has been fortunate!

The East Germans – and not only them – have been fortunate in their misfortune, in that things have come to pass as they have. I think this becomes apparent when we try to uncover the winners and losers of the changes and transformations in the Eastern European and Central Asian countries.

With regard to income and quality of life, all the others, particularly pensioners and the unemployed, but even those who lost dreams and jobs, can feel that they are winners. An additional aspect is that the first expansion of the EU to the East, to incorporate the GDR, was a forerunner for further enlargements, about which for a long time many Eastern and Western Europeans could only dream. And finally, German reunification in the EU framework resolved the apparently unsolvable «German question» quietly and almost without being noticed, even if it was painful for Germans for being connected with the loss of a quarter of their country's territory.

The solution to the intricate question, called the «German one» consisted of the fact, to my mind, that during the entire period of Germany's unity no mutually acceptable place could be found for Germany in a Europe split into sovereign states, because of the country's size and energy. Europe was always afraid of potential German hegemony, while Germany always feared being surrounded by potential enemies. Only in a united Europe, in which the former major powers were shackled or are at least about to sacrifice part of their sovereignty at the common altar (as hard as this is for them), could it be hoped that the always unstable European balance of power system could be overcome, once and for all.

As a result, everyone – the Germans and Europeans, and also the populations of the bordering Asian countries – can count themselves among the winners.

Conclusion: comparing the incomparable

I am nevertheless inclined to derive two general lessons from the transformation of the GDR and other Eastern European and Central Asian countries to date.

Firstly, it is desirable and in the general interest for two parts of a nation separated by force to freely unite and assist each other in the process of unification; as it is equally the right of nations united by force to separate from each other again in peace. Both these events have happened as a result of the transformation process in Central Europe and Cen-

tral Asia. Secondly, the approval of the neighbours and the international community is necessary for such a national unification or divorce in order to be successful.

The common German transformation can serve as an example, in its impact if not its process, for a national unification which is not impossible even against a backdrop of conflicting political and economic systems, provided that the national will to unite and engage in mutual assistance has not been lost when unification becomes possible due to external circumstances. German history also teaches us however that this will can be lost over time. No one knows whether both German parts would have wanted reunification if the separation had endured for two more generations, as the example of Austria teaches us. It also seems certain to me that the neighboring countries would never have agreed to German reunification outside the framework of the EU and NATO. Those European states that have dissolved themselves in the course of their transformation and disintegrated into their national parts – Czechoslovakia and Yugoslavia – can equally serve as examples. Somewhat belatedly they have demonstrated that multiethnic states fall apart if they do not, like Switzerland, grant minorities the same rights as the majority and give them space to unfold their own culture. It is also perfectly clear that both German unification and the Czechoslovakian and Yugoslavian separations were helped by extraordinary circumstances.

As the German case and also the recent history of the Eastern European countries have shown, it is therefore favourable, or even necessary, for nation-building and transformations of society of the type discussed here to receive external support and assistance if they are to succeed. It is even more advantageous if this aid is not only bilateral but multilateral or even supranational in nature. With a glance at the Central Asian countries, I will conclude by saying that small states will sooner or later fall victim to imperialist major powers, if they are isolated and do not receive backing and assistance from a community of states which guarantees through its form of organization that small nations within it are protected and their existence secured.

References

¹ cf.: Helmut Wiesenthal (Ed.). *Gelegenheit und Entscheidung – Policies und Politics erfolgreicher Transformationssteuerung* (Opportunity and Decision – Policies and Politics for Successfully Steering Transformation). – Wiesbaden 2001. – P. 7ff. Of the many books on transformation, I'll mention only four standard works here: Wolfgang Merkel. *Systemtransformation – eine Einführung in die Empirie und Theorie der Transformationsforschung* (System Transformations – Introduction to Empirical Studies

and Theory of Transformation Research). – Opladen, 1999; Merkel W., Puhle H.-J. Von der Diktatur zur Demokratie – Transformationen, Erfolgsbedingungen, Entwicklungspfade (From Dictatorship to Democracy – Transformations, Conditions for Success, Development Paths). – Opladen, 1999; Wiesenthal H. Die Transformation der DDR – Verfahren und Resultate (GDR Transformation – Process and Outcomes). – Guetersloh, 1999.

- 2 Habermas J. Die nachholende Revolution (The Catch-Up Revolution). – Frankfurt a. – M., 1990. – P. 180.
- 3 ibid. – P. 181.
- 4 Schroeder K. Die veränderte Republik – Deutschland nach der Wiedervereinigung (The Changed Republic – Germany after Reunification). – Munich, 2006. – P. 104.
- 5 see: Goertemaker M. Die Berliner Republik. Wiedervereinigung und Neuorientierung. – be.bra Verlag. – Berlin, 2009.
- 6 Die deutsche Vereinigung – Dokumente zu Bürgerbewegung, Annäherung und Beitritt (German Reunification – Documents on Civic Movement, Approximation and Accession) / V. Gransow/K. H. Jarausch (Eds.). – Cologne 1991. – P. 244.
- 7 Sternstunde der Diplomatie – Die deutsche Einheit und das Ende der Spaltung Europas» (Fine Hour for Diplomacy – German Unity and the End of the Division of Europe), 2nd edition. – Munich, 2001. – Pp. 165, 167ff.
- 8 Plato A. von. Die Vereinigung Deutschlands – Ein weltpolitisches Machtspiel (German Reunification – a Power Game in Global Politics), 2nd edition. – Berlin, 2003. – P. 274.
- 9 Bauer A., Jestaedt M. Das Grundgesetz im Wortlaut – Änderungsgesetze, Synopse, Textstufen und Vokabular zum Grundgesetz (The Wording of the Basic Law – Amendment Laws, Synopses, the Text at Certain Stages of History, and Vocabulary on the Basic Law). – Heidelberg, 1997. – P. 62-65.
- 10 Schroeder K., quoted above, p. 471.
- 11 Helmut Wiesenthal, quoted above, p. 74: with additional comments from me. The corresponding results for the PDS in the whole of Germany were: 1990 = 2.4%, 1994 = 4.4%, 1998 = 5.1%, 2002= 4.0% and 2005 as „Left Party/PDS» = 8.7%.
- 12 Source: Allensbach Institute for Demoscopics, see: Schroeder K., quoted above, p. 751.
- 13 Hegel G. W. F. Collected Works. – Volume 7, 4th edition of the jubilee edition. – Stuttgart-Bad Cannstatt, 1964. – P. 36f.
- 14 Claus Offe, quoted above, p. 260. The quote from Helmut Wiesenthal is from his article „Sturz in die Moderne – Der Sonderstatus der DDR in den Transformationsprozessen in Osteuropa» (Fall into the Modern – The Special Status of the GDR in the Transformation Processes in Eastern Europe), see: Michael Brie, Dieter Klein (Ed.), Zwischen den Zeiten (Between the Times). – Hamburg, 1992. – P. 172.

Губайдуллина М.Ш.

Системная трансформация и демократический процесс в Восточной Европе и Центральной Азии: синергетический эффект

Начало активной фазы системной трансформации приходится на период заката социалистического строя в странах Восточной Европы и в СССР, а именно, в ходе мирных («бархатных» и «нежных») революций конца 1980-х гг. Спустя четверть века пришло время для переосмысливания результатов сложного процесса переходного периода 90-х – начала 2000-х годов. Более того, «пока и Россия, и Евразия являются пример хаотичной, неопределенной ситуации», находятся в стадии «хаоса» или «управляемого хаоса», на евразийском пространстве продолжают происходить события, полные противоречий и не всегда поддающиеся логическому объяснению. На исходе второго десятилетия нового столетия мир столкнулся с своеобразным методом «домино», когда за одним «хаосом» (развал Советского Союза) последовал другой «хаос». В начале XXI века в исследованиях международных процессов произошла смена научных парадигм. В литературе вновь осмысливаются процессы воздействия «разрушения» и их накопительный потенциал на последующие изменения в международной системе, в развитии восточноевропейских государств и стран постсоветского пространства.

Ключевые слова: трансформация, «бархатная/нежная революция», «управляемый хаос», синергетический подход, Восточная Европа, Центральная Азия.

Gubaidullina M.

System transformation and the democratic process in Eastern Europe and Central Asia: synergistic effect

Start of the active phase of the transformation of the system falls on the sunset period of the socialist system in Eastern Europe and the USSR, namely, during the peaceful revolutions in the late 1980s. («Velvet» and «Tender» revolutions/ czech. – Sametová revoluce; slovakian – Nežná revolúcia). After a quarter of a century it is time to rethink the results of the complex process of transition of 90's – early 2000's. Moreover, „while Russia and Eurasia is an example of a chaotic, uncertain situation“, are in the process of „chaos“ or „controlled chaos“, the Eurasian space continues to experience events, full of contradictions and are not always amenable to logical explanation. At the end of the second decade of the new century, the world was confronted with a peculiar method of „dominoes“, when one of the „chaos“ (the collapse of the Soviet Union), followed by another „chaos“. At the beginning of the twenty-first century in the studies of international processes were changed scientific paradigms. In the literature, the impact of the newly conceptualized processes „destruction“ and a storage capacity for the following changes in the international system, in the development of Eastern European States and the former Soviet Union countries.

Key words: transformation, «velvet/tender revolution», «controlled chaos», synergistic approach, Eastern Europe, Central Asia.

Губайдуллина М.Ш.

Шығыс Еуропа және Орталық Азиядағы жүйелі трансформация мен демократиялық процесст: синергетикалық әсері

Жүйелі трансформацияның белсенді кезеңі КСРО мен Шығыс Еуропа елдеріндегі социалистік жүйенің құлдырауы, дәлірек айтқанда, 1980 жылдардың аяғында орын алған бейбіт («бархат» және «жұмсақ») революциялардан бастау алды. Ширек ғасыр еткен соң, 90-жылдардағы мен 2000 жылдардың басындағы киын өтпелі кезеңді қайта қарастырудың сөті түсті. Онымен қоса, «Ресей де, Еуразия да хаостық, белгісіз жағдайдың үлгісін көрсету кезінде», «хаос» пен «басқарылатын хаос» процесінде, евразиялық, кеңістіктік қайшылықтарға толы, логикалық түсіндіруге келмейтін мәселелер орын алғып отыр. Жаңа ғасырдың екінші онжылдығының сонында әлем бір «хаостан» кейін (Кенес Одағының ыдырауы) екінші «хаос» туындал жатқан өзіндік «домино» әдісімен көзбе-көз келді. XXI ғасырдың басында халықаралық процестерді зерттеу барысында ғылыми парадигмалардың ауысуы көрініс алды. Эдебиетте қайтадан «қүйреу» процестерінің әсері және Шығыс Еуропа мемлекеттері мен посткенестік елдердің халықаралық жүйенің кейінгі өзгерістеріне қатысты жинақтаушы потенциалы жөнінде сөз қозғалады.

Түйін сөздер: трансформация, «бархат революциясы», «басқарылатын хаос», синергетика тәсілі, Шығыс Еуропа, Орталық Азия.

**СИСТЕМНАЯ
ТРАНСФОРМАЦИЯ И
ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ
ПРОЦЕСС
В ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ
И ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ:
СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ
ЭФФЕКТ**

Введение

Вопрос о методе: политический транзит в теории синергетики

Современные политические системы практически всех государств, как высокоразвитых с устойчивыми западными традициями демократии, так и тех, что стоят в ряду т.н. молодых демократий (постсоветское пространство), столкнулись в XXI веке с рядом издержек и проблем. Причин тому немало. Это распады государств, внешние интервенции, государственные перевороты, масштабные террористические акты, войны, финансовые и иные кризисы, форсированные реформы, патовые выборальные ситуации, революции, мощные протестные реакции общества и т.д. Именно в подобных условиях «малозначительные» причины (поводы) могут оказывать определяющие воздействия на траекторию политических и международных процессов.

Постсоветские государства до сих пор не сформировали устойчивые правовые и демократические системы, они находятся в переходном транзитном состоянии. Политические системы республик Центральной Азии в силу неординарности выбора форм государственного устройства и предстоящей вскоре смене руководящих элит стали предметом изучения исследователей в разных странах.

События, происходившие в странах бывшей социалистической системы с 1989–1991 гг. и в течение следующего десятилетия, как правило, поддаются анализу на основе традиционных «линейных» подходов. Следуя диалектике Гегеля и Маркса, линейные теории рассматривают развитие как процесс перехода от одного порядка к другому. Однако стремительное развитие процессов в европейской части СНГ, в Закавказье и ЦА требует более глубокого их осознания с тем, чтобы прогнозировать последующие политические процессы. Это требует обновления подходов и аналитического инструментария.

Основная часть

Теория «управляемого хаоса», политические и практические методы

Остановимся на одном из направлений, предлагающем концепцию синергетики и связанную современную теорию хаоса. Синергетику определяют как науку о сложном учении самоорганизации, универсальных закономерностях развития сложных нелинейных динамических систем, которые могут претерпевать резкие изменения состояний в периоды нестабильности. Как известно, *синергетика* как теория стала результатом исследований вопроса о наличии общих законов самоорганизации немецкого физика Германа Хаке (1970). Он считал, что в результате «совместного действия многих подсистем на макроскопическом уровне возникает новая структура и соответствующее функционирование». Развитию синергетической теории немало способствовал еще один известный физик и философ Илья Пригожин («Порядок из хаоса»). Благодаря его открытию диссипативных структур – существование неравновесных термодинамических систем, которые, при определенных условиях, поглощая вещества и энергию из окружающего пространства, могут совершать качественный скачок к усложнению (*диссипативные структуры*). Причём такой скачок не может быть предсказан, исходя из классических законов статистики. Такие системы позже были названы его именем, а во Франции и в Бельгии в социально-политических науках теория диссипативных структур стала популярной [2].

Открытие универсальности в поведении нелинейных систем Митчелом Фейгенбаумом Синергетическое моделирование позволяет доказать, что даже в точках бифуркации (точнее, *полифуркации*) количество реальных сценариев всегда ограничено, что соотносится с синергетической теорией И. Пригожина, и как доказано, в реальности «линейный характер развития процессов» и «равновесные состояния» доминируют не всегда. Поэтому в США синергетику используют чаще как «теорию динамического хаоса» [3].

Не удивительно, что в политических исследованиях получили распространение методы нелинейной динамики, учитывающие синергетические эффекты, которые были открыты постнеклассической наукой в последние десятилетия. Синергетика исследует механизмы самоорганизации сложных систем в моменты их неустойчивых состояний, когда определяется выход систем-

мы на ту или совсем иную траекторию движения к устойчивости. Варианты устойчивых состояний обозначаются в синергетике как «структуры-аттракторы эволюции системы». Изучение нелинейных зависимостей элементов сложных систем позволяет глубже понять закономерности развития мощных и склонных к скачкообразным изменениям систем, как, например, международная система, политическая система, глобальное пространство Интернет, транснациональные террористические сети и т.д.

В случае, если современное мировое политическое развитие рассматривается как процесс самоорганизации открытых сложных систем, то синергетика объясняет «неизбежность кризисных состояний общества, наличие бифуркационных периодов и множества путей развития, составляющих поле траекторий».

Основные принципы теории управляемого хаоса

С середины XX в. систематизируются математические наработки по теории управляемого хаоса (Р. Том), и в 1984 г. был организован институт междисциплинарных исследований Санта-Фе (штат Нью-Мексика, США), специализирующийся на теории хаоса. «Теория хаоса и стратегическая мысль», – так в докладе Стивена Манна была соединена теория с новыми geopolитическими концептами завоевания пре-восходства (1992). Заявляя о том, что «хотел бы поговорить об искусстве внешней политики. А также об искусстве стратегии. И об искусстве дипломатии. И конечно, об искусстве войны...», он предлагает осмыслить то состояние хаотичного мира, в котором находится мир [4].

«Аргумент, который я хотел бы привести, состоит в том, что международные отношения предъявляют нам характеристики *самоорганизующейся критичности (SOC)*. Вкратце принцип SOC состоит в следующем: «Многие сложные системы естественным образом эволюционируют до критической стадии, в которой незначительное событие вызывает цепную реакцию, способную затронуть многие элементы системы». Хотя сложные системы производят больше незначительных явлений, чем катастроф, цепные реакции любого масштаба являются интегральной частью динамики...» [5].

Широкая дискуссия первой половины 90-х годов на страницах журнала «History and Theory» о возможности применения теории хаоса в гуманитарных науках, которую стимулировал своими работами С. Манн, была названа польским ученым Ежи Топольским самой плодотворной

[6]. Добавим, обсуждение теории управляемого хаоса вовлекло в дискуссии многих политологов, а практические выводы достаточно быстро становились инструментами большой политики. Казалось бы, парадоксальные утверждения С. Манна о необходимости «усиления эксплуатации критичности» и «создания хаоса» как инструментах обеспечения национальных интересов США вошли в доктринальные установки внешней политики западных стран. Более того, в практические установки по применению механизмов «создания хаоса» на той или иной территории. С.Манн называет следующие действия:

- содействие в создании либеральной демократии;
- поддержание рыночных реформ;
- повышение экономических стандартов и ресурсных потребностей у населения, прежде всего элит; все это приводит
- к вытеснению традиционных ценностей и идеологии [7].

Примечательно, что к началу 90-х годов понятие «демократия» рассматривается как единственная легитимная и жизнеспособная альтернатива авторитарному режиму любого типа» [8]. В политическую науку вводится новый термин «демократизация», который не имел определенного значения среди исследователей. Но с появлением новых государств в Восточной Европе и на постсоветском пространстве отмечается необходимость построения демократии западного типа, создание т.н. консолидированных демократий [9].

Вводя в международную практику требование проведения демократизации в переходный период, само понятие демократии и демократизации приобретало порой обратный смысл. Видимы значительные отличия исходных характеристик трансформирующихся политических режимов: от классического авторитаризма до постtotalитарного, с чертами деспотии режима. Сегодня ни одно государство ни ЦА, ни СНГ не пришло к установлению такой демократии, которая отвечает западным принципам и критериям. Ряд исследователей предлагает использовать понятие «демократическая трансформация» или «демократический транзит», что не предполагает обязательный переход к демократии, а указывает на тот факт, что демократизация представляет собой процесс с неопределенными результатами [10].

Стремительное развитие информационных технологий позволило эффективно применять в политической практике ведущих государств «те-

ории управляемого хаоса». Сегодня мы оцениваем прошедшие четверть века как свершившийся процесс интеграции «новых идей» в политической практике и информационных технологий. Более того, по всему миру наблюдается ускоренный процесс поглощения «социальными сетями» мира традиционных обществ и ценностей. Данность современного мира, когда через социальные сети провоцируются беспорядки, волнения, протесты, революции.

Методология синергетики утверждает следующее положение: возникающий вблизи точки бифуркации «хаос» не означает, что порядок исчезает. Скорее, динамика процесса становится внутренне (а не в силу внешних причин) непредсказуемой [11].

Центральный вопрос, который обсуждается в этой связи методологами социального знания, – это механизмы выбора альтернатив общественного развития, влияние случайностей, которые в точках бифуркации принципиально невозможно предугадать и спрогнозировать.

Переход к новым системным отношениям и возникновение новой нестабильности

Остановимся на одном из принципов синергетики: хаотизация политического процесса и переход к точке «критического выбора». Мировой политический процесс богат примерами формирования новых системных связей. При анализе исторических ситуаций вполне применима теория «саморганизованной критичности». Развитие понимается как последовательность длительных периодов стабильных состояний системы, которые прерываются краткими периодами хаотического поведения, после чего происходит переход (бифуркация) к следующему устойчивому состоянию (аттрактору), «выбор» которого определяется системой в зависимости от особенностей ее флуктуаций в точке бифуркации.

Социальные протесты в любой форме характерны для обществ, где не проводятся реформы по его модернизации или они запаздывают, возникает неустойчивость, чреватая саморазрушением общества, государства, союзам государств и их институтам. Применительно к политико-историческим процессам теория саморганизованной критичности может быть полезной для выявления возникновения социальной нестабильности в периоды «застоя». Ученые, анализировавшие политические процессы в Советском Союзе конца 1980-1990-х гг., констатировали, что советское общество находилось в состоянии неустойчивого развития, пребывая в зоне

бифуркаций, хаотическом блуждании между реставрацией и реформацией. При этом «бифуркационный хаос» был источником и разрушения, и созидания [12].

Мировая система социализма в целом находилась в состоянии неустойчивого экономического развития. Польша, ГДР, Венгрия, Румыния, Чехословакия, Югославия, Албания, став в послевоенный период на путь социализма, сформировали группу государств под названием «Восточная Европа», или страны «народной демократии», которые находились почти 40 лет в орбите силового влияния Советского Союза, следования советской линии и советским интересам на международной арене [13]. Так, в документах, подготовленных Отделом внешней политики ЦК ВКП (б) в связи с совещанием в Шклярской Порембе в 1947 г., где девять компартий создали Коминформ, был определен ряд стран, которые соответствовали критериям наибольшего продвижения по пути «народной демократии», особенно с точки зрения установления коммунистической доминации и устранения оппонентов. Наивысших оценок удостоились, прежде всего, Югославия и за ней Албания, следом Болгария, потом Польша, за ней Чехословакия, а затем Румыния, и замыкала этот ряд Венгрия. Такова была иерархия «прокоммунистических» стран в одном из сводных подготовительных материалов, где проводилось сравнение всех восточноевропейских стран «лагеря» между собой [14].

Когда в 1989 г. повсеместно развернулись антитоталитарные протесты и прошли демократические революции, то они получили название «нежных», «бархатных», поскольку не несли свойственных для таких явлений разрушений и человеческих жертв. Исключением стала Румыния, где столкновения приняли насилиственные формы, повлекшие за собой многочисленные жертвы. Рухнули командно-административные системы тоталитарного типа, было положено начало динамичному процессу трансформации политической и социально-экономической системы. Цепная реакция воздействия событий в одной стране на положение в другой была разительной. Фактически такого явления в Европе не наблюдалось с середины XIX века – революций 1848 г., охвативших по цепочке одну страну за другой, всю Европу. Французский президент Франсуа Миттеран, впечатленный событиями, назвал их «самым крупным событием в Европе, а может быть, и во всем мире, после Второй мировой войны». При этом он имел в виду не-

виданный размах событий. Позже американский geopolитик Збигнев Бжезинский утверждал, что термин «Восточная Европа» есть понятие скорее политическое, связанное с «холодной войной», а Восточная Европа вновь хочет стать Центральной Европой, хочет быть сама собой.

В случае с Восточной Европой процесс ломки командно-административной системы тоталитарного типа отличался невиданной быстротой (по этой причине они получили еще название «моментальных революций»), глубиной и радикальностью, а на пространстве бывшего СССР этот процесс оказался более затяжным, болезненным и не бескровным. Он сопровождался обострением национальных и межгосударственных конфликтов, растигнувшихся на десятилетие, и даже началом гражданских войн.

Первые всеобщие выборы в 1990–1991 гг. привели к власти мощную демократическую оппозицию. Политическая поляризация при отсутствии сколько-нибудь заметного центра определила «политический маятник».

Трудности переходного периода вызывали *рост социальной напряженности*. Прежде всего – это *негативные последствия «шоковой терапии»*, слишком быстрые темпы либерализации экономики, переход к рыночным отношениям [15]. Быстрая смена политических и экономических порядков нарушила привычное функционирование общественного организма, усилилось социальное расслоение и в то же время произошло размежевание интересов социальных групп.

В Польше, Венгрии и Чехословакии реформы, начавшиеся значительно раньше, позволили ослабить тяжелые удары «шоковой терапии» и ускорить переход к стабилизации. Второй вариант трансформации прежней системы, выбранный в отличие от стран Вышеградской группы другими восточноевропейскими странами – это поэтапное реформирование. Для него характерен менее радикальный путь приватизации и либерализации. В Болгарии, Румынии, Албании значительный сектор экономики оставался в государственной собственности, здесь постепенно формировалась смешанная экономика. Но этот процесс имел немало негативных последствий, он надолго затянулся, а сформированная за это время «новая» бюрократия практически пустила процесс на тормоза, порождая общие трудные проблемы – высокую инфляцию, экономический спад, безработицу, государственный долг, коррупцию во властных структурах. Последние обстоятельства вызвали в стране уже в 1997 г. глубокий политический кризис, который пере-

рос в восстание. «Власть толпы» разрушила государственные институты, ввергла страну в хаос. Страна была на грани гражданской войны, и лишь миротворческие силы ООН и ЕС смогли продолжительно долгое время сдерживать ситуацию.

В целом, практически во всех странах бывшего Восточного блока социальная составляющая оказывала давление на политический выбор, отсюда – колебания электората «лево-право». В итоге в Польше, Болгарии, Венгрии, Румынии, Югославии и ряде других стран в 1996–1997 гг. социал-демократические группировки уступили место власти новым политическим силам. Эти колебания «лево-право» отражали специфику переходного периода, переживаемого всеми странами бывшего социалистического лагеря на протяжении 1990-х гг. [16].

Общая болезненная проблема для всех стран бывшего социалистического лагеря – *растущая дифференциация и социальное расслоение общества*. Не обошли стороной этот европейский регион *национальные и этнические конфликты и вспышки национализма*. Ряд государств были подвержены распаду на национальной почве. В 1993 г. Чехословакия распалась на Чехию и Словакию (согласие достигнуто исключительно мирным путем). Прежняя Югославия в начале 1990-х гг. распалась на суверенные государства: Словению, Боснию и Герцеговину, Македонию, Хорватию. Процесс государственного разделения Западных Балкан был болезненным и трагичным, сопровождался войной, междуусобными конфликтами, сопровождавшимися этническими чистками и массовыми убийствами.

Говоря о международных последствиях событий конца 80-х – начала 90-х гг. XX в., Европа быстро консолидировала интеграционную доминанту и не дала «разбежаться» восточноевропейским странам. Эти государства сразу стали ассоциированными членами ЕС, а в 2004–2007 гг. полноправными государствами-членами ЕС. Наоборот, постсоветское пространство со слабыми в целом экономиками не могло продолжительно долго самостоятельно определять свой

статус.

Как пойдет развитие в центральноазиатской части Евразии? Здесь процессы глобализации все более втягивают в проблемный хаос новые государства с неустойчивыми политическими системами; эти государства все еще подвержены всплеску национального самоопределения и национального государствостроения, где обозначено стремление к интеграции региона, но еще более выпуклы и сильны центробежные силы.

В этом случае и важен прикладной методический аспект применения синергетики в исследовании социально-политических процессов как для Центральной Азии, так и в целом для СНГ. Исследования доказывают целесообразность применения синергетической методики с целью установления вероятности возникновения в нем хаотических режимов [17], прогностическая функция которой может быть использована на практике.

Заключение

Рубеж XX-XXI вв. характеризуется падением авторитарных режимов и попыткой утверждения демократических институтов во многих государствах мира. В последние годы в мире обострились революционные процессы, получившие название «цветных». Опираясь только на традиционные «линейные» подходы, сложно анализировать нестабильные, неравновесные, полные противоречий и конфликтов события, выявляя общие и особенные тенденции, проводить сравнения и т.д. Сторонники синергетики политических процессов утверждают по праву, что нестабильную, неравновесную глобализирующуюся международную систему все труднее изучать. Более глубокое понимание и прогнозирование политических процессов требуют непрерывного обновления аналитического инструментария, в том числе – за счет использования методов нелинейной динамики, учитывающих синергетические эффекты, открытые постнеклассической наукой последних десятилетий.

Литература

- 1 В те годы такую позицию отстаивал итальянский политолог Фабрисио Виельмини, живший в ЦА и наблюдавший развитие региона изнутри. См.: Виельмини Ф. Управляемый хаос // Megapolis. – 2004. – № 49. – С. 5.
- 2 См.: Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.; Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах: От диссипативных структур к упорядоченности через флукутации. – М.: Мир, 1979. – 512 с.

- 3 Делокаров К.Х. Глобализация и теория хаоса. Online: [<http://spkurdyumov.narod.ru/D4Delokarov.html>]; Панарин А.С. Стратегическая нестабильность XXI века (http://www.patriotica.ru/actual/panar_strategy.html).
- 4 Пригожин И. Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы. – Ижевск, 1999.
- 5 Mann, R. Steven. Chaos theory and strategic thought (Теория хаоса и стратегическая мысль), 1992. Online: [<http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA528321>]
- 6 Топольский Е. Дискуссии о применении теории хаоса к истории // Исторические записки / ред. Г.Н. Севостьянов. – 1999. – № 2 (120); Шкаренков Л.К. Россия в неустойчивом мире. Московский синергетический форум. – М., 1996; Российский монитор. Архив современной политики. – Вып. 1. – М., 1992. – С. 17.
- 7 Mann, R. Steven. The Reaction to Chaos // Complexity, Global Politics, and National Security/ Ed. by David S. Alberts and Thomas J. Czerwinski. National Defense University Washington: D.C., 1998.
- 8 Ертысбаев Е.К. Демократизация в Казахстане: 1990-2000 годы. – Алматы, 2000. – С. 157.
- 9 Хорос В.Г., Чешков М.А. Политическая модернизация в посттрадиционных обществах//Авторитаризм и демократия в развивающихся странах. – М.: Наука, 1996. – С. 16.
- 10 Gubaidullina M.Sh. Political Transformations in Kazakhstan// Democratic Processes in Central Asia. Indo-Kazakh Perspectives (Part 9)/Ed. K. Santhanam, K. Baizakova. Collective Monograph (The India-Central Asia foundation). – New Delhi: Aryan Books International, 2009. – Pp. 80-95. Online: [<http://www.abebooks.de/Democratic-Processes-Central-Asia-Indo-Kazakh/1386151905/bd>]
- 11 Brown T.A. Nonlinear Politics // Chaos Theory in the Social Sciences: Foundations and Applications / L.D. Kiel and E. Elliot (eds.). Ann Arbor, 1996.
- 12 Бородкин Л.И. «Порядок из хаоса»: концепции синергетики в методологии исторических исследований // Новая и новейшая история. – 2003. – № 2.
- 13 «Мировая социалистическая система» – группа государств Восточной Европы, стран Азии, Африки, Карибского бассейна, в которых после второй мировой войны утвердились коммунистические режимы. Отказавшись от финансовой помощи Запада, они встали на путь социалистического строительства по образцу и подобию СССР. Эта система просуществовала до конца 80-х гг. ХХ в.
- 14 Гибианский Л.Я. Тоталитаризм: исторический опыт Восточной Европы: СССР, Восточная Европа и формирование советского общества// Аналитические исследования в исторической науке. – 2000. – № 7.
- 15 Ibid.
- 16 Ibid.
- 17 См.: Круг идей: Историческая информатика в информационном обществе. – М., 2001. – С. 121-167.

References

- 1 V te gody takuju poziciju otstaival ital'janskij politolog Fabrisio Viel'mini, zhivshij v CA i nabлюдavshij razvitiye regiona iznutri. Sm.: Viel'mini F. Upravljaemyj haos // Megapolis. – 2004. – № 49. – S. 5.
- 2 Sm.: Prigozhin I., Stengers I. Porjadok iz haosa. Novyj dialog cheloveka s prirodoj. – M.: Progress, 1986. – 432 s.; Nikolis G., Prigozhin I. Samoorganizacija v neravnovesnyh sistemah: Ot dissipativnyh struktur k uporjadochennosti cherez fluktuacii. – M.: Mir, 1979. – 512 s.
- 3 Delokarov K.H. Globalizacija i teorija haosa. Online: [<http://spkurdyumov.narod.ru/D4Delokarov.html>]; Panarin A.S. Strategicheskaja nestabil'nost' HHI veka (http://www.patriotica.ru/actual/panar_strategy.html).
- 4 Prigozhin I. Konec opredelennosti. Vremja, haos i novye zakony prirody. Izhevsk, 1999.
- 5 Mann, R. Steven. Chaos theory and strategic thought (Teorija haosa i strategicheskaja mysl'), 1992. Online: [<http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA528321>]
- 6 Topol'skij E. Diskussii o primenenii teorii haosa k istorii // Istoricheskie zapiski/ Red. G.N. Sevost'janov. – 1999. – № 2 (120); Shkarenkov L.K. Rossija v neustojchivom mire. Moskovskij sinergeticheskij forum. – M., 1996; Rossijskij monitor. Arhiv sovremennoj politiki. – Vyp. 1. – M., 1992. – S. 17.
- 7 Mann, R. Steven. The Reaction to Chaos // Complexity, Global Politics, and National Security/ Ed. by David S. Alberts and Thomas J. Czerwinski. National Defense University Washington: D.C., 1998
- 8 Ertysbaev E.K. Demokratizacija v Kazahstane: 1990-2000 gody. – Almaty, 2000. – S. 157.
- 9 Horos V.G., Cheshkov M.A. Politicheskaja modernizacija v posttradicionnyh obshhestvah //Avtoritarizm i demokratija v razvivajushhihsja stranah. – M.: Nauka, 1996. – S. 16.
- 10 Gubaidullina M.Sh. Political Transformations in Kazakhstan// Democratic Processes in Central Asia. Indo-Kazakh Perspectives (Part 9)/Ed. K. Santhanam, K. Baizakova. Collective Monograph (The India-Central Asia foundation). – New Delhi: Aryan Books International, 2009. – Rr. 80-95. Online: [<http://www.abebooks.de/Democratic-Processes-Central-Asia-Indo-Kazakh/1386151905/bd>]

- 11 Brown T.A. Nonlinear Politics // Chaos Theory in the Social Sciences: Foundations and Applications / L.D. Kiel and E. Elliot (eds.). Ann Arbor, 1996.
- 12 Borodkin L.I. «Porjadok iz haosa»: koncepcii sinergetiki v metodologii istoricheskikh issledovanij // Novaja i novejshaja istorija, 2003. – № 2.
- 13 «Mirovaja socialisticheskaja sistema» – gruppa gosudarstv Vostochnoj Evropy, stran Azii, Afriki, Karibskogo bassejna, v kotoryh posle vtoroj mirovoj vojny utverdilis' kommunisticheskie rezhimy. Otkazavshis' ot finansovoj pomoshhi Zapada, oni vstali na put' socialisticheskogo stroitel'stva po obrazcu i podobiju SSSR. Jeta sistema prosushhestvovala do konca 80-h gg. HH v.
- 14 Gibianskij L.Ja. Totalitarizm: istoricheskij opyt Vostochnoj Evropy: SSSR, Vostochnaja Evropa i formirovanie sovetskogo obshhestva// Analiticheskie issledovaniya v istoricheskoy nauke. 2000. – № 7.
- 15 Ibid.
- 16 Ibid.
- 17 Sm.: Krug idej: Istoricheskaja informatika v informacionnom obshhestve. – M., 2001. – S. 121-167.

Kukeeva F.T., Kossylganova N.Y.

The crisis in Ukraine and its influence Central Asia's political stability

The main purpose of this article is to point the challenges, threats and risks, both internal and external in nature, that affect the stability of current political regimes in the region. Events in Ukraine remain a relevant topic for all five Central Asian countries. The defragmentation of Ukraine could become a negative precedent for Uzbekistan, Tajikistan, and Kyrgyzstan, as there are unresolved border disputes between these three countries. To study these questions authors have used transitological theories to analyze the internal policies of Central Asian countries. The theory of globalization, regionalization and interdependence helps in understanding the ongoing processes in Ukraine that could have an effect on the stability of political regimes in Central Asia.

Key words: Central Asia, Ukraine, crisis, stability, destabilization.

Кукеева Ф.Т., Косылғанова Н.Е.

Украина дағдарысы және оның Орталық Азияның саяси тұрақтылығына әсері

Макаланың басты мақсаты – аймақтың қазіргі саяси режимдерінің тұрақтылығына әсер ететін ішкі және сыртқы қауіптер мен қатерлерді анықтау. Украинадағы жағдай Орталық Азияның барлық бес мемлекеті үшін өзекті мәселе болып табылады. Украинаның бөлінуі Өзбекстан, Тәжікстан мен Қыргызстанға жағымсыз жағдай алып келуі мүмкін, себебі бұл мемлекеттердің араларындағы шешілмеген шекаралық мәселелер әлі бар. Украинадағы мәселелердің шарықтауы «Украиналық Майдан Орталық Азияда қайталаңбайды ма?» деген сұрақты тудырып отыр. Орталық Азия мемлекеттерінің ішкі саясатын сараптауда транзитологиялық теорияларды қолдану бұл мәселені зерттеуде маңызы зор. Жаһандану, аймақтану және өзара тәуелділік теориялары Орталық Азиядағы саяси режимдердің тұрақтылығына әсер етеді алғын Украинадағы қазіргі жағдайларды түсінуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Орталық Азия, Украина, дағдарыс, тұрақтылық, дестабилизация.

Кукеева Ф.Т., Косылганова Н.Е.

Украинский кризис и его влияние на политическую стабильность Центральной Азии

Основная цель статьи состоит в том, чтобы обозначить угрозы и риски, внутренние и внешние, которые влияют на стабильность в текущих политических режимах в регионе. События на Украине остаются актуальной темой для всех пяти центральноазиатских стран. Разделение Украины на отдельные части может стать негативным прецедентом для Узбекистана, Таджикистана и Киргизстана из-за нерешенных пограничных вопросов между этими тремя государствами. Для исследования этого вопроса авторы использовали транзитологические теории для анализа внутренних политик стран Центральной Азии. Теории глобализации, регионализации и взаимозависимости помогают понять текущие события на Украине, которые могут влиять на стабильность политических режимов в Центральной Азии.

Ключевые слова: Центральная Азия, Украина, кризис, стабильность, дестабилизация.

THE CRISIS IN UKRAINE AND ITS INFLUENCE CENTRAL ASIA'S POLITICAL STABILITY

Introduction

Today, Central Asian states face a broad range of challenges and threats. The current state of the world has demonstrated the external risks that exist for all of Central Asia, where the confrontation between Russia and the West over Ukraine is just one of such factors. Events in Ukraine remain a relevant topic for all five Central Asian countries. Regional elites have acknowledged the risks to stability in their political regimes. Public announcements made in Central Asian republics about the Ukrainian crisis were careful in nature due to concerns about internal stability, a desire to keep good relations with global players and to preserve a place for diplomatic actions, as well as the ambiguity of how the situation in Ukraine would play out and in which direction. While the threat to political stability posed by the Ukrainian crisis varies in each Central Asian state, each regime is concerned about the potential danger of Maidan happening at home.

To study these questions authors have used transitological theories to analyze the internal policies of Central Asian countries. Utilizing the theories of democratization and political realism one can examine the interrelation of internal and external processes occurring in the regions' governments.

Kazakhstan

The situation analysis, demonstrated by reaction to events in Kiev, shows that conservatism is the dominant force in Kazakhstani society.

While the Afghanistan question is more relevant for Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan, the Ukrainian factor for Kazakhstan and its proximity to Russia is of real concern. On the one hand, Astana was one of the initiators (and remains an active participant) in the processes of Eurasian integration, but on the other hand Astana would like to preserve the multi-vector character of its foreign policy. In terms of the first point, Russia is not attempting to pressure its partner to change its international positions due to the growing confrontation with the West. Additionally, there are no factors that threaten Kazakhstan's multi-vector foreign policy. The US and EU

are interested in maintaining their positions in the republic by way of constructive relations, despite Kazakhstan's participation in the Eurasian integration process alongside Russia. As for China, its policies on Kazakhstan in no way depend on the «conflict of interests» between Russia and the West.

In the Republic it is mostly members of the opposition and civil society who express fears about the events in Ukraine. Kazakh national-patriots are concerned about a Crimean scenario playing out in the northern regions of the country. Regardless, anti-Russian sentiment is not widespread in Kazakhstan, even though polls show that the public negatively views the civil war in Ukraine due to Russia annexing Crimea. The importance of strong power, a strong state, and billions of foreign investment in the Kazakhstan economy help to ensure that external forces are unable to incite discontent.

Despite Russian experts assessment that Kazakhstan is the Central Asian country whose political regime is the least at risk compared to other countries in the region, Astana has taken precautionary measures by increasing criminal liability for separatism and participation by Kazakh citizens in armed conflict on the territory of Ukraine [7].

Russian experts name the following as internal risks: infighting among elites, battle to gain control over legal and illegal cash operations, rise of social unrest and a high unemployment rate (self-employed persons) – all of which provide fertile ground for extremism.

Kazakh experts also include clashes between various groups, manifestations of terrorism and extremism and the rise of social protests (labor, youth, migrant, etc.) as other potential risks.

Thus, despite the growth of external factors and potential risks around Kazakhstan's growth, its political system remains stable. This stability is dependent on several internal factors including intra-elite relations and especially concerning the transformation of presidential power.

Uzbekistan

In assessing the Ukrainian crisis, the Uzbek authorities expressed their conviction of the impossibility regarding, «a threat of force, or its implementation, against the territorial integrity or independence of any state,» without mentioning the referendum in Crimea.

Negotiations between Tashkent and Moscow concerning possible collaboration on security questions (where the overall trend relates to the

developing situation in Afghanistan) bear witness to the lack of wariness there is towards Russia and the need to deepen co-operation between the two countries.

Uzbekistan's economic policy is in large part connected to the Eurasian Economic union since its foreign exports are mostly oriented on trading partners across the former Soviet Union as well as neighbors throughout the region.

On March 27th, 2014 Uzbekistan abstained from a vote on the status of Crimea during a meeting of the UN's General Assembly which signaled its disapproval of Russia's actions. But then, during a meeting of the leaders of the member states of SCO (Shanghai Co-operation Organization) in Dushanbe, President Karimov expressed support for the Minsk accords which aimed to resolve the conflict.

The possibility of a destabilizing scenario, such as Maidan, is low in Uzbekistan. Despite the Andijan events in 2005, which illustrated the authorities' harsh reaction to social unrest, there is practically no anti-Russian sentiment due to the export of labor resources to Russia and the non-existence of a nationalist opposition.

Tajikistan

The experience of Civil War forced Tajik authorities to pay attention to the changing moods of protest in society. While the majority of Crimea did vote to be reunified with Russia, Dushanbe did not make an official statement on the situation in Ukraine.

Upon analyzing the confrontations happening on Maidan, the President of Tajikistan referred to the civil war in his own country as an, «armed conflict which produced very serious socio-economic and humanitarian consequences for the country» [8].

The government is beginning to increase pressure on the opposition. The Ministry of Justice has added new amendments to the Law on Public Associations, which requires that public associations register and receive approval for all grants and aid from foreign sources by the Registry of Humanitarian Aid [9]. The Tajik parliament itself adopted amendments to the law on «Meetings, Rallies, Demonstrations and Marches,» that prohibit foreigners and stateless persons from participating in protests [10].

The measures taken by the government were met with discontent by the liberal part of the population. The head of the National Association of Independent Media, Nuriddin Karshibayev, believes that in the wake of revolutionary Euromaidan, pressure on opposition leaders was increased. On social media

comparisons between the events in Ukraine and the beginning of civil war in Tajikistan in 1992 began to appear. Several opposition leaders, for example, Rakhmatillo Zoyirov, the leader of the Social-Democratic party, made a pilgrimage to Maydan in Kiev and wanted to hold a press-conference in Dushanbe about his trip upon his return.

The government has started cracking down on access to information that is anti-Russian in nature. It is important to keep in mind that Russia's military presence in Tajikistan consists of the 201st base where more than 7500 soldiers are stationed. Tajikistan is also one of the countries most dependent on remittances from labor workers. According to statistics, around four billion dollars come into the country by way of remittances which is equivalent to 52% of Tajikistan's GDP. The labor market of Tajik migrants, in effect, guarantees stable relations with Russia. Tajikistan, like Kyrgyzstan and Uzbekistan, are not interested in the deterioration of relations with Russia, since the return of millions of disappointed and angry labor migrants would bring about social protests. Consequently, Moscow's most effective leverage over Dushanbe would be the massive deportation of labor migrants back to their homeland.

With the aforementioned in mind, it is clear that anti-Russian or pro-Ukrainian sentiments are neither widespread among the general population, nor among bureaucrats or pro-government journalists. President Rakhmon has been in power for more than twenty years, consistently receiving unwavering support from Moscow which, in essence, brought him to power.

Turkmenistan

Turkmenistan maintains an isolationist foreign policy and total control over its domestic policies. Turkmenistan's neutrality assures Russia and the West that Ashgabat will not take any measures that might irritate Moscow or cause concern for Washington and Brussels. At the same time, relations with Kiev are promising, first of all, due to a plan to supply Ukraine with Turkmen gas. This is being considered as a likely substitute for Russian gas which would provide Ashgabat with a handsome profit. Nevertheless, the authorities of Turkmenistan understand that it is not possible to expect a 100% guarantee of safety in relations with Putin's administration. The presence of a Russian diaspora making up 4% of the population, and more than 100,000 with Russian passports is an additional factor that forces the Turkmen authorities to consider

how a Crimean and/or Donetsk-Lughansk scenario would play out.

However, certain factors, for example, its geographical location and population (5.2 million), lack of political opposition, minimal influence by the mass media, including western media, on domestic processes in the country, and a lack of influential ethnic groups decrease risks for the country's political regime. Apart from this, the political atmosphere in Turkmenistan makes it extremely difficult for NGO's to operate.

Nevertheless, the situation in Turkmenistan is also somewhat unstable. There is a risk that the Turkmen president will not be able to manage all the various domestic and foreign challenges, particularly since the country has few allies in the international arena.

According to data from the media, mass arrests, which took place in March 2014, were connected to the activity of religiously-oriented terrorist organizations (The Taliban, ISIS, etc.) as well as protests by city dwellers who expressed discontent over price increases on foodstuffs. It is also important to keep in mind the access to mass media, albeit meager, that is available to the country's residents.

Kyrgyzstan

At first, comments regarding the events in Ukraine from Bishkek were relatively restrained despite the rather sharp critique of Viktor Yanukovich, «The president is no longer legitimate, when he has completely lost the trust of his own people.» This reserved manner can be attributed to the experience gained by the political elite as a result of two political revolutions. Addressing his people, the President of Kyrgyzstan, Almazbek Atambayev, noted the great responsibility that Ukrainian politicians (holding themselves responsible for the future of their country) have during this complicated time, adding on top of this, that they must take into account the interests of all the Ukrainian people, and avoid escalating tensions of the internal political situation, in particular in terms of inter-ethnic relations.

The events in Ukraine have effectively split society down the middle into pro-Russian and pro-Western sides, while the authority's political opponents, inspired by the victory at Maidan in Ukraine, have made attempts to strengthen their efforts.

Above all, the Ukrainian crisis has also had an effect on the opposition in Kyrgyzstan, which has already organized several events, including the presentation of a new organization, «The National

Opposition Movement.» There is plenty of criticism from their ranks, even hints of a possible repeat of the Ukrainian scenario. Prominent members of Kyrgyzstan's scientific community have called for the government to increase control over the political situation in the country which they conveyed to the country's leadership in an open letter. In their opinion, some members of the new opposition movement are rocking the boat, following in the footsteps of Ukraine.

It is clear that the potential for protest is highest in Kyrgyzstan where criticism of President Atambayev's regime is the focus. Kyrgyzstan has long fostered a strong opposition culture that is capable of destabilizing the political situation inside the country as well as in the region. Non-governmental organizations play a particular role in undermining Kyrgyz statehood. For a population of 5.7 million, there are more than 11,500 registered NGO's. Most of them has a socio-political orientation of the activity [11]. A combination of strong opposition forces and weak state power explains why Ukrainian Maidan has caused enthusiasm in the opposition, oriented to the West. The oppositions' pro-Western orientation is contributing to the development of anti-Russian sentiment in the country which could provoke the Russian-speaking population to seek recourse from Russia.

But, in the opinion of many political analysts, there are no preconditions for a repeat of Ukrainian Maidan in Kyrgyzstan. Additionally, current Kyrgyz opposition suffers from a lack of constructiveness—they criticize the regime, citing various problems, but do not offer their own solutions.

Apart from the threat of political instability, the Ukrainian crisis also has had an impact on the economic ties of countries in Central Asia with key trading partners. Research performed by Minchenko Holding, a communications holding company, has been recording the effects of economic risks for foreign investors in Central Asia. Among the reasons for these risks is the on-going sanction war between Russia and the West, caused mainly by the Ukrainian crisis, and a growth in Islamic extremism [12]. The authors of the report also cite the authoritarian nature of regimes and the «behind closed doors» nature of politics as key risks in Central Asia. Experts add that the political environment's instability is often more of an impediment for successful foreign investments than the authoritarian regime's lack of transparency.

The main issue for Central Asian countries in developing trade and economic relations with Ukraine is related to domestic, as well as economic policies:

— The side effects of sanctions and counter-sanctions have had a negative impact on the macro-economic prospects of the region due to close ties between Central Asia (specifically Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan) and Russia. Growing political risks threaten not only the attractiveness of foreign investment in the region (with risks increasing for foreign investors in 2014-2015), but also the possibility of regional instability.

— Regional economies are closely intertwined with one another. The Russian ruble's fall affected local currencies in Central Asia, which poses a serious threat to post-Soviet countries' economies that are dependent on remittances from its citizens working in Russia. The Turkmen manat has dropped and the Kazakh tenge is expected to fall further. These downward trends, caused by the ruble's devaluation, could eventually lead to a political crisis.

— According to the World Bank, remittances form 31.5%, 42%, and 12.5% of Kyrgyzstan's, Tajikistan's and Uzbekistan's economies respectively. If 2 million Uzbek labor migrants were to return home from Russia, there would be a sharp decline in population purchasing power, which could foment discontent with the current regime.

The most effective response to growing risks in the region remains conducting multi-vector foreign policy, where Kazakhstan's is seen as the most effective. Despite this assessment, it will be difficult to maintain a balanced position amidst the growing confrontation between Russia and the West, while Astana remains concerned about a recurrence of a Crimean scenario in the North and East of Kazakhstan.

Central Asian regimes, especially in countries with significant ethnic minorities, are carefully observing the process that would lead to federalization in Ukraine, making sure to be pragmatic in understanding their own interests.

Conclusion

Applying the theories of globalization, regionalization, democratization and transitology, the authors have come to the following conclusions:

— While the events in Ukraine remain a relevant topic for all five Central Asian countries, overall, maidanization does not present an overt threat to these countries, though there is a slight risk for Kyrgyzstan, and to a lesser degree, Kazakhstan. In Kyrgyzstan this is posed by the so-called opposition, and in Kazakhstan by the national-patriots, both of which, in varying degrees, support Maidan.

– In the circumstances of the modern world order, boundaries between domestic and foreign policy are gradually being erased, where, as a result, the latter ends up governing the former. The Ukrainian crisis has demonstrated that while threats, in and of themselves, are not dangerous, weak external shocks have the potential to adversely affect the stability of political regimes in Central Asia.

– In terms of the globalization of democratic processes and the widening and variety of concepts and understandings of democracy, non-liberal democracies are born, such as hybrid regimes, imitation democracies and so on. At the beginning of the 21st century, the phenomenon of «Color revolutions» was added to the arsenal of democratic concepts. This was a milder and more cost-effective strategy in comparison with economic sanctions, humanitarian interventions and military action. The crisis in Ukraine demonstrated the need for political systems to be modernized, as well as public life to be democratized. While Central Asian states tend to focus on security issues, they choose to ignore or pay minimum attention to the problems of democratization. States with a deficit of democratic

structures, lack of political freedoms, and human rights violations are not capable of countering religious extremism, managing social tension or combating international terrorism.

– In terms of a change in policies in the light of events in Ukraine, Central Asian states have once again shown that relations with Russia, in multiple instances, are significantly more important than any remaining events in the world.

– New threats and challenges that could destabilize the political situation in Central Asian countries require new methods and tools to promote the interests of the state. The geo-economic paradigm raises the question of what instruments and mechanisms need to be created in order to meet new challenges, prevent threats and manage risks. Today, more so than ever, nation-states must take into consideration regional and global processes.

The Ukrainian crisis has shown the importance of integration, consolidation, and strengthening of the regional geo-political and geo-economic space, which would provide an effective strategy for the sustainable development of the region.

References

- 1 Sarkorova, A. 2014. Krizis na Ukraine: reaksiya stran Tsentralnoi Azii. http://www.bbc.com/russian/international/2014/08/140806_ukraine_crisis_central_asia_reaction
- 2 Issabayeva, S. 2014. Vneshnopoliticheskiy kurs Kazakhstana nuzhdaetsya v sereznay korrektirovke. <http://topwar.ru/44562-vneshnopoliticheskiy-kurs-kazahstana-nuzhdaetsya-v-sereznay-korrektirovke.html>
- 3 Ionova, E. 2014. Kazakhstan I Ukrainskiy krizis/Rossiya I novie gosudarstva Evrazii. II 43-53 p.
- 4 Insel, A. 2014. «Novaya Rossiya», «Novaya Tursiya» i iskonnaya tsivilizatsiya. Radical, Turtsiya. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ahmet-insel/yeni-rusya-yeni-turkiye-ve-kadim-medeniyyet-1210995/#>
- 5 Nurieva, S. 2014. Vnimanie! Mozhet nastat chered Kazakhstana... gazeta Star, Turtsiya. <http://haber.star.com.tr/yazar/dikkat-sira-kazakistana-gelebilir/yazi-937214>
- 6 Sorlu, K. 2014. Otvet na vopros «Posle Kryma nastanet li ochered Kazakhstana?» Yenicag, Turtsiya. <http://www.yenicag-gazetesi.com.tr/kirimdan-sonra-sira-kazakistanda-mi-sorusuna-yanit-32050yy.htm>
- 7 Chebotarev, A. 2015. Politicheskie riski v Tsentralnoi Azii: kazakhstanskoe izmerenie. <http://ia-centr.ru/expert/20413/>
- 8 Bolgova, I. 2015. Posledstviya ukrainskogo krizisa dlya Tsentralnoy Azii: shok i trepet. http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=5531#top-content
- 9 NGO Law Monitor: Tajikistan. 2015. Retrieved from <http://www.icnl.org/research/monitor/tajikistan/>
- 10 Tajikistan feared a repetition of Ukrainian «Maidan». 2014. Retrieved from RIA Novosti <http://ria.ru/cj-news/20140703/1014535330.html#ixzz3VfEhWYQt>
- 11 Yualovkina, A. <http://www.vb.kg/?lable=672> 2013. 10,000 inactive NGOs were counted in Kyrgyzstan. Evening Bishkek. Retrieved from <http://russian.ashgabat.usembassy.gov/hrr.html>. Accessed August 26.2013
- 12 Chimshiaishvili, P. 2015. Eksperty zafiksirovali rost riskov dlya investitsiy v Tsentralnoy Azii. <http://www.rbc.ru/politics/25/02/2015/>

Taukebayeva E.S.,
Altayeva K.Z.

**The concept of 'sovereignty'
in the European Union
and Central Asia**

This article examines the different understanding of the concept «sovereignty» by regions of the world politics' processes – the European Union and the Central Asian region. First, the authors reveal the historical evolution of the concept «sovereignty», which has changed concordantly to the political processes of the time period. Second, the authors consider the gradual change and the circumstances of that change of the approach to the concept «sovereignty» in Europe. Then the authors try to display the main perception of the concept «sovereignty» in Central Asia in general. The article emphasizes the significance of the consideration of this concept, especially in a globalized world, when the components of a state sovereignty face unprecedented challenges.

Key words: state, sovereignty, European Union, Central Asia, world politics.

Таукебаева Э.С., Алтаева К.Ж.

**Еуропа қауымдастырылған
Орталық Азиядағы «егемендік»
түсінігі**

Мақалада әлемдік саяси процестің екі аймағындағы «егемендік» ұғымының түрлі түсінігі қарастырылады. Біріншіден авторлар сол кездегі саяси процестерге сәйкес өзгеріп отыратын «егемендік» ұғымының дамуының тарихи үдерісін ашып көрсетіп отыр. Екіншіден авторлар Еуропадағы егемендік ұғымының өзгеруі мен оны өзгертуken жағдайтарға талдау жасайды. Үшіншіден авторлар Орталық Азиядағы «егемендік» ұғымының түсінігін жалпы сипаттар шегінде ашып көрсетуге тырысты. Мақалада осы ұғымының түсінігінің маңызы бар екендігі туралы әсіресе жаһандану әлемінде мемлекеттің егемендігінің компоненттері көздейсөз қарсылықтарға тап болатын кезеңмен шиеленісүне айрықша көніл аударылады.

Түйін сөздер: мемлекет, егемендік, Еуропалық Одак, Орталық Азия, әлемдік саясат.

Таукебаева Э.С., Алтаева К.Ж.

**Понятие «суверенитет»
в Европейском Союзе и
Центральной Азии**

В данной статье рассматривается различное понимание понятия «суверенитет» двумя регионами мировых политических процессов. Во-первых, авторы раскрывают исторический процесс развития понятия «суверенитет», которое видоизменялось в соответствии с политическими процессами того периода. Во-вторых, авторы рассматривают постепенное изменение и обстоятельства, повлекшие за собой изменение подхода к понятию «суверенитет» в Европе. И, в-третьих, авторы постарались в общих чертах отразить основное представление о «суверенитете» в Центральной Азии. В статье подчеркивается значимость рассмотрения данного понятия, особенно в глобализирующемся мире, когда компоненты государственного суверенитета сталкиваются с непредвиденными вызовами.

Ключевые слова: государство, суверенитет, Европейский Союз, Центральная Азия, мировая политика.

THE CONCEPT OF 'SOVEREIGNTY' IN THE EUROPEAN UNION AND CENTRAL ASIA

The problem of state sovereignty constantly attracts attention of political and public figures, lawyers and jurists. The study of state sovereignty has not only theoretical meaning, but it gets a direct state-political challenge in the epoch of globalization. In the modern conditions, the concept «sovereignty» should be reconsidered in connection with the altering processes, which take place in different regions of the world, first of all due to integration and globalization.

The Stanford Encyclopedia of Philosophy states that «sovereignty, though its meanings have varied across history, also has a core meaning, *supreme authority within a territory*» [1]. The appearance of this interdisciplinary political and legal category was caused by the necessity of strengthening of state origins, the formation of a centralized statehood.

The idea of sovereignty has centuries-old history, it was considered even in the Ancient Greece. According to the definition of the French jurist Jean Bodin (XVI century), who was the first to formulate the notion «sovereignty» as main and essential attribute of a state, «sovereignty is that absolute and perpetual power vested in a commonwealth which in Latin is termed *majestas...*» [2]. Jean Bodin considered sovereignty as the concentrated expression of the sovereign ruler's will, i.e. the initial concept of «sovereignty» was connected with divine right of monarchs [2]. A monarch had an unlimited power and could exercise his will within the country and represent it beyond its borders, i.e. to define its domestic and foreign policy. The concept «sovereignty» reflected the aspiration of governors to get rid of feudal customs and church hierarchy's domination. After the end of the thirty years religious war in Europe the modern system of interstate relations has been fixed in the Peace Treaty of Westphalia in 1648 year. This system is based on reciprocal recognition of legal equality and independence of each state, but «Westphalia did not create a sovereign states system *ex nihilo*, for components of the system had been accumulating for centuries up to the settlement; afterwards, some medieval anomalies persisted. In two broad respects, though, in both legal prerogatives and practical powers, the system of sovereign states triumphed... In ensuing decades, no European state would fight to affect the religious governance of another state, this in stark contrast to the previous 130 years, when wars of religion sundered Europe. As the sovereign states system

became more generalized in ensuing decades, this proscription of intervention would become more generalized, too, evolving into a foundational norm of the international system» [1].

During the next four centuries the concept «sovereignty» from the sovereignty of sovereign ruler evolved into the sovereignty of a state, sovereignty of people, nation, personality and law itself. Since the XIX century a new form of statehood – a national state – has been formed. At first this form has been spread in all European region and afterwards (especially starting with the process of peoples liberation from colonial rule and formation of national states in the «third world», which in general has been completed in the 60's years of XX century) it has embraced the whole world.

The English specialist A. Smith asserted that the formation of national identity was the basic element of legitimization of social and political orders. The purpose of national ideology is in the formation of solidarity ties between individuals and social classes, in mobilization of common values and cultural traditions. National doctrines generate myths, symbols, which appeal to the rationality of ideology and serve a justification and strengthening of a state. They offer each individual both personal and social identity, which allow him to differentiate himself from the rest world and other cultures. All governments contribute to their spread to some extent, because they are interested in consolidation of national features, which legitimize state sovereignty [3].

The concept «national state sovereignty» has two basic aspects – internal and external. On the one hand there is a freedom of a state to choose its own way of social and economical development, political regime, government form and mechanism, on the other hand there is a factor of states' non-interference in internal affairs of each other, their equality and independence. However, the concept of «sovereignty» of national states may result in ambiguous consequences in international relations. Each state has two basic external functions, which are contradictive to some extent. The first function is the cooperation with other states in political, economical, social, military, cultural and other spheres and provision of a state's participation in international organizations. The fulfillment of this function can lead to the situation, when a state can abandon some proximate benefits in favor of peace strengthening and solidarity in interstate relations. The second function is a national defensive function, i.e. provision of security, sovereignty and territorial integrity. But an aspiration to a self-security, which is peculiar to all sovereign national states in the condition of

«sovereignties' pluralism», can generate a «security dilemma», which is generally understood that enhancement of one state's security may be considered as an insecurity of the other state and cause the corresponding reactions from its side, starting from arms race till «preventive war». This fact raises the question of inequality of states, though legally by the norms of international law they are equal. But states of the whole world differ in their territory, population, age, natural resources, economic potential, social stability, political authority, arms etc. There are super powers, great powers, middle powers, small states and microstates. Depending on their level of influence and capabilities to spread that influence they are able or not to preserve their independence, territorial integrity and defend their sovereignty by their own forces. This means that in the modern world a territorial political organization can be sovereign only formally, but not actually. Even a membership in different international organizations, including the UN, supposes an alienation of the part of a formal sovereignty and consequently reduction of actual sovereign claims. The world tendencies, concerning the concept sovereignty, differ in Europe and Central Asia; let's refer to the basic distinctions.

The Second World War was turning point for the Europeans in many aspects, including their perception of the concept «sovereignty». The World War was dreadful in its consequences and had changed the views and consciousness of many people, not only Europeans. But the Europeans were the major affected party after the World War II as the central region of the continental Europe suffered from it most of all. The peoples of Europe could no longer make individual decisions not taking into consideration the situation with different approaches and visions of better European future. The superpowers, the USA in the countries of Western Europe and the USSR in the countries of Eastern and Central Europe, tried to impose their will and therefore limit the sovereignty of the abovementioned countries. Two European countries, the Great Britain and France considered themselves as countries-winners. Despite of their huge losses, the ambitions of these two countries after the Second World War were still high. They insisted on preserving the pre-war approach to the decision-making process, the so called national decision-making process, where each state was responsible only for itself.

In 1961 General de Gaulle, founder of the Fifth Republic, «proposed the Fouchet Plan, which introduced the idea of cooperation between governments with absolutely no loss of sovereignty and no su-

pranational institutions. Actually, de Gaulle was opposed to any kind of loss of sovereignty for France. He wanted it to be one of the great powers, and for that, independence was essential. This is why he advertised his conception of a «Europe of nations», in which national governments would closely negotiate, but would never be forced to anything... In doing so, he tilted the scale of the European construction in favor of unionism, as opposed to federalism. Moreover, he damaged the reputation of European institutions by showing national governments how they could be ignored or blocked» [4].

As for the Great Britain, it always proved itself as a state separate from the continent. After the Second World War it can be seen in the speech of Churchill, outstanding political thinker, suggested the creation of the United States of Europe in Zurich on 19 September, 1946. But Germany and France should become a base of this European Family, not the Great Britain, which like the United States of America and the Soviet Russia «must be the friends and sponsors of the new Europe» [5]. This attitude existed or we can say exists till the modern days. The Great Britain was not amongst the founders of the first European Communities. And as Knopf in his work «Identity Constructions and European Integration: Great Britain as reluctant European» says, «Although there was a clear policy change (Britain eventually joined the EC in 1973), English attitudes towards Europe have remained unenthusiastic, quite negative or hostile even after joining» [6, p.2].

These were the reasons, why the process of the unique creation of the supranational level decision-making level, when countries delegated some of their authorities to a higher administrative body, was so complicated. Europe became the trailblazer, which managed to draw the lesson from historical mistakes. The trial and error method has allowed Europe to strengthen the positions of supranational institutions. Gradually the Union, having involved European countries, has begun to expand not only in territory, but in the areas of integration processes too, not only economical, social, agricultural areas, but also political one, concerning defense and security. The Superpowers and block organizations, which immediately after the Second World War, implied their will in Europe and therefore limited the sovereignty of the representing countries in conducting their independent foreign policy, lost their ultimate control.

The European Union is the best example of the vertical delegation of power upward. The European Union managed to overcome the stereotypes of the settled way of governance and to preserve their na-

tional identity regardless the transferring of the selected parts of their sovereignty to international or supranational bodies. Adrián Tokár considers that «if one can speak of sovereignty of the EU, it must be of a different nature than the sovereignty of typical nation-states...» and that «the EU does have sovereignty in a legal sense; it creates legal norms that are superior to legal norms of the member states. The member states do not enjoy legal supremacy in areas entrusted to the EU» [7, p.6]. He speculates on the «infringement of sovereignty, which is important in itself, regardless of the areas it concerns» [7, p.6]. Nevertheless Europe is integrating; the reason of the process's inhibition is the issue of sovereignty, a trial to take into consideration national identity of a state-participant of that process. The decisions in the EU are made slowly, mutual consultations, agreed development of joint activities take a lot of time. But only these procedures can make these decisions strong and longtime.

The sovereignty by its nature is coherent and indivisible. But this legal postulate for many years was denied by federative norms of the former Soviet Union. The First Congress of Soviets legislatively fixed the formation of the USSR on the 30th of December 1922 and countries of Central Asia became a part of the USSR as autonomous units of the Russian Soviet Federal Socialist Republic and didn't have a right of exit from the Union [8]. From this point the Central Asian countries didn't possess sovereignty legally. But they were not autonomous regions; they were autonomous republics in the composition of another republic. All of them were national territorial formations, which possessed all political and legal fundamentals for possession of a union statehood. The external sovereignty was even more problematic, it could be realized only in the frames of the Russian Federation, and after 1922 – in the frames of the USSR. The Central Asian republics didn't have a right to have direct international contacts. All international legal acts, which were concluded by the USSR, mechanically became obligatory on the whole territory of the Union.

Moreover, the first Constitution of the USSR declared that only federation possesses sovereignty, and the sovereignty of the union republics was subordinated by the theory of «the limited sovereignty», that led to the detraction of the sovereignty's role in particular, and to the detraction of the law's role in general. For example, Stalin's conception of «potential sovereignty» meant that sovereignty could become only real in case, when a union republic uses its right of secession [8, p.226]. The sovereignty of the USSR and sovereignty of republics actually rep-

resented hierarchic structure of sovereign powers, which in itself was a legal confusion.

After the collapse of the Soviet Union, all five Central Asian republics declared themselves as independent democratic legal states; that fact was fixed in the main document of each country – Constitution. But all of them got their sovereignty during the so called «parade of sovereignty» (1990-1991), when the Soviet Union still existed. The Declarations of state sovereignty were objective result of centuries-old struggle for independence. They could be characterized as a symbol of transformation from de-facto status to de-jure.

The gain of sovereignty was not an easy affair for the Central Asian countries. The keen feeling of national sovereignty became the reason of unwillingness of Central Asian countries to admit the necessity of supranational structure for the development of integration. Though the countries of Central Asia are connected with each other by common historical, cultural, socio-political, economical basis of statehood, they, just having gained the national sovereignty, couldn't renounce it in favor of supranational organization. The starting period (1991-1993) could be characterized as a stage of centrifugal tendencies' acceleration. Despite the fact of the Commonwealth of Independent States (CIS) and its various substructures' formation, the majority of its participants were busy by the strengthening of the national basis of their sovereignty. It was quite natural as the economic specialization made the Central Asian states dependent on production cycles, which had their elements and components in different parts of the former Union. Integration initiatives of that time were probably stipulated by the need to amortize the hits from economic bond breaking. Thus from the beginning there were two main tendencies – disintegration, because of the zealous attitude towards their sovereignty by the Central Asian states, and mutual attraction of states for withstand the pressure of some natural geographical factors.

The realities of modern time require new approach to the perception of the concept «sovereignty» in Central Asia. The modern development of economics, trade, market, defense, security, education and science demand accurate approach and formation of absolutely new trade-economic and political regional ensembles, greater openness in all indicated spheres; all that cause the necessity of convergence of the sovereignties of the regional states, convergence of sovereignties in definite spheres of politics. This means the delegation of part of sovereignty to supranational bodies, which would coordinate states' actions in definite spheres

of politics. In these conditions the states, which take part in regional integration, don't lose control over the delegating part, because the supranational bodies are staffed by people, who are elected in general elections in national states.

As the European Union's model is a worldwide recognized successful integration formation, where countries managed to form the supranational bodies with almost painless delegation of part of their sovereignties, some scientists, such as Ibrashev Zh., offer it as an example for the future Central Asian integration with the similar to the European Union supranational bodies [9].

But there is another group of scientists, representing the different approach of the model's choice. Kushkumbayev S. in his book «Central Asia on the way of integration: geopolitics, ethnicity, security» claims, that the integration model of the European Union is in full-scale unacceptable for the realities of Central Asia, because the European Union's integration was based on considerable social, cultural and political homogeneity and deep specialization in economic sphere, what is objectively is yet not reached in the Central Asian region. The more preferable model is ASEAN, as the purposes and problems of this formation in the beginning of its integration way are partially similar to those of the Central Asia. The economic depression in the regional context, armed conflicts, no-settlement of inter-ethnic and territorial problems, entry the zone of the competition of world force centers – the majority of these factors are available and increasing in the Central Asian geopolitical space. These conditions predetermined the importance of geopolitical determinants for the regional integration in Central Asia [10, p.143].

Regardless the chosen model Central Asia has to face economic and informational pluralism of globalization. The separate states of the region hardly would manage to achieve stable positions in the structure of world political and economic interactions.

The European and Central Asian regions differ from each other by many aspects: economic, political, social, cultural development etc. The peoples of these regions are representatives of civilizations, which are distinct from each other, so it is quite natural that they have different approaches to understanding of the concept «sovereignty». But both regions faced the objective evolution of this concept due to the processes of globalization and integration. The European Union has started its integration, based on economic fundamentals, right after the Second World War and became the most advanced

form of it, having managed to integrate in political sphere too and gradually to delegate part of sovereignty to new supranational structures. The similar way of integration is not typical for the whole Asian subcontinent. As for the Central Asia the concept of sovereignty also has been subject to changes. Being the part of the Soviet Union the states of Central Asia had only limited sovereignty. Immediately after the collapse of the Soviet Union the Central Asian space experienced the disintegrated influence, when each state began to conduct the policy of national sovereignty's protectionism. But nevertheless the Central Asia doesn't stop its attempts to

integrate, the process of adaptation and finding its place in the system of international relations is not still completed. Nowadays the main perception to understand should become the fact that international trade, information-technological markets are loaded and every next year an individual state, even a superstate will lose its value as an independent international unit. The independence and sovereignty of each country of Central Asia will be more valuable in case of keeping the principle of cooperative development otherwise the risk to lose more and find them on periphery would be increased.

Литература

- 1 Philpott, Dan, «Sovereignty», The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2010 Edition), Edward N. Zalta (ed.) // <http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/sovereignty/> (accessed 1 December 2016).
- 2 Bodin, J. Six books of the Commonwealth. Abridged and translated by M. J. TOOLEY. Oxford: Basil Black Well, 1955 // <http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt> (accessed 1 December 2016).
- 3 Smith, A. State and Nation in the Third World. Brighton, 1983.
- 4 Angliviel, S. Charles De Gaulle, 2013 // <http://www.my-europe.org/articles/charles-de-gaulle/> (accessed 2 December 2016).
- 5 European Navigator. Address given by Winston Churchill (Zurich, 19 September 1946), 2006 // http://www.ena.lu/address_given_winston_churchill_zurich_19_september_1946-022600045.html (accessed 5 December 2016).
- 6 Knopf, H-J. Identity Constructions and European Integration: Great Britain as reluctant European, 2001, p.2 // <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/adeb9573-b2f2-4502-bcc1-c0555b83b147.pdf> (accessed 15 December 2016).
- 7 Tokár, A. Something Happened. Sovereignty and European Integration. In: Extraordinary Times, IWM Junior Visiting Fellows Conferences, Vol. 11: Vienna 2001, P.6
- 8 Абенов, Е.М., Арынов, Е.М., Тасмагамбетов, И.Н. Казахстан: эволюция государства и общества. – Алматы, 1996, – С. 226.
- 9 Analitika.org. Ибрашев Ж.У., Бокашева Ф.С. Проблемы суверенитета и национальной идентичности в паназияцентризме, 2006 // <http://kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/problemy-suvereniteta-i-nacional-noy-identichnosti-v-pa> (accessed 15 December 2016).
- 10 Күшкүмбаев С.К. Центральная Азия на путях интеграции: geopolитика, этничность, безопасность. – Алматы, 2002, – С.143.

References

- 1 Philpott, Dan, «Sovereignty», The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2010 Edition), Edward N. Zalta (ed.) // <http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/sovereignty/> (accessed 1 December 2016).
- 2 Bodin, J. Six books of the Commonwealth. Abridged and translated by M. J. TOOLEY. Oxford: Basil Black Well, 1955 // <http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt> (accessed 1 December 2016).
- 3 Smith, A. State and Nation in the Third World. Brighton, 1983.
- 4 Angliviel, S. Charles De Gaulle, 2013 // <http://www.my-europe.org/articles/charles-de-gaulle/> (accessed 2 December 2016).
- 5 European Navigator. Address given by Winston Churchill (Zurich, 19 September 1946), 2006 // http://www.ena.lu/address_given_winston_churchill_zurich_19_september_1946-022600045.html (accessed 5 December 2016).
- 6 Knopf, H-J. Identity Constructions and European Integration: Great Britain as reluctant European, 2001, p.2 // <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/adeb9573-b2f2-4502-bcc1-c0555b83b147.pdf> (accessed 15 December 2016).
- 7 Tokár, A. Something Happened. Sovereignty and European Integration. In: Extraordinary Times, IWM Junior Visiting Fellows Conferences, Vol. 11: Vienna 2001, P.6
- 8 Abenov, Ye.M., Arynov, Ye.M., Tasmagambetov, I.N. Kazakhstan: evolyutsiya gosudarstva i obshchestva. Almaty: IRK, 1996, S. 226.
- 9 Ibrashev ZH.U., Bokasheva F.S. Problemy suvereniteta i natsional'noy identichnosti v panaziatsentrizme, 2006 // <http://kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/problemy-suvereniteta-i-nacional-noy-identichnosti-v-pa> (accessed 15 December 2016).
- 10 Kushkumbayev S.K. Tsentral'naya Aziya na putyakh integratsii: geopolitika, etnichnost', bezopasnost'. Almaty: Izdatel'skiy dom Kazakhstan, 2002, S.143.

Идрышева Ж.К., Кульбаева А.Т.

Солтүстік Еуропа елдеріндегі көші-қон үрдісінің мәселелері

Бұл мақалада Солтүстік Еуропа елдеріндегі көші-қон үрдістерінің мәселелері, миграциялық дағдарысты шешудегі ұстанымдары қарастырылды. Солтүстік Еуропа елдеріне келуші мигранттардың өмір сүру жағдайының жақсы болуы, босқындар құқықтарының қорғалуы және мемлекеттік тұрғыда әлеуметтік-экономикалық жағдайының қамтамасыз етілуі олардың негізгі мақсаты болып табылады. Алайда, скандинавиялықтар мигранттар санының көптігіне наразылық білдіруде. Швецияға қарағанда дат үкіметі қазіргі босқындар ағыны басталмай тұрып-ақ, ЕО елдерінен келмеген мигранттар үшін талаптарды қүштейтуге тырысада. Әлеуметтік женілдіктер жүйесі шектелді, тұрғылықты тұру құқығын алу және отбасы мүшелерін әке-лу қынады, тіл және мәдениет бойынша қатаң емтихан тапсыру енгізілді. Миграциялық дағдарыс жалғасуда, Еуропаның толерантты деген елдерінің өзі антииммиграциялық саясат жүргізуде. Бұл мәселені барлық Еуропа елдері ортақ миграциялық саясат ұстана отырып шешімге келіү керек.

Тұйин сөздер: Еуропалық Одак, Солтүстік Еуропа, Скандинавия елдері, көші-қон, босқындар.

Idrysheva Zh., Kulbaeva A.

The issues of migration processes in the Nordic countries

This academic paper is dedicated to analyze the issue of the migration process in the Nordic countries, and these countries' positions in settling this crisis. The main purpose of immigrants who live in these countries is to provide themselves with good conditions of life, protection of the rights of refugees and socio-economic support on the state level. However, the Scandinavian countries are unhappy with a large number of migrants. Unlike Sweden, the Danish government one after another has tried to tighten the rules for migrants from non-EU countries, starting this work even for a few years until current influx of refugees. In this case the access to the generous system of social benefits has been limited, it became more difficult to obtain the right of residence and bring family members, and stringent exams in language and culture have been introduced. Migration crisis is becoming more prolonged, and even the most tolerant countries in Europe are beginning to carry out anti-immigration policies. It is argued that migration crisis requires solutions based on a common immigration policy across Europe.

Key words: European Union, Northern Europe, Scandinavian nations, migration, refugees.

Идрышева Ж.К., Кульбаева А.Т.

Проблемы миграционного процесса в странах Северной Европы

В данной статье рассматриваются проблемы миграционного процесса в странах Северной Европы, позиций стран в решении миграционного кризиса. Основной целью иммигрантов являются обеспечения мигрантам, находящимся в Северной Европе, опимальных условий жизни, защиты прав беженцев и их социально-экономическое обеспечение на государственном уровне. Однако скандинавские страны недовольны большим количеством мигрантов. В отличие от Швеции, датские правительства одно за другим пытались ужесточить правила для мигрантов не из стран ЕС, начав эту работу еще за несколько лет до сегодняшнего наплыва беженцев. Был ограничен доступ к щедрой системе социальных льгот, стало труднее получать право на жительство и привозить членов семей, ввели строгие экзамены по языку и культуре. Миграционный кризис затягивается, и даже самые толерантные страны Европы начинают проводить антииммиграционную политику. Миграционный кризис требует решения на основе единой миграционной политики всех стран Европы.

Ключевые слова: Европейский Союз, Северная Европа, Скандинавские страны, миграция, беженцы.

**СОЛТУСТИК ЕУРОПА
ЕЛДЕРІНДЕГІ
КӨШІ-КОН ҮРДІСІНІҢ
МӘСЕЛЕЛЕРИ**

Солтүстік Еуропадағы миграциялық толқын жыл сайын артуда. Бұл аймақ ортақ тарихи, географиялық, саяси және мәдени құндылықтары бар Норвегия, Швеция, Дания, Финляндия және Исландия сияқты мемлекеттерден тұрады. Солтүстік Еуропа елдері тек Еуропа құрлығындаған емес бүкіл әлем бойынша өмір сұру деңгейі ең жоғарғы аймақ. Экономикалық дамыған бұл елдердің өндірістік, әлеуметтік жағдайы және халықтың қоғамдық өмірге белсенді араласуы жоғарғы деңгейде болуы мигранттардың осы аймақта қызығушылығын тузырады. Дегенмен демографиялық жағдайы төмен, жұмысқа қабілетті халықтың санының аз болуы бұл аймақ елдерінің де мигранттарға, шетелдік жұмыс қүшіне тәуелді етуде. Солтүстік Еуропа мемлекеттеріндегі көші-кон үрдістері өзара ұқсас.

Солтүстік Еуропа елдеріне келуші мигранттардың мақсаты: өмір сұру жағдайының жақсы болуы, босқындар құқықтарының корғалуы, мемлекеттік тұрғыда қамтамасыз етілуі. Дегенмен Шведтер, норвегтер, Дания және фин халқы бұл мемлекеттің қауіпсіздігіне кері әсер ететін ең басты қауіп деп түсінуде. Норвег халқының көп бөлігі келуші мигранттар норвег қоғамына араласпайды, жеке топтар құрып тек діни әңгімелер айтып, өздерін ұстаулары қоғамға жат деп айыптауда. Солтүстік Еуропаға көбінесе араб елдерінен келуші мигранттар құрап отыр. Скандинавия елдеріндегі мигранттардың көп бөлігін ұйғырлар, Непал, Иран, Пәкістан, Палестина, Сомали азаматтары құрайды. Басым бөлігі Осло қаласында қалуды қөздейді. 5 мың АҚШ долларын беріп, Норвегия мемлекетіне қоныс аударады. Норвегияда өмір сұру өте қымбатқа сокқандықтан, мигранттар билікке қарсы шығып шағын митингтер ұйымдастырып отырған.

Толерантты болып саналатын Скандинавия елдерінде, әсіре оңшылдардың белсene баставаны байқалады. Швецияда «ақ нақілділердің үстемдігі үшін күресеміз» деген ұранмен 1980 жылдары құрылған «Швед демократтары» партиясы біртіндең күшейіп келеді. Ресми мәліметтерге қарағанда, он миллион тұрғыны бар бұл мемлекет 2016 жылы 190 мың мигрантты паналатуы тиіс болған. Әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі жақсы дамығандықтан, мигранттардың нөпірін қабылдан үлгермей жатқан көрші Норвегия «бұдан әрі Еуроодактағы

ең төменгі көрсеткіш шегінде ғана босқын қабылдайтынын» хабарлады. Үкіметтің бұрынғыдан қатаң ұстанымы жергілікті экстремистерден аргументінің бір бөлігін «тартып» алғатын болды.

Казіргі таңда Дания билігі көптеген проблемалармен ұштасуда. Яғни мемлекетке мұсылман мемлекеттерінен келген адамдарға қатаң бақылау орнатып мемлекетке кіргізуден бастартуда, себебі ұлттық құрамнан бұл мигранттар өте қатты айырмашылық жасайды деуде. Көптеген мигранттар жұмыс іздеу үшін, өмірлерін жақсарту үшін елге келсе, ал көбісі елдеріндегі азаматтық соғыстың салдарынан босқын атағына ие болып отыр. Мұсылмандар Солтүстік Африканан, Тају Шығыстан келуде. Билік тарапы антимиграциялық заңдар қабылдауда. 2015 жылдың басында Данияга баспана іздеуші халықтар саны артты. 3359 адам мемлекет шекарасына қашып келді. Олардың көбісі Сириялық азаматтар 1720 адам болса, қалғаны Сомали 126 адам, Иран 63, Ресейден 56 адам, Ауғаныстаннан келуші мигранттар жыл басында 55 адам баспана сұрау мақсатында барған. Ал отбасыларды жақыннату саясаты бойынша 2014 жылы Данияга 2070 адам келді [1].

Миграциялық толқынның күн санап артуы Еуропа құрлығы үшін маңызды мәселелердің бірі болды. Дегенмен Дания билігі бұл Еуропалық Одақтың ортақ саясатына қарсы шығып, керісінше миграциялық бақылау мен заңдарды қатаңдата тұсті. Мигранттарға Данияның құндылықтарын сыйлауға, білуге, білім алу, қызметке тұру, шетел тілдерін менгеруге, халықаралық гуманитарлық ұйымдардың қызметіне араласу және өздерін қамтамасыз ететін қаражат табуға тиісті. Өтініш беруші банктық гарантия 100 мың крон беру керек, әлеуметтік көмек 3 жыл мөлшерінде алмауы және дат мемлекетінің алдында қарыздары мүлдем болмауы керек. Бұл жүйе Еуропалық мемлекеттердің азаматтарына қатысты болмады. Сондықтан Еуропарламент тарапынан сынға ұшырады. Мигранттарға беретін әлеуметтік жәрдемақыларды керісінше азайтқандығы жайлы мәліметтер Ливан баспаларында шыққан. 2015 жылдың басында тек 100 адам ғана баспана сұрауға өтініш берсе, қалған мигранттар Финляндияға, Швецияға кеткен болатын.

Данияға келуші мигранттар да өздерін жайлы сезінбейді, ал жергілікті халықта мигранттармен ортақ өмір сұруғе дайын болмаған. Себебі олар келуші мигранттар елдің тарихын, дәстүрін, құндылықтарын білмейтін, оқымайтын, окуға талпынбайтын да,

олар, тек жағдайларын жақсарту үшін ғана келді деп айыптауды. 1996 жылы Дат халық партиясының жетекшісі Пиа Кьерсгор әлеуметтік-демократиялық партияның жетекшісін ұлттың құндылықтарын ескермейтін, мұдделерін орындалатын сатқын деп айыптаған [2]. Дегенмен соңғы кездері жұмысшылардың жетіспеуі қатты байқалуда. Данияның ірі 10 компаниясының 6-уы соңғы 3 жыл бойы шетел қызметкерлеріне қатты тәуелді болды. 2020 жылға дейін Дания 100 мыңға жуық шетел жұмысшыларына тәуелді болады деген болжамдар бар. Батыстық емес иммигранттардың елге келуіне қатты шектеулер қойылды. Дания мемлекеті 2001 жылдан бері миграциялық қатаң тексерістің нәтижесінде 5,1 млрд кронды үнемдеп қалды. Мигранттарды мемлекет шекарасына аз мөлшерде қабылдады, себебі мигранттарға төленеттін әлеуметтік көмекті үнемдеудің өзінен мемлекеттік қазынада 15,7 миллиард крон қалды. Ал батыс мемлекеттерінен келуші мигранттар қазынаға 2,2 миллиард крон жыл сайын алып келетін. Ал Еуропа мемлекеттері Данияның миграциялық саясатын сынға қатты алуда. Себебі билік адамдардың мемлекетке тиетін пайдасына ғана байланысты боледі дейді. Дания халқы миграция мәселесін өте даулы тұрғыда карастырып жатыр. Дания ұлтшылдар, жағымпаздар және еуропалық құқықты бұзушылардан тұрады деп айыпталуда [3].

Оңшыл радикалдық прогресс партиясының бұрынғы мүшелері 1995 жылы идеологиялық негізі ұлттық және әлеуметтік консерватизм болып табылатын Дат халық партиясын (ДХП) құрған. ДХП иммигранттар мен босқындардың ағынын және олардың мәдени ассимиляциясын қыскартуды талап етеді. 1998-2007 ж. өзінің электоралдық қолдауын екі есе арттыруының нәтижесінде парламентте үшінші позицияға көтерілді [4]. 2014 жылы Дат халық партиясының бастауымен тұрақты кедендік бақылау күшіне тұсті. Қосымша шекараларға 50-ге жуық кеден қызметкерлерімен толықтырыды. Бұл шаралар шекаралық қылмыстарды тоқтатуға көмектеседі деп санайды. Дегенмен Германия тарапы Дания билігінің қабылданап отырган бұл саясатын Шенген келісімін орындалай отыр, яғни тауарлар мен адамдардың еркін қозғалысына көрі әсерін тигізіп отыр деп қатты сынға алды. Еуропалық экспертер Данияға тексеріс жүргізу мақсатында барып, Дания билігінің саясатын төмен бағалады. Ишкі істер жөніндегі еурокомиссар Сесилия Мальстрем Дания ЕО барлық міндеттерін және Еуропада еркін кіру саясатын

орындау керек, егер орындамаса Еуропалық Сот алдында жауапқа тартылуы керек деген.

Өткен жылы Дания парламенті елден босқын мәртебесін сұраған мигранттардан құны 1500 еуродан асатын бағалы заттарын полицияның тәркілеуіне рұқсат беретін жаңа ережені мақұлдады. Алынған бағалы заттар, билік мигранттардың ісін қарап, тиісті шешім шығарғанша, олардың жатын орны мен тамағының ақшасын өтеуге жұмысалады [5]. 2015 жылы Данияға 20 мыңға жуық мигрант барған. Бұл Еуропалық Одакқа мүше-елдер арасында жан басына шаққандагы ең жоғарғы көрсеткіш. БҰҰ бас хатшысының өкілі Стефан Дүярич Дания билігінің шешімін сынап, «Еуропаға ұмтылған босқындарға аяушылықпен және құрметпен қарауға» шақырған. Ол бұған қоса босқындарға барлық тиісті құқығы берілуі тиіс екенін де айтқан. Дания оппозициясы жаңа ережені «жиіркенішті ұлтшылдық» және мигранттарды «үркітудін нышаны» деп атады.

Норвегия иммиграциялық бақылау орталығының мәліметінше мигранттардың саны немесе мигранттардың отбасында туылған барлық иммигранттардың саны 655 мың адамды құраған (Норвегия халқының 13,1% құрайды) 547 мың адам мигранттардың 1-ші буынына жатса, ал 108 мың адам иммигранттардың 2-ші буынына жатады. Сол сияқты 294 мың иммигранттар еуропалықтар, 163 мың адам азиялықтар, 60 мың адам африкалықтар, 18 мың адам Орталық және Оңтүстік Америкалықтар болса, қалған 11 мың адам Солтүстік Америка мен Океаниялықтар болып табылады. Норвегияда, әсіресе Польша, Швеция, Германия, Латвия және азиялық пен африкалық мигранттар көптеп кездеседі. Норвегияда иммигранттардың отбасында туылған 57100 адам азиялықтар болып табылады. 29 мың адамның ата-аналары еуропалық болса, 19500 адам африкалықтар, ал қалған 2600 иммигранттар миграцияның екінші буынына жататын Оңтүстік және Орталық Америкалықтар болып табылады [6].

Ресей жағы босқындарды қайтару тәртібін «жан-жақты талқылауға» ниет танытқандықтан былтыр Норвегия билігі ел аумағына Ресейден келген босқындарды депортациялауды уақытша тоқтатты. Оған дейін Ресейден шекара арқылы өтіп, босқын мәртебесін алуға тырысып журген мигранттарды Ресейге қайтара бастағаны хабарланған. Былтыргы жылы Сирия, Ауғанстан және Ирактан шыққан бес жарым мыңнан аса мигрант Норвегияға жету үшін Мәскеу, Мурманск және Никель арқылы «арктикалық бағытты» таңдаған. BBC-дің хабарлауынша, Ре-

сей заңдары бойынша шекараны жаяу кесіп өтуге тыйым салынғандықтан, мигранттар велосипед сатып алғып, сонымен шекарадан өткен.

Солтүстік Еуропа елдерінде, әсіресе Швецияда саяси баспана сұрағандардың саны күн санап артып келеді. Ауғанстан тұрғындары солардың қатарын құрауда. Бір аптаның ішінде 4333 ауғандықтар, 2719 сирия азаматтары миграциялық үйімдарға баспана сұраушылардың қатарына тіркелді. 2015 жылдан бері Швеция билігі 100 мыңға жуық мигранттарды қабылдады [7]. Бұл мемлекетте босқындарды қоныстандыратын мекемелердің жетіспеушілігінен босқындарды қонақ үйлерде, кемпингтерде және бос кенселерде орналастыруда. Миграция мәселесі бойынша министр Морган Юхансон және Қаржы министрі Магдалена Андерссон ендігі кезекте Швеция басқа босқындарды қабылдай алмайтындықтарын мәлімдеді [8]. Швеция 2015 жылдың 12 қарашада шекаралық бақылауды қүшетті. Ендігі кезекте елге келуші барлық мигранттар елдің шекарасына кіру үшін ұзак тексерістен өтеді.

Ал Дания билігі болса босқындарға 5 жыл қолемінде босқын статусын беруден бас тартып отыр. Кем дегендे 2-3 жыл шамасында беріледі. Отбасыларға қатысты саясат та өзгере түсті. Ендігі кезекте мигранттар отбасыларын Данияға шақыра алмайды, яғни мемлекеттік билік елге келуші отбасылық мигранттардан барлық визаларды талап етеді. Ал Норвегия болса Шведтер сияқты шекаралық бақылауды катандата бастады. Ал Финляндия болса босқындар орналасқан мекемелердің көп бөлігін жапты. Себебі қауіпсіздікке жауап беруші полицейлер бұл босқандар орналасқан ауданға бару үшін ұзак мерзімді қамтиды. 30-35 мың азамат саяси баспана сұраушылардың қатарына тіркелді. Мемлекетке көптеген босқындар Швеция арқылы келетінін жариялады. Сол сияқты Фин үкіметі босқындар мемлекеттің дәстүрін, зандарын, қоғамдағы әйелдердің ролін айқын білу керек деп отыр. ЕО шекарасына 2015 жылдың алғашқы 10 айында 1.2 миллион мигрант келді [9]. Ал босқындардың көп бөлігі Германия, Норвегия, Швеция, Финляндия, Дания сияқты елдерге барғылары келетіндерін мәлімдеді. Сондықтан бұл мәселе қазіргі таңның бірден-бір өзекті мәселелеріне айналып отыр. Сондықтан Солтүстік Еуропа елдері көші-қон саясатын жеke дара қабылдай алмайды. ЕО-ның барлық елдері бұл мәселені қарастыру арқылы жүзеге аспак.

Швеция 2015 жылы елге келіп, босқын мәртебесін сұраған отініштері қанағаттандырылмаған 80 мыңға тарта мигрантты елден

шығармақ ниетін Швеция ішкі істер министрі Андерс Игеман мәлімдемесінен білеміз [10]. А. Игеманның швед ақпарат құралдарына берген мәлімдемесінде, қазір 60 мың адамды елден шығару жоспарланған. Бірақ бұл сан алда 80 мыңға жетуі мүмкін. Үкімет миграция мәселе-сімен айналысадын органдардан мигранттарды елден күштеп шығаруды ұйымдастыруды сұраган. Игеман босқын мәртебесі берілмейтін мигранттар саны көп болуына байланысты елден коммерциялық ұшактармен емес, арнайы улкен ұшактармен шығарылатынын айтады. 9,8 миллион халқы бар Швеция – Еуропа Одағы елдері арасында тұргындарының жан басына шаққанда мигранттарды ең көп қабылдаған ел болып отыр. Швеция 2015 жылы 160 мыңнан астам мигранты қабылдаған. Олардың көшпілігі Ауғанстан, Пәкістан, Ирак және Сириядан шыққандар.

Финляндия билігі 2015 жылы елге босқын мәртебесін сұрап келген 32 мың мигрантың жартысынан астамын елден шығару ниеті бар екенін жариялады. Финляндия ішкі істер министрі Паиви Нерг [11] босқын мәртебесін сұрағандардың үштен екісінің өтініші қанагаттандырылмайтынын мәлімдеді. Нергтің сезінше, өтінішінен бас тартылған 20 мыңға тарта адамды елден шығару шарасы алдағы бірнеше айда жузеге асырылатыны туралы айттылады. Финляндияда қалғысы келетіндерге ең жогары талап негізінен Ирак, Ауганстан және Сомалиден шықкан азаматтарға қойылады. 2015 жылы Финляндия үкіметіне босқын мәртебесін беруді сұраған өтініштердің 20 мыңдан астамы Ирактан барған мигранттардан түсken. Министрдің сезінше, Финляндия билігі депортацияланатын мигранттарға арналған екі лагерь жасақтайды. Оның бірінде Финляндиядан өз еркімен кетуге дайын мигранттар, екіншісінде мәжбүрлі түрде шығарылатындар тұрады. Босқын мәртебесін беруден бас тартылғандардың шамамен 4 мыңы өтінішін өз еркімен қайтарып алған. Финляндия мигранттардың Арктика арқылы келетін жолын жабу туралы Ресеймен келіссөз жүргізуде. Өткен жылы Норвегия Ресей территориясы арқылы келетін босқындарға шекарасын жапқан соң Ресей

сейдің Финляндиямен шекарасында мигранттар көбейген.

Еуропалық статистикалық агенттікің пайымдауынша алдынғы 2060 жылға дейін мигранттар ЕО-да халық саны 58 миллионға көбейеді. Еңбекке жарамды халықтың саны да 50 млн кеміп кетеді. Барлық халықты жұмыспен қамтамасыз ете алмайды [12]. Сондықтан бұл мәселені ЕО шенберінде бірлесіп шешу керек. Ресей ғылыми академиясында ЕО-ның Ресейдегі өкілі, саяси бөлім сарапшысы Яни Таиваланти мен Бильфельд университетінің ғылыми қызметкері Дениз Нергиз ЕО-ның қазіргі кездегі миграциялық саясаттағы жеткен жетістіктерін мақтап, ЕО саясатын қолдан отыр. Ал Ресей ғылыми академиясының Еуропалық интеграцияны зерттеу бөлімінің басқарушысы О.Ю. Потемкина ханым бұл миграциялық үрдісті «Миграцияның дағдарысы» немесе «Иммиграциялық саясаттан шаршаган Еуропа» деп айтты [13].

Сонымен Еуропадағы ең қатал миграциялық саясат ұстанатын Данія билігі ұсынып отырған шаралар миграциялық дағдарысты шешшудің мүмкіндігін қарастырады. Мигранттарды барлық Еуропа мемлекеттеріне жіберіп қоймай, мигранттардың легі келіп жатқан мемлекеттерде арнайы орталықтар ашып, сол мемлекеттерде ғана барлық саяси баспана беру туралы мәселелер қаралу керек. Босқындар легі тоқтамай жатқан аудандарда, яғни Грекия, Италия сияқты мемлекеттерде барлық ЕО елдері ортақ шешімге келіп, осы мемлекеттердің шекарасында босқындарға саяси баспана беруші орталықтар ашу. Қазіргі таңда мұндай орталық тек Грекияның Лесбос аралында ғана орналасқан. Сондықтан ЕО бірауыздан мұндай орталықтар санын бірнеше ессе арттырып, тікелей Грекия мен Италия елдеріне қаржылай көмек көрсету арқылы және Түркия мемлекетімен де жабық орталықтарды түрік шекарасында ашу жайлы ЕО келісімдерге келген жағдайда шешімін табу ықтималдығы бар. Қазіргі таңның басты проблемаларының бірі болып отырған бұл мәселені барлық Еуропа елдері ортақ миграциялық саясат ұстана отырып шешімге келуі керек.

Әдебиеттер

- 1 Миграционный кризис в Европе // Подробнее на ТАСС // <http://tass.ru/migracionnyy-krizis-v-evrope>
 - 2 Васильева Т.А. Миграционная политика, гражданство и статус иностранцев в странах западной демократии (сравнительно-правовое исследование): автореф.дис...док.юр. наук. – М., 2010. – 55 с.
 - 3 Новые правила для мигрантов в Дании//<https://www.euromag.ru/denmark/46275.html>2016.27.01
 - 4 Тууполов Д.С. Современная политика «Датской народной партии» в отношении иммигрантов// www.politex.info/content/view/406/30

- 5 Дания принимает закон об изъятии ценностей беженцев //www.bbc.com/russian/international/2016/01/160126_denmark_migrants_law
- 6 Аршба О.И. Иммиграция, интеграция натурализация. Опыт западноевропейских стран. – М.: Издательство Института Гайдара, 2012. – С. 132.
- 7 Миграционная служба Швеции за неделю приняла более 10 тысяч беженцев//http://ria.ru/world/20151109/1317186407.html
- 8 Почему Швеция и Дания закрыли двери для беженцев?// https://inosmi.ru/politic/20160930/237944697.html
- 9 Финляндия закроет часть центров приема беженцев из соображений безопасности// Подробнее на ТАСС // http://tass.ru/mezhunarodnaya-panorama/2480167
- 10 Власти Швеции депортируют до 80 тысяч мигрантов в течение нескольких лет///lenta.ru.articles/2016/01/28/raus
- 11 Финляндия планирует выслать 20 тысяч беженцев// http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2016/01/28/7044052/
- 12 Говорова Н. Социальная политика. Европейский Союз: факты и комментарии, выпуск 63-64: январь-июнь 2011. С.24. URL: http://www.edc-aes.ru/data/edcaes/content/user_files/images/63-64.pdf
- 13 Миграция в Европе. Реалии и вызовы // file:///C:/Users/1/Desktop/ /ран.миграция.pdf

References

- 1 Migracionnyy krizis v Evrope//Podrobnee na TASS//http://tass.ru/migracionnyy-krizis-v-evrope
- 2 Vasil'eva T.A. Migratsionnaya politika, grazhdanstvo i status inostrantsev v stranakh zapadnoi demokratii (sravnitel'no-pravovoe issledovanie). Avtoref.dis...dok.yur.nauk. – M., 2010. – 55 s.
- 3 Novye pravila dlya migrantov v Danyi// https://www.euromag.ru/denmark/46275.html2016.27.01
- 4 Tulupov D.S. Sovremennaya politika "Datskoi narodnoi parti" v otnosheniy immigrantov // www.politex.info/content/view/406/30
- 5 Daniya prinimaet zakon ob iz'yatiy zennostei bezhentzev //www.bbc.com/russian/international/2016/01/160126_denmark_migrants_law
- 6 Arshba J.I. Immigratziya, integratziya, naturalizatziya. Opyt zapadnoevropeiskikh stran. – M.: izdatel'stvo Instituta Gaidara, 2012. S. 117-118.
- 7 Migratsionnaya sluzhba Shwetsi za nedelya prinyala bolee 10 tysyach bezhentsev//http://ria.ru/world/20151109/1317186407.html
- 8 Pochemu Shvetziya i Daniya zakryli dver' dlya bezhentzev?// https://inosmi.ru/politic/20160930/237944697.html
- 9 Finlyandiya zakroet chast' tsentrov priema bezhentcev iz soobrazheniy bezopasnosti// Podrobnee na TASS// http://tass.ru/mezhunarodnaya-panorama/2480167
- 10 Vlasti Shvetziy deportiruet do 80 tysysh migrantov v techenie neskolkikx let//lenta.ru.articles/2016/01/28/raus
- 11 Finlyandiya planiruet vyslat' 20 tysyach bezhentsev// http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2016/01/28/7044052/
- 12 Govorova N. Sotsial'naya politika. Evropeiskiy Soyuz: fakty i kommentariy, vypusk 63-64: yanwar'-iyun' 2011. S.24 URL: http://www.edc-aes.ru/data/edcaes/content/user_files/images/63-64.pdf.
- 13 Migratsiya v Evrope. Realiy i vyzyvyy// file:///C:/Users/1/Desktop/ /ran.migratsiya.pdf

Байкушикова Г.С.
**Еуропалық Одақтың Орталық
Азиядағы Білім беру
бастамасы**

Білім беру барлық Орталық Азия мемлекеттері үшін басты басымдылық, болып табылады. Бұғынгі таңда жанғыру мақсатында реформалаудың ұзақ жолын өткен білім беру жүйесі аймақ ішінде болсын, сондай-ақ шетелдік елдермен ынтымақтасуға ашық. Орталық Азия аймағында білім беру саласында халықаралық ынтымақтастықта ерекше орынды Еуропалық Одақ алады.

Мақалада Орталық Азия елдерінің көпшілігі Еуропалық Одақпен ынтымақтастықтың ілгерілеүне мүдделі және өздерінің жүйелерін Еуропаның жоғарғы білім саласындағы жетістіктеріне сәйкестендіруге мүдделі екендігі көрсетілген. Білім беру бастамасының мақсаты мен міндеттері сарапталады. Ерекше көңіл Білім беру бастамасы шенберінде қаржыландыру саласында бар мүмкіндіктерді үйлестіруге, бағдарламаларды құрастыруға, оларды жүзеге асыруға және қаржыландыру тетіктеріне бөлінген.

Жүргізілген сараптама негізінде Еуропалық Одақтың жобалары жоғары білім саласына бағытталып, европалық құндылықтар жүйесіне бағдарланған жаңа элиталар үрпағын құрғуға мүдделілігі тұжырымдалады.

Түйін сөздер: Білім беру бастамасы, білім беру платформасы, Еуропалық Одақ, Орталық Азия.

Baikushikova G.
**The European Education
Initiative for Central Asia**

Education is a key priority for all countries in Central Asia. Today, the education system having passed a long way of reforming to modernize, open to cooperation both within the region and with other countries. A special place in the international cooperation in Central Asia in the field of education occupies the European Union.

The article shows that the majority of the Central Asian states are interested in promoting cooperation with the European Union and bringing their systems in line with developments in the field of higher education in Europe. We analyze the goals and objectives of the Education Initiative. The main attention is paid to coordination of the existing funding opportunities, development of programs within the Educational Initiative, to their implementation and funding mechanisms, and also complete approach to sector. On the basis of the carried analysis the conclusion is drawn that projects of the European Union are focused on the higher education that first of all shows interest of the EU in forming of the new generation of elite oriented to the European value system.

Key words: Education Initiative, educational platform, European Union, Central Asia.

Байкушикова Г.С.
**Образовательная
Инициатива Европейского
Союза в Центральной Азии**

Образование является ключевым приоритетом для всех государств Центральной Азии. На сегодняшний день системы образования, пройдя долгий путь реформирования с целью модернизации, открыты к сотрудничеству как внутри региона, так и с зарубежными странами. Особое место в международном сотрудничестве региона Центральной Азии в области образования занимает Европейский Союз. В статье показано, что большинство государств Центральной Азии заинтересованы в продвижении сотрудничества с Европейским Союзом и приведении своих систем в соответствие с достижениями в сфере высшего образования Европы. Анализируются цели и задачи Образовательной Инициативы. Основное внимание уделено координации существующих возможностей финансирования, разработке программ в рамках Образовательной Инициативы, их осуществлению и механизмам финансирования, а также целостному подходу к сектору. На основе проведенного анализа сделан вывод о том, что проекты Европейского Союза фокусируются на высшем образовании, что в первую очередь демонстрирует заинтересованность ЕС в формировании нового поколения элит, ориентированного на европейскую систему ценностей.

Ключевые слова: образовательная инициатива, образовательная платформа, Европейский Союз, Центральная Азия.

**ЕУРОПАЛЫҚ
ОДАҚТЫҢ ОРТАЛЫҚ
АЗИЯДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ
БАСТАМАСЫ**

Мемлекеттің өмірлік қызметінің барлық салаларын қамти-
тын мемлекетаралық ынтымақтастықтың тереңдеуі мен мемле-
кеттердің өзара тәуелділігінің осуі XXI ғасырдың халықаралық
қатынастарының ерекше белгісі болып отыр. Үнтымақтастық-
тың білім аспектісі де бұл үдерістен тыс қалмайды. Қарқын-
ды дамушы және қайтарымсыз болып табылатын жоғары
білім саласындағы халықаралық ынтымақтастық пен ин-
тернационалдандыру үдерісі жоғары білімнің ұлттық жүйесі-
нің бәсекелестікке қабілеттілігін арттыруда және әлемдік білім
жүйесіне интеграциялануға ең тиімді жол ретінде қарасты-
рылады.

Орталық Азия мемлекеттері үшін де білім беру негіз-
гі басымдылық болып табылады. Бүгінгі таңда жаңғыру
мақсатында реформалаудың ұзақ жолын өткен білім беру
жүйесі аймақ ішінде болын, сондай-ақ шетелдік елдермен
ынтымақтасуға ашық. Бүгінде аймақ мемлекеттері өздерінің
білім жүйесі әлемдегі болып жатқан өзгерістермен қатар жүр-
уіне ұмтылады. Оның дәлелі ретінде аймақтағы шетелдік білім
бағдарламаларының қызмет етуі, білім берудің әлемдік ұлгіле-
рін қабылдауы, білім жүйесіне Болон қағидаларының енгізілуін
айтуға болады.

Орталық Азия аймағының білім саласындағы халықаралық
ынтымақтастығында маңызды орынды Еуропалық Одақ алады.
Қалыптасудың ұзақ жолын өткөрген Еуропалық білім беру мо-
делі қазіргі таңда әлемнің көптеген мемлекеттері, соның ішін-
де Орталық Азия үшін ұлгі болып табылады. Еуропалық Одақ
Орталық Азия мемлекеттерінің тәуелсіздіктерін алған күннен
бастап білім саласындағы құрылымдық реформалар бағамын
белсенді қолдауда. Қазақстанның Болон үдерісіне қосылғаннан
бері Орталық Азия Жалпыеуропалық жоғары білім кеңістігіне
ену бағытына жылдамырақ қимыл жасауда.

ЕО Орталық Азиямен қарым-қатынасын нығайту туралы
шешім шығарғанда 2007 жылы Орталық Азия үшін Еуропалық
Одақ Стратегиясын бекіткен болатын, соның негізінде білім
саласы басымдылықтардың бірі ретінде белгіленді. Еуропалық
Комиссия бұл бастаманы, Еуропалық Одақ мүші-мемлекеттер
бірыңғай Стратегия шенберінде өздерінің саясаттарын қалай
үйлестірсе солай құрылымдауды міндettеді.

Орталық Азия үшін Еуропалық Одақтың Білім беру бастамасы екі жақты болып табылады, яғни:

- Орталық Азия елдерінің білім жүйелерін жаһанданған әлем қажеттілігіне сай бейімдеуге көмектесу;
- жоғары және кәсіби білімнің жандануына ары қарай көмектесу үшін еуропалық доноңлардың катысуымен үйлестірушілік тетіктерді қалыптастыру.

Көптеген халықаралық доноңлар үшін білім беру қызмет ету саласы болып жатқан уақытта, Еуропалық Одақ Орталық Азияның келешекте дамуы үшін екі негізде өз қолдауын көрсетуді шешті: жоғарғы білім мен кәсіби-техникалық оқыту.

Білім Бастамасы үш бағытты қамтиды, олардың әрқайсысы Орталық Азияда жоғарғы білім мен кәсіби-техникалық оқытуды жетілдіруге үлесін қосады: Еуропалық Одақ – Орталық Азия Білім Платформасының Дамуы; Арнайы іс-шаралар; және ақпарат және коммуникация саласындағы іс-кимылдар.

1-кесте – Еуропалық Одақтың Орталық Азиядағы Білім Бастамасы [1]

ЕО-ОА Білім Платформасы	Арнайы іс-шаралар	Акпарат және коммуникация саласындағы іс-кимылдар
Жоғары деңгейдегі кездесулер Техникалық жұмыс топтары Ұлттық деңгейдегі диалог	Темпус Erasmus Mundus Болон Удерісі Оқытудың Еуропалық Қоры (ЕФО) CAREN Мүше-мемлекеттердің бастамаларын үйлестіру	Бірлескен іс-шаралар Бірлескен материалдарды жариялау

Білім беру Бастамасы Еуропалық Одақ пен Орталық Азия министрліктері өкілдері арасындағы жоғарғы деңгейдегі тұрақты аймақтық және екіжақты кездесулерді ынталандырады. Аймақтық әр елімен басқарылатын техникалық жұмыс топтары білім секторына шолу жасауға, ұлттық деңгейде саяси мәселелерді талқылауды ынталандыруға және қажетті шараларды қалыптастыруға құқылы. ЕО мүшемлекеттері білім мен тәжірибелерін ұсынады, ал Комиссия ЕО және мүше-мемлекеттердің қорларын үйлестіреді. Білім Платформасының үшінші құраушысы ұлттық деңгейде Комис-

сия, ЕО-тың мүдделі мүше-мемлекеттері және Орталық Азияның жеке мемлекеттері арасында екіжақты негізде диалог орнатуды айқындайды. Басты назар қаржыландыру саласында бар мүмкіндіктерді үйлестіруге, бағдарламаларды құрастыруға, оларды жүзеге асыруға және қаржыландыру тетіктері мен бұл секторға біртұтас ықпал етуге аударылған.

Білім беру Бастамасындағы арнайы іс-шараларды Білім платформасының даму үдерісінде туындаған шараларды жүзеге асыруға қажетті материалдық қаражаттар құрайды. Іс жүзінде, Темпус бағдарламасы білім саясатын қалыптастырудагы шараларды қаржыландыруды қамтамасыз етеді; Болон үдерісі жоғары білімді реформалау үшін он саланы бөліп қарастырады, ал Erasmus Mundus бағдарламасы Орталық Азияның Жоғары оқу орындарын, қызметкерлері мен студенттерін Еуропалық Одақ мүше-мемлекеттеріндегі әріптестерімен байланыстыруды үндейді. CAREN жобасы Орталық Азияның Жоғары оқу орындарын Еуропалық Одақ және әлеммен байланыстыру үшін жоғары жылдамдықты интернетпен қамтамасыз етеді. Оқытудың Еуропалық Қоры кәсіби оқыту мен тренинг жүргізуі реформалауға ықпал етіп отыр. Еуропалық Одақ мүшелерінің Орталық Азия қызметі өзара толықтыру мен тиімділікке қол жеткізу мақсатында үйлестіріледі, сондай-ақ білім жүйесін реформалауда қолдау көрсетуге бағытталған.

Орталық Азияның жоғарғы білім жүйелерінің жалпыеуропалық үдерістерге өз еркімен интеграциялануды, институционалды ықпалдасуды дамыта және қолдай келе Еуропалық Одақтың Tempus және Erasmus Mundus бағдарламалы әрекет етеді. 1994 жылы Tempus бағдарламасына Қазақстан, Қыргызстан және Өзбекстан қосылды, ал 1996 жылы Түркіменстан қосылса, 2004 жылы Тәжікстан қосылды.

Темпус бағдарламасы Бірлескен Еуропалық Жобалар (JEP) негізінде Еуропалық Одақ институттары мен консорциумдарға біріккен үшінші елдер серіктестерімен жұмыс жасайды. Аталған жобалар екі немесе үш жыл қолемінде қызмет етеді, ал Темпустың бөлген қаржылары жоғары білім саласындағы қызметкерлерге жоба шенберінде басты мәселелер бойынша серіктестіктерімен байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Темпус бұл білім саласындағы ұтқырлық бағдарламасынан да кең құрал болып табылады. Ол білім беруді реформалаудың әр түрлі мәселелерін іске асыруға жылдам жағдай жасайды. Ол сондай-ақ, Құрылымдық және Қосымша

шараларды ұсынады (SCM), яғни – жоғары білімді және стратегиялық саяси шенберлерді ұлттық реформалауда қолдау көрсетуге арналған қысқа мерзімді шаралар [2].

Қазақстанда ТЕМПУС бағдарламасы 1995 жылдан 2013 жылға дейін қызмет етті. Өткен кезең бойынша қазақстандық серіктестіктердің қатысуымен 76 жоба қаржыландырылды (23 ұлттық және 53 аймак), жалпы сомасы 54 миллионнан аса евроны құрады. Оған 46 университет және 48 академиялық емес серіктестіктер қатысқан болатын. Осылайша, Темпүс бағдарламасына жалпы саннан алғанда 30% казақстандық университеттер қатысқан.

Қазақстанда Темпүс бағдарламасына белсенді қатысушылардың қатарында болған университеттер: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті – 13 жоба; Л. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті – 9 жоба; Қ. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университеті – 6 жоба; М. Әуезов атындағы Оңтүстік-Қазақстан мемлекеттік университеті – 6 жоба; Е. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті – 6 жоба; Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті – 6 жоба; Д. Серікбаев атындағы Шығыс-Қазақстан мемлекеттік университеті – 5 жоба; Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті – 5 жоба; А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті – 5 жоба; Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті – 5 жоба; Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті – 5 жоба [3].

2005 жылға дейін Қазақстанда ТЕМПУС бағдарламасын Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі үйлестірген болатын. Ал 2005 жылдың маусым айынан бастап Қазақстанда өзінің жұмысын Темпүс бағдарламасының Ұлттық оғисі бастады (қазіргі таңда Erasmus+ Ұлттық оғисі деп аталады).

Болон үдерісіне келер болсақ, бұл үдеріс Орталық Азиядагы жоғары білім реформасында Білім Бастамасы басталғанға дейін маңызды рөл ойнаған. Үдеріс ұлттық жүйемен мойындалған және салыстырмалы ғылыми дәрежелерді берудегі ынталандыру жұмыстарын жүргізген болатын [4]. Қазақстан мен Қыргызстан өздерінің жоғары білім беру жүйелерін Болон үдерісі қызметінің бағыттарына сай өзгертті. Нәтижесінде, 2009 жылғы сәуір айында Левенде министрлер кенесінің шенберінде өткен Bolon Саяси Форумына шақырылған жалғыз Орталықазиялық елдер болды. Екі ел өздерінің ұлттық стратегияларында Bolon моделін қабылдауды ұлттық басымды мақсат ретінде айқыннады.

Еуропалық Одақтың білім беру бастамасы Орталық Азия мемлекеттеріне Қазақстан мен Қыргызстанды үлгіге ала отырып білім беру саясатында кіші-Болония болуға көмектеседі. Орталық Азия Болон үдерісін ұлттық және аймақтық жүзеге асыруға әрекеттесетін, бәсекелестік орын алғанда тиімді бірлескен білім беруді ұсынатын біртекті және әртекті клуб болуға мүмкіндігі бар.

Ал Еуропалық Одақтың Erasmus Mundus бағдарламасы 2004 жылы бекітілген. Ол қызметкерлер мен студенттердің ұтқырлығына және бірлескен еуропалық магистрлар дәрежесін беруге жауап беретін Еуропалық Одақтың жоғары оқу орындарының консорциумын құруға жағдай жасады.

2014 жылдан бастап Еуропалық Одақтың 2014–2020 жылдар аралығына арналған жаңа Эразмус+бағдарламасы әрекет етеді, бұл бағдарлама білім саласындағы жобаларды, ынтымақтастықты, академиялық ұтқырлықты, оқыту, спорт және жастар саясатын қолдауға бағытталған.

Эразмус+ бағдарламасы білім беру және оқыту жүйелерін орнықты дамытуға, жастар саясаты және спортты қолдауға, сондай-ақ, дағыларды жетілдіруге ықпалдасуға, халықты жұмыспен қамту мүмкіндіктерін жақсартуға бағытталған. Жаңа бағдарлама адами әлеуеттің дамуына инвестициялардың айтарлықтай өсүін көздейді. Бағдарламаның хлықаралық өлшемі (серіктес мемлекеттермен қарым-қатынас) жоғары біліммен жастар саясаты саласында ынтымақтастыққа бағытталған. Жоғары білімде екі әрекет (Бірлескен Магистрлік деңгей және Жан Моне бағдарламасы) Еуропалық Одақтың ішкі бюджетінен қаржыландырылады. Басқа екі әрекеттерге (кредиттік ұтқырлық және әлеуетті жоғарылату) қаржыландыру сыртқы ынтымақтастықты дамыту қорынан бөлінеді.

Сонымен қоса 2010 жылдан бері жүзеге асып келген Орталық Азиялық ғылым-білім желісі (CAREN) аймақтағы жарты миллион ғылыми қызметкерлерге ауқымды дерек қорларына және жоғары көлемді байланыс желілеріне қол жетуғе мүмкіндік береді және ғылыми-академиялық қауымдастық арасындағы серіктес қатынастарды орнатуға әрекет етеді. CAREN электрондық оқытуды және апарттық жағдайларға дайындықты қолдайды және қашықтан медициналық операциялар жүргізуғе дайындауды, қазірдің өзіне бірнеше жобаларға көмектесті. Тәжікстанда телемедициналық бастамалар, тоқыма материалдарынан зерттеу және Қыргызстан фи-

зика институтымен оның серіктестері Германия мен АҚШ өткізіп жатқан Істықкөл бассейнің экологиялық мониторинг саласындағы ынтымақтастық. Жүзеге асыруға дайын қашықтықтан оқыту бойынша бірнеше жобалар бар, мысалы, Түркменстанда Гамбург Техникалық университеті және Барселонадағы Автономдық университет араларында жобалар бар.

CAREN бағдарламасы өзінің ортақ Еуропалық серіктесі GÉANT-пен жақсы байланысының көмегімен орталықазиялық зерттеушілерді әлемдік ғылыми және академиялық қауымдастықпен жалғауға мүмкіндігі бар. Осылайша бұл бағдарлама Азияның кемдеу дамыған мемлекеттерінде сезілетін сандық кедергілерді азайтуға көмектесіп, сол мемлекеттерге әлемдік зерттеу жобаларына қатысуга мүмкіндік береді. CAREN Еуропалық Комиссиямен (барлық шығынның 80%) және қабылдаушы-мемлекеттермен бірлесе отырып қаржыландырылады және де Delivery of Advanced Network Technology to Europe (DANTE) (Еуропага алдыңғы қатарлы желілік технологияларды жеткізу) желілік ұйымымен қатысушы елдердің мемлекеттік зерттеу және білім беру желілерімен ынтымақтаса отырып басқарылады.

Жоғарыда аталған бағдарламаларды жүзеге асыру көрсетіп отырғандай, Білім беру Бастамасының әр түрлі компоненттері баяу және әр түрлі қарқында енгізілуде. Оның әсерінің аздығы «бос қорап» тәріздес, тек қана мақсаты Орталық Азиядағы энергетикалық ресурстарға қол жеткізу және энергетикалық ресурстарды жеткізудің жаңа жолдарын іздеуге арналған Орталық Азия бойынша жалпы Стратегияның қосымша бөлімі ретінде болып көрінді.

Білім беру платформасының проблемалық жақтары да айқындалды. Білім беру бастамасының тұжырымдамасын Еуропалық Одақтың басқа DG EAC және Оқытудың Еуропалық Қоры (ЕФО) сияқты институттарының және Орталық Азиядағы білім беру саясатының ұлттық субъектілерінің қатысуының RELEX құрастырган болатын. RELEX бөлімі Білім беру бастамасын дипломатиялық және жоғары деңгейдегі саяси байланыстар көзқарасынан қарастырды. Ал білім беру саясаты көп жағдайда, оның құзыретінен тыс болып табылады. AIDCO біліктілігі жоғары білім реформасының ерекшеліктерімен терен өзара әрекеттесуге қарағанда өте ірі жобаларды

басқару және жетекші бағдарламалар құру болып табылады.

Осы үдеріс салдарының ең жарқын көрінісі Болон үдерісін дұрыс түсінбеу болып отыр. Болон үдерісінде мандат және біліктілік RELEX және AIDCO-ға емес DG EAC тиесілі.

Орталық Азияда Білім және ғылым министрліктері Білім беру бастамасын құрастыруда, анықтауда немесе іске қосуда шектеулі рөл ойнаған, ал аймақтық ынтымақтастықты ұйымдастыру дәрежесі анық емес болатын. Желілер құрылмаған еді және Орталық Азия елдерінің үкіметтерінің саяси акторларының сондай желілерде қатысуына әрекеттесу дайындығы сынаққа алынған жоқ еді. Еуропалық Одақ білім беру саласында мемлекеттік мекемелер, мамандар, азаматтық ұйымдар мен жеке тұлғалардың арасында желілер құра отырып, ұзақ мерзімді аймақтық ынтымақтастыққа қол жеткізуі көздейді. Әрине, бұл ұзақ мерзімді басымдылықтарды талап етеді.

Білім беру бастамасын дамыту үшін, егер ол шын мәнінде жарияланған нәтижеге қол жеткізу үшін бағытталған болса, бұл елдер үшін бірқатар заманауи білім беру жүйесінің инфрақұрылымын дамытуға көмек берген дұрыс. Білім беру бастамасын қабылдаған кезде білім беру жүйесінің барлық деңгейлеріне және кадрларды дайындауға бірінші ден қою жоспарланған. Алайда кейінгі білім беру жоспарлары Орталық Азия мемлекеттерінің қажеттіліктеріне сай келмеді. Оқытудың Еуропалық Қоры (ЕФО), Темпус және Болон үдерісімен байланысты қызмет бірқатар басымдылықтар тізбегін ұсынады, алайда олар еуропалық басымдылықтар түсінігін өздігінше түсініп, аймақтық мұдделерді көрсете алмайды деген қауіп бар.

Шын мәнінде, білім беру саласындағы ынтымақтастық мақсаты еуропалық құндылықтарды көңейту және демократиялық реформаларды жүргізуге бағытталған. Еуропалық Одақ еуропалық құндылықтар жүйесіне бағдарланған жаңа элиталар үрпағын қуруға мүдделі. Алайда Еуропалық Одақ демократия және адам құқығы үшін күрес риторикасын әр түрлі аймақтарда өзінің мұдделерін, соның ішінде энергетикалық стратегиялар мәселесімен байланыста пайдалануы мүмкін екендігін ұмытпауымыз керек.

Әдебиеттер

- 1 EU cooperation in education in Central Asia // http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/docs/factsheet_education_en.pdf
- 2 Tempus IV (2007-2013): Overview of the Programme // http://eacea.ec.europa.eu/tempus/programme/about_tempus_en.php
- 3 Темпүс в Казахстане // <http://www.erasmusplus.kz/index.php/en/home-en/14-sample-data-articles?start=60>
- 4 Robertson, S. and Keeling, R. Stirring the Lions: Strategy and Tactics in Global Higher Education // Globalisation, Societies and Education 6/3. – 2008. – P. 221–240.

References

- 1 EU cooperation in education in Central Asia // http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/docs/factsheet_education_en.pdf
- 2 Tempus IV (2007-2013): Overview of the Programme // http://eacea.ec.europa.eu/tempus/programme/about_tempus_en.php
- 3 Tempus v Kazakhstane // <http://www.erasmusplus.kz/index.php/en/home-en/14-sample-data-articles?start=60>
- 4 Robertson, S. and Keeling, R. Stirring the Lions: Strategy and Tactics in Global Higher Education // Globalisation, Societies and Education 6/3. – 2008. – P. 221–240.

3-бөлім

ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКА

МӘСЕЛЕЛЕРІ

Раздел 3

ВОПРОСЫ МИРОВОЙ

ЭКОНОМИКИ

Section 3

WORLD ECONOMY

ISSUES

Елемесов Р.Е.

**Проблемы и перспективы
общей экономической теории
в свете глобального
экономического кризиса**

Elemesov R.

**Problems and prospects
of the general economic
theory in the light of the global
economic crisis**

Елемесов Р.Е.

**Жалпы экономикалық теория-
ның жаһандық экономикалық
дағдарыс аясындағы
проблемалары мен
перспективалары**

В статье рассматривается взаимосвязь реальных экономических процессов и состояния экономической науки. Глобальный экономический кризис поставил под сомнение многие постулаты современной экономической теории и породил необходимость реформирования самой экономической науки. В статье анализируются причины отрыва экономической теории от практики, мнения известных ученых о путях реформирования экономической науки и делается вывод, что для усиления ее практических функций надо в экономический анализ вовлечь факторы, внешние собственно экономической системе, но играющие решающую роль в ее развитии.

Ключевые слова: глобальный экономический кризис, реформирование экономики и экономической науки, политическая экономия, экономикс, неоклассика, неокейнсианство, историческая или политическая экономия.

The article examines the relationship of real economic processes and the state of economics. The global economic crisis called in question many postulates of modern economic theory and generated the necessity of reformation of the most economic science. In the article reasons of tearing away of economic theory from practice, opinion of well-known scientists are analyses about the ways of reformation of economic science and drawn conclusion, that for strengthening of her practical functions it is necessary in an economic analysis to involve factors external actually to the economic system, but playing a decision role her development.

Key words: the global economic crisis, reformation of economy and economic science, political economy, economics, neoclassicism, neo-Keynesianism, historical or political economy.

Мақалада өмірдегі шынайы экономикалық үрдістер мен экономикалық ғылымның өзара қатынастары қарастырылған. Жаһандық экономикалық дағдарыс қазіргі кездегі экономикалық теорияның көптеген постулаттарына құдік тудырып, экономикалық ғылымның өзін реформалау туралы ой туғызды. Мақалада экономикалық теорияның экономикалық ғылымды реформалау туралы белгілі ғалымдардың ойлары талданылған. Экономикалық ғылымның тәжірибелік функциясын же-тілдіру үшін, экономикадан тыс, бірақ экономикалық дамуға шешуші әсер ететін факторларды экономикалық талдауға тарту керек деген қорытынды жасалған.

Түйін сөздер: жаһандық экономикалық дағдарыс, экономика мен экономикалық ғылымды реформалау, саяси экономия, экономикс, неоклассика, неокейнсианство, тарихи немесе саяси экономия.

**ПРОБЛЕМЫ И
ПЕРСПЕКТИВЫ
ОБЩЕЙ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ТЕОРИИ В СВЕТЕ
ГЛОБАЛЬНОГО
ЭКОНОМИЧЕСКОГО
КРИЗИСА**

Глобальный финансово-экономический кризис затягивается. Развитие мировой экономики замедляется и усиливается ее волатильность. Перспективы развития глобальной экономики становятся все больше неопределенными. В этих условиях каждая страна ищет выход из сложившихся обстоятельств, проводит антикризисную политику, направленную на оживление экономики с перспективой выхода на устойчивый экономический рост. Однако весь вопрос в том, где искать выход из кризиса. По логике вещей этот выход надо искать в экономической теории, одной из основных функций которой является предсказание поведения экономической системы в перспективе. Если мы хотим восстановить экономический рост, то надо опираться на теории экономического роста, а «анализ моделей экономического роста традиционно опирается на рассмотрение пяти групп факторов: ресурсно-технологических, экономико-географических, социокультурных и институциональных факторов, а также экономической политики» [1]. Если же мы ищем выход из экономического кризиса, то этого будет недостаточно. Факторный анализ, при всем к нему уважении, является только одним из методов экономических исследований и вряд ли даст ответ на множество вопросов, порожденных мировым экономическим кризисом. Поэтому ответы на эти вопросы надо искать скорее всего в общей теории экономики.

Когда мы говорим об общей экономической теории, вполне даем себе отчет, что пока нет такой общей и общепринятой теории, а есть множество конкурирующих между собой экономических концепций и доктрин. Поэтому мы будем исходить из предпосылки, что в науке, в том числе и в экономической, любые относительно обособленные объекты рассматриваются как нечто целое, как система взаимосвязанных и взаимодействующих элементов со своими внутренними законами (закономерностями) функционирования и развития. Тогда под общей экономической теорией мы будем понимать такую теорию, которая будет отражать законы (закономерности) функционирования экономической системы в целом. В идеале общая теория экономики должна раскрывать эти законы, а хозяйствующие субъекты принимать решения в соответствии с законами экономики. Такую деятельность обычно называют экономичес-

кой политикой. Таким образом, экономические законы действуют не сами по себе, а могут осуществляться только посредством экономической политики. Отсюда можно сделать вполне обоснованный вывод, что причины наиболее общих и фундаментальных сбоев в экономике надо в первую очередь искать в экономической политике правительства. Тогда возникнет естественный вопрос – чем же руководствуются правительства в своей экономической политике?

Как отмечает Р.И. Хасбулатов, «известна мысль великого экономиста Дж.М. Кейнса о том, что в основе представлений об экономической политике любого государственного деятеля находится определенное экономическое воззрение, независимо от того, осознает он этого или нет. Однако внешне, со стороны гражданина любой страны создается иллюзия свободы деятельности правительства от каких-либо теоретических взглядов» [2]. Действительно в реальной жизни общественное мнение и успехи, и провалы в экономическом развитии приписывают обычно правительству. Особенно это заметно в условиях кризиса, когда во всех больших или малых экономических неурядицах оказываются виноваты «чиновники», то есть правительственные служащие, кем бы они ни были и какие бы посты ни занимали. Прав Дж.М. Кейнс не только в том, что правительства придерживаются определенных экономических взглядов. В современном мире правительства открыто объявляют желательную для своей страны социально-экономическую модель типа социально ориентированной рыночной экономики.

Провозглашенная социально-экономическая модель превращается в экономическую стратегию соответствующего правительства. Но возникает вопрос – откуда берутся сами эти модели? Ясно, что обобщающие модели социально-экономического устройства общества вырабатываются в рамках социально-экономических теорий. Но, как уже отмечали, в современном мире этих экономических теорий и концепций довольно много. В связи с этим Р.И. Хасбулатов замечает, что «при огромном количестве разного рода теоретических концепций и доктрин существует лишь несколько таких, которые имели и имеют формы законченной системы, то есть использовались ранее или используются ныне как теоретическая и методологическая основа практической политики. Основные из них следующие:

1. Классическая теория Адама Смита
2. Кейнсианство

3. Неоклассические теории и неолиберал-монетаризм

4. Марксизм и его советско-социалистическая разновидность» [2].

Можно и согласиться, и не согласиться с такой классификацией. Более важным является вопрос – насколько обоснованы сами эти концепции и на самом ли деле служат основой практической экономической политики? Мировой экономический кризис поставил под сомнение практические функции экономической науки в целом, а лауреат Нобелевской премии по экономике Дж. Стиглиц по этому поводу сказал, как отрезал: «Если Соединенные Штаты собираются добиться успеха в реформировании своей экономики, то им, возможно, придется начинать с реформирования экономической науки» [3]. Но при анализе современного состояния экономической науки он не вышел за рамки дискуссии между сторонниками «свободного рынка» и «регулируемого капитализма», которые сегодня представлены неоклассической и неокейнсианской школами экономической теории. Дж. Стиглиц здесь прав в одном: поскольку в современном мире все страны или перешли, или переходят (за исключением нескольких) к рыночной экономике, постольку и в экономической науке нет необходимости выходить за рамки теории рыночной экономики.

Так как в условиях мирового экономического кризиса основная дискуссия развернулась между неоклассиками и неокейнсианцами, возникает вопрос об их практической значимости. Сомнения в практической значимости этих теорий возникли не сегодня. Например, еще в 1973 году лауреат Нобелевской премии по экономике Дж.К. Гэлбрейт отмечал, что «неоклассическая или неокейнсианская экономическая теория, хотя и оставляет возможность для известного совершенствования, имеет несомненный изъян. Она не предлагает практического повода зацепиться за экономические проблемы, которые встают на пути современного общества.... Самая банальная черта неоклассической и неокейнсианской экономической теории – это предпосылки, согласно которым власть, а с ней и политический контекст исключается из предмета исследования... Не рассматривая власть – делая экономическую теорию неполитическим предметом – неоклассическая теория тем самым разрывает связь с реальным миром» [4]. Можно привести много подобных мнений известных ученых, и не только экономистов, что экономическая наука отдаляется от реальной жизни в си-

лу того, что не принимает в расчет действие других сфер общества, в первую очередь политики.

Если это так, то мы вправе задаться вопросом, когда и почему экономическая теория начала отдаляться от реальных проблем? Легче всего было бы свалить вину на неоклассическую и неокейнсианскую, или на какую-нибудь другую популярную на сегодня теорию. Но это вряд ли приблизит нас к искомому ответу. Предварительно пришлось бы выявить соотношение между теoriей и практикой, экономикой и политикой и т.д. Эти вопросы может и интересны с методологической точки зрения, но нас здесь интересуют другие вопросы, поэтому ограничимся кратким указанием на природу и функции теории. Теория призвана выявить законы (принципы, закономерности, тенденции) функционирования и развития объекта своего интереса, в данном случае экономических законов. По своей природе они являются обобщением опыта функционирования реальной экономической системы за достаточно длительный исторический период, а экономическая политика вынуждена реагировать на меняющиеся обстоятельства, которые очень часто выходят за пределы условий экономической теории. Тем не менее, если экономические законы существуют на самом деле, то и экономическая политика не должна сильно отдаляться от предсказаний теории.

Оставим в стороне споры о том, есть ли законы общественного развития или нет. Раз мы признаем область своих интересов наукой, автоматически исходим из предпосылки, что и в экономической области есть свои законы. Однако мы не должны упускать из виду особенности социальных законов. По словам Л.Н. Гумилева, не только общественные, но даже «все природные закономерности вероятностны и, следовательно, подчинены закону больших чисел. Значит, чем выше порядок, тем неуклоннее воздействие закономерности на объект, и чем ниже порядок, тем более возрастает роль случайности, а тем самым и степень свободы» [5]. Исходя из этого положения, можно сделать вполне обоснованный вывод, что анализ ни текущей политики правительства, ни сопоставления достоинств или недостатков современных соперничающих экономических теорий не даст ключ к пониманию ослабления практических функций экономической науки. Чтобы разобраться в этом вопросе, надо проследить зарождение и развитие самой экономической науки, выйдя за пределы разных школ и направлений современной экономической теории.

«Заря рыночной эры начало первой промышленной революции в конце XVIII века привели к открытию научной области, названной экономикой» [6]. Как известно, общая теория этой научной области формировалась и развивалась долгое время под общим названием «политическая экономия», то есть политика и экономика рассматривались в неразрывно единстве. Если по существу, то речь шла о том, какую политику надо проводить, чтобы достичь определенных экономических целей. Отцом-основателем этой научной дисциплины заслуженно считается Адам Смит. Разумеется, экономика времен А. Смита и наших дней, как говорится, небо и земля, но принципы и постулаты теории А. Смита по сегодняшний день остаются экономической идеологией сторонников системы свободного предпринимательства. Они, видимо, считают, что, с точки зрения «чистой науки» законы экономики (принципы, основы, постулаты и т.д.) за это время не претерпели существенных изменений, они носят как бы вневременной характер.

Как нам кажется, представления о «чистоте научной дисциплины» сыграли злую шутку с экономикой в долгосрочном периоде, оторвав ее от политики и других сфер общественной жизни, вне которых экономика не может существовать в принципе. Этап «чистой экономической науки» связан с именем А. Маршалла, который в экономической науке известен как «маршалlianская революция» в этой области науки. Суть системы А. Маршалла наиболее точно охарактеризовал Дж.М. Кейнс, отметивший, что «Маршалл был первым в истории великим экономистом в подлинном смысле этого слова, кто свою жизнь посвятил созданию экономической науки в виде самостоятельного предмета, строящегося на собственных постуатах и отличающегося таким же высоким уровнем научной точности, как естественные или биологические науки. Маршалл был первым, кто занял по отношению к этому предмету профессионально научную позицию, как к научной дисциплине, стоящей над текущими спорами и вне их, дисциплине, настолько же далекой от политики и политических воззрений, как физиология от представления рядового врача» [7]. Таким образом, неоклассики и неокейнсианцы исключили из предмета экономических исследований политику, как утверждал Дж.К. Гэлбрейт, а сделал это А. Маршалл, основоположник «экономикс», а неоклассика и неокейнсианство развивались уже в рамках «экономикс». В оправдание такого «отрыва» от реальности можно только заметить,

что время А. Маршалла была эпохой интенсивного становления новых научных дисциплин как в естествознании, так и в обществоведении, связанной с формированием научного мировоззрения в целом.

Концентрация внимания экономистов преимущественно на проблемах экономической системы дала возможность выявить внутренние закономерности функционирования хозяйственной системы, установить функциональные связи и количественные пропорции между ее элементами, которые в конечном счете привели к созданию воспроизводственных моделей разного уровня. Сами по себе модели представляют упрощенную картину действительности, на которых можно отрабатывать разные варианты совершенствования оригинала. Освоение научной дисциплины метода моделирования действительно является новым этапом ее развития и усиливает ее разрешающие способности. Но неизбежным следствием такого этапа развития является усиленная математизация данной дисциплины, что и произошло с экономической наукой в рамках «экономикс». Однако у математических моделей есть свои ограничения. Чем уже и однороднее «кусок действительности», тем лучше он поддается моделированию, чем шире, многообразнее и выше порядок такого «куска», тем сложнее применять математические методы. Как следствие этой закономерности «экономикс» сам распался на две составные части: микроэкономику и макроэкономику, теоретические выводы которых часто противоречат друг другу. В современных условиях микроэкономика по существу превратилась в раздел математики, да и в целом в экономических исследованиях, особенно докторантских, работы без математических моделей научными как бы и не считаются.

Как отмечает один из авторитетнейших экономистов сегодняшнего дня Т. Пикетти, «скажем прямо: экономическая наука так и не избавилась от детского пристрастия к математике и чисто теоретическим и зачастую очень идеологическим рассуждениям, которые препятствуют историческим исследованиям и сближению экономики с другими социальными науками. Слишком часто экономистов волнуют в первую очередь мелкие математические задачи, которые, кроме них, никому неинтересны; прилагая лишь небольшие усилия, они могут претендовать на научность своей деятельности и избегать поисков ответов на намного более сложные вопросы, которые ставит окружающий мир» [8].

Но, по мнению Т. Пикетти, это еще мелкие погрешности. По его словам, еще в 1955 году «Кузнец высказал будто бы невинное предположение о том, что внутренняя логика экономического развития может привести к точно такому же результату (к снижению неравенства в распределении доходов как внутри страны, так и в мировой экономике. Е.Р.) вне зависимости от всякого политического вмешательства и от всякого внешнего потрясения» [8] (для справки: Саймон Кузнец – американский экономист, лауреат нобелевской премии по экономике 1971 г. за разработку системы национальных счетов в 30-е годы XX века. Е.Р.). Какими бы соображениями ни руководствовался С. Кузнец в своем предложении, его авторитет еще больше отдалил экономическую теорию не только от политических, но и от всяких внешних факторов, оказывающих огромное влияние на экономическое развитие. К тому же безпрецедентно длительный послевоенный экономический рост в ведущих капиталистических странах еще больше укрепил позиции сторонников свободного рынка, выступающих за снижение государственного вмешательства (считай – политики. Е.Р.) в экономику.

Но глобальный экономический кризис покончил не только с безграничной верой в эффективность свободного рынка, вдобавок поставил под сомнение многие незыблемые постулаты экономической теории вообще. А автор концепции «Третьей промышленной революции» Дж. Рифкин заявил, что экономическая теория с самого начала (то есть с Адама Смита. Е.Р.) базировалась на неверных идеях о взаимосвязях в мире [6]. Как бы мы ни относились к таким заявлениям, ясно одно, что экономическая теория не может не реагировать на глобальный экономический кризис и должна искать ответы на вызовы времени. Весь вопрос теперь – где и в каком направлении искать эти ответы? Конечно, самым очевидным ответом было бы дальнейшее углубление исследований причин и последствий циклического развития рыночной экономики. Наверное, такие исследования необходимы, но вряд ли помогут в решении проблемы. Думается, что нынешние неурядицы в мировой экономике скорее всего не обычный циклический кризис, а проявления более фундаментальных сдвигов в самой экономике, ее перехода на другой качественный уровень. Как известно, качественные изменения в общественных науках, в том числе и в экономической, могут быть следствием как прогресса в самой науке, так и изменениями в предмете науки. Ви-

димо, сейчас предмет экономической науки «выходит» за пределы привычных нам неоклассических теорий. Еще Дж.К.Гэлбрейт отмечал, что он видит «экономикс как предмет, постоянно приспосабливающийся к социальным, политическим и институциональным изменениям, и, конечно же, не как поиск и выражение некоей неколебимой истины» [4]. Судя по последним наиболее известным исследованиям, экономическая теория ищет поиск ответов именно в расширении предмета своих интересов, приспосабливаясь к изменившимся условиям не только в экономике, но и в других сферах общественной жизни. Есть конкретные предложения по реформированию экономической науки, и есть смысл присмотреться к некоторым из них повнимательней.

Наиболее революционным является предложение упомянутого выше Дж. Рифкина. Заявляя, что «нам нужно совершенно новое экономическое видение мира и практический план его реализации» [6], дальше он пишет, что «с самого начала экономическая теория базировалась на неверных идеях о взаимосвязях в мире. Адам Смит построил свою теорию по логике Ньютоновской механики. Сейчас надо переходить к принципам термодинамики. Поэтому вся экономическая теория устарела и не отвечает вызовам времени» [6]. Надо отметить, что сторонники такого подхода имеются и в Казахстане, которые предлагают создать «физическую экономию», как более объективную и отвечающую вызовам времени. Но такие заявления пока можно рассматривать больше как утопию, чем практически осуществимую идею.

Один из самых популярных экономистов современности Т. Пикетти надеется, что в XXI веке будет развиваться «многополярная политическая экономия» [8], а пока предлагает экономическую науку называть исторической или политической экономией [8] и продолжает: «Я предпочитаю словосочетание «политическая экономия», которое, возможно, звучит несколько старомодно, но обладает тем достоинством, что отражает единственно приемлемую особенность экономики в рамках общественных наук, которая заключается в ее политическом, нормативном и нравственном измерении» [8] и заканчивает словами, что «подход, который одновременно является экономическим и политическим, зарплатным и социальным, имущественным и культурным, возможен и даже необходим» [8], потому что «экономические и политические процессы неотделимы друг от друга и должны изучаться вместе» [8].

Такой «двойственный» подход в изучении проблемы богатства и бедности, одной из самых животрепещущих проблем современной мировой экономики, осуществили Дарон Аджемоглу и Джеймс А. Робинсон. «Каждое общество живет по экономическим и политическим правилам, которые поддерживаются государством и коллективами граждан.... Выработка экономических институтов и правил происходит в ходе политического процесса, особенности которого, в свою очередь, зависят от институтов политических» [9]. «Вот почему наша теория – это теория не только экономическая, но и политическая» [9]. На вопрос – почему многие экономические теории не работают, они отвечают, что «традиционно экономисты игнорировали политику, но именно понимание того, как работает политическая система, является ключом к тому, чтобы объяснить мировое экономическое неравенство» [9].

Таким образом, приведенные здесь мнения ведущих ученых современности указывают на необходимость реформирования экономической науки в диапазоне: от полного отказа от современной экономической теории до дискуссии между неоклассиками и неокейнсианцами о предметной области экономикс. При всем кажущемся «разбросе» вышеприведенных подходов к необходимым изменениям в экономической науке, их объединяет одно – отказ от узких рамок экономикс, куда загнала ее неоклассическая трактовка экономической теории. Когда какая-то теория начинает претендовать на господствующие позиции в какой-то сфере общественной жизни, она приобретает черты идеологии и появляется ощущение, что миром правят идеи. По этому поводу один из великих экономистов Дж.К. Гэлбрейт еще в 1998 году заметил, что «мир меняется и управляет непредвиденными и мало контролируемыми обстоятельствами: войнами и перемириями, институциональными изменениями, процветаниями, депрессиями, многим другим» [4]. Со многими из них мир сталкивается не впервые, но сейчас появились и другие угрозы не только политического и социального характера и экономическая наука должна на них как-то реагировать, если хочет искать реальные причины происходящих изменений и каким-то образом их объяснить. Говоря по-другому, должна меняться и сама экономическая наука.

Эти изменения надо начинать, видимо, с уточнения предметной области экономической теории и ее названия. Только на первый взгляд

кажется, что уточнение названия науки в какой-то мере формальность. Но это совсем не так. Название предмета уже есть некий концептуальный подход, ограничивающий сферу интереса данной научной дисциплины. Но выйдя за пре-

делы собственно экономики, экономическая наука не должна терять выгоды специализации в науке, но в то же время не должна терять из виду факторы, которые во многом определяют саморазвитие экономики.

Литература

- 1 Афонцев А. Мировая экономика в поисках новой модели роста // МЭиМО. – 2014. – №2. – С. 3-10.
- 2 Хасбулатов Р.И. Экономические теории и экономическая политика. Международная экономика. 2016 г. – № 06. – С. 28-45.
- 3 Стиглиц Дж. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса. (пер. с англ.) – М.: Эксмо. – 2011. – С. 512.
- 4 Гэлбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество. – М.: Эксмо. – 2008. – С. 77.
- 5 Гумилев Л.Н. Этносфера: история людей и история природы. – СПб.: Изд. дом «Кристалл», 2003. – С. 80.
- 6 Рифкин Дж. Третья промышленная революция. – М.: Альпина нон-фикшн, 2014. – 407 с.
- 7 Кейнс Дж.М. Предисловие к книге А. Маршалл: Основы экономической науки – М.: Эксмо. – 2008. – 832 с.
- 8 Томас Пикетти. Капитал в XXI веке. – М.: Ад Marginem Пресс, 2015. – 592 с.
- 9 Аджемоглу Д., Робинсон Дж.А. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты. – М. Из-во АСТ, 2016. – С. 56.

References

- 1 Afoncev A. Mirovaja jekonomika v poiskah novoj modeli rosta // MJeiMO. – 2014. – №2. – S. 3-10.
- 2 Hasbulatov R.I. Jekonomicheskie teorii i jekonomiceskaja politika. Mezhdunarodnaja jekonomika. 2016 g. – № 06. – S. 28-45.
- 3 Stiglic Dzh. Krutoe pike: Amerika i novyj jekonomiceskij porjadok posle global'nogo krizisa. (per. s angl.) – M.: Jeksмо. – 2011. – S. 512.
- 4 Gjelbrejt Dzh.K. Novoe industrial'noe obshhestvo. – M.: Jeksмо. – 2008. – S. 77.
- 5 Gumilev L.N. Jetnosfera: istorija ljudej i istorija prirody. – SPb.: Izd. dom «Kristall», 2003. – S. 80.
- 6 Rifkin Dzh. Tret'ja promyshlennaja revoljucija. – M.: Al'pina non-fikshn, 2014. – 407 s.
- 7 Kejns Dzh.M. Predislovie k knige A. Marshall: Osnovy jekonomiceskoj nauki – M.: Jeksмо. – 2008. – 832 s.
- 8 Tomas Piketti. Kapital v HHI veke. – M.: Ad Marginem Press, 2015. – 592 s.
- 9 Adzhemoglu D., Robinson Dzh.A. Pochemu odni strany bogatye, a drugie bednye. Proishozhdenie vlasti, procvetanija i nishhhety. – M. Iz-vo AST, 2016. – S. 56.

Лучшая экономическая политика, это политика направленная на экономический рост.

Карлос Гутиеррес

Albagli C.

The Inclusion of Accelerating Economic Growth in the Foundation of Industrial Countries

Industrialized countries, in contrast to the agricultural ones, clearly demonstrate that economic growth is not just a consequence of protecting the interests of consumers (according to the theory of economic benefits of «consumer society»), but it is inseparable component due to their genes, also it expresses absolute necessity to ensure its balance. However, it is possible when they meet infinite desire to expand their markets, which constantly requires satisfying of its new needs. Moreover, now such development in combination and comparison to limited resources of our planet causes contradictions. In addition, this economic growth, which served as the basis for creating all of the perspectives of economic policy, could be ephemeral reference for at least three centuries, rash and imprudent dead end or a split, which cannot lead to anything in the future? Whether the paradigm of economic growth will have a future more without the preindustrial past.

Key words: Growth, industrial societies, creation of needs, demand and external markets, global resources.

Албагли К.

Қарқынды экономикалық өсүді өнеркәсібі дамыған мемлекеттер негізіне енгізу

Өнеркәсібі дамыған мемлекеттер аграрлы мемлекеттерге қарағанда экономикалық өсуді – жай ғана тұтынушылар мұddeледірін қорғау салдары («Тұтыну қоғамының» даму және экономикалық пайда дамуына сәйкес) ғана еместігін көрсетіп отыр. Экономикалық өсу кез келген қоғамның құрауышы элементі, оның дамуын анықтайдын және табиғатына қарай жекеленген гендермен шарттастырылған. Парадоксальды болғанына қарамастан, бұл әр түрлі елдер арасындағы баланстың қамтамасыз етілуінің абсолютті қажеттілігін білдіреді. Мұндай өсім тек нарықтың шексіз кеңейтілуі, әрқашан жаңа қажеттіліктерді қанагаттандыру жағдайында ғана жүзеге асырылады. Алайда, біздің ғаламшарымыздың шектелген ресурстардың жиынтығы мен салыстырудың дәл осындағы даму бүгінде қарамақайшылықтарды түдірады. Осылайша, көптеген ғасырлар бойы кез келген экономикалық саясаттың негізі болған және көптеген перспектива күттірген экономикалық өсім ең аз дегенде 300 жыл бойы эфемерлі референция бола алмады. Бұл асығыстықпен және көрегенсіз қабылданған шешім, тығырыққа әкелген, болашаққа апарар және ертеңгі күні жоқ шешім болмады ма?

Өнеркәсіп алды өткені жоқ, экономикалық өсу парадигмасының болашағы қандай болмақ?

Түйін сөздер: өсу, өнеркәсіптік кәсіпорындар, құрылыш қажеттілігі, сыртқы нарықтарда сұранысқа ие, жаһандық ресурстар.

Албагли К.

Включение ускоряющегося экономического роста в основу промышленно развитых стран

Промышленно развитые страны, в отличие от аграрных, наглядно демонстрируют, что экономический рост – это не просто следствие защиты интересов потребителя (согласно теории экономической выгоды и развития «общества потребления»). Экономический рост является составным элементом любого общества, определяющим его развитие и обусловленным своего рода собственными «генами». Как это ни парадоксально, он выражает абсолютную необходимость в обеспечении сбалансированности между разными странами. Такой рост достигается лишь в условиях беспредельного расширения рынков, постоянно требующих удовлетворения новых нужд. Именно такое развитие в совокупности и в сопоставлении с ограниченными ресурсами нашей планеты вызывает сегодня серьезные противоречия. Таким образом, экономический рост, служивший на протяжении веков основой любой экономической политики и суливший много перспектив, не был эфемерной референцией как минимум три столетия. Не стал ли он опрометчивым и неосмотрительным решением, приведшим к тупику, не сулящим будущего и не имеющим завтрашнего дня? Каково будущее у парадигмы экономического роста, не имеющего допромышленного прошлого?

Ключевые слова: рост, промышленные предприятия, строительные потребности, спрос на внешние рынки, глобальные ресурсы.

**THE INCLUSION
OF ACCELERATING
ECONOMIC GROWTH
IN THE FOUNDATION
OF INDUSTRIAL
COUNTRIES**

Classification JEL O40

Les spécialistes du développement se sont employés à distinguer méticuleusement les symptômes d'une « croissance » que devaient entretenir les sociétés déjà industrialisées, des exigences du « développement » qui imposaient de laborieux préalables aux nations « en retard » [2,76] Ils prenaient soin d'ajouter à l'ardente obligation d'une augmentation du PIB national qui définissait la croissance, une notion plus complexe d'un mécanisme long et continu seul susceptible d'enclencher un processus d'un développement. Mais la croissance semble devoir s'imposer à toutes les sociétés comme la promesse d'un Bonheur. Leur organisation repose désormais sur une dynamique économique capable de la favoriser et au final, la croissance paraît être paradoxalement, l'une des clefs essentielles de la stabilisation des sociétés industrielles. Autrement dit, la croissance n'est pas l'adjvant qui enrichit les sociétés émergeantes de dix millénaires de cohérence agraire, mais une des composantes mêmes de leur caractère industriel. S'il en est ainsi, la question d'une dynamique bloquée dans son extension par une limitation des ressources naturelles, serait de nature à transformer un système devenu écologiquement incompatible... Nous montrerons comment la croissance a surgi brutalement dans notre société industrielle, comment elle a dû en endosser le principe pour assurer sa pérennité et enfin sous quels artifices, elle a pu y réussir. A. La brusque émergence de la croissance Lorsque les premières sociétés basculèrent vers un monde industriel, la planète semblait offrir des ressources infinies pour lesquelles ne s'imposait qu'un devoir selon les Encyclopédistes : assurer leur exploitation pour les mettre au service des hommes. Lorsque les effectifs de la population mondiale ne compattaient que 650 millions d'habitants et que les moyens techniques étaient encore modestes, l'objectif ne paraissait pas déraisonnable. La Nature pouvait apparaître comme une ressource inépuisable. Les progrès qui en résultèrent furent fulgurants, assurant simultanément un mieux-être des populations incarné par une meilleure maîtrise de leur santé d'une part, et par un plus grand confort issu d'un accès grandissant au consumérisme d'autre part. L'intensité et la soudaineté de ce mouvement est totalement inédite en regard des 200.000 ans d'homo sapiens, mais l'est tout autant au regard de l'évolution historique de ces deux derniers millénaires. Au cours de ces derniers

siècles, tant dans le domaine de l'explosion démographique que dans la fulgurante progression du niveau de vie, la rupture est prodigieuse. Voyons les faits : – Le bouleversement démographique : la population mondiale entre le début de l'ère chrétienne et 1700 est passée de 250 à 650 millions d'habitants. Cela correspond à un accroissement moyen de moins de 25 millions d'individus par siècle. Mais si on observe les données entre 1800 et 2000, les effectifs mondiaux explosent de un à 6 milliards, soit une croissance moyenne de 2.500 millions d'habitants supplémentaires par siècle. C'est-à-dire une augmentation cent fois plus puissante que le rythme millénaire qui l'avait précédé. Ce résultat était dû, non pas à une natalité plus prolifique, mais à une mortalité mieux maîtrisée grâce à la vaccination (Jenner, 1798), à l'hygiène (Pasteur, 1885) et aux antibiotiques (Flemming, 1940) ! – L'explosion du consumérisme : le PIB mondial qui additionne les richesses produites par l'homme, ne bouge pratiquement pas au cours des 10 premiers siècles de notre ère. Il commence à progresser ensuite, mais il faut un demi-millénaire pour que la production mondiale double (1000-1500). Elle croît encore de 50 % au cours des deux siècles suivants (1500-1700). Ensuite, tout s'accélère, la population double quatre fois jusqu'en 1950.[23,89] Puis dans les soixante années suivantes (1950-2010), le PIB est multiplié par près de... 14 ! Ce résultat est obtenu sous la double impulsion de la prolifération des hommes et des effets multiplicateurs du progrès technique. Globalement, la production atteint le CENTUPLE de ce qu'elle fut au début du XIXème siècle¹. Ainsi depuis deux siècles, la croissance démographique est cent fois plus forte qu'elle ne fut et la production planétaire est cent fois plus élevée. Toutefois, la violence de ce décrochage n'écarte pas une très inégale répartition des richesses produites, ce qui donne paradoxalement à ces résultats, un goût d'insuffisance tant l'importance des populations démunies est grande et qu'environ un milliard d'individus cumulent les affres de la pauvreté par des ressources vivrières insuffisantes, un accès défaillant à l'eau potable, un habitat dans un bidonville, une éducation et des soins hors d'atteinte et un revenu inférieur à 1,5 \$ par jour pour survivre[2,67]. Pour combler les écarts de niveaux de vie et répondre aux attentes des populations, il faudrait un ratrapage de très grande ampleur. Pour que tout le monde accède effectivement au modèle du niveau de vie californien, une multiplication par 6,7 des performances actuelles serait nécessaire³. Autrement dit, le multiplicateur qu'il aurait fallu atteindre pour satisfaire les aspirations de toutes les populations, par rapport

au début du XIXème siècle, n'aurait pas dû être 100 fois plus élevé, mais plus de 600 fois plus grand ! Cette exigence devient tout à fait extravagante au regard des ressources disponibles et des tensions qui pèsent déjà sur la planète dans les besoins d'énergie et de matières premières. L'objectif paraît aujourd'hui insoutenable s'il consiste à projeter simplement le mode de consommation contemporain à l'ensemble de nos contemporains. Cet objectif ne serait de surcroît qu'une étape, puisque la population mondiale est susceptible d'atteindre les dix milliards dans une trentaine d'années. Cette simple perspective associant le niveau de vie des pays riches d'aujourd'hui à un certain égalitarisme voudrait signifier que la production mondiale devrait être mille fois plus grande qu'à l'aube du XXème siècle !⁴ Mais la mise en œuvre de cette croissance étayée par la puissance technique qui permet de modifier l'environnement naturel de façon considérable, commence à buter sur les limites des ressources planétaires fixant des bornes incontournables. Une rupture écologique se profile. L'impact de l'utilisation de ces nouvelles techniques rend désormais possible, un brusque changement de l'environnement, interfère périlleusement sur le climat et menace d'épuisement certaines ressources naturelles. Désormais, l'homme interfère de façon décisive sur les équilibres écologiques, ouvrant l'époque sur ce qu'il est convenu d'appeler l'anthropocène ![1,45] Que reste-t-il de la poursuite du Bonheur consumériste de l'humanité que l'on avait cru discerner à l'aube de cette révolution industrielle ? La croissance fait aujourd'hui question, elle suscite des débats aussi passionnés qu'alarmistes, l'évocation de son abandon et le frisson de la décroissance provoquent un succès intarissable de littérature, mais provoque peu d'attrait dans les suffrages pour les candidats porteurs de cette démarche. L'enjeu parvient néanmoins tout discours politique voulant s'afficher sur un positionnement responsable en reprenant en échos, les inquiétudes écologiques initiées par le Club de Rome³. Toutefois, cet argumentaire est vite submergé par l'impératif social contemporain d'une résorption du chômage massif qui engage les édiles à invoquer toujours davantage de croissance pour résorber la situation calamiteuse des sans-emplois... La quête de la croissance semble devoir être bordée dans l'espace-temps, d'une part, au passé, par son absence dans les référents du paradigme des sociétés agraires, et d'autre part, au futur, par les inéluctables limites des ressources planétaires. Son concept ne relèverait que d'une tranche très délimitée de l'Histoire. Cependant, le fait que la notion de croissance ne soit pas associée aux dix

mille ans de société agraire, nous interpelle. Comment se fait-il que la croissance a soudainement émergé comme une exigence primordiale, indispensable et indissociable des sociétés industrielles et consuméristes ? Par ailleurs, serions-nous capables de glisser volontairement d'une logique contemporaine de développement soutenue par la croissance vers une société rivée sur un modèle d'état stationnaire, sans renoncer à notre civilisation consumériste ? Et si cette croissance était l'un des chaînons indispensables au maintien de la société industrielle ? Alors, les trois petits siècles de civilisation consumériste ne seraient qu'une brève parenthèse de l'Histoire, un embranchement mortifère, une bifurcation imprudente ? Bref, nous pouvons nous interroger et nous demander si la croissance a un avenir ? Mais il existe une question préalable : si la croissance fait partie des gênes de la société industrielle, c'est l'ensemble de la civilisation consumériste, de ses valeurs et de sa représentation de l'avenir qui serait soudainement remise en cause. [15,77]

B. La logique de croissance du système industriel

La croissance avait bien été perçue dans la société industrielle en émergence à l'aube du XVIIIe siècle. Les auteurs Classiques avaient bien saisi son importance et son rôle novateur, bousculant ainsi l'ordre millénaire, mais ils n'avaient pas, pour autant, imaginé comme possible, sa pérennité. Ils n'avaient pas davantage imaginé qu'elle ne constituait pas un simple adjvant du nouveau système, mais une matrice fondamentale. L'idéal des sociétés consuméristes allait bientôt apparaître avec une nécessité d'extension permanente, sans exutoire. Jusque-là, en stratifiant le corps social en diverses fonctions (le Prince avec ses guerriers pour protéger la communauté, les religieux pour négocier la vie post-mortem et les paysans pour couvrir les besoins alimentaires)¹, les sociétés agraires avaient assuré le renouvellement à l'identique de leur structure et donc, de leur demande. En effet, la satisfaction du besoin vivrier procurée par la classe paysanne (la plus nombreuse) confortait la probable survie de l'ensemble de la population et la réitération de sa propre demande. La mutation de l'enjeu est intervenue quand le système de production porta, non plus essentiellement sur les productions vivrières, mais sur des biens manufacturés. Dans ce cas, lorsque des consommateurs obtiennent satisfaction pour de tels besoins, il n'y a plus nécessité de retourner chez le fournisseur pour renouveler sa demande tant que ce bien n'est pas usé ou brisé. La demande acquiert ainsi, au sein de la société industrielle, une particularité inédite : sa satisfaction en éteint le renouvellement ! Si dans une société agraire, c'est la satisfac-

tion du besoin vivrier qui est garante du renouvellement de la demande, dans une société industrielle, la satisfaction manufacturière provoque au contraire, l'extinction du besoin, au moins pour un certain temps. Autrement dit, la saturation des demandes n'appelle plus de nouvelles productions et provoque l'inadaptation de l'organisation productive et l'instabilité de sa structure sociale. Comment est-il alors possible d'organiser une société sur des bases de production industrielle aussi fragiles, si la demande a vocation à s'éteindre une fois qu'elle est satisfaite ? Pérenniser une structuration sociale sur des flux aussi volatiles mènerait au désastre, les fondements sociaux sur des bases aussi mouvantes développeraient de grandes incertitudes et une organisation chaotique. Pour dépasser cette contradiction majeure, la seule réponse trouvée s'inscrit dans une stimulation incessante de la demande débouchant sur la nécessité d'une croissance infinie. Trois mécanismes principaux vont y pourvoir : l'engrenage de la concurrence au sein des marchés pousse les acteurs à innover pour l'emporter et à massifier leur production, l'arbitrage en faveur d'une extension des besoins quand la productivité aurait pu rendre disponible du temps libéré, provoque l'extension de nouvelles activités productives, la convergence internationale place toutes les sociétés dans une seule et même Histoire de l'Humanité où les plus avancées ne sont que la préfiguration du devenir de celles qui le sont moins. Ces trois éléments placent la croissance au cœur du devenir. Au final, c'est une sorte de fuite en avant permanente en faveur d'une croissance sollicitée de façon incessante qui s'impose et s'oppose à la cohérence désormais obsolète d'un état stationnaire préconisé autrefois par les sociétés agraires. 1) La croissance pour affronter les lois du marché et la concurrence – L'émergence industrielle a été rendue possible par une révolution agricole sans précédents qui a libéré une 1 DUBY Institut CEDIMES 16 fraction des paysans de la production vivrière et leur permet de migrer dans les villes sans craindre de ne pas être nourrie. Après dix millénaires de sociétés agraires, cette mutation combinant bouleversements institutionnels, progrès techniques et circonstances fortuites, souleva des questions inédites. En effet, celle-ci libérait des populations de l'agriculture pour produire à la ville des biens qu'elles pourront échanger contre les excédents des paysans restés ancrés à la terre. L'échange ville-campagne longuement développé par Adam SMITH, prenait son essor. Les activités pouvaient s'étendre et se diversifier, la Nature offrant elle-même peu de limites tant la population susceptible de l'exploiter était faiblement densifiée. Il fallait

seulement comprendre les mécanismes de son environnement pour le mettre à son service comme le préconisait les Encyclopédistes. Le marché, au sens de force structurante de la société, émerge et s'impose comme une logique nouvelle. Certes l'agora grecque, le forum romain et le souk berbère faisaient état du marché depuis des temps millénaires, mais leur portée n'était en rien structurante pour la société, elle n'était qu'un adjuvant pour compléter des besoins très largement satisfaits par l'autoconsommation. Aujourd'hui, c'est le marché qui structure toute la société et laisse, le peu de temps non contraint des individus, à la périphérie de cette organisation. Auparavant, les échanges ville/campagne étaient marginaux et cadrés par des prix coutumiers. Saint Augustin parle du « juste prix », mais n'aborde pas de justification sous l'angle du calcul des coûts. D'ailleurs, les facteurs de production ne pouvaient livrer que peu d'informations sur leurs coûts réels pour induire un prix de revient : le capital était enserré dans des contraintes d'ordre religieux condamnant le taux d'intérêt tant chez les catholiques que les musulmans ; le temps de travail, faute d'horloge pour en calculer la durée, ne pouvait être étalonné et les rémunérations se fixaient à la journée avec cette amplitude variable de 8 heures en hiver, mais 12 heures en été ! Quant à la terre, elle dépendait le plus souvent du statut de celui qui la détenait ou qui cherchait à l'acquérir. Elle n'était donc pas librement négociable. Ce n'est qu'au XVIIIe siècle que commencèrent à être remplies les conditions d'un calcul des coûts favorable à l'extension des marchés : l'intérêt du capital fut admis par les protestants avec l'investissement comme multiplicateur de revenus donc porteur de capacités de remboursement. L'horloge accaparée dans un premier temps à rythmer les prières et à placer le clergé régulier dans un mouvement perpétuel hors de toutes contingences, fut utilisée désormais pour décompter le temps d'activité dans les ateliers. C'est ainsi à l'usine que les aiguilles égrènent le décompte du temps, rendant possible la mesure de la productivité. Le temps n'est plus simplement, ni l'expression d'un cycle, ni le signe d'un inéluctable vieillissement, il définit une séquence abstraite au sein de laquelle on mesurera la quantité de travail fournie. Il faudra produire toujours davantage dans une même unité de temps. Quant à la terre, elle ne dépendra plus du statut de celui qui la possède ou la désire, mais simplement de la capacité d'achat du nouvel acquéreur. Ainsi, tous les facteurs de productions deviennent accessibles sur un marché libre, ce qui permet d'en délimiter le prix et de définir le coût d'un bien manufacturé. Adam Smith peut commencer à théoriser sur la

science économique pour en devenir le fondateur¹. Mais puisque le coût est clairement identifié, il incitera les acteurs économiques à constamment le réduire sous l'effet de la concurrence. L'une des voies choisies sera d'amortir les coûts fixes par la plus grande quantité de biens produits : la croissance devient un enjeu pour se protéger de la concurrence.^[2, 75] 2) La croissance pour compenser le travail libéré par la productivité – Les avancées technologiques ont permis de produire en moins de temps qu'il ne le fallait antérieurement et ont entraîné le développement de nouvelles activités pour les plages horaires ainsi libérées. N'aurait-il pas été possible de réduire le temps de travail de la société plutôt que d'en faire une valeur cardinale. Les gains de productivité obtenus par une amélioration des techniques et du savoir-faire sur la confection d'un bien donné, auraient pu déboucher sur un partage du travail pour couvrir l'ensemble des besoins essentiels et une extension du temps libre pour s'adonner davantage aux préoccupations fondamentales de l'être, de sa vie familiale, sociale ou religieuse¹. Il en a été décidé tout autrement. Une autre dynamique s'est imposée privilégiant l'accumulation des biens : si des besoins essentiels sont satisfaits avec moins de travail, on consacrera le temps libéré à les produire, à la satisfaction d'autres besoins que l'on démultipliera au fur et à mesure des progrès réalisés. Quels en sont les justifications ? On peut en subodorer au moins deux : – Le premier relève du contrôle social : que faire d'une population dont le temps contraint serait réduit à quelques heures quotidiennes ? Le temps libre inquiète toujours le Pouvoir, il préfère étendre le champ des besoins tant qu'il ne contrôle pas encore la société des loisirs². On s'engagera résolument dans ce processus visant à combler le temps libéré par la quête de nouveaux besoins à satisfaire³. – Le second s'inscrit dans une quête d'un Bonheur terrestre en complément des aspirations au Paradis céleste. Il était, selon Antoine de SAINT-JUST à la Révolution, « cette idée neuve » à convoiter sur cette terre au lieu des seules attentes paradisiaques promises après le trépas. Le Bonheur se justifiait par la démultiplication des besoins satisfaits avec une stimulation gourmande et accumulative des objets⁴. L'idée n'a pas tardé à être étalonnée par les économistes en référence à la quantité de biens consommés comme l'établit le syllogisme de Jean-Baptiste SAY. Le classement des pays en fonction des résultats de leur PIB par habitant n'en sera que l'ultime avatar. Claudia SENIK reprendra l'antienne en posant : sans croissance, pas de progression, ni d'anticipation... ni de Bonheur. Seule la croissance s'avérait en mesure de nourrir

cette quête permanente, cette collecte insatiable, cette avidité spasmodique. Voici la société industrielle plongée dans la maniaquerie inextinguible d'un collectionneur impénitent accumulant les objets comme les signes manifestes de son accès supposé au Bonheur. La société consumériste conquiert des horizons infinis, tandis que la Nature semble devoir supporter l'injonction d'en comprendre les mécanismes pour l'exploiter au mieux afin de satisfaire tous les besoins en émergence. La croissance devient un horizon perpétuel indépassable. 3) La croissance pour unifier un modèle universel de consommation – Si la première mondialisation du XVIème siècle avait visé une conversion religieuse universelle à la Rédemption christique, la seconde au XIXème s'avérait d'ordre profane, en insérant désormais tous les hommes dans une seule et même Histoire, celle de l'Humanité en Progrès. Les pays ayant acquis les avancées les plus décisives dans la Science et les Techniques apparaissaient comme la préfiguration des autres nations en devenir. La première mondialisation sous la double emprise lusitanienne et hispanique avait fondé son irrédentisme prophétique sur un Salut évangélique, même si cette expansion n'était pas exempte de préoccupations très chrématistiques. La seconde mondialisation, initiée par les explorations française et britannique, était porteuse d'un tout autre message : celui du Progrès. Des sociétés plus engagées sur le chemin des productions industrielles et de la prospérité ouvraient la voie aux autres peuples pour qu'ils répandent les bienfaits de la fée scientifique. Cette projection à l'ensemble des peuples de la terre, réalisée sous l'impulsion coloniale, bouleversait l'ordre des civilisations. Jusque-là, chaque civilisation élévait son raffinement dans les usages, sa magnificence dans les palais et temples, sa virtuosité dans les arts pour se draper dans sa suffisance et considérer sa propre civilisation comme indépassable. Ainsi se constituait une mosaïque d'économies-mondes étrangères les unes aux autres par leurs valeurs, leurs structures, leurs coutumes. C'est encore ce que disait l'Empereur Qian Long à l'Ambassadeur britannique Macartney qui se plaignait du désintérêt chinois pour les productions manufacturières inédites alors que les Anglais raffolaient des soies et faïences de l'Empire du Milieu : « Bien que leurs tributs soient ordinaires, mon cœur les accepte, l'étrangeté et l'ingéniosité si vantée de leurs inventions, je ne les apprécie pas. Bien que ce qu'ils aient apporté soit sans conséquence, dans ma bonté envers les hommes de l'extérieur, j'ai généreusement donné en retour »¹. Mais cette mise en connexion de l'ensemble des civilisations en bouleversait le

sens et substituait au foisonnement inventif, une hiérarchisation de chacune sous le double critère de leur maîtrise des Sciences et des Techniques et de leurs performances économiques pour leur mise en œuvre. Cette lecture univoque de toutes les sociétés plaquait une seule et même mesure à toute civilisation pour les évaluer et les reléguer inexorablement dans la rubrique du sous-développement pour celles encore incapables d'afficher des performances suffisantes. Il découlait nécessairement de cette supposée vocation, un sens de l'Histoire. Chaque communauté se plaçait, selon ces critères privilégiés, sur l'un des échelons dans l'espérance de progresser vers la finalité convergente du bien-être des populations... Cette incitation à gravir les degrés de la prospérité imposait la croissance comme une impérieuse et inévitable injonction. L'acquisition des connaissances, la restructuration sociale et l'accumulation des biens devaient aboutir à satisfaire une gamme plus étendue de besoins, sensés en retour procurer le Bonheur. Mais cette affriolante perspective avait un biais : la croissance ! d'une société industrielle se dotait d'un double mouvement : satisfaire toujours plus de besoins pour accroître le niveau de Bonheur quel que soit le niveau déjà atteint par les populations, engager les nations encore dans l'enfance du développement industriel dans un processus similaire. Le tout devait déboucher vers cette société consumériste qui sera la trame de la troisième mondialisation après la Seconde Guerre Mondiale. La planète était emportée par un seul et même mouvement, celui de croître pour répandre davantage de bienfaits sur ses populations. Le Pouvoir abandonnait sa prédation traditionnelle aux seules fins d'élargir sa Puissance pour susciter dans une configuration moderne, davantage de productions qui permettent aux populations de satisfaire de nouvelles Jouissances. C'est cette mise en marche générale pour étendre indéfiniment la demande de biens qui sauva, en fait, sa mise en œuvre. L'élargissement des besoins au-delà des satisfactions vivrières avait transformé les enjeux. Si dans les sociétés agraires, la satisfaction de la demande induisait son renouvellement, dans les sociétés industrielles, elle assouvisait durablement le besoin. Pour dépasser cette contradiction, pérenniser l'option industrielle et stabiliser l'ordre social, une méthode s'imposait : la croissance. Alors sous la triple impulsion de la concurrence des producteurs au sein du marché, de la préférence pour la mobilisation du temps contraint et de l'appel à la convergence des sociétés vers le consumérisme, la croissance apparaissait comme la déesse magique des nations industrielles ou en quête de le devenir. Elle apparaissait comme intrinsèque

ment liée l'aventure industrielle et au nouveau destin forgé dans le consumérisme. Restait à en inventorier la méthode.

C. La croissance comme élément de... stabilisation!

Aucune organisation sociale n'aurait pu se fonder durablement sur une demande si peu renouvelable qu'elle aurait dû renvoyer ses travailleurs une fois le marché saturé. Ces ouvriers n'auraient plus eu leur place ni dans leur usine privée de nouveaux débouchés, ni de possibilité de revenir aux champs. La crise sociale se profilait au terme des satisfactions obtenues à moins que le biais d'une croissance durable ne vienne différer cette mise au chômage et n'offre, à la société industrielle, le moyen de se pérenniser. Il fallait trouver de nouveaux débouchés ou imaginer des subterfuges pour faire revenir les consommateurs dans les magasins¹. On peut répertorier cinq modes d'expansion des débouchés qui ont répondu à cette préoccupation majeure. Les deux premiers relèvent de l'extension du marché par la conquête de nouveaux consommateurs, les trois suivants de processus incitatifs pour entretenir le retour des anciens : 1) le passage d'une consommation de classe à une consommation de masse, 2) la conquête de marchés extérieurs, 3) la réduction de la durée de vie des biens proposés, 4) l'incitation à rendre obsolescents les produits précédemment convoités et acquis, et enfin, 5) la création incessante de nouveaux besoins, devenue aujourd'hui le ressort fondamental de notre société consumériste.

1) Passer d'une consommation de classe à une consommation de masse, fut l'objectif de la production industrielle du XIXème siècle et ce fut rendu possible par la mise en œuvre de la décomposition des tâches qui permit une spécialisation plus performante des activités. Elle fut confortée par une mécanisation toujours davantage intensifiée et une organisation du travail à la chaîne qui rendait possible une production de masse. L'accroissement des rémunérations des ouvriers contribua à étendre le marché potentiel et à faire entrer dans la logique consumériste de nouvelles catégories sociales. L'élévation du niveau de vie étendait le marché de biens réservés initialement à quelques couches privilégiées de population. Ford marqua les esprits en clamant qu'il n'augmentait pas tant ses coûts, que le nombre de ses clients quand il accroissait les salaires. La massification de la consommation devint une marque des sociétés industrielles. Mais lorsque l'ensemble de la population avait acquis ce qui n'était réservé autrefois qu'au plus fortunés, on se retrouvait devant le même questionnement : que faire de l'outillage industriel et de sa main d'œuvre manufacturière quand

la demande venait à être saturée, non plus par une seule classe sociale privilégiée, mais par la quasi-totalité de la population ? Il fallait trouver d'autres sources d'extension. 2) Conquérir les marchés extérieurs constitue donc une option possible pour trouver les débouchés à l'extension et à la massification de la production. Pour dépasser les contraintes d'un marché intérieur limité par la taille de sa population et son pouvoir d'achat, il fallait tenter de se projeter vers l'extérieur, pour ouvrir de nouveaux débouchés susceptibles d'entretenir la structure sociale et industrielle mise en œuvre dans le pays d'origine. Cette étape n'avait pas échappé à Lénine qui la qualifiait imprudemment de phase ultime du capitalisme ![18,86] La conquête des marchés extérieurs se fit parfois fébrilement et les gouvernements des sociétés industrielles n'eurent pas de réticences à diligenter des politiques dites de la canonnière pour ouvrir les ports fermés aux activités commerciales de l'Occident. Cette rudesse dans l'exécution fut illustrée, au milieu du XIXème siècle, par les confrontations avec la Chine² ou le Japon³ fermés aux étrangers. Mais cette extension était elle-même contenue par un pouvoir d'achat limité tant que ces pays ne s'étaient pas engagés eux-mêmes sur la voie du développement. Une fois ces marchés saturés à leur tour, la problématique retombait sur les mêmes enjeux : que faire pour entretenir la pérennité de ses capacités industrielles et de la structuration sociale qui lui était liée ? 3) Limiter la pérennité des biens manufacturés par l'usure fut une troisième approche plus tardive qui prit son essor avec force, dans les années soixante, au XXème siècle. L'objectif industriel était différent : il s'agissait de fabriquer des produits dont la durée devait être limitée pour accélérer le retour des consommateurs dans les centres de distribution afin qu'ils puissent réitérer leurs achats. L'expérience fut menée avec un certain succès dans quelques secteurs emblématiques comme les équipements électroménagers. Les appareils étaient proposés à des prix très concurrentiels, mais conçus avec des coûts dissuasifs de réparation en cas de panne. On accompagna ce dispositif par un renouvellement des gammes d'articles, pour assortir les produits de perfectionnements techniques, de « design » novateur ou de [1,45] « gadgets supplétifs. Les consommateurs étaient alors engagés à ne plus hésiter pour renouveler leur équipement défaillant dont la courte espérance de vie était programmée et proclamée. L'industrie italienne se dota d'une solide réputation dans l'industrie du blanc avec des biens peu onéreux qui contribuèrent à leur large diffusion. Toutefois, un biais écologique allait soulever des controverses et rendre discutable un tel processus : il

gaspillait les ressources. Une utilisation plus parcimonieuse s'imposait pour un développement plus durable¹. Mais, indépendamment de cette réserve, ce processus ne pouvait être en mesure d'assurer une dynamique industrielle suffisamment puissante. D'autres méthodes devaient intervenir. 4) Favoriser l'abandon du bien par obsolescence programmée fut un moyen plus judicieux et bien plus porteur que ne pouvait l'être la fragilité des biens proposés. Il s'agissait tout simplement de créer un désintérêt pour un bien précédemment acquis avant que celui-ci ne soit usé ou hors service. Cela pouvait se faire par une intense médiatisation du dénigrement et la mise en évidence de quelque archaïsme technologique. Dans l'habillement, on organisa une obsolescence de plus en plus rapide, par une démultiplication des modes se chassant les unes les autres, au rythme des années, des saisons, puis des demi-saisons. Dans le secteur électronique, la télévision joua ce rôle à merveille. On ajoutait sans cesse une innovation : la couleur, le magnétoscope, les angles carrés de l'écran, l'écran plat, ... afin d'inciter les consommateurs à toujours changer leurs appareils avant même qu'ils ne cessent de fonctionner. L'obsolescence programmée devenait un art de vivre. Elle était organisée à grande échelle par une médiatisation forcenée incitant chaque consommateur à ajuster sans cesse ses goûts et à abandonner sans délais, les biens acquis pour lesquels il avait pourtant consacré une part significative de ses revenus précédents². Ce système avait une portée considérable et se révélait beaucoup plus efficace que la programmation d'une durée de vie restreinte. Avec le couplage médiatique, il s'assurait un impact décisif dans les stratégies d'achats. Mais les supports médiatiques amplifièrent leur rôle en ne jouant plus seulement sur le déperissement des attraits d'un bien donné, mais en introduisant sans cesse de nouveaux besoins complémentaires que les industries allaient se proposer de satisfaire. 5) Créer sans cesse de nouveaux besoins à satisfaire fut l'atout maître de la société dite de consommation. Le système productif n'avait plus vocation à répondre mieux à des besoins essentiels prévalant dans toute société, mais à créer de toutes pièces, de nouveaux besoins avec une imagination sans bornes. Resterait au système économique à transformer l'émergence de ces désirs en une demande solvable. La création incessante de besoins devenait l'acte fondateur essentiel du nouveau système industriel. Il consistait à faire émerger le désir, pour le faire endosser avec un attrait suffisamment puissant pour qu'il s'érigé en besoin pressant. L'appareil industriel devait répondre à chacune de ces opportunités dont il était en fait le propre arti-

san. Des perspectives infinies s'offraient alors pour inciter les consommateurs à revenir dans les galeries marchandes. Dès lors, le système industriel n'avait plus à redouter l'épuisement de ses débouchés, la gamme de biens et services susceptibles d'être proposés, n'avaient d'autres limites que celles d'une imagination insuffisamment féconde. Mais l'imagination se révéla prolifique et sa créativité, insoupçonnée. Les fondements de ces mécanismes médiatique-industriels étaient apparus aux Etats-Unis avant 1 Comeliau Christian [8,85] « La croissance ou le même que n'éclate la Seconde Guerre Mondiale. Ils se sont étendus à l'Europe et au Japon, puis dans toutes les mégapoles de la planète. Le renouvellement des engouements supportait la dynamique industrielle : magnétoscope, console de jeux, Smartphones, GPS, drone photographique, etc. La société consumériste renversait la dynamique des cohérences passées : il ne s'agissait plus de répondre aux besoins préexistants de nature pérenne, mais de satisfaire les besoins que le système lui-même suscitait jusqu'à les rendre indispensables¹. Les consommateurs se sont lancés dans cette course haletante qu'ils ne pouvaient assouvir qu'en retournant au plus vite, dans les boutiques, pour satisfaire ces besoins inédits que venait de leur révéler la publicité. La démarche semblait se prêter à des succès toujours renouvelés, capable de stimuler de façon indéfinie l'activité industrielle et en mesure d'apporter en contrepartie, une stabilisation sociale. Cette expansion infinie des besoins, couplée avec l'accès à un nombre toujours plus grand de consommateurs issus de tous les continents, proposait un avenir indépassable. La croissance qui n'avait guère d'intérêt dans les logiques des civilisations agraires s'était imposée comme une valeur centrale des sociétés industrielles à laquelle tous les gouvernements réservent des psalmodies incantatoires pour stabiliser l'emploi national et encouragent le système industriel à insuffler une fièvre consumériste inguérissable. Mais les ruses de l'histoire sont perverses. Le système allait devoir affronter deux graves défaillances : 1) La mondialisation offrait un modèle économique univoque, mais créait une concurrence menaçante avec des coûts de transports effondrés qui ne réduisait plus la concurrence aux seuls opérateurs de proximité. Les produits exportés par les nouveaux pays en cours d'industrialisation et aux coûts de main d'œuvre minimes pouvaient offrir leurs produits à des prix insoutenables pour les vieux pays industriels. Cela augmentait certes le pouvoir d'achat de leurs consommateurs, mais détruisait les emplois de leurs industries et les sources de revenus de leurs travailleurs contraints au chômage. Le système avait

des difficultés à rendre solvable la demande potentielle que les médias insufflaient, en laissant sans emploi une fraction de sa population active. 2) L'ampleur démultipliée des besoins – par l'explosion des populations et par l'élargissement insoupçonné du spectre des attentes à satisfaire – venait buter sur les ressources d'un monde saturé et surexploité. L'ambition de la société consumériste ne pouvait plus se répandre à l'identique parmi toutes les populations de tous les continents. L'absence de ressources énergétiques et de matières premières en rapport avec ces besoins affichés, rendaient cette perspective illusoire et posaient les germes de nouveaux conflits pour la captation de ces richesses trop rares. Le paradigme de la croissance est-il en train de s'épuiser ?

Conclusion

L'homme a envahi la quasi-totalité de l'espace vital de la planète aux dépens des autres espèces qui s'éteignent et il fait peser sur les ressources disponibles, une demande colossale, incompatible sans réussir néanmoins à satisfaire les besoins les plus élémentaires d'une fraction significative des populations². Tandis qu'une fraction minoritaire de la population [6,87]veille à assurer le maintien de son niveau de vie et appelle la croissance de ses vœux pour préserver ses emplois, un milliard d'individus se débat dans la disette, les bidonvilles, l'insécurité, la non-scolarisation et l'absence d'un minimum de couverture sanitaire... La surexploitation des ressources appelle une déconstruction du modèle de croissance puisqu'en l'état, les indices d'un réchauffement climatique s'affirment, que l'épuisement des ressources énergétiques et minérales s'annonce et que la pollution de notre environnement est déjà acréée¹. D'autres paradigmes davantage frugaux, plus sobres, et plus vertueux peuvent-ils émerger sans remettre en cause les grands équilibres sociaux ? Est-il possible maintenant de choisir un modèle économique qui, devant la raréfaction des ressources, puisse se départir de la croissance, sans sacrifier les retombées qui en avaient assuré l'expansion et le succès ?

La croissance n'aura été, somme toute, qu'une valeur éphémère portée par trois siècles de progrès matériels aussi fous que temporaires ? Outre les bornes écologiques, le modèle vacille, frappé par

des promesses créatrices d'emplois qu'il ne parvient plus à tenir sous les effets d'une concurrence mondialisée. On s'interroge sur les capacités potentielles de cette troisième révolution industrielle, annoncée par Jérémie Rufkin , à recréer autant d'emplois qu'elle n'en détruit dans les autres secteurs. La pensée devient brouillonne, les discours des dirigeants se perdent dans des invocations tant incantatoires que contradictoires : les voici appelant un autre développement durable comme une évidence factuelle, mais promettant toujours la croissance comme gage de l'employabilité. La croissance est indissociable de notre système industriel, or celle-ci est devenue mortifère pour notre planète. Renoncer à la croissance est socialement périlleux par l'instabilité que cela ne manquera pas de provoquer en désagrégant les sociétés. John Stuart-Mill présageait déjà l'absence de possibilités de poursuivre le bond inédit des révolutions agricoles et industrielles et le retour inéluctable vers un nouvel état stationnaire en s'interrogeant non sur son avènement, mais sur son contenu . Il avait mal évalué les effets potentiels des progrès cumulatifs de la science et des techniques, et le dépassement que pouvait provoquer la mise en œuvre d'une croissance pugnace, mais aujourd'hui, nous voici replacés dans un questionnement similaire. Toutefois en éliminant la croissance, c'est la logique de la société consumériste qui est touchée et la pérennité du modèle social qui est en péril. Les politiciens tentent maladroitement de tenir les deux logiques en se faisant simultanément les artisans d'un monde aux cohérences écologiques et les imprécateurs d'une croissance éradicatrice des affres du chômage. Comment inventer un modèle social stable qui ne soit pas assujetti au besoin indispensable de la croissance ? Celleci reste nous l'avons vu intrinsèquement liée à la survie du modèle industriel. Faire l'impasse sur la croissance serait une remise en cause du mode industriel. Au final, depuis trois siècles, la croissance fut un paradigme aux espérances prométhéennes, se berçant de rêves pour un Bonheur attendu, mais se fracassant soudainement sur la réalité[22,78]« L'état d'un monde fini, incompatible avec l'explosion démographique et la déflagration de besoins. La reconversion de notre monde à des valeurs plus frugales ne devrait pas être une affaire si simple tant la croissance a fini par nous subjuguer et à faire corps avec la logique industrielle... »

References

- 1 Claude A. L'économie des dieux céréaliers. - L'Harmattan. – 1989. P.45
- 2 Claude A. Le surplus agricole, De la puissance à la jouissance. Coll. MES. -L'Harmattan. – 2007. – P. 89.
- 3 Claude A. Les sept scénarios du nouveau monde. Coll. MES. - L'Harmattan. – 2009. – P. 78.
- 4 Maddison A. The World Economy: A Millennial Perspective. OCDE. – Paris. – 2001. – P. 67.
- 5 Maddison A. The World Economy: Historical Statistics. OCDE. – Paris. – 2003. – P. 65.
- 6 La décroissance: un nouveau projet politique. Aries Paul, Golias, 2008
- 7 Jacques A., Rivière M. Le scandale du développement. – 1965. – P. 47.
- 8 Le tiers monde dans l'impasse, Bairoch Paul, Poche. – 1992. – P. 89.
- 9 La société de consommation, Baudrillard Jean, Gallimard, Coll. Folio Essais. – 1970. – P. 87.
- 10 Evolution agraire et pression démographique. Boserup Ester, Flammarion, 1970. – P. 66.
- 11 La croissance ou le progrès? Croissance, Décroissance, Développement durable. Comeliau Christian. – Seuil. – 2006. – P. 65.
- 12 L'ivresse et la paresse. Cotta Alain. Fayard. – 1998.
- 13 Halte à la croissance? Enquête pour le Club de Rome. Delaunay Janine, Meadows Donella. Fayard. – 1972. – P. 8.
- 14 Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme. Duby Georges, Gallimard, – 1978. – P. 43.
- 15 Georges D. L'idéologie des trois fonctions dans les épopees des peuples indo-européens., NRF – 1978. – P. 98.
- 16 La Bombe P. Ehrlich Paul Ralph, Fayard. -1972. P.76
- 17 Les trente glorieuses ou la révolution invisible de 1946 à 1975. Fourastie Jean, Fayard. – 1979. – P. 87.
- 18 Sobrieta, Dallo spreco di pochi ai diritti per tutti. Gesualdi Francesco. Feltrinelli. – Milan. 2005. – P. 77.
- 19 Histoire des doctrines économiques. Gide Charles & RIST Charles. Tome 1. Sirey. – 1947. – P. 55.
- 20 Faut-il refuser le développement?, Latouche Serge. PUF. – 1986.
- 21 Le pari de la décroissance, Fayard. – 2006. – P. 98.
- 22 L'impérialisme, stade suprême du capitalisme, Lenine, Editions sociales. – 1970.
- 23 Classiques du Marxisme Léninisme. Editions du Progrès. – 1976. – P. 86.
- 24 L'empire de l'éphémère, la mode et son destin dans les sociétés modernes, Lipovetski Gilles, Gallimard, Folio Essais. – 2001. – P. 76.
- 25 L'état stationnaire: tendance historique ou fiction analytique, Maillefer Etienne, Dialectiques économiques Université de Neuchâtel. – 1999.
- 26 La fin de l'Empire Romain d'Occident, Morin Georges-André, du Rocher. – 2007. – P. 375.
- 27 Un monde de ressources rares, Orsenna Erik, et le Cercle des Economistes, Edition Perrin, Tempus. – 2007. – P. 78.
- 28 L'économie du XXème siècle, Perroux François. Puf. – 1961. – P. 89.
- 29 Des principes de l'économie politique et de l'impôt, Ricardo David, Flammarion, Coll. Champs. – 1817.
- 30 Traité d'économie politique, SAY Jean-Baptiste, Préface G. Tapinos, Calmann-Levy. – 1803.
- 31 L'Economie du bonheur, coéd, SENIK Claudia, Seuil-La République des idées. – 2008. – 76 p.
- 32 Principes d'Economie Politique, Stuart Mill John. – 1848
- 33 A system of logic, ratiocinative and inductive, Stuart Mill John, Kindle Edition. – 1843. – P. 73.

Медуханова Л.А.,
Кабиденова Ж.

**Шетелдік инвестицияларды
халықаралық конвенциялар
және ДСҰ келісімдерінің
шеңберінде реттеу**

Инвестициялардың халықаралық қозғалысы, бір жағынан, өздерінің салымдары арқылы табыс табуды көзделген инвесторлардың мұддесі болса, екінші жағынан, шетелдік инвестицияларға қызығушылық танытқан реципиент-елдердің мұддесімен анықталады. Шетелдік инвесторлар мен оларды қабылдаушы елдердің арасындағы қарма-қайшылықты үйлестіру үшін шетелдік инвестицияларды қолдау мен қорғау жөніндегі еki жақты және көп жақты келісімдер қабылданады. Қазіргі таңда халықаралық инвестициялық, қызметті реттеу саласында халықаралық конвенциялар және мамандандырылған халықаралық үйымдар бар. Олардан бөлек, халықаралық инвестициялаудың халықаралық саудамен тығыз байланысына қатысты, шетелдік инвесторлар мен оларды қабылдаушы елдердің өзара қарым-қатынасының кейір аспекттері Дүниежүзілік Сауда Үйимшының (ДСҰ) нормаларымен реттеледі. Мақалада шетелдік инвестицияларды реттеу саласында негізгі халықаралық конвенциялар, ДСҰ шеңберіндегі ТРИМС нормалары «performance requirements» проблемасы қарастырылады, шетелдік инвестициялар бойынша көпжақты келісімдерді жетілдіру қажеттілігі негізделеді.

Түйін сөздер: шетелдік инвестор, инвестицияны халықаралық-құқықтық реттеу, Сеулдік конвенция, Вашингтондық конвенция, ДСҰ, «Performance requirements», ТРИМС, ГАТТ, ТРИПС, ГАТС, аймақтық интеграция.

Medukhanova L.A.,
Kabidenova Zh.

**Regulation of foreign investments
in the framework of international
conventions and agreements of
the WTO**

The international movement of investments determined by, on the one side, the interests of investors seeking returns on their investments, on the other side – the interests of recipient-countries in the foreign investments. To resolve conflicts between foreign investors and the recipient-countries accepted bilateral and multilateral agreements on the promotion and protection of foreign investments. Today, there are international conventions and specialized international organizations in the field of regulation of foreign investment. Apart from them, some aspects of cooperation between foreign investors and recipient-countries are governed by the rules of the World Trade Organization (WTO). Kazakhstan joined to the WTO in 2015 and it is generated a practical interest in the content of standards and their application problems. The article examines the main international conventions in the field of regulation of foreign investments, TRIMs rules of the WTO, the problem of the «performance requirements», the necessity of improving multilateral agreements on foreign investment.

Key words: foreign investor, the international legal regulation of investments, Seoul Convention, Washington Convention, WTO, «Performance requirements», TRIMs, GATT, TRIPS, GATS, regional integration.

Медуханова Л.А.,
Кабиденова Ж.

**Регулирование иностранных
инвестиций в рамках
международных конвенций и
соглашений ВТО**

На сегодня в сфере регулирования международной инвестиционной деятельности существуют международные конвенции и специализированные международные организации. Помимо них, в связи с тесной взаимосвязью международного инвестирования с международной торговлей, некоторые аспекты взаимодействия иностранных инвесторов с принимающими странами регулируются также нормами Всемирной Торговой Организации (ВТО). Присоединение Казахстана к ВТО в 2015 г. вызвало практический интерес к содержанию этих норм и проблемам их применения. В статье рассматриваются основные международные конвенции в области регулирования иностранных инвестиций, нормы ТРИМС в рамках ВТО, проблема «performance requirements», обосновывается необходимость совершенствования многосторонних соглашений по иностранным инвестициям.

Ключевые слова: иностранный инвестор, международно-правовое регулирование инвестиций, Сеульская конвенция, Вашингтонская конвенция, ВТО, «performance requirements», ТРИМС, ГАТТ, ТРИПС, ГАТС, региональная интеграция.

**ШЕТЕЛДІК
ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
КОНВЕНЦИЯЛАР ЖӘНЕ
ДСҰ КЕЛІСІМДЕРІНІҢ
ШЕҢБЕРИНДЕ РЕТТЕУ**

Кіріспе

Әлемнің көптеген елдерінің ұлттық экономикаларының дамуы басым жағдайда халықаралық инвестициялық ағымдардың жүруімен анықталады. Жаһандану кезеңінде бұл байланыстың ауқымы кеңеі түсті. Шетелдік инвестицияларды тартуға мүдделі елдердің үкіметтері шетелдік инвесторлар үшін қолайлы инвестициялық режим жасауға үмтүлады. Бірақ, ұлттық территория шенберінен тыс мемлекетке инвестициялау, бизнес үшін саяси тәуекелдіктермен тікелей байланысты. Әсіресе, ұзақ мерзімді кезеңге және экономикасы мен саяси тәртібі тұрақсыз елдерге инвестициялауды бағыттаған шетелдік инвесторлар үшін үлкен тәуекелдер пайда болады.

Шетелдік инвесторлар мен оларды қабылдаушы елдердің өзара мүдделігіне қарамастан, іс жүзінде олардың өзара қарым-қатынасында курделі мәселелер туындайды. Бұл проблемаларды шешу және халықаралық инвестициялауға байланысты тәуекелдерді төмендету мақсатында, соңғы жарты ғасыр мерзім ішінде түрлі құқықтық нормалар әзірленіп, мамандандырылған халықаралық ұйымдар құрылды. Шетелдік инвестицияларды белсенді түрде тартуға ерекше мән берегін Қазақстан үшін де мұндай нормаларды сактау және тәжірибе жүзінде жүзеге асыру мәселелерін білу маңызды болып табылады. 2015 жылы Қазақстан Республикасының ДСҰ-ға қосылуы аталған ұйымның халықаралық саудамен байланысты шетелдік инвестицияларға қатысты нормалары бүгінгі күн тәртібінде ерекше өзекті орын алады.

Негізгі бөлім

Шетел инвестицияларын көп жақты халықаралық-құқықтық реттеудің туындауы мен оны іске асырудың мәселелері

XX ғасырдың ортасынан бері шетелдік инвестициялардың қозғалысы артып, мемлекеттер өзара екі жақты инвестициялық мазмұны бар халықаралық келісімшарттар жасай бастады. Мұндай келісімшарттардың пайда болуы инвесторлар мен қабылдаушы мемлекеттердің арасындағы қарым-қатынасты реттеуге, ондағы екі тараптың жауапкершіліктері мен құқықтарын

қамтамасыз ету қажеттілігімен түсіндірілді. Трансұлттық корпорациялар өз филиалдарының өзге мемлекеттерде орналасуы жағдайында инвестициялық келісімшарттардың, ондағы екі жақты міндеттемелердің маңыздылығы жоғары болды. Сарапшылардың пікірінше, халықаралық инвестициялық қарым-қатынастарды реттейтін конвенциялардың қабылдануына дейін жасалған екі жақты келісімдер дамыған мемлекеттердің мұдделеріне жұмыс істеді деген бір тарапты ойлар қалыптасты.

«Шетел инвестицияларын көп жақты халықаралық-құқықтық реттеу» екінші дүниежүзілік соғыстан кейін өзінің толық магынасында қалыптастып, дами бастады. 1965 жылы Вашингтонда «Мемлекеттер мен шетелдік тұлғалар арасында инвестициялық дау-дамайларды реттеу тәртібі туралы» атты жаңа конвенция қабылданды. Осыған орай, «Инвестициялық дау-дамайларды реттеу жөнінде Халықаралық орталық» (The International Center for the Settlement of Investment Disputes – ICSID) құрылды. Вашингтон конвенциясы 1966 жылдың қазан айында күшіне кірді (КР үшін 2000 жылы 21 қазанды күшіне енді). Конвенция даулы мәселелерді шешу үшін екі, көп жақты тараптардың соттарға жүгінуді, мемлекеттік егемендікке сілтеме жасауды жойды. ICSID практикасында шетел инвесторының құқықтарын қорғау автономиялық біліктілік нормаларын қолдану жолымен жүзеге асырылатын болды. Мұндайда Конвенциямен әлемдік коммерциялық аралық сот практикасындағы ішкі бақылаудың бірегей жүйесі қарастырылған: женілген жақ ICSID-тің Бас хатшысына шешімді жою туралы өтініш жасауға құқылы (бұл талап қатаң белгілі бір негіздермен ұсынылуы керек, оны қарау үшін арнаулы комитет құрылады, ол шешімді жартылай немесе толық жоюға құқылы) [1].

1985 жылы Сеул қаласында құрылған «Инвестицияларды кепілдендіру жөніндегі көпжакты агенттік» (The Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA) дамушы елдерге бағытталған капитал қозғалысын қорғау, қаржылық тәуекелдерді төмендетуде түрлі жолды ұсынды. MIGA конвенциясы 1988 жылдың сәуірінде 21 мемлекеттің ратификациялануы және жарғылық капиталдың ½ толтырылғанынан кейін, өз күшіне енді. Агенттіктің құқықтық мәртебесі коммерциялық қызметпен айналысатын, акционерлік қоғам формасында занды тұлға ретінде анықталды. Агенттік БҰҰ және өзге де халықаралық ұйымдармен жұмыс істеумен қатар, мүше-елдер мен агенттік арасындағы

дауларды қарастыру құзіреттілігі бар. Осыған байланысты, MIGA үкіметаралық ұйым ретінде сипатталады.

ХХ ғасырдың екінші жартысында инвестицияларды халықаралық реттеу саласы бойынша 1961 жылы Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымында (ЭЫДҰ) «Капитал қозғалысын либерализациялау кодексі» және жоғарыда айтылған 1965 жылы инвестициялық гарантія жөнінде Вашингтондық конвенция, 1985 жылы Сеулдік конвенция көп тарапты сипат алғанымен, шетелдік инвестицияларды халықаралық-құқықтық реттеудің сұраныстары мен масштабтарын қанагаттандырмады. Себебі, ЭЫДҰ қабылдаған кодекс оған мүше-мемлекеттердің кейбіріне және тікелей инвестицияларға ғана қатысты болып, кодекстің катаң келісімдік-құқықтық негізі жоқ еді. Ал 1965 және 1985 жылдардағы инвестициялық кепілдіктер жөніндегі конвенциялар да өздігінен халықаралық инвестициялық тәртіпті көп жақты реттеуді қамтамасыз ете алмады.

Шетелдік инвестицияларды реттеу жүйесінде көпжакты шарттар арасында 1994 жылы Лиссабонда қол қойылған Энергетикалық Хартияға қосымша Шарты маңызды орын алады. Ол энергетика саласында инвестицияларды көтермелей, энергетика нарықтарына еркін енуді және энергетикалық ресурстарды еркін тасымалдауды қамтамасыз етуге жағдайлар туғызу мақсатында қабылданған ерекше шарттардың бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы осы Энергетикалық хартияға Қосымша шартқа қол қойып, инвесторларды тарту үшін, өзінің кейбір құқықтарынан, сот билігінен бас тартып, шетелдік инвесторларына кепілдіктерді қүштейтті.

Осыдан кейін, 1990 жылдары әлемде жүріп жаткан неолибералдық саясат аясында кеңінен тараган халықаралық инвестициялық қатынастарды қамтамасыз ету үшін, халықаралық инвестициялауды толық еркіндік қағидасын халықаралық-құқықтық негізде беркітіп, көптеген екі жақты халықаралық келісімдерді және инвестицияларды қорғауды қолдайтын әмбебап конвенция заман қажеттілігіне айналғанымен, мұндай өзгеріс орын алған жоқ.

Бұғандегі инвестицияларды қорғау келісімдері екі жақты және аймақтық деңгейде, сондай-ақ, еркін сауда немесе аймақтық интеграциялар жөніндегі мемлекет басшыларының келісімдерінде реттеліп келеді.

Шетелдік инвестицияларды реттеу мәселесінде нақты халықаралық нормалар, анық-

тамалар жетіспейді. Түрлі екі жақты, көп жақты конвенцияларда, халықаралық келісімдерде инвестициялық тәртіпті реттеудің қамтылуы, сонымен бірге, терминдері бойынша ерекшеліктер жетерлік. Инвестициялық дауларды реттеуде көп жақты шешу механизмдердің жоқтығы инвестициялық арбитраждардың инвестор мен мемлекет арасындағы құқықтық негізде қарама-қайши шешімдердің шығаруына алып келіп жатады. Мәселен, Аргентина 2001-2002 жылдардағы қаржылық дағдарысынан кейін, АҚШ мемлекетімен жасалған екі жақты келісімдегі АҚШ-тан келетін инвестиацияларды қолдау және қорғау мәселелері бойынша өз міндеттемелерін орындаудан бас тартты. Аргентина мұндай шешімге баруын мемлекет ішіндегі қоғамдық тәртіпті және қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жасалды деп түсіндірді. Екі жақты келісім бойынша пайда болған дауды реттеуде инвестициялық арбитраждар Аргентина қолданған шараларды екі дау бойынша құқықтық орны бар деп таныса, қалған арыздары қанағаттандырылмады. Кей жағдайларда бұл өз алдына инвестициялық арбитраждардың шешімдерін орындау проблемаларына әкеліп соғады.

Сондай-ақ, екі жақты инвестициялық келісімдердің міндеттемелерін қайта қарастыру немесе оларды жою қажеттігі жөнінде жағдайлар кездеседі. Мысалы, Үндістан мен Оңтүстік Африка Республикасының арасында жасалған инвестициялық келісімшарттардың кейбір міндеттемелерін қайта қарастыру қажет деген екі жақты тараптан қайта-қайта ұсыныстар түсіп отырған. Кейде, мемлекеттер өз мұдделері үшін «Инвестициялық дауларды реттеу бойынша халықаралық Орталықтан» шығу жөнінде шешім шығарады. Осындай бір позицияға келген Аргентина, Боливия, Эквадор мұндай екі жақты инвестициялық келісімшарттарды жасауға, тіпті ICSID ұйымынан шығу ойларын білдірді [2]. Мемлекеттердің мұндай қадамдары инвестициялық келісімдердің кейінірек жұмыс істеуіне, оның тиімділігіне күмән келтіреді.

Аймақтық интеграциялық ұйымдар шенберінде инвестициялық келісімдерде инвестицияны жүзеге асыру шарттарын реттейтін ережелер қамтылады. Бірақ олар көп жақты келісімдерге қарағанда құқықтық нормаларының сипаты бойынша ерекшеленеді. Бұдан аймақтық интеграция деңгейіндегі инвестициялық үрдістерге қатысты қабылданатын келісімдердің маңызы үлкен.

Мұндай оқиғалар инвестиция бойынша көп жақты бірегей ережелерді әзірлеу қажеттілігін

көрсетеді. Алайда, дамыған елдер мен дамушы елдер талаптарының түрлі болуы қайшылық тудырып, күрделі мәселеге айналып отыр.

Қазақстан Республикасының шетелдік инвесторларды тарту үшін, олардың құқығын қорғау, қолдау, жалпы инвестициялық климатты жақсарту мақсатында түрлі ұлттық нормативтік құқықтық актілер, заңдар да қабылданғаны белгілі. 1990 жылдардың басынан жасалған инвестициялық келісімшарттардың барлығы дерлік екі жақты инвестициялық құқықтық сипат алды. Қазақстан тәуелсіздік күнін жариялағаннан бері, әлемнің 48 елдерімен өзара 40-тан аса инвестиацияларды қолдау және қорғау жөнінде келісімдер жасап, сонымен қатар, инвестиция саласында өзара түсіністік пен әріптестік жөнінде бірнеше меморандумдарға қол қойды [3]. Мұндай келісімдердің мақсаты мемлекеттер экономикасында капиталға, білім мен технологияларға инвестициялық салым жасауды көздейді.

ДСҰ жүйесінің шенберінде шетелдік инвестиацияларды реттеудің нормалары. «Performance requirements» шаралары

Бүгінгі күні халықаралық инвестиациялауды арнағы халықаралық конвенциялар мен ұйымдар арқылы реттеумен қатар ДСҰ жүйесінің шенберінде де шетелдік инвестиацияларды реттеу өз алдына жеке даму бағытын алды. ДСҰ жүйесінің шенберінде шетелдік инвестиацияларды халықаралық-құқықтық реттеу, аталаған ұйымға 164 мемлекет мүше екенін ескергенде, қоңтарапты сипат алғанын байқауға болады.

1994 жылы құрылған ДСҰ шенберінде инвестиациялық қызметті реттеу бойынша біршама өзгерістер әкелді. ДСҰ-да инвестиациялық мәселелер, 1996 жылы желтоқсан айында Сингапурде болып өткен ДСҰ Министрлік конференциясының шешімімен құрылған, сауда және инвестиция бойынша арнағы Жұмыс тобында қарастырылды. Инвестициялық қызмет келесі халықаралық құжаттар негізінде жүзеге асырылатын болды: Сауда саласындағы инвестиация қатынастарының шаралар туралы Келісім (TRIMC/TRIMS – Agreement on Trade-Related Investment Measures), қызметтер саудасы туралы Бас келісім (GATS) және саудаға қатысты зияткерлік мемлекеттік құқықтарының мәні туралы Келісім (TRIPS) және GATT (Тарифтер және сауда бойынша Бас Келісімі) шенберінде субсидия мен өтемақылық баз бойынша келісім, үкіметтік сатып алуарлар бойынша келісім.

Қабылданған ТРИМС келісімі [4] ұлттық инвестиациялық тәртіпті кейбір саудалық

аспектилерді реттеумен шектелді. Дегенмен, ТРИМС келісімінде ДСҰ-ның басты идеясы – еркін бәсекелестікті максималды шектемеу қағидасы негізгі тірекке алынды. Бұл қағиданың көрінісі ретінде ГАТТ-тың екі бабын мысалға алуға болады: ГАТТ III бабының 4 тармағында ұлттық тәртіп туралы және ГАТТ XI бабының 1 тармағында сандық шектеулерді жоу туралы. Ресейлік зерттеуші С.П. Мороз ТРИМС-тің негізгі маңызы ретінде осы баптарды атайды: «ТРИМС шетел инвестицияларын жүзеге асыруға теріс әсер ететін, ұлттық реттеу қағидасына және сандық шектеулерді тыю қағидасына қайшы келетін сауда саясатының шараларын қолдануга тыйым салады». Халықаралық инвестициялық құқық саласының зерттеушісі В.М. Шумилов ТРИМС келісімі жайында келесідей баға береді: «... ТРИМС келісімі шынында тікелей шетел инвестицияларын орналастыру тәртібін реттейтін құқықтық нормалардың одан әрі дамуына негіз болып табылады» [5].

Толығырақ тоқталғанда, ТРИМС келісімін қабылдағанға дейін, кейбір шетелдік инвестицияларды импорттаушы елдер заңнамаларында шетелдік капиталдың қатысуымен жұмыс істейтін кәсіпорындар өздерінің өнімдерін ішкі нарықка толығымен (болмаса, жалпы өнім көлемінің бір бөлігін) ұсынып отыруы қажет, немесе өздеріне керекті құрал-жабдықтарды, шикізаттарды ішкі нарықтан, отандық өндірушілерден сатып алыну қажеттілігін көрсеткен. Мұндай әдіс «performance requirements» (нақты бір ұлттық-экономикалық пайдалы нәтижелерге қол жеткізу талаптары) атываемен белгілі. Бұл ресми құқықтық негізде болмаса да, ұлттық экономикалық жандануына, дамуына экономикалық сипаттағы тұтқа бола алды.

«Performance requirements» шараларының астарында капиталды импорттаушы елдердің ұлттық өндірісті ынталандыруға ұмтылыс, ондағы шетелдік инвестицияларды белгілі бір экономикалық, өндірістік ұлттық қажеттіліктеріне қол жеткізу жатқандығы түсінікті болды. Алайда, бұл құбылыс дамуышы мемлекетке келген шетелдік кәсіпорындардың мұдделесіне қарама-қарсы. Жергілікті, отандық өндірушілерге қараганда бәсекеге қабілеттілігі жағынан қуатты, шетелдік капитал қатысуымен құралған кәсіпорындар өздерінің наразылығын білдіре бастады. Себебі, бұл «еркін бәсекелестік» қағидасына сәйкес келмейді, содан өнеркәсібі дамыған мемлекеттер «performance requirements» әдісіне толық қарсы болды.

ТРИМС келісімінде жоғарыда айтылған екі бап инвестициялық операциялардың нәтижесінде бұзылу мүмкіндігі ретінде қарастырылады. Яғни, инвестицияларды импорттаушы мемлекеттер инвестициялық деп аталағын шараларға тыйым салады. Мұндайға ТРИМС негізінде құқықтық реттеудің ұлтшілік шаралары жатады. Мәселен, шетелдік инвестицияларға және инвестициялардың еркін пайдалануын шектеуші саудалық мүмкіндіктеріне қатысты ұлтшілік шаралар. Аталған іс-әрекеттер ДСҰ жүйесінің ережелеріне қайшы ретінде қарастырылады, себебі олар сауданы реттеуге емес, сол саудага кепір әсер етуші шетелдік инвестициялар тәртібін реттеуге бағытталған. Сарапшылардың басым көпшілігі осы жөнінде бірегей пікір білдіреді. ТРИМС келісімін әзірлеу барысында инвестициялық реттеу мен ДСҰ жүйесінде басты орын алатын саудалық реттеудің үйлесімділігі негізгі мәселе ретінде көтерілген болатын.

Сонымен, 1986-1994 жылдары ГАТТ аясында жүргізілген Уругвайлық раунд келіссөздері кең ауқымды ДСҰ жүйесінің құрылуы, соның ішінде ТРИМС келісімінің қабылдануымен аяқталды. ТРИМС келісімінің қабылдануына, ең алдымен, бәсекеге қабілетті, өнеркәсібі дамыған, инвестициялық капиталдарды экспорттаушы елдер мұдделі болды. Уругвайлық раунд барысында ТРИМС келісіміне қатысты дамыған және дамушы елдер арасында қайшылықтар болғанымен [6], АҚШ және өзге де өнеркәсібі дамыған елдердің дегені болды. Бірақ келісімнің кей тұстары екі тарапты, дамыған елдерді де, дамушы елдерді де қанағаттандырды. Келісім ережелеріне сәйкес, ГАТТ қағидаларына қайшы шараларды жою үшін дамыған елдермен қатар дамушы елдер үшін әртүрлі мерзімдер ұсынылды: дамыған елдерге ТРИМС-тің күшіне енү сәтінен бастап 2 жыл, дамушы елдер үшін 5 жыл берілді. Ресейлік зерттеуші А.А. Данельян өзінің «ДСҰ аясындағы шетелдік инвестицияларды үйлестіру» мақаласында мұны басты шешуші нұктелердің бірі дейді [7]. Бұл пікірмен келісуге болады.

ТРИМС келісіміне сәйкес, ұлттық тәртіпті бұзушы шараларға келесілер жатқызылды [8]:

- 1) шетелдік капиталы бар кәсіпорындарды тек жергілікті өнімдерді сатып алуға немесе пайдалануға міндеттеу;
- 2) кәсіпорындарды импортталынған өнімдерді шектеулі көлемде сатып алуға немесе пайдалануға, жергілікті өнімдердің көлеміне (санына) немесе бағасына қарай міндеттеу.

Ал сандық шектеулерді жою бойынша, ГАТТ міндептемелерін бұзатын шаралар төмендегідей болды:

1) жергілікті өндірістің өнімдеріне қатысты шетелдік капиталы бар кәсіпорындардың үлкен көлемде (сандық көрсеткіште), немесе жергілікті өнімнің экспорттық бағасына қарай, импортталуына шектеу қойылуы;

2) жергілікті өндірістің өнімдерін пайдалануға немесе сатып алуға қатысты шетелдік капиталы бар кәсіпорындардың шетелдік валютаға қол жетімділігін шектеу арқылы, импорттауға сандық шектеу қойылуы;

3) шетелдік капиталы бар кәсіпорындар өнімдері көлемінің пропорциясын бекіту арқылы, оларды экспорттауға, жергілікті өндірістің нақты өнімдерін, олардың бағаларының анықталуына қарай, сандық көрсеткіште шектеу қойылуы.

Осылайша, ТРИМС келісімі қабылдануының нәтижесінде өнәркәсібі дамыған, инвестициялық капиталды экспорттаушы елдердің басты мақсаттарына қол жеткізілді: ГАТТ ережелеріне қайши, саудаға қатысты, белгілі бір инвестициялық шаралардың мойындалуы; «performance requirements» қағидасына тыйым салынуы; капитал импорттаушы елдердің инвестиациялық үлтішілік шаралардың алдын-алу мүмкіндіктерінің перспективаларын анықтап отыру.

Бірақ, уақыт өте келе, халықаралық саудаға қатысты инвестициялық шараларды пайдалануға мүдделі субъектілерде өзгерістер пайда болады бастады. 2007-2008 жылдарда жаһандық қаржылық дағдарыс орын алып, капиталға бай елдер өздерінің экономикасын қолдау үшін протекционистік шараларды қабылдау қажеттілігі туындағы. 2009 жылдың ақпан айында АҚШ Конгресі кезекті дағдарысқа қарсы шаралар жоспарын, сондай-ақ, арнайы қаулы қабылдады. Қаулыға сәйкес, «Обама жоспары» аясында бюджеттік миллиардтаған қаржы құралдары АҚШ-тың инфрақұрылымдық жобаларына жұмсалып, олар өз кезегінде «американдық өнімді сатып ал!» қағидасы бойынша, отандық өнімдерді жеткізіп отыруды қамтамасыз етулері қажет [9].

Бұл «performance requirements» концепциясының қайта өзектілігін көрсетті. Осыдан дамыған елдер, дамушы елдер отандық өндірушілерді қорғау бойынша протекционистік саясатты қолға алғандай болды. Елдердің протекционисттік шаралары ДСҰ жүйесіне қарсы сипат ала бастағандықтан, мемлекеттер «еркін бәсекелестікке» шектеу қоймаса да, жанама түрде отандық өнімдерді қолдауға ұмытылып келеді.

Мұнданай өзгерістер жалпы шетелдік инвестициялардың ДСҰ шеңберінде халықаралық-құқықтық реттеудің даму перспективасына қадам жасауға итермелу керек.

ТРИМС келісімі геоэкономикалық және әлеуметтік әсерін қалдырығанын айтуға болады. ДСҰның инвестиацияларды импорттаушы елдерге қатысты басты «еркін бәсекелестік» қағидасы бойынша, шетелдік инвестициялар арқылы үлттық экономиканы дамытуға ұмытуға шектеу қойылды деген тұжырым жасауға болады. Дегенмен, «еркін бәсекелестік» қағидасы әлем елдерінің тұрақты экономикалық дамуына толық жағдай жасай алмайтындығын қазіргі экономикалық дағдарыс дәлелдеді.

ДСҰ шеңберінде халықаралық инвестициялық ГАТС, ТРИПС, ГАТТ келісімдерінің қағидалары басым жағдайда инвестициялық тәртіптерді либерализациялауға негізделген. ГАТС келісімі қызмет көрсету саласында сауда мен инвестиацияны реттеу бойынша алғашқы құжат болып табылады. Ол үлттық қызмет көрсетуді ұсынушы компанияларды қорғай отырып, шетелдік компаниялардың мүмкіндіктерін шектейтін үкіметтік шараларды төмendetуге немесе жоюға бағытталған. ТРИПС келісімі патенттер, сауда маркалары, авторлық құқықтар секілді зияткерлік меншік құқықтарын қорғау механизмдерін қамтиды. Олар көп жағдайда екі жақты инвестиациялық келісімдермен анықталып жатады. ГАТТ шеңберінде қабылданған екі келісімнің де инвестиациялық реттеуге қатысы бар. Үкіметтік сатып алулар жөніндегі келісім шетелдік инвесторларды сатып алу/тапсырыс преференциалды жүйесіне қабылдау тәртібін анықтаса, субсидия және өтемақылық баж жөніндегі келісім шетелдік инвестиацияларды ынталандыруды реттеуге бағытталған.

ДСҰ шеңберінде инвестиациялық реттеу өндірістік қызметті реттеу мен шетелдік инвесторлардың сыртқы нарыққа шығу шарттарын қарастыру ерекшелігімен сипатталады. 1990 жылдардың ортасына дейін шетелдік инвестиацияны халықаралық-құқықтық реттеу мәселе сінде өзге көп тарапты ұйымдар басым жағдайда инвесторлар (ТҰК) мен қабылдаушы елдердің өзара қарым-қатынасына мән беріп келген болатын [10].

ДСҰ аясында қабылданған келісімдер «еркін бәсекелестікке» негізделсе де, шетелдік инвестиацияларды халықаралық-реттеуде оң өзгерістер де болды. Әлемдік сауда жүйесінде инвестиациялық реттеудің арнайы ережелері косылды. Шетел инвестиацияларын импорттаушы елдер

ТРИМС келісіміне қайшы болатын шараптар жөнінде жариялад отыруға міндеттеді. Шетелдік сарапшылардың пікірінше, ДСҰ келісімдері капитал ағымдарының динамикасында он да, теріс әсерін берді. Мәселен, тікелей шетелдік инвестиациялар экспортқа бағытталған өндірісі бар қабылдаушы елдерге ағылуын ынталандырыды.

Казіргі таңда ДСҰ шеңберінде инвестиция саласы бойынша көп тарапты ережелерді әзірлеу жұмыстары байқалмайды. Сауда және инвестиация бойынша Жұмыс тобы 2003 жылдан бері өз қызметін жүргізіп жатқан жоқ. ДСҰ шеңберіндегі ГАТС, ТРИМС келісімдерін дамыту, жетілдіру жұмыстары қарастырылмайды. Бірақ, 2014 жылдың ақпан айында үкіметтік сатып алу бойынша ГАТТ келісіміне толықтыру енгізілді. Енгізілген өзгерістер бойынша келісімге қол қойылған тараптарға 80 млрд. АҚШ долларынан аса әлеуетті нарықтарды либерализациялай отырып, үкіметтік сатып алу тендерлеріне катысуға мүмкіндік береді [11].

ДСҰ мүшелігіне қабылданып, шетелдік инвестиацияларды халықаралық реттеу жүйесіне сойкес, Қазақстан үшін келесі ең басты екі он өзгерістерді атап өттеге болады: отандық заңнаманың унификациясы және оған жаңа халықаралық нормалардың енгізілуі; елдің инвестиациялық рейтингінің жақсаруы. Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) жағдайында оның мүшелері заңнамаларының ДСҰ нормаларымен әрекеттесіүі жалпы шетелдік инвестиацияларды осы аймақ төңірегінде реттеуге және оның дамуына он ықпалын беретін болады. Себебі, ЕАЭО мүшелері – Қазақстан (2015 жыл), Ресей (2012 жыл), Армения (2003 жыл), Қыргызстан (1998 жыл) елдері ДСҰ құрамында болса, Беларусь мемлекеті 2010 жылдан бері ДСҰ-ға қосылуға ұмтылып келеді. Мұндай заңнамалық реттеулер, осы аймақта шетелдік инвестиациялардың артуына мүмкіндік береді.

Саралтай келгенде, ДСҰ шеңберінде шетелдік инвестиацияларды халықаралық-құқықтық реттеудің дамуы әлі де қөптеген күрделі мәселелерді қамту қажеттілігін көрсетеді. Бірақ, ДСҰ, ЭЫДҰ, ЮНКТАД секілді халықаралық үйімдардың аналитикалық материалдары негізінде, олардың тарихи мол тәжірибесі болғандықтан, шетелдік инвестиацияларды халықаралық-құқықтық реттеуде түбекейлі өзгеріс енгізуге мүмкіндіктері бар. Бұл бағыттағы даму аймақтық интеграцияларда (ЕО, ЕАЭО, АСЕАН, НАФТА және тағы басқалары) инвестиациялық қызметті үйлестіру жөніндегі екі жақты, көп жақты келісімдердің тікелей жетіліп отыруымен ғана жүреді. Мәселен, ДСҰ шеңберінде инвестиациялық қызметті реттейтін халықаралық келісімдердің жетілуі аймақтық бірлестіктердегі келісілген макроэкономикалық саясат, ондағы тауар, капитал, қызмет көрсетуінің еркін қозғалысы, субсидиялау, дотация беру секілді, сондай-ақ зияткерлік меншікті қорғау жөніндегі келісімдердің дамуына тәуелді.

Алайда, халықаралық деңгейде шетелдік инвестиацияларды реттеудің басты мәселелерін үйлестіретін, әмбебап көптарапты халықаралық конвенция қажет болып қала береді. Мұндай «халықаралық инвестиация қозғалысын реттеуші үйім»-ның пайда болу сценарийі екі жолмен жүргүй мүмкін: біріншісі, Вашингтондық және Сеулдік конвенциялардың және басқа да салалық инвестиациялық шарттардың негізінде MIGA, ICSID үйімдарының жетілуіне байланысты, екіншісі, аймақтық интеграциялар негізінде инвестиациялық реттеу жүйесінің дамуы арқылы. Бірінші тұжырымдама бойынша, түбінде инвесторлар мен оларды қабылдаушы елдердің мұдделерін қанагаттандыратын бірегей өзара консенсустық шешімге қайта келіп тіреледі деп есептесек, екінші сценарийдің жузеге асу ықтималдығы басым. Бірақ ұзақ уақыт мерзімін қажет етеді.

Әдебиеттер

- 1 Code of Liberalisation of Capital Movements // OECD. – 1992. – P. 23.
- 2 ВТО и регулирование инвестиций //<<https://www.hse.ru/org/hse/tradepol/programme4.9.2/>> [19 май 2012]
- 3 Соглашения об инвестиционном сотрудничестве// <http://trade.gov.kz/ru/Torgovo-ekonomicheskoe_sotrudnistvo/Soglashenija_ob_investicionnom_sotrudnistve/> [07 февраль 2014]
- 4 Trade and Investment //<https://www.wto.org/english/tratop_e/invest_e/invest_e.htm> [11 November 2001]
- 5 Шумилов В.М. Право всемирной торговой организации // Издательство ЮрАйт. 2014. – №2. – 117-118 стр.
- 6 Hoekman B.M. Trade Laws and Institutions. Good Practices and the World Trade Organization // World Bank Discussion Papers. 282. – Washington, 1995. – P. 40, 41.
- 7 Данельян А.А. Регулирование режима иностранных инвестиций в рамках ВТО // Право и государство: теория и практика. 2015. – №12 (132). – 75-78 стр.
- 8 Agreement on Trade-Related Investment Measures (TRIMs)//<https://www.wto.org/english/tratop_e/invest_e/invest_e.htm> [23 June 1995]

- 9 Гордеев И. Очень плохой признак // Время новостей. – 2009. – 18 февр.
- 10 Соглашения ВТО // <http://trade.gov.kz/ru/Kazahstan_i_VTO/Soglashenija_VTO/> [07 февраль 2014]
- 11 Айдарбаев С.Ж., Бегжан А.М. Стандарты ВТО как форма узаконенного вмешательства в национальные законодательства государств (на примере Соглашения по правительенным закупкам ВТО от 15 апреля 1994 года) // Вестник КазНУ. – №4 (68). – 2014. – С. 75-80.

References

- 1 Code of Liberalisation of Capital Movements // OECD. 1992. P. 23.
- 2 VTO i regulirovanie investic'ii // <<https://www.hse.ru/org/hse/tradepol/programme4.9.2/>> [19 май 2012]
- 3 Soglashenija ob investicionnom sotrudnichestve // <http://trade.gov.kz/ru/Torgovo-ekonomiceskoe_sotrudnichestvo/Soglashenija_ob_investicionnom_sotrudnichestve/> [07 февраль 2014]
- 4 Trade and Investment // <https://www.wto.org/english/tratop_e/invest_e/invest_e.htm> [11 November 2001]
- 5 Shumilov V.M. Pravo vsemirnoi torgovoi organizac'ii // Izdatel'stvo Yurait. 2014. №2. 117-118 str.
- 6 Hoekman B.M. Trade Laws and Institutions. Good Practices and the World Trade Organization // World Bank Discussion Papers. 282. Washington, 1995. P. 40, 41.
- 7 Danelyan A.A. Regulirovanie rejima inostrannyh investicii v ramkah VTO // Pravo I gosudarstvo: teoriya I praktika. 2015. №12 (132). 75-78 str.
- 8 Agreement on Trade-Related Investment Measures (TRIMs) // <https://www.wto.org/english/tratop_e/invest_e/invest_e.htm> [23 June 1995]
- 9 Gordeev I. Ochen' plohoi priznak // Vremya novostei. 2009. 18 fev.
- 10 Soglasheija VTO // <http://trade.gov.kz/ru/Kazahstan_i_VTO/Soglashenija_VTO/> [07 февраль 2014]
- 11 Aidarbayev S.ZH., Behzhan A.M. Standarty VTO kak forma uzakonennogo vmeshatel'stva v nacional'nye zakonodatel'stva gosudarstv (na primere Soglasheija po pravitel'stvennym zakupkam VTO ot 15 aprelya 1994 goda) // Vestnik KazNU. №4 (68) 2014. 75-80 str.

Миралиева А.Ж.,
Нурланова Н.К.

**Предпосылки развития
процессов взаимного
сотрудничества Казахстана
и России в экономической
сфере**

Miraliyeva A.Zh.,
Nurlanova N.K.

**Background of the development
process of mutual cooperation
between Kazakhstan and Russia
in the economic sphere**

Миралиева А.Ж.,
Нурланова Н.К.

**Қазақстан мен Ресейдің
экономика аясындағы өзара
ынтымақтастық үдерістері
дамуының алғышарттары**

Изучение сотрудничества Республики Казахстан с Российской Федерацией в условиях глобальных изменений международной обстановки в мировом сообществе представляет актуальную и, вместе с тем, сложную политическую задачу современности.

Выбор направления статьи обусловлен еще и необходимостью обобщения новейших результатов и позитивных достижений внешнеполитического сотрудничества Казахстана с Россией, а также значимостью научно-теоретического осмысливания политических процессов в мировом сообществе.

В данной статье освещены важные стороны вопросов казахстанско-российского экономического взаимодействия, подробно изложены объективные предпосылки и условия взаимного сотрудничества двух стран в экономической сфере. Автором анализируются благоприятные и неблагоприятные факторы, присущие Казахстану на пути к экономическому сотрудничеству с Россией.

Ключевые слова: сотрудничество, дипломатические отношения, экономическая интеграция, конструктивный диалог, рыночная политика.

The studying of cooperation of the Republic of Kazakhstan with the Russian Federation in the conditions of global changes of the international situation in the world community represents urgent and, at the same time, a complex political challenges of modernity.

The choice of the direction of article is caused also by need of generalization of the latest results and positive achievements of foreign policy cooperation of Kazakhstan with Russia, and also the importance of scientific-theoretical judgment of political processes for the world community.

The important aspects of problems of the Kazakhstan-Russian economic interaction are covered in this article, the objective prerequisites and conditions of mutual cooperation of two countries in the economic sphere are in detail stated. By the author it is analyzed the favorable and unfavorable factors inherent in Kazakhstan on the way to economic cooperation with Russia.

Key words: cooperation, diplomatic relations, economic integration, constructive dialogue, market policy.

Қазақстан Республикасының Ресей Федерациясымен әлемдік қауымдастықта халықаралық жағдайдағы ауқымды өзгерістепі жағдайындағы ынтымақтастырын зерттеу қазіргі күннің өзекті, сонымен бірге күрделі саяси міндетін сипаттайды.

Мақаланың таңдалған бағыты Қазақстан мен Ресейдің ішкі саяси ынтымақтастырындағы жағымды жетістіктер мен жаңа нәтижелерді жалпылау қажеттілігімен, сонымен қатар әлемдік қауымдастықтағы саяси үрдістерді ғылыми-теориялық пайымдау маңыздылығымен байланысты.

Бұл мақалада қазақстандық-ресейлік экономикалық өзара әрекеттесу мәселелерінің маңызды жақтарына арналып, экономика саласындағы екі елдің өзара ынтымақтастық шарттарымен объективті алғы шарттары тұтас баяндалған. Автор Қазақстан мен Ресейдің экономикалық ынтымақтастыры жолындағы кездесетін жағымды және жағымсыз факторларды талдайды.

Түйін сөздер: ынтымақтастық, дипломатиялық, қарым-қатынас, экономикалық интеграция, конструктивті диалог, нарықтық саясат.

ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ПРОЦЕССОВ ВЗАЙМОНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА КАЗАХСТАНА И РОССИИ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Во внешней политике Казахстана Российской Федерации отводится приоритетное место. Казахстан и Россия придерживаются курса на сохранение общего экономического, оборонного, гуманитарного и информационного пространства и в равной степени заинтересованы в укреплении безопасности, стабильности и процветании друг друга. Подписанный 25 мая 1992 года президентами двух стран Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Республикой Казахстан и Российской Федерацией открыл первую страницу официальных межгосударственных взаимоотношений и стал правовой базой двустороннего сотрудничества в политической, торгово-экономической, военной, научно-технической и иных областях. В нем зафиксировано, что Казахстан и Россия, опираясь на исторически сложившиеся прочные связи двух государств, строят свои дружественные отношения как государства-союзники. Они основываются на принципах взаимного уважения государственного суверенитета, территориальной целостности и нерушимости существующих границ, мирного урегулирования споров и неприменения силы или угрозы, включая экономические и иные способы давления, равноправия и невмешательства во внутренние дела, соблюдения прав человека и основных свобод, добросовестного выполнения обязательств [1].

За 25 лет, прошедших с момента установления дипломатических отношений, Казахстан и Россия прошли динамичный путь развития добрососедских отношений, налаживания партнерства и взаимовыгодного сотрудничества.

Совпадение или близость позиций России и Казахстана по основным международным и региональным проблемам создают основу для **сотрудничества на международной арене**, в том числе в рамках ООН и ее специализированных учреждений, а также СНГ, ОБСЕ, ОДКБ, ШОС и на других международных площадках. Тесно взаимодействуют внешнеполитические ведомства двух стран.

Действует Межправительственная комиссия по сотрудничеству между Республикой Казахстан и Российской Федерацией и входящие в ее состав восемь подкомиссий в сфере межрегионального и приграничного, военно-технического, межбанковского и инвестиционного сотрудничества, в области

промышленности, транспорта, топливно-энергетического комплекса, науки и новых технологий, совместного использования и охране трансграничных водных объектов. Кроме того, с 2013 года осуществляет свою работу казахстанско-российская Межправительственная комиссия по комплексу «Байконур», регулирующая двусторонние отношения в сфере космической деятельности.

На сегодняшний день мы заложили прочные основы качественно новых отношений, основанных на высокой степени политического доверия, взаимном уважении и равноправном партнерстве. Нет такой отрасли экономики, бизнеса и культуры, где не развивались бы наши активные деловые и творческие контакты, не проходил бы обмен материальными и духовными ценностями», – с этой речью выступал Н.Назарбаев на одном из Форумов.

Россия и Казахстан взаимодействуют в рамках переговорного процесса прикаспийских государств по вопросам урегулирования правового статуса Каспийского моря. Каспийская проблема – одна из важнейших в двусторонних отношениях. Вопрос статуса Каспия и разграничение зон и прав использования его ресурсов на сегодняшний день волнует многих, поскольку это связано с добычей богатейших залежей углеводородов и в конечном итоге с маршрутами их транспортировки [2].

С середины 1990-х годов позиция России по данной проблеме, первоначально жесткая, нацеленная на сохранение силы своего влияния на прикаспийские государства, постепенно сменилась на политику более гибкую. Россия перешла к тактике сближения позиций по спорным правовым вопросам с соседними государствами.

В принципе, интересы России и Казахстана по Каспийской проблеме совпадают. Это привело в 2003 году к заключению нового двустороннего Соглашения о проведении модифицированной срединной линии на Каспии. Казавшийся трудноразрешимым спорный момент, касающийся трех месторождений – «Курмангазы», «Хвалынское» и «Центральное», не вызвал особых затруднений в переговорном процессе.

Взаимодействие Казахстана с Россией является приоритетом во внешнеполитическом, внешнеэкономическом и военно-стратегическом курсе республики. Это обусловлено комплексом причин, условий и факторов, имеющих не конъюнктурный, а принципиальный и долговременный характер. Сегодня общий баланс

взаимоотношений между Казахстаном и Россией имеет позитивный характер, поскольку рассматривают друг друга в качестве стратегических партнеров, и это создает важную предпосылку для их взаимного сотрудничества в области политики, экономики, науки, техники и других сферах [3].

На сегодня существуют благоприятные и неблагоприятные факторы, присущие Казахстану на пути к экономическому сотрудничеству с Россией. Наряду с благоприятными факторами развития двусторонних экономических отношений существуют также и неблагоприятные или сдерживающие моменты. Преодоление экономических барьеров посредством восстановления кооперационных связей позволит координировать свои действия [4].

Сегодняшний уровень экономической интеграции не отвечает потребностям национальных экономик Республики Казахстан и Российской Федерации. Имеющиеся на сегодня факты экономического взаимодействия между двумя странами следует оценивать как недостаточные и нуждающиеся в серьезной корректировке. Руководство нашей страны исходит из того, что будущее Казахстана и России неразрывно связано. Благополучие обоих государств происходит из того, будут ли сохранены сложившиеся связи между народами, будет ли укрепляться позитивный потенциал экономического и научно-технического сотрудничества, смогут ли на деле имеющиеся связи превратиться в широкомасштабное межгосударственное сотрудничество [5].

Казахстанско-российское сотрудничество – это пример плодотворного взаимодействия двух независимых государств с ранних этапов определения правовых межгосударственных отношений, поиска наиболее эффективной модели интеграции наших стран во всех сферах, вплоть до установления стратегического партнерства. Это партнерство, опирающееся на богатейшие традиции добрососедства и исторической близости народов, рассматривается нами как новая форма отношений, основанных на принципах равноправия, взаимного уважения и конструктивного сотрудничества.

Казахстан имеет хорошую перспективу отношений с Россией. Причем эта перспектива имеет объективную основу. При всех симпатиях и антипатиях как с той, так и с другой стороны, главное заключается в том, что мы связаны друг с другом geopolitically и этим все сказано [6].

Таблица 1 – Факторы экономического взаимодействия Казахстана и России

Благоприятные	Неблагоприятные
1.Наличие в Казахстане месторождений минеральных ресурсов.	1.Близкое расположение Казахстана к нестабильным государствам Центрально-Азиатского региона.
2.Транзитный потенциал и выгодное геополитическое положение Казахстана в центре Евразийского континента: на перекрестке торговых и транспортных путей из Европы в Азию: через Китай на дальневосточные порты, тихоокеанские государства; через Иран и Турцию в Средиземноморский бассейн.	2.Ведение Казахстаном многовекторной политики в отношении транспортировки каспийской нефти,
3.Определение Казахстана и России как основных торговых партнеров по экспорту и импорту.	3.Границы Центрально-Азиатских государств с точки зрения международного права должным образом не демаркированы; Казахстан оказался фактически отрезанным от Западной Европы.
4.Членство Казахстана в большинстве крупных международных организаций: ООН, Организации Экономического Сотрудничества, Экономическом союзе Центрально-Азиатских стран (вместе с Узбекистаном и Киргизстаном) и Центрально-Азиатском Банке Сотрудничества и Развития (ЦАБСР): «пятерка» стран в рамках СНГ (Россия, Казахстан, Беларусь, Киргизстан, Таджикистан).	4.Наращение экологического кризиса, что ослабляет позиции Казахстана в регионе и мире, сужает возможности быстрого индустриального роста.
5.Большая территория с общей границей (свыше 6.000 км) с Россией, что имеет для двух стран серьезное значение в деле укрепления их национальной и коллективной безопасности.	5.Отсутствие в Казахстане прямого выхода к Мировому океану, внешним теплым морям, что затрудняет связи с крупнейшими центрами современной цивилизации.
6.Проживание в республике большой этнической прослойки европейского происхождения (русские, украинцы, немцы) является одним из факторов сближения Казахстана с европейской цивилизацией и культурой.	6.Ведение странами торговых войн (введение ограничения на ввоз товаров, политика установления демпинга по отношению к экспортим товарам, сырьевая взаимозависимость стран и др.).

*Источник: [http://kisi.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/respublika-kazahstan-i-rossiyskaya-federaciya-potencial\[4\].](http://kisi.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/respublika-kazahstan-i-rossiyskaya-federaciya-potencial[4].)

Наряду с торгово-экономической и инвестиционной сферами, сотрудничество двух стран охватывает широкий спектр вопросов от культурно-гуманитарных до военно-технических аспектов. Взаимодействие Казахстана и России осуществляется в рамках СНГ и ЕАЭС, ОДКБ, ШОС, СВМДА и других организаций.

Достаточно много в экономической сфере отрегулировано в рамках ЕАЭС, есть ряд вопросов скоординированных в двусторонних отношениях, в основном в вопросах приграничного сотрудничества. Ведь мы имеем самую протяженную сухопутную границу в мире, и более того, для Казахстана это наиболее промышленно развитые регионы, с российской стороны также представлен серьезный экономический потенциал в приграничье. На Каспии у нас даже есть месторождения общего пользования. Мы сотрудничаем в производственной сфере [7].

Вместе с тем, каждая из наших стран имеет собственные национальные экономические

интересы, которые не всегда с соседями. Элементарно у нас разная законодательная система в сфере экономики, разные формы управления экономикой. Между хозяйствующими субъектами возникают хозяйственные споры. Но это вполне естественные процессы. Хотя зачастую некоторые политические группы и СМИ пытаются преподнести, как непреодолимые противоречия. Споры решаются в ходе переговоров, а наиболее сложные вопросы решаются в международных третейских судах. Для преодоления наиболее резких различий в законодательной системе в рамках ЕАЭС работают специальные структуры, которые ведут работу по координации той части экономического законодательства, которое вынесено в компетенцию Союза, проводится работа по единству торговых тарифов.

Есть единый таможенный тариф, единое антимонопольное законодательство, единые сертификаты качества по большинству производимых товаров, в полной мере осуществляется

свобода двух из «четырех свобод» – передвижение товаров и рабочей силы, две других (передвижение услуг, финансовых) пока идет частично, но работа продолжается. Евразийская экономическая комиссия (ЕЭК) работает над созданием скоординированной энергетической и транспортных систем стран-членов, движением к созданию скоординированной финансовой системы.

Евразийский экономический союз представляет собой новое, динамично развивающееся международное образование, настроенное на взаимовыгодное сотрудничество, и которое в перспективе, возможно, станет главной движущей силой евразийской интеграции.

Среди основных принципов функционирования ЕАЭС выделены следующие:

- уважение общепризнанных принципов международного права, включая принципы суверенного равенства государств-членов и их территориальной целостности;
- уважение особенностей политического устройства государств-членов;
- обеспечение взаимовыгодного сотрудничества, равноправия и учета национальных интересов Сторон;
- соблюдение принципов рыночной экономики и добросовестной конкуренции;
- функционирование таможенного союза без изъятий и ограничений после окончания переходных периодов.

А основными целями ЕАЭС являются:

- создание условий для стабильного развития экономик государств-членов в интересах повышения жизненного уровня их населения;
- стремление к формированию единого рынка товаров, услуг, капитала и трудовых ресурсов в рамках Союза;
- всесторонняя модернизация, кооперация и повышение конкурентоспособности национальных экономик в условиях глобальной экономики [8].

Решение сложнейших проблем, вызванных распадом СССР, обусловило исключительно дружественный характер двусторонних отношений, их стабильность и предсказуемость. Эти отношения нацелены на дальнейшее укрепление дружбы и сотрудничества, которые подкрепляются как активными разносторонними связями на всех уровнях, так и постоянными деловыми контактами руководителей двух государств.

Для Казахстана, впрочем, так же как и для других государств постсоветского пространства, Россия была и остается важным центром новой геополитической системы. В свою очередь, подобная же схема выстраивается и в обратном направлении. Республика Казахстан как стратегический союзник России занимает одно из наиболее важных мест во внешнеполитических ориентирах Кремля [9].

Россия и Казахстан на сегодняшний день далеко не исчерпали своего, все еще весьма значительного ресурса взаимодействия. По крайней мере, можно обратить внимание на тот немаловажный факт, что в казахстанском информационном пространстве по-прежнему большую роль играет Россия – российское телевидение, пресса и прочие.

Двум государствам удалось с самого начала своего существования «по две разные стороны от государственных границ» начать цивилизованный и конструктивный диалог. Это позволило им в кратчайшие сроки решить несколько чрезвычайно непростых вопросов, в числе которых вопросы о гражданстве, о правовом статусе граждан одного государства, постоянно проживающих на территории второго, о «рублевой зоне» и прочие [10].

В целом, Казахстан и Россия последовательно и неуклонно продвигаются по пути интенсификации широкомасштабного партнерства и союзничества, ориентированного на XXI столетие.

Литература

- 1 Назарбаев Н.А. Казахстанско-российские отношения: доклады, выступления и статьи. 1991 – 1997 годы. – М., 1997.
- 2 Токаев К. К. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации. – Алматы, 2010. – С. 137.
- 3 Прорыв в экономических отношениях с Россией // Экономика и право Казахстана. – № 5. – март 2015. – С. 9.
- 4 РК и РФ: потенциал взаимодействия в экономической сфере // <http://kisi.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/respublika-kazakhstan-i-rossiyskaya-federaciya-potencial>
- 5 Мулюкова В. А. Евразийский экономический союз как международная региональная организация // Евразийский юридический журнал. – № 12 (79). – 2014.
- 6 Казахстан – Россия: добрососедство и партнерство в XXI веке // <http://www.kazpravda.kz/fresh/view/kazahstan--rossiya-dobrososedstvo-i-partnerstvo -v-hhi-veke/>

- 7 Назарбаев Н.А. Эпицентр мира. – Астана: Елорда, 2001. – 294 с.
 - 8 Токаев К.К. Дипломатия Республики Казахстан. – Астана: Елорда, 2001. – 553 с.
 - 9 Казанцева Т. Казахстан и Россия наметили новые планы сотрудничества // Республиканская общественно-политическая газета «Литер». – № 10 (64). – 2015.
- 10 Эксперты рассказали об отношениях между Казахстаном и Россией // <https://www.nur.kz/284851-eksperty-rasskazali-ob-otnosheniyah-mezhdu-kazahstanom-i-rossiej.html>

References

- 1 Prezident N.A. Nazarbaev, Kazahstansko-rossijskieotnoshenija: doklady, vystuplenijaistat'i. 1991 – 1997 gody. M., 1997 g.
 - 2 Tokaev K.K. «VneshnjajapolitikaKazahstana uslovijahglobalizacii», Almaty, 2010 g., S.137;
 - 3 Proryv v jekonomicheskihotnoshenijah s Rossiej // – Ekonomika i pravo Kazahstana. № 5, mart 2015g., S. 9.
 - 4 RK i RF: potentsial vzaimodeistviya v ekonomiceskoi sphere <http://kisi.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/respublika-kazakhstan-i-rossiyskaya-federaciya-potencial>
 - 5 Muljukova V. A. Evrazijskij jekonomiceskij sojuz kak mezhdunarodnaja regional'naja organizacija // Evrazijskij juridicheskij zhurnal. – № 12 (79).- 2014
 - 6 Kazakhstan – Rossiya: dobrososedstvo i partnerstvo v XXI veke <http://www.kazpravda.kz/fresh/view/kazahstan--rossiya-dobrososedstvo-i-partnerstvo-v-hhi-veke>
 - 7 Nazarbaev N.A. JEpicentrmir. – Astana: Elorda, 2001. – 294 s.
 - 8 Tokaev K.K. Diplomatija Respublik Kazahstan. Astana: Elorda, 2001.– 553 s.
 - 9 Kazanceva T. Kazahstan i Rossija nametili novye plany sotrudnichestva // Respublikanskaja obshhestvenno-politicheskaja gazeta «Liter». – № 10 (64). – 2015
- 10 Eksperty rasskazali ob otnosheniyah mezhdzu Kazakhstanom i Rossiei <https://www.nur.kz/284851-eksperty-rasskazali-ob-otnosheniyah-mezhdu-kazahstanom-i-rossiej.html>

Bekmukhametova A.B.,
Ilyasova G.

**The perspectives of
«Tenge-Dollar's» relationships**

Oil prices became critically defining factor for economy of Kazakhstan. Not only economic growth, but also social obligations of the state and an exchange rate of national currency will depend on prices of oil in 2017. Analytics have a whole range of opinions on this point, from cautiously optimistic to downright pessimistic. The world oil market is paradoxical. The main reasons for reduction of price of oil are known: strengthening of US dollar, surplus of production of oil and increase of oil reserves. Moreover, the negative impact on the oil prices will be made by slowdown in Chinese economic growth and removing sanctions against Iran. Devaluating currency will drop until fundamental changes come. In this case it means returning of confidence and growth of the Kazakhstan economy, substantial increase of prices of oil and other key primary goods. On this basis, in article the authors analyzed the dependence of the exchange rate of the national currency of Kazakhstan on oil prices.

Key words: tenge, dollar, oil, price, currency, economy, exchange rate, OPEC, oil production.

Бекмухаметова А.Б.,
Ильясова Г.

**«Тенге-доллар»
қатынастарының болашағы**

Мұнай бағалары Қазақстан экономикасы үшін айқындаушы факторға айналды. 2017 жылы олардың өзгеруіне байланысты экономикалық өсім ғана емес, сонымен қатар мемлекеттің әлеуметтік міндеттемелері мен ұлттық валюта бағамы да тәуелді болады. Бұл жөнінде талдаушылардың пікірі әр алуан: ұстамды және оптимистік пікірден бастап ашық түрдегі пессимистік пікірлерге дейін. Әлемдік мұнай нарығы парадоксалды. Мұнай бағасының түсінің басты себептері белгілі: АҚШ долларының нығаюы, мұнайды тым артық өндіру және мұнай қорларының өсіуі. Сонымен қатар, Иранға карсы санкцияларды алып тастау және Қытай экономикалық өсу қарқының төмендеуі мұнай бағаларына өзінің негативті ықпалын тигізеді. Құрделі өзгерістер орын алатын болмаса, құнсызданатын ақшаның шегі болмайды. Бұл жағдайда ол Қазақстан экономикасының өсіуі және оған деген сенімділікті қайтару, мұнай және басқа да негізгі шикізат тауарлары бағасының айтарлықтай өсіуі. Осыған орай, мақалада авторлар Қазақстан ұлттық валютасының курс орнатууның мұнай бағасына тәуелдігін талдады.

Түйін сөздер: тенге, доллар, мұнай, баға, валюта, экономика, айырбас бағамы, ОПЕК, мұнай өндіру.

Бекмухаметова А.Б.,
Ильясова Г.

**Перспективы
«тенге-долларовых» отношений**

Цены на нефть стали критически определяющими для экономики Казахстана. От того, какими они будут в 2017 году, зависит не только экономический рост, но и социальные обязательства государства, и курс национальной валюты. Прогнозы аналитиков на этот счет – это целая палитра мнений, от сдержанно-оптимистичных до откровенно пессимистичных. Мировой нефтяной рынок парадоксален. Основные причины снижения цены на нефть известны: укрепление доллара США, переизбыток производства нефти и увеличение запасов нефти. Более того, свое негативное воздействие на стоимость нефти окажут замедление роста китайской экономики и снятие санкций с Ирана. Для девальвирующейся валюты дна не существует до тех пор, пока не произойдут фундаментальные изменения. В данном случае это возвращение уверенности и роста казахстанской экономики, значительное повышение цен на нефть и другие ключевые сырьевые товары. Исходя из этого, в статье авторы анализировали зависимость курсообразования национальной валюты Казахстана от цены на нефть.

Ключевые слова: тенге, доллар, нефть, цена, валюта, экономика, обменный курс, ОПЕК, нефтедобыча.

THE PERSPECTIVES OF «TENGE-DOLLAR'S» RELATIONSHIPS

After World War II the US dollar became the universal currency in the world. This is convenient for mutual settlements between countries, dollar simplifies communication between economies of different levels. Even the most ardent opponent of America wants to find a hundred dollars lying on the road. Any uneducated citizen understands that the dollars are good money.

But not everything is so beautiful and bright. Country which prints universal bargaining unit without any control can have a significant impact on the other weaker economies. It got to the ridiculous: the very birthplace of «green» owes the Federal Reserve System billions of dollars. Only states with strong economies are not so dependent on the dollar. Moreover, the euro strengthened at 5-10% during last sixteen years. The states, most dependent on the dollar, usually have a weak economy, unstable political system. The numbers of such countries include the majority of post-Soviet countries. Last year's situation in Russia is particularly alarming. Worse things happen only in Ukraine, but there is a clear situation – the war, the revolution, the eternal struggle between bandits and thieves.

Analysts forecast are based on these factors:

- sanctions
- falling prices and demand for oil,
- decline in GDP of the country,
- military conflicts,
- the arrest of foreign assets,
- raw nature of the economy,
- partial international isolation,
- withdrawal of capital and lack of investment,
- low foreign exchange earnings,
- a negative trade balance,
- a crisis of the banking system,
- the global economic downturn,
- corruption,
- the fall of the international authority,
- unpredictable foreign policy.

It is difficult to identify a single, most important reason among above-listed ones. It is a tight tangle of problems with no beginning and no end. One begets the other. The global economic crisis has reduced demand for hydrocarbons, investors are afraid to invest and

try to withdraw money from a collapsing economy. Those who are willing to invest do not want to pay bribes to officials. Hot spots of the planet curtail international economic activity. Refugee flow awakens nationalist sentiments in Europe. As a result – everyone suffers. And the poorer and simpler person, the harder his life. Kazakhstan has a very hard time right now for currency borrowers. Their real debt for three years has tripled, while revenues have remained former. Currency maidan may appear not only in Ukraine but also in Kazakhstan.

Even the most optimistic financiers and economists do not exclude the fall of tenge to 420 units for one dollar. This is confirmed by experts' forecasts. This even option is possible with a decrease in oil prices to \$ 18-20 per barrel. The growth of production outside OPEC – in Russia, the UK and Brazil, and a constant level of production of shale US manufacturers, as well as additional quantities of oil coming from Nigeria, Libya, and Iran, is currently putting pressure on the price quotations, and could push oil prices even below today's level. Production growth outside OPEC – in Russia, the UK and Brazil, and a constant level of production of shale US manufacturers, as well as additional quantities of oil coming from Nigeria, Libya, and Iran, is currently putting pressure on the price quotations, and could push oil even below current level. OPEC at the summit signed – the first since 2008 – an agreement to cut production by about 1.2 million barrels per day to reduce the excess supply in the global market and support prices. Oil production will be limited in order to stabilize prices in the market. Implementation of the agreement will be monitored by a special commission of three OPEC countries – Kuwait, Venezuela and Algeria – and the two countries not belonging to the organization, but joining the transaction. The transaction is expected to participate in non-OPEC countries: Kazakhstan, Uzbekistan, Oman, several South American countries – Mexico, Bolivia, Trinidad and Tobago, Colombia. The organization hopes that countries, not participated in OPEC, will reduce oil output by 600,000 barrels per day. Russia had previously reported that it is ready to reduce production by about 300,000 barrels per day. The burden of reducing the production took over Saudi Arabia – the de facto leader of oil cartel, while Iran was allowed to install a new oil level in the 3,797 million barrels per day.

The latest news says that the world's major manufacturers are not going to curtail production levels, oil storage tanks are full. Attempts of Russian President Vladimir Putin to negotiate with them about a moderate level of export are not en-

couraging. If the OPEC countries will continue increasing the volume of production in 2017 it fundamentally will not threaten the market, because even without freezing of production the excess of supply will gradually decrease. In terms of emotions this is, of course, negative, and probably the price will react with the fall to the news. Falling of oil prices in the middle of November to the level of \$ 44 per barrel in fact was a reflection of the expectations of the market. At that time, the market seems to have no expectations about the meeting (now the Brent price around \$ 49 per barrel). On this basis, we can assume that in the case of non-compliance with the conditions of price, negotiations will not go much lower than \$ 44 per barrel. And if that happens, it will last in a short interval, after which the growth of consumption will once again push the price higher.

According to different data, OPEC may cut oil production by setting indices in the range of 32.5 to 33 million barrels per day. In October, production of «black gold» per day was 34.0 million barrels.

According to statements of Russian President Vladimir Putin, the Russian Federation is also ready to join the OPEC measures to limit oil production, and calls on other oil producing countries to support this initiative.

Kazakhstan's economy is heavily dependent on oil. So it is needless to say that the growth of Kazakhstan's GDP, fiscal revenues and exchange rate depends on the dynamics of oil prices. It is therefore important to have an understanding on the factors that affect the price of oil, and projections regarding its future price.

Accelerating the pace of the Fed's base rate, growth in the US has the potential to increase the pressure on the tenge, as this will increase the outflow of capital from Kazakhstan. To date, the Federal Reserve base rate is 0.5%. The probability that the rate will be raised to 0.75% in December 2016 is large enough and this probability is already incorporated in current prices. Many things depend on the Fed's actions in 2017.

Today markets expect the acceleration of inflation in the US in 2017. It will push the Fed to increase the base rate accordingly, and thus the yield of US securities. Such a scenario could lead to an outflow of capital and reduction of tenge exchange rate.

The Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) expects the joining of Kazakhstan to the agree on production. Kazakhstan revised its forecast of oil production at the giant Kashagan field for 2017 to 8.9 million tonnes from the previous 4-8

million tons, and the Republic does not exclude that will join the agreement of the oil exporters and other manufacturers to reduce the extraction of raw materials. Talks about reducing or freezing oil extraction contrast with the republic plans to increase production of raw materials in Kazakhstan in 2017. In mid-November, the Ministry of Energy of the Republic reported that Kazakhstan plans to produce at least 80 million tons of oil in 2017 compared to planned 75.5 million tons due to the largest deposits in 2016. Kazakhstan state company KazMunaiGaz, planned to increase production of oil and gas condensate in 2017 to 23.136 million tons from 22.450 million in this year.

During the first 11 months the weakening of tenge was 0.4% in nominal terms, and for the end of November exchange rate of national currency was 341.44 tenge per US dollar. National Bank continues to follow the principles of a free floating exchange rate. The cost tenge is determined by internal and external fundamentals that provides predictable dynamics of the tenge exchange rate. National Bank has not intervened in the currency market in November. At the moment, the impact of the National Bank on the fundamental trend of the currency exchange rate is zero. The level of confidence in the national currency in October showed a sharp increase – the volume of Kazakhstani tenge savings in banks increased. The total size of individuals' term deposits denominated in KZT in October 2016 increased by 9% and exceeded 2 trillion tenge.

At the same time the population of Kazakhstan actively releases its foreign currency deposits on purchases, which had to be postponed due to the volatility of the situation on the currency market at the end of 2015 – beginning of 2016. The volume of term retail deposits in foreign currency decreased by 2% in October, the reduction of deposit portfolio continues for the third month in a row.

Return of the activity in the market segment open access to banks to the tenge liquidity, which can be converted into more intense issuing loans to the economy.

The most actively increased their tenge deposits in the last year residents of Almaty, Astana and Karaganda regions.

The volume of term deposits in national currency of population of Almaty grew by 336 billion tenge, or 2.4 times. In October, the portfolio grew by more than 72 billion tenge.

Increasing the size of retail time deposits in tenge, belonging to individuals in Astana was less significant – for the year it grew by 149 billion tenge, or 2.2 times. In October, residents of the capital have increased their tenge savings to 18 billion tenge.

In the Karaganda region for the year tenge deposits of citizens increased by 84 billions tenge. This is almost two times more than a year ago. During the last reporting month, the volume of deposits increased by 10 billion tenge.

About 40% of tenge liquidity of time deposits of natural persons in the Republic of Kazakhstan is concentrated in these three regions (one year ago – 46%).

In our opinion, the tenge rate will be affected by short-term factors such as the dynamics of world prices for raw materials, as well as the dynamics of the Russian ruble. In the long-term influence on the course will be the difference in the rate of inflation in Kazakhstan and the United States, the difference in the return on investment in tenge and US dollars, as well as the investment attractiveness of Kazakhstan and capital flows.

Based on the dynamics of the tenge exchange rate and oil prices, it is obvious that dependence on exchange rate on the price of oil is incredibly high. The negative correlation between the tenge and the oil is 86% from the year's beginning.

Литература

1 Судьба тенге в ближайшее время – прогноз эксперта. 12 декабря 2016 г. // <http://www.ktk.kz/ru/blog/article/2016/10/04/72652>

2 Что будет с тенге в ближайшие полгода. 30 марта 2016 г. // https://tengrinews.kz/private_finance/chto-budet-s-tenge-v-blijayshie-polgoda-291703/

3 Каким будет курс тенге в ближайшее время. 11.01.2016. Эксперт: Галим Хусаинов // <http://www.kursiv.kz/examination/blog/kakim-budet-kurs-tenge-k-blizajsee-vremya/>

4 Эксперт о решении ОПЕК и курсе тенге в октябре. 29 сентября 2016 года // <https://krisha.kz/content/news/2016/ekspert-o-reshenii-oprek-i-kurse-tenge-v-oktyabre>

5 Курс тенге будет держаться на текущем уровне в 2017 году – прогноз S&P. 28 сентября 2016 года // https://tengrinews.kz/private_finance/kurs-tenge-derjatsya-tekuschem-urovne-2017-godu-prognoz-SP-303003/

References

- 1 Sud’ba tenge v blizhaysheye vremya – prognoz eksperta. 12 dekabrya 2016 g.// <http://www.ktk.kz/ru/blog/article/2016/10/04/72652>
- 2 Sayt:https://tengrinews.kz/private_finance/chto-budet-s-tenge-v-blijayshie-polgoda-291703/
- 3 Kakim budet kurs tenge v blizhaysheye vremya. 11.01.2016. Ekspert: Galim Khusainov // Sayt: <http://www.kursiv.kz/examination/blog/kakim-budet-kurs-tenge-k-blizajsee-vrema/>
- 4 Ekspert o reshenii OPEK i kurse tenge v oktyabre. 29 sentyabrya 2016 goda // <https://krisha.kz/content/news/2016/ekspert-o-reshenii-opek-i-kurse-tenge-v-oktyabre>
- 5 Kurs tenge budet derzhat’sya na tekushchem urovne v 2017 godu – prognoz S&P. 28 sentyabrya 2016 goda // Sayt:https://tengrinews.kz/private_finance/kurs-tenge-derjatsya-tekuschem-urovne-2017-godu-prognoz-SP-303003/

...Қазақстанның негізгі стратегиялық басымдықтары – бұл шикізат ресурстары. Қазір біз еліміздің жаңа экономикалық өсімін қалыптастыру үшін энергетикалық және өндіруші салаларды тиімді пайдалану, аталған салалардың өнімділігі, өнім көлемі мен табысты барынша арттыру мәселелерін қарастырудамыз...

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев

Ongdash A.O., Oralbekova A.Zh.

The innovative activity of the enterprises: experience of Kazakhstan

Kazakhstan has put a growing emphasis on the promotion of innovation as a driver of economic development and diversification. Kazakhstan has set up different institutions and developed many programs aimed at encouraging innovation and modernization. At the present stage of economic development, innovation and innovative activities are major factors which determine scales and effectiveness of business activity and ensure the competitiveness of enterprises. This article considers the increasing innovation activity of enterprises in Kazakhstan in the conditions of globalization, analyzed and identified obstacles of the innovative activity of enterprises, recommendations to encourage and increase the production of innovative activity of enterprises. Also identified strengths, weaknesses, opportunities, threats of innovative activity of enterprises.

Key words: innovation, innovative activity, innovative potential, globalization, state program.

Ондаш А.О., Оралбекова А.Ж.

Кәсіпорындардың инновациялық қызметі: Қазақстан тәжіриbesі

Жаһандану жағдайында Қазақстан инновациялық даму жолын экономиқаны әртаратпандырудың және оны дамытуудың бір бағыты ретінде таңдал отыр. Қазіргі кезеңде осы салада әртүрлі институттық құрылымдар өз қызметтерін жүзеге асырумен қатар, инновациялық даму мен модернизациялауды мақсат етіп қойған көптеген бағдарламалары қабылданған. Экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде инновация мен инновациялық қызмет кәсіпкерлік қызметтің жүзеге асырылуының тиімділігі мен ауқымын анықтайтын, кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін негізгі факторлар болып саналады. Осыған сәйкес, мақалада жаһандану жағдайындағы Қазақстандағы кәсіпорындардың инновациялық белсенділігіне талдау жасалды және оған кедегі келтіруші факторлар анықталды, өндірістік кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін арттыру мен ынталандыру жолдары жөнінде ұсыныстар беріледі. Кәсіпорынның инновациялық белсенділігінің артықшылық, кемшілік тұстары көтіріліп, қауіптері мен мүмкіндіктері анықталады.

Түйін сөздер: инновация, инновациялық қызмет, инновациялық потенциал, жаһандану, мемлекеттік бағдарлама.

Ондаш А.О., Оралбекова А.Ж.

Инновационная деятельность предприятий: опыт Казахстана

В Казахстане уделяется все большее внимание на продвижение инноваций и выбран путь инновационного развития в качестве движущей силы экономического развития и диверсификации. В этих целях созданы различные институты и разработано множество программ, направленных на поощрение инноваций и модернизации. На современном этапе экономического развития инновации и инновационная деятельность являются основными факторами, определяющими масштабы и эффективность предпринимательской деятельности и обеспечения конкурентоспособности предприятий. В связи с этим в статье рассматриваются вопросы повышения инновационной активности предприятий Казахстана в условиях глобализации, проведен анализ и определены содержащие факторы инновационной деятельности предприятий, даны рекомендации по стимулированию и повышению инновационной активности производственных предприятий. Приведены преимущества, недостатки, возможности, угрозы инновационной активности предприятия.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, инновационный потенциал, глобализация, государственная программа.

**THE INNOVATIVE
ACTIVITY OF THE
ENTERPRISES:
EXPERIENCE OF
KAZAKHSTAN**

In the conditions of globalization the economy of Kazakhstan faces a number of objective problems, such as: a raw material orientation, weak inter-sectoral and inter-regional economic integration with the world economy, technical and technological backwardness of enterprises, low connection of science with production, low expenses for Research and Development, incompatibility of management to tasks of adaptation of economy to processes of a globalization and to transition to service and technological economy.

The government of the Republic of Kazakhstan worked out an intensive industrial and innovative development program for national economy's diversification, which is the only way to achieve economic stability within globalization of the world economy. The intensive industrial and economic development program is directed to modernization of national economy that will be transferred from extraction minerals to service technology. In addition, according to State program of industrial-innovative development 2015-2019, it is planned to reach the following results: innovation activity of enterprises 20%, innovation production in GDP 2,5% and Kazakhstan in the GIC WEF ranking – 40 [1].

Using statistical data for last years, we can analyze the current state of innovative activity of Kazakhstan enterprises.

The Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan tells us that the innovational-active enterprises level reached 8.1% from the total number of enterprises. For comparison, this figure in countries of East Europe – is about 40%, in Russia – 13% (Romania – 28%, Slovenia of – 32%, Poland – 38%), in the countries of OECD – about 50%.

The level of innovative activity of enterprises in the Republic of Kazakhstan fluctuated among different regions. The maximum percentage were in Kostanay region – 14.5%, Kyzylorda – 11.7%, East Kazakhstan – 11.5% and Zhambyl and North Kazakhstan – 10.6%, whereas Mangystau region – 4.0%, West Kazakhstan – 4.1% and Pavlodar regions – 4.8% made minimum level [2]. It is undoubtedly that each regions of Kazakhstan has various level of innovative activity and the main reason for this is different level of concentration of such factors as scientific-research, financial, labor force, etc. Consequently, regions' innovative performance depends on regions' innovative potential.

Nevertheless, the share of innovation active enterprises in Kazakhstan has increased since 2008 by almost four times. Activities of the agency on provision of the state support created a positive tendency to growth of the main indicators of innovative activity. So, for example, in comparison with 2008, activity level in the field of an innovation in the republic increased from 4 up to 8,1% [2].

In addition, according to the JSC «National Agency for Technological Development», innovative products produced in Kazakhstan has increased their volume a more than four-fold – from 111 to 580 billion tenge, while it accounted for 1.50% of GDP against 0 , 51% in 2008 [3].

In addition, Kazakhstan has strengthened his position on these indicators: «Foreign direct investment and technology transfer,» «Technological level», «The availability of new technologies», «The ability of companies to the development of modern technologies.» During the period of implementation of the state program of accelerated industrial-innovative development, «there was a reset of innovative system».

In general, the analysis showed positive trends for the period 2008-2015. However, if we compare the received results to indicators of developed countries of the world, then we have still not reached a sufficient level of innovation activity of enterprises and the efficiency of expenditure on technological innovation is still low.

Kazakhstan has reached some achievements in the process of innovational evolution. There have been opened funds and other infrastructure with the aim of developing innovations such as National Innovative Fund, Scientific Fund, Park of innovation technologies, Kazagroinnovation, Venture funds, local technological parks, offices of commercialization, international centers of transferring technology and others.

It should be noted that the advantageous side of innovation activity of enterprises in the Republic of Kazakhstan are:

- the presence of rich natural resources in the country;
- the well-developed network of universities, academic institutions and other research institutions;
- active government policies and support in the field of innovation;
- operation of key elements of the innovation infrastructure.

It is possible to negative sides of innovational processes along with positive trend of innovational activity. It must be noted that the Kazakhstan enterprises in the field of innovation mainly chose «catch up» strategy, which testifies to their innovative im-

munity. «Catch-up» strategy involves imitation of foreign technology, copying products and their mass production. So, from all innovative products sold in Kazakhstan for 01.01.2015 on the amount of 580 386 million tenge, products, newly introduced or exposed to significant technological change was 88.9%, while the share of really radically new products is unknown.

The low capability of the enterprises to implement innovative activities is largely predetermined by the low level of a susceptibility of economy of the republic to innovations. At present, the demand is not focused on the use of advanced technologies, specific to the current level of scientific and technical progress. A feature of all post-Soviet systems of innovation is the high proportion of public sector research and development with a small number of large high-tech corporations and the relatively weak development of small innovative businesses [4].

There are notable reasons that decrease efficiency of innovational processes in Kazakhstan. According to analysis on institutional changes in Kazakhstan and Kazakhstan scientific researches, and researches of Statistical Agency, it is evident that following problems are defined to decrease efficiency of innovational activity in Kazakhstan:

- lack of funding the innovative activity by companies due to the high cost of implementation and development of innovations, as well as long-term investments. Enterprises do not have their own funds to finance the development, and the ability to attract funding from external sources is limited. Creditors not guarantee the return of loans and receipt of dividends, since innovation is exposed to more risks than investment activities;

- the absence of modern base of the industrial enterprises for the implementation of developments due to fatigue or lack of necessary equipment. Many industries are characterized by high resource intensity and energy intensity of production that is aggravated with the high level of depreciation of the production device.

- the phenomenon of resistance to innovations most of which often happens for two reasons. The first one is the lack of staff who is able to effectively manage the innovation process. The staff problem is felt at all levels of management, both the country and the enterprises. The second reason is the difficulties in marketing research of innovative products. The unstable economic situation in the country complicates reliable assessment of demand for innovative products even in a short-term outlook;

- innovation requires an appropriate organizational management structure in the enterprise.

In Kazakhstan, the economic environment as a whole is a rather discouraging for innovation for another reason. It is characterized by low innovative activity of a private capital, orientation of the state to support small business in general, without taking into account its intinnovative potential.

Table 1 shows SWOT-analysis conducted in Kazakhstan conditions, can help in the development of Kazakhstan's innovation strategy, more clearly represent the internal innovation resources, opportunities and potential threats in the field of innovation development.

Table 1 – SWOT-analysis

Strong internal side (S)	Weak internal side (W)
<p>– the presence of rich natural resources in the country;</p> <p>– the well-developed network of universities, academic institutions and other research institutions;</p> <p>– active government policies and support in the field of innovation;</p> <p>– operation of key elements of the innovation infrastructure;</p> <p>– strengthening of the business elite, which has no access to raw materials.</p>	<p>– high level of the risk in case of a weak marketing, innovative risk-management;</p> <p>– low level of the staff who is engaged in innovative activities;</p> <p>– there is no effective system of transfer of technologies and new knowledge;</p> <p>– undevelopment of small venture business;</p> <p>– low innovative susceptibility of domestic producers;</p> <p>– low competitiveness of domestic scientific developments and purchase of foreign obsolete technologies and equipment;</p> <p>– limited financial and material resources.</p>
Favorable external opportunities (O)	External threats (T)
<p>– the development of enterprises in the manufacturing sector with hi-tech;</p> <p>– the creation of the system of knowledge generation, advanced technologies and non-standard solutions;</p> <p>– the formation of «innovation zones» around universities;</p> <p>– encouraging business of local entrepreneurs and investment activities of foreign investors;</p> <p>– the possibility to «cultivate» innovative start-up companies;</p> <p>– increased interest and inflow of financial and managerial resources to high-tech industry.</p>	<p>– «braking» of high-quality innovative development of the enterprises;</p> <p>– inefficient organization of the innovation process and promotion of an innovative product on the market;</p> <p>– «one-sided» activity of the Kazakhstan and foreign venture funds;</p> <p>– «leakage» of new technologies, ideas abroad and transformation of the Kazakhstan developers into intellectual donors for foreign countries;</p> <p>– aggravation of the problems of competitiveness of the Economy of the Republic of Kazakhstan in conditions of globalization.</p>

Thus, the results of the analysis of the level of development of innovative activity in Kazakhstan helped to point out the following priority directions of increase of innovative activity of the enterprises:

- to determine scientific and technological priorities;
- to form special organizational-economic development mechanism of innovative activities;
- to develop the forecast of technology development and establish a favorable economic and legal environment of the enterprise;
- to improve instruments of stimulation of innovative development of the enterprise;
- to develop innovative infrastructure of the enterprise;
- to carry out scientific researches and developments;

- to improve the staff policy of the enterprise;
- to stimulate the partnership of science with production, etc.;
- to optimize the scheme of financing of scientific projects;
- to create and strengthen the corporate structures in the industrial and technological field promoting an innovative susceptibility of domestic entrepreneurs.

As mentioned above, the government should form a special organizational-economic development mechanism of innovative activity. It should be based on principles as:

- a strong system of tax benefits and incentives for all participants in innovative processes;
- complementary participation of the state and market in innovation processes;

- the separation of innovative risk between government and business;
- use of decentralized channels of the state support of innovative activity;
- ensuring openness and transparency of the activities of the development institutions.

In addition, it is important to take into consideration small business that play an important role in innovative

development. Foreign experience shows that small innovative business is a very dynamic, requires rather small investments. In developed countries, small enterprises provide about a half of all innovations. Cost per unit the quantity of innovations in small firms are 4 times higher, than in averages, and in 24 – than in large ones. Besides, small firms master twice more innovations than large corporations.

References

- 1 The program of accelerated industrial-innovative development of Kazakhstan, 2015-2019 // <http://www.mid.gov.kz/en/pages/information-national-program-industrialinnovation-development-republic-kazakhstan-2015-2019>
- 2 Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Committee on Statistics // <http://stat.gov.kz>
- 3 Sagadiyev, K. Chairman of the Board of Directors of JSC «ASTANA NATD» // IA News-Kazakhstan. – July 3. – 2013.
- 4 Turginbaeva, A. Problems and perspectives of innovation development of Kazakhstan. – Almaty, 2010. – P. 190.

Біз алдымызға әлемнің экономикасы барынша дамыған отыз елінің қатарына қосылу жөнінде ауқымды мақсат қойдық. Қуатты экономика – кәсіпкерліктің қуаттылығы, отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігінің жоғарылығы, олардың кооперациясы. Мен отандық бизнесті қолдауды Жаңа саяси бағдардыш маңызы жағынан екінші бағыты ретінде белгіледім.

Н.Ә. Назарбаев

Dabyltaeva N.E., Akhanova Zh.S.

Effect of exchange rate on international competitiveness and production efficiency of the monetary policy of the Republic of Kazakhstan

The exchange rate is an important indicator of macroeconomic change and it has significant impact on the economy. It shows a direct impact on the competitiveness of national products on the world market, the investment climate in the country, the circulation of money and inflation. Exchange rate and currency convertibility regime significantly affects the migration of capital. For investors is very important dynamics of the national currency for the analysis of the profitability of investments and the stability of its receipt. Currency convertibility regime determines the possibility of repatriation of income investors. Thus, the dynamics of the exchange rate is a reflection of the entire reproduction process in the national economy. In view of the above, it is especially important to study the mechanism of formation of the exchange rate and its impact on the pace and structure of economic development of the country.

Key words: exchange rate, international competitiveness, monetary policy, exchange rate regime, repatriation.

Дабылтаева Н.Е., Аханова Ж.

Өндірістің халықаралық бәсекелестігіне және ҚР ақшанесиелік саясаттың тиімділігіне валюта курсының әсері

Валюталық курс маңызды макроэкономикалық көрсеткіш болып табылады және оның өзгерісі экономикаға айтарлықтай әсер етеді. Ол әлемдік нарықтағы үлттық өнімнің бәсекеге қабілеттілігіне әсер етуін, елдегі инвестициялық ахуалды, ақша айналымы мен инфляцияға тікелей әсер ететін көрсетеді. Валюталық курс пен валюталардың айырбасталымдық режимі капиталдардың миграциясына елеулі әсер етеді. Инвесторлар үшін ең маңызды – салымдардың табыстылығы мен табыс алудың тұрақтылығын сарапау үшін үлттық валюта курсының динамикасы. Валютаның айырбастылық режимі инвесторлардың табысын репатриация мүмкіндігін айқындайды. Осылайша, валюта курсының динамикасы үлттық экономикадағы үдайы өндірістің үдерістің көрінісі болып табылады. Жоғарыда айтылғанға байланысты, валюталық курсы қалыптастыру механизмі мен оның ел экономикасының даму қарқыны мен құрылымына әсерін зерттеу айтарлықтай маңызды болып табылады.

Түйін сөздер: валюта курсы, халықаралық, бәсекелестік, ақшанесиесиелік, валюталық режим, девальвация, репатриация.

Дабылтаева Н.Е., Аханова Ж.

Влияние валютного курса на международную конкурентоспособность производства и эффективность денежно-кредитной политики РК

Проблемы регулирования валютных отношений и степени вмешательства государства занимают важное место в денежно-кредитной политике РК. Эта проблема проявляется, когда нарушается адекватность валютного режима состоянию мировой и национальной экономик. Валютный курс является основным макроэкономическим показателем и его изменение значительно воздействует на экономику страны и в том числе на денежно-кредитную политику страны. Валютный курс показывает непосредственное воздействие на конкурентоспособность производства на мировом рынке, инвестиционный климат в стране в целом и на инфляцию. Валютный курс и режим конвертируемости валют воздействуют на миграцию капиталов. Таким образом, динамика валютного курса является отражением всего воспроизводственного процесса в национальной экономике. В связи с этим актуальным является изучение механизма формирования валютного курса и его влияние на темпы и структуру экономического развития страны.

Ключевые слова: валютный курс, международная конкурентоспособность, денежно-кредитная политика, валютный режим, девальвация, репатриация.

**EFFECT OF
EXCHANGE RATE
ON INTERNATIONAL
COMPETITIVENESS
AND PRODUCTION
EFFICIENCY OF THE
MONETARY POLICY
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

Era of globalization is characterized by ever-increasing mutual influence of different countries against each other. Growing and acquires new features not only the competition between sectors and individual countries, but also between intercountry associations. In connection with this increased attention to the role of key macroeconomic parameters, the change of which can stimulate the growth of international competitiveness of the national economy. One of the most important of these parameters is the exchange rate. Therefore particularly important research activities of the state to influence the exchange rate in order to increase the competitiveness of the economy. Currently, the exchange rate began to actively influence the profitability of exports and imports, the domestic price level, the financial condition of individual companies and the country as a whole, the standard of living of the population. In this regard, a significant relevance is the study of issues of the ruble exchange rate policy and its impact on the national economy.

Exchange rate – the «price» of the currency of one country, expressed in monetary units of foreign or international currency units. Externally, the exchange rate seems to participants as the exchange rate conversion of one currency to another, determined by supply and demand in the currency market. However, the cost basis of supply and demand is the purchasing power of the currency, which expresses the average national price levels for goods, services and investments. Factors affecting the exchange rate, are: the state of the economy, macroeconomic indicators, inflation rate, interest rates, the activities of the foreign exchange markets, currency speculation, monetary policy, balance of payments, international migration of capital, the degree of use of the national currency in international payments, acceleration or delay of international settlements, the political situation in the country, the degree of confidence in the currency at the national and international markets.

The devaluation of the currency

Kazakhstan – a country with a very vulnerable situation in the world. Not developing innovative technologies, the country runs the risk of permanently maintain a strong gap between developed and developing countries, while maintaining the appearance of moving

forward and developing. The state does not seek to create their own database, would enable him to be independent (or dependent to a lesser degree) on the conditions of a changing world. In the context of the daily worsening of the interdependence of countries in the world (due to globalization), each country is increasingly in need of conditions of stability and reliability of the world system.

After the financial crisis in 2008, most Western economies began to show a slight increase in the economy only in 2012-13. The developing countries began to show slowing production in 2014-15. Nearest neighbors of Kazakhstan – China and Russia – are also experiencing difficult times: anti-Russian sanctions have been imposed, the ruble collapsed, were destabilized relations with Western countries; China started the recession, manufacturing has reduced turnover and GDP began to fall. Since 2014 began to take shape and the unstable situation in the energy market: the oversupply of «black gold» has led to a drop in oil prices: January 20, 2016 it reached \$ 28 per barrel. Kazakhstan, as a country exporting oil resources (60% of revenue from exports accounted for the sale of oil), was in a quandary. Since 2014 Kazakhstan's macroeconomic indicators showed a clear trend towards recession: GDP growth in 2014 fell by 1.7% compared to 2013 and amounted to 4.3%, in 2015 GDP growth in Kazakhstan has been forecasted at the level of 1-2%. Other macroeconomic indicators, such as retail trade turnover, exports, imports, industrial output has also been reduced. In view of reduction in demand for oil in Kazakhstan the share of exports (the main item of government revenue) was reduced by 25-30%. Worsening macroeconomic indicators has led to a deterioration in the micro-economic indicators: slowed revenue growth in the population, the National Bank has limited consumer credit, demand shrank, the liquidity conditions in the second-tier banks violated because due to external factors in the weakening of the national currency, which has provoked the country's leadership to devalue the currency several times, and then let it float freely. The growth of the mass of money, and, as a consequence, the growth of goods and services prices in the country has allowed the government to keep the relative economic growth at the same level, thereby creating the illusion of maintaining control over the situation.

Devaluation or a currency crisis in the country, caused by the inability of the state to suppress a strong impact shatters from the changing world.

Weak tenge became a good example of the weakness and backwardness of the national economy in need of reform and innovation, which depends on costly oil and dollar receipts.

Devaluation in Kazakhstan – a reaction and effect. This tool is absolutely necessary for the application, which allows the state to delay the onset of the worst scenarios for the country: the devaluation creates the appearance of increased trade balance, however, causes a loss of confidence in the national monetary policy. Monetary policy becomes even more tightly tied to the exchange rate. Devaluation fears cause inflation, reflecting weak domestic demand and the administrative control of prices.

The subsequent chain of problems once again indicates that the state – the entire organism, in which the deterioration of some indicators gives rise to other problem areas. One vector development of foreign economic relations (focus on Russia and Central Asia), the dollarization of the economy, dependent on oil prices in aggregate and individually affect the figures in the country: the underdevelopment of the socio-economic sphere, distrust of the authorities, rising unemployment and crime and corruption system, the currency crisis, etc. In the case of Kazakhstan as the output should not be considered solely the Reformation and focus on diversification of the economy – it is necessary to change the vision and approach to the situation.

Import substitution.

There are a number of industries that are in need of import substitution. According to the analysis conducted by the PNP in 2015 exclusively for the procurement of public and quasi-public sector and subsoil, in 10 industries identified 147 headings. The priority products, based on such factors as the largest volume of imported goods, the presence of domestic producers of these goods and the economic feasibility of production in Kazakhstan. In terms of money, out of more than 150 billion tenge.

For these positions median import exceeds 90%, and in some areas it reaches 95%. That is, for a variety of headings, our economy is import-dependent. Import substitution we have, so to speak, is unpopular. It is not always perceived correctly. Many people believe that when comes to talking about import substitution, it automatically comes to violations of competition restricting access of foreign suppliers and manufacturers in the market of Kazakhstan. In fact it is not. We are proceeding from the fact that, obviously, there are large reserves in the domestic market, and not all companies are oriented

to export. And our state support measures are aimed primarily at supporting competitive companies that are export-oriented. And often we hear the argument that if you are competitive on the international market, then you will automatically substitute imports domestically. Unfortunately, we see in reality, these two processes are often intertwined. There is a clear exit strategy for the company to export that does not involve actively in the domestic market. And, on the other hand, there are those who work in the domestic market, there is a problem with access to the procurement and so on, but they do not consider the current phase of the export term. Therefore, we say that the need to maintain competitive production, which are focused both on the export and the domestic market. We believe that those who work for the most part, or only in the domestic market, it is necessary to support all those measures of state support, which receive export-oriented production. That is, we offer all major government program to focus, *inter alia*, on import substitution to export orientation on a par with the criterion would be the base for support measures in import substitution.

Regarding funds for import substitution, they do not stand out. The problem is – increasing productivity, an increase in the share of exports, but specifically any funds for import substitution are not laid. It is a process that develops due to manual mode, we offer a platform for meeting GMP manufacturers and buyers. I was recently on a business trip to Tatarstan, where the practice of holding a large forum in which suppliers are the days. The emphasis is on local producers. This format is required, it just allows you to identify opportunities of Kazakhstani producers and give them a chance to show the face of goods, or to meet with those who take decisions on future work. This is especially true in terms of reduced demand. Therefore, we are confident that stimulate import substitution due to government support measures still needed.

Floating exchange rate of tenge

The decline of the national currency, as mentioned, can be caused by inflation. But it is itself an important factor in rising prices and falling purchasing power of money in relation to goods and services. The fact that the national importers compensate for losses from the devaluation of the national currency, raising prices of imported goods in the domestic market. The rise in prices for im-

ported goods leads to a general increase in prices in the country. Reduced rate stimulates exports and consequently activates the balance of payments. National exporter benefits from the depreciation of the national currency, getting more of the national currency in the sale of export proceeds in foreign currency on the domestic currency market. National importer, on the other hand, loses by buying foreign currency at a higher price. With regard to exchange rate appreciation, the real appreciation of tenge leads to a reduction in the release of sectors a significant portion of the product which is exported (fuel, forestry, chemicals and petrochemicals, non-ferrous metals). At the same industries, mainly oriented to the domestic market, the impact of strengthening of tenge is either positive or insignificant. First of all, the strengthening of the ruble increased competition between domestic and foreign goods, which (if it does not exceed the adaptation capacity of enterprises) is the main driving force of innovation development and modernization of production. Strengthening tenge leads to lower real interest rates, stimulating investment demand. Improving access to high – productive foreign equipment can seriously speed up the modernization of the economy.

The real exchange rate is one of the most important macroeconomic indicators, which determines the competitiveness of domestic producers relative to foreign ones. Therefore, changes in the real exchange rate may have an impact on economic growth. The greatest importance of this figure acquires in those countries where a large part of export-oriented production. Kazakhstan refers specifically to this group of countries. The gradual strengthening of tenge allows you to more efficiently bathe the modern imported equipment, much needed industry of Kazakhstan. However, it is hardly advisable to artificially accelerate the process of strengthening of tenge, for it may lead to the fact that some insufficiently modernized industry simply lose their competitiveness. The result will be a further shift towards a raw material orientation of the Kazakh economy and the loss of potential GDP growth in a certain part of the manufacturing industry. In other words, we need optimum, and it is likely to «moderately weak» zone, not «strong» tenge. But the situation will be different depending on the use of domestic or imported raw materials.

Литература

- 1 Жуков И. «Что привлекает иностранных инвесторов в Казахстан» // http://forbes.kz/finances/investment/chto_privlekaet_inostranniyh_investorov_v_kazakhstan
- 2 «От чего зависит курс валюты-основные факторы» // <https://www.teletrade.ru/novice/info/ot-chego-zavisit-kurs-valyut>
- 3 Ильяс А.А. Денежно-кредитная политика: учебное пособие. – 2-е изд., стереотип. – Алматы: НИЦ КОУ, 2009. – 116 с.
- 4 Основные направления денежно-кредитной политики Республики Казахстан на 2015 год. Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 25 февраля 2015 года № 30 // <http://www.nationalbank.kz/document/?docid=5106&switch=rus>

References

- 1 Zhukov I. «Chто privlekayet inostranniykh investorov v Kazakhstan»http://forbes.kz/finances/investment/chto_privlekaet_inostranniyh_investorov_v_kazakhstan
- 2 «Ot chego zavisit kurs valyuty-osnovnyye faktory»<https://www.teletrade.ru/novice/info/ot-chego-zavisit-kurs-valyut>
- 3 Il'yas A.A. Denezhno-kreditnaya politika: Uchebnoye posobiye. – 2-ye izd, stereotip. – Almaty: NITS KOU, 2009. – 116 s.
- 4 snovnyye napravleniya denezhno-kreditnoy politiki Respubliki Kazakhstan na 2015 god. Postanovleniye Pravleniya Natsional'nogo Banka Respubliki Kazakhstan ot 25 fevralya 2015 goda № 30 <http://www.nationalbank.kz/document/?docid=5106&switch=rus>

4-бөлім

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

МӘСЕЛЕЛЕРИ

Раздел 4

ВОПРОСЫ МЕЖДУНАРОДНОГО

ПРАВА

Section 4

INTERNATIONAL LAW

ISSUES

Шакиров К.Н.,
Сарсенбаева З. А.

**Международные соглашения
как источник правового
регулирования иностранных
инвестиций**

Shakirov K.N.,
Sarsenbaeva Z.A.

**International agreements as
source of legal regulation of
foreign investments**

Международные соглашения представляют собой один из способов правового регулирования иностранных инвестиций путем подписания и заключения юридических документов, закрепляя при этом обязательства между сторонами. В данной статье регулирование иностранных инвестиций рассматривается на публично-правовом уровне, осуществляя посредством подписания международных соглашений. В свою очередь, международные соглашения делятся на три группы: международно-правовые соглашения, региональные соглашения и двусторонние соглашения. Важное значение среди международных договоров о регулировании иностранных инвестиций имеют двухсторонние соглашения между государствами о поощрении и защите иностранных инвестиций. Предметом настоящей статьи являются международные документы по вопросам регулирования иностранных инвестиций, а также проблемы, возникающие на современном этапе развития экономических отношений и возможные пути ее решений.

Ключевые слова: государства, иностранные лица, международные соглашения, региональные соглашения, двусторонние соглашения, межгосударственное инвестиционное сотрудничество, конвенции, гарантии, иностранные инвестиции.

International agreements represent one of ways of legal regulation of foreign investments by signing and the conclusion of legal documents fixing the obligation between the parties. In this article regulation of foreign investments is considered at the public legal level is carried out through the signing of international agreements. So international agreements are divided into three groups: international legal agreements, regional agreements and bilateral agreements. Bilateral agreements between the states on encouragement and protection of foreign investments are the most important among international treaties on regulation of foreign investments. The international documents on the question regulation of foreign investments and also the problems arising at the present stage of development of the economic relations and possible ways of its decisions are the subject of this article.

Key words: states, foreigners, international agreements, regional agreements, bilateral agreements, interstate investment cooperation, conventions, guarantees, foreign investments.

Шакиров К.Н.,
Сарсенбаева З.А.

**Шетелдік инвестицияларды
құқықтық реттеу негіздері
ретінде халықаралық
келісімдер**

Халықаралық келісімдер заңды құжаттарды жасасу және қою, сонымен бірге тараптардың арасында міндеттемесін бекіту арқылы орындалатын шетелдік инвестицияларды құқықтық реттеу тәсілдерінің бірі болып саналады. Бұл мақалада шетелдік инвестицияларды реттеу халықаралық келісімдерді жасасу арқылы жүзеге асырылатын жария-құқықтық деңгейінде қаралады. Сол мезетте халықаралық келісімдер үш топқа бөлінеді: халықаралық, құқықтық, келісімдер, өнірлік келісімдер және екіжақты келісімдер. Шетелдік инвестицияларды реттеу туралы халықаралық, келісімдердің арасында мемлекеттер арасындағы инвестицияларды көтермелей және өзара қорғау туралы екіжақты келісімдерге зор маңыз беріледі. Шетелдік инвестицияларды реттеу туралы халықаралық, құжаттар, сонымен бірге экономикалық қатынастарын дамудың қазіргі кезеңде пайда болатын мәселелер және олардың ықтимал шешу жолдары осы мақаланың зерттеу мәні болып саналады.

Түйін сөздер: мемлекеттер, шетелдік тұлғалар, халықаралық, келісімдер, өнірлік келісімдер, екіжақты келісімдер, мемлекетаралық инвестициялық ынтымақтастық, конвенциялар, кепілдіктер, шетелдік инвестициялар.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СОГЛАШЕНИЯ КАК ИСТОЧНИК ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ

Бурное развитие международных экономических отношений приходится на период после Второй мировой войны, которое в последствие вызвало большой резонанс у субъектов инвестиционных отношений: стали создаваться меры по защите прав и интересов иностранных частных и юридических лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью в чужом государстве. С 1946 года Международный валютный фонд и Международный банк реконструкции и развития представляли собой международный инвестиционный институт, деятельность которого заключалась в предоставлении целевых займов для реконструкции производства и развития производственных объектов. Важно отметить, что данный международный инвестиционный институт сыграл важную роль в разработке и внедрении многосторонних международных конвенций по регулированию иностранных инвестиций.

На современном этапе одним из основных направлений развития экономики государств является межгосударственное инвестиционное сотрудничество. Процесс регулирования иностранных инвестиций представляется сложным, поскольку требует больших затрат, как материальных, так и финансовых, а также предпринимательского риска. Для этого необходим опыт государств в процессе участия в международном экономическом сотрудничестве. Немаловажную роль в экономике государств играет привлечение иностранных инвестиций. Иностранные инвесторы, представляя свои интересы и возможности для эффективного использования своего капитала, рассчитывают на благоприятные условия своей предпринимательской деятельности в принимающем государстве. В свою очередь, принимающая сторона должна выстраивать стратегию привлечения иностранных инвестиций, учитывая интересы потенциальных зарубежных инвесторов, не причиняя ущерб своей национальной экономике.

Вопрос о правовом регулировании иностранных инвестиций осуществляется на национально-правовом и международно-правовом уровнях. Важно провести сравнительную часть данного вида деятельности. Положение о предоставлении гарантий иностранным лицам в законодательстве государства может быть в любое время изменено либо отменено по причи-

не нового закона. Что касается предоставления гарантий иностранным лицам международным договором, то государство в этом случае, как правило, не может их отменить в одностороннем порядке, поэтому международно-правовое регулирование иностранных инвестиций имеет важное значение, особенно для иностранных инвесторов.

В целях защиты национальных интересов государство, с одной стороны, создает свои национальные нормативно-правовые акты, а с другой – заключает международные договоры, создавая таким образом юридический комплекс мер, состоящий из двухуровневой юридической системы норм и правил, регулирующих иностранную инвестиционную деятельность.

В данной статье делается акцент на рассмотрении вопроса публично-правового регулирования посредством заключения международных договоров.

В соответствии с Венской конвенцией о праве международных договоров 1969 года понятие «договор» означает международное соглашение, заключенное между государствами в письменной форме и регулируемое международным правом, независимо от того, содержится ли такое соглашение в одном документе, в двух или нескольких связанных между собой документах, а также независимо от его конкретного наименования [1].

Иными словами можно сказать, что сам термин «договор» выступает родовым понятием таких источников наименований, как «соглашение». Соглашения можно разделить на три группы: многосторонние международные договоры, основной целью которых является защита иностранных инвестиций на межгосударственном уровне (например, Конвенция о порядке разрешения инвестиционных споров между государствами и иностранными лицами 1965 г. [2]; Конвенция об учреждении Многостороннего агентства по гарантиям инвестиций 1985 г.) [3]; региональные международные договоры (например, соглашения стран СНГ, соглашения стран ЕС) и двусторонние соглашения (например, соглашения по вопросам защиты иностранных инвестиций).

В качестве договоров многостороннего, универсального характера выступают соглашения между многочисленными субъектами международного права, регулирующие вопросы, связанные с иностранными инвестициями. К ним, например, можно отнести Вашингтонскую Конвенцию о порядке разрешения инвестиционных

споров между государством и лицом другого государства 1965 г. [2, с. 2] или Сеульскую Конвенцию об учреждении многостороннего Агентства по гарантиям инвестиций 1985 г. [3, с. 4].

Целью Вашингтонской конвенции является защита инвесторов (физическими и юридическими лицами) на территории государства-реципиента, т.е. на территории которого находится объект инвестирования. Такая защита предусматривает передачу инвестиционного спора из национально-правового регулирования спора на рассмотрение специально созданного Международного центра по урегулированию инвестиционных споров (МЦУИС). МЦУИС призван осуществлять деятельность на основе двух видов разбирательств: примирительной и арбитражной процедуры.

Многостороннее агентство по гарантиям инвестиций предоставляет иностранным инвесторам финансовые гарантии от некоммерческих рисков путем страхования инвестиций. Целью такой деятельности является защита иностранных инвесторов от некоммерческих рисков (политически), а также стимулирование потока капитала в развивающиеся страны путем снижения риска для определенного круга инвесторов. Условием предоставления гарантий является экономическая обоснованность капиталовложений. После выплаты соответствующей компенсации инвестору Агентство приобретает право требования перечисленных сумм у государства-реципиента.

Агентство может гарантировать подпадающие под гарантии капиталовложения на случай убытка в результате одного или нескольких неприводимых видов риска:

- перевод валюты;
- экспроприация или аналогичные меры;
- нарушение договора;
- война и гражданские беспорядки [4].

Согласно Конвенции об учреждении Многостороннего агентства по гарантиям инвестиций 1985 г. инвесторы заключают соглашения с Агентством о выплате компенсации в случае вышеперечисленных рисков.

Для достижения поставленных целей Агентство:

а) предоставляет гарантии, включая совместное и повторное страхование от некоммерческих рисков в отношении инвестиций, осуществляемых в какой-либо стране-члене из других стран-членов;

б) проводит соответствующую дополнительную деятельность по оказанию содействия

потоку инвестиций в развивающиеся страны и между ними;

с) пользуется такими другими дополнительными полномочиями, которые могут потребоваться для выполнения поставленных целей [5].

Таким образом, на данный момент Конвенция о порядке разрешения инвестиционных споров между государствами и иностранными лицами 1965 г. и Конвенция об учреждении Многостороннего агентства по гарантиям инвестиций 1985 г. играют важную роль и являются единственными универсальными действующими многосторонними соглашениями между субъектами международного права в области защиты иностранных инвестиций. В каждой из этих конвенций участвуют примерно около 100 государств, что говорит о заинтересованности государств в защите иностранных инвестиций.

Если говорить о региональных соглашениях в сфере инвестиционной деятельности, то здесь необходимо отметить Договор к Энергетической хартии (далее ДЭХ) от 1994 г. [6]. Важная роль данного договора заключается в обеспечении правовых условий сотрудничества как между участниками договора, так и между этими государствами и частными инвесторами в энергетической области. ДЭХ призван защищать инвестиции иностранных государств в государстве-реципиенте, а также включает в себя порядок рассмотрения возникшего спора в ходе деятельности его участниками.

Можно сказать, ДЭХ является универсальным, поскольку расширяет круг участников, выходя тем самым далеко за пределы Европы (к примеру, Япония, Австралия, страны Средней Азии активно участвуют в данном договоре, а Китай, некоторые страны Африки заинтересованы в присоединении к ДЭХ).

Основными принципами функционирования ДЭХ являются открытость, транспарентность и отсутствие дискриминации. Деятельность такого договора создает благоприятный климат, правовую стабильность и условия для развития энергетической промышленности государств.

В ст. 12 ДЭХ говорится о возмещении убытков, реституции в случаях экспроприации или других убытков, вызванных вооруженным конфликтом, введением чрезвычайного положения, гражданскими беспорядками или другими аналогичными событиями [6, с. 64].

В свою очередь, ст. 13 гласит о том, что никакая договаривающаяся сторона не может осуществлять национализацию или экспроприа-

цию, подвергать мерам, имеющим аналогичные последствия, инвестиции инвестора другой договаривающейся стороны, за исключением случаев, когда это отвечает государственным интересам, осуществляется без дискриминации с соблюдением предписанных правовых процедур при одновременной выплате быстрой, достаточной и эффективной компенсации, соответствующей справедливой рыночной стоимости на момент, непосредственно предшествовавший экспроприации, или до момента, когда известие о предстоящей экспроприации повлияло на стоимость инвестиций, и при выплате процентов на дату их выплаты [6, с. 64-65].

Важное значение среди международных договоров о регулировании иностранных инвестиций имеют двухсторонние соглашения между государствами о поощрении и защите иностранных инвестиций.

Такие соглашения преследуют следующие цели: во-первых, каждое государство, подписавшее такой договор, приобретает возможность обеспечить эффективную реализацию прав своих физических и юридических лиц в другом государстве; во-вторых, для иностранного инвестора, который, конечно же, несет определенные риски, принципиально важно, что государство, принимающее капиталы, предоставляет ему надлежащую защиту и гарантии.

Развитые страны, заключая двухсторонние соглашения о поощрении и защите инвестиций, видят возможность обеспечения своих инвесторов более надежными гарантиями от рисков, тем самым привлекая инвесторов в свой капитал, а также создавая благоприятный инвестиционный климат в стране, соответствующий международным стандартам, для регулирования иностранных инвестиций.

В соглашении для иностранного инвестирования могут быть прописаны как приоритетные области, так и наоборот, где доступ иностранному капиталу ограничен или запрещен.

Одним из ключевых вопросов соглашения о поощрении и защите инвестирования является определение общего правового режима для инвестирования.

На сегодняшний день не существует единой классификации режимов защиты иностранных инвестиций, в основном это «национальный» режим, режим «наибольшего благоприятствования», «преференциальный» режим, «смешанный» режим и т.д., которые позволяют поддерживать благоприятные экономические правовые условия.

Так, в заключенных Казахстаном соглашениях о поощрении и защите инвестиций договаривающиеся стороны предоставляют инвесторам на взаимной основе режим наибольшего благоприятствования или национальный режим. В каждой конкретной ситуации инвестор имеет право выбора одного из этих двух режимов.

Принципиально важным экономическим событием для Казахстана явилось участие в Сеульской, Вашингтонской конвенциях, а также заключение Казахстаном с Россией, Украиной и Беларусью соглашений о поощрении и защите капиталовложений, что следует считать отказом от принципов строгого соблюдения иммунитета государства в рассмотрении имущественных споров с данными субъектами международного права.

Практика показывает, что в основном соглашения о поощрении и взаимной защите капиталовложений заключаются между промышленно развитыми и развивающимися странами. Подобного вида соглашения между развитыми странами значительного успеха в развитии не получили вследствие того, что благодаря стабильной экономической и политической обстановке и развитой системе инвестиционного права, условия для взаимного инвестирования, с одной стороны, являются весьма благоприятными, а с другой – не выгодными для этих стран.

Поэтому соглашения о защите инвестиций заключаются между экономически неравными сторонами, где сторонами являются промышленно развитые и развивающиеся государства. В качестве доказательства неравноправности сторон в литературе приводится тот факт, что ни одно соглашение не содержит твердого обязательства со стороны промышленно разви-

того государства обеспечить вложение капитала в определенном объеме, хотя подписание такого соглашения для развивающегося государства имеет целью привлечение иностранного капитала. Тем самым, мы можем говорить об отсутствии обязательств у промышленно развитых стран перед развивающими, что говорит о неравноправии международных соглашений между участниками. Именно поэтому государствам необходимо тщательно изучать инвестиционную политику и экономическую ситуацию в других государствах.

Следует обратить внимание на то, что наиболее передовые из развивающихся стран, в том числе привлекающие наибольшее количество прямых иностранных капиталовложений, к примеру такие, как Аргентина и Бразилия, как правило, не проявляют значительного интереса к заключению таких соглашений с промышленно развитыми странами [7].

В основном споры между участниками разрешаются международно-правовыми средствами и на основе норм международного права, где развивающиеся страны ограничивают свой суверенитет, соглашаясь с тем, что разрешение споров, связанных с иностранными инвестициями, будет осуществляться не на национально-правовом уровне.

Таким образом, международные соглашения представляют большую роль в решении многих вопросов, в том числе и в регулировании иностранных инвестиций. Заключая соглашения, государства, с одной стороны, несут юридически-правовые обязательства перед другими участниками, а с другой – развивают свой имидж на международной арене и выходят на новый уровень.

Литература

- 1 Венская Конвенция о праве международных договоров. Вена, 23 мая 1969 г. //<http://base.garant.ru/2540820/#ixzz4XMFh2v7O>
- 2 Вашингтонская Конвенция «О порядке разрешения инвестиционных споров между государствами и иностранными лицами». Вашингтон, 1965 г. //http://www.sccinstitute.com/media/69150/icsid_convention_ru.pdf
- 3 Сеульская Конвенция «Об учреждении многостороннего агентства по гарантиям инвестиций». Сеул, 1985 г. //<http://docs.cntd.ru/document/1900505>
- 4 Ст. 11 гл. III Конвенции об учреждении Многостороннего агентства по гарантиям инвестиций// Библиотечка журнала «Вестник ВАС РФ». Специальное приложение к N 7. – М.: ЮРИТ-Вестник, 2001. – С. 92 – 93.
- 5 Международное частное право: учебник / отв. ред. Г. К. Дмитриева. – М.: Издательство Проспект, 2004. – 688 с.
- 6 Договор к Энергетической Хартии. Гаага, 17 декабря 1991 г. // <http://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/ECT-ru.pdf>
- 7 Болюк А. Я. Регулирование иностранных инвестиций в странах СНГ: дисс... канд. юрид. наук. – М., 2000. – С. 55-56.

References

- 1 Venskaya Konvensiya o prave mezhdunarodnykh dogоворов. Vena, 23 maya 1969 г. //<http://base.garant.ru/2540820/#ixzz4XMFh2v7O>
- 2 Washingtonskaya Konvensiya «O poryadke razresheniya investitsionnykh sporov mezhdu gosudarstvami i inostrannymi litsami». Washington, 1965 g. //http://www.sccinstitute.com/media/69150/icsid_convention_ru.pdf
- 3 Seulskaya Konvensiya «Ob uchrezhdenii mnogostoronnego agenstva po garantiyam investitsii». Seul, 1985 g. //<http://docs.cntd.ru/document/1900505>
- 4 st.11 gl. III Konventsii ob uchrezhdenii Mnogostoronnego agenstva po garantiyam investitii// Bibliotekha zhurnala «Vestnik VAS RF». Spetsialnoe prilozhenie k N 7. – M.: YURIT-Vestnik, 2001. – S. 92 – 93.
- 5 Mezhdunarodnoe chastnoe pravo: uchebnik / otv. red. G. K. Dmitrieva. – M.: Izdatelstvo Prospekt, 2004. – 688 s.
- 6 Dogovor k Energeticheskoi Khartii. Gaaga, 17 dekabrya 1991 g. // <http://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/ECT-ru.pdf>
- 7 Bolyuh A. YA. Regulirovanie inostrannyh investitsii v stranah SNG. Diss... kand. yurid. nauk. – M., 2000. S. 55 – 56.

Dosymbekova M.S.,
Toktybekov T.A.

The implementation of the principle of respect of human and citizen rights and freedoms

The article deals with the problem of the protection of the natural and integral human rights as enshrined in the Universal Declaration of Human Rights and other international legal instruments, which effectiveness of the organizational and legal solutions are different widely spread in many countries. Also shown are the facts of the contradictions between state and society, state institutions and civil associations because of the abuse of power and corruption in government and the infringement of political, economic and civil rights.

Emphasis is placed on the fact that due to the huge social and international significance of the problem of human rights has a century of history, philosophy, and scientific basis. In recent years in connection with the deployment of experts from many countries globalization investigate and recommend different effective system for the natural and integral rights of human and citizen in connection with the provisions of relevant international instruments.

Key words: human rights, the theory of social contract, alienate, Ombudsman, Human Rights Commissioner.

Досымбекова М.С.,
Токтыбеков Т.А.
**Адам мен азаматтың
құқықтары мен
бостандықтарын құрметтеу
қағидасын жүзеге асыру**

Мақалада БҰҰ Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы мен басқа да халықаралық-құқықтық құжаттарда бекітілген, сонымен қатар көптеген елдерде әртүрлі нысандан және тиімді үйимдік-құқықтық шешімдерін тапқан адамның ажырамас және табиги құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету мәселелері қарастырылады. Сондай-ақ, адамның саяси, экономикалық, азаматтық құқықтарын кемсіту, мемлекеттер мен қоғам, мемлекеттік институттар мен азаматтық бірлестіктер арасында мемлекеттік құрылымдардағы билікті асыра пайдалану мен сыйбайлар жемқорлық нәтижесінде туындаған қайшылықтар фактілері де көрініс тапқан.

Адам құқықтарын қамтамасыз ету мәселелерінің ауқымды әлеуметтік және халықаралық маңыздылығы ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи, философиялық, сондай-ақ ғылыми базасының барына да көніл бөлінген. Соғы жылдары жаһанданудың кең өріс алудың байланысты, көптеген елдердің сарапшылары адам мен азаматтың ажырамас және табиги құқықтарын қорғауды қамтамасыз етудің халықаралық-құқықтық, актілердегі тиісті ережелерге сәйкес тиімді жүйелерін зерттеуде және ұсынуда.

Түйін сөздер: адам құқығын қорғау, қоғамдық шарт теориясы, альенация, омбудсмен, адам құқықтары бойынша үекіл.

Досымбекова М.С.,
Токтыбеков Т.А.
**Реализация принципа
уважения прав и свобод
человека и гражданина**

В статье рассматриваются проблемы обеспечения защиты неотъемлемых и естественных прав человека, закрепленных во Всеобщей декларации прав человека ООН и других международно-правовых документах, которые во многих странах находили разные по форме и эффективности организационно-правовые решения. Показаны также факты развития противоречий между государством и обществом, государственными институтами и гражданскими объединениями из-за злоупотребления властью и коррупцией в государственных структурах и ущемлением политических, экономических и гражданских прав человека.

Сделан акцент на том, что в силу огромной социальной и международной значимости проблема обеспечения прав человека имеет свою вековую историю, философию, а также научную базу. Обращается внимание, что в последние годы в связи с развертыванием глобализации эксперты многих стран исследуют и рекомендуют разные эффективные системы обеспечения естественных и неотъемлемых прав человека и гражданина в связи с положениями соответствующих международно-правовых актов.

Ключевые слова: защита прав человека, теория общественного договора, альенация, омбудсмен, уполномоченный по правам человека.

THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF RESPECT OF HUMAN AND CITIZEN RIGHTS AND FREEDOMS

Today, the level of respect and protection of human and civil rights in each country is a kind of indicator of readiness of the country to a civilized globalization in world space.

As it is known, the Universal Declaration of Human Rights adopted by the UN General Assembly on December 10, 1948, is now the highest international legal instrument recognizing and fixing a number of basic requirements in the field of human rights for the world community.

It should be noted that this international legal document stresses the need to ensure the protection of the legitimate authorities of human rights in order to ensure that people were not compelled to have recourse, as a last resort, to rebellion against tyranny and oppression.

Another important international legal instrument that develops provisions of the Universal Declaration of Human Rights is the International Covenant on Civil and Political Rights and its integral part – the Optional Protocol, adopted and opened for signature, ratification and accession on 16 December 1966 a special resolution of the UN General Assembly.

Democratic European states, developing and specifying the provisions of the above-mentioned international instruments, adopted 7 December 2000 in Nice, the European Union Charter of Fundamental Rights, and before November 4, 1950 in Rome – the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [1].

After the entry of the Republic of Kazakhstan 2 March 1992 at the United Nations Universal Declaration of Human Rights and other international legal instruments began to acquire practical importance in our country.

It should be noted that the Law of the Republic of Kazakhstan dated November 28, 2005 ratified the International Covenant on Civil and Political Rights and the Law dated November 21, 2005 ratified the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights entered into force for the Republic of Kazakhstan April 24, 2006

However, the history of the world shows that the problem of ensuring protection of the inalienable and natural rights enshrined in the Universal Declaration of Human Rights and other international legal instruments, in many countries are different in shape and effectiveness of the organizational and legal solutions.

There were cases of conflict between the state and society, public institutions and civil associations because of the abuse of power and corruption in the state structures and the infringement of political, economic and civil rights of man.

As a basic theoretical framework for the formation of human rights protection institutions in favor of the social contract theory.

An analysis of the provisions of the social contract theory(Hobbes, B.Spinosa, P.Gassendi, D.Lokk, Rousseau et al.) the majority of human rights experts believe that the modern state and its main institutions should be formed on the basis of an open and fair agreement between nationals.

From this theory it follows that formed on the basis of a fair expression of the will of its citizens, all public institutions are obliged to create conditions for realization of natural rights of man and citizen, and if necessary – and effectively protect them.

This situation arises from the fact of the natural and basic constitutional provision that only people are the sole source of all state power in the country.

In some modern theoretical doctrines it noted that within a democratically organized society rightfully should manifest itself popular sovereignty and national sovereignty must be distributed mainly outside the country. It is emphasized that the sovereignty of the people in the country of course has to be primary, and the sovereignty of the state – the secondary.

As a theory justifying the new approach to the protection of human and civil rights now advocates the theory of forced alienation of citizens.

In this regard, at present in many countries of the world came into circulation a new term «alienation» came from the Latin language, and who translated into Russian as «alienation».

The authors of this theory point out that the alienation of citizens from participating in the affairs of state and society comes from the constant violations of human rights and due to not provide the state institutions necessary conditions for their implementation.

It should be noted that the process of alienation of citizens from the state and society affairs develops in stages – first comes the psychological alienation, and then – and political alienation.

The main motivations for the formation of different kinds of alienation of citizens are such as:

- Powerlessness citizens to the officials in defending their legitimate rights,
- The loss of citizens of faith in the fairness of government officials,
- The loss of faith in the sense of honest work because of corruption in the state apparatus,

– Continued to ignore the views of citizens in government,

– The removal of citizens from decision-making on important issues of public policy and structures,

– Removal of citizens from making important decisions that affect the immediate conditions of their life and health,

– The impossibility of citizens to change the situation in the country, in their city or region, and other evidence [2].

As one of the most effective institutions for the protection of human and civil rights in many countries it became ombudsman.

The International Bar Association has defined the term «Ombudsman» as «service provided by the Constitution or other act of the legislative power and headed by an independent public official of high rank, which is responsible to the legislature, receives from the affected treatment of persons on the actions of government agencies and employees, employers and operates on its discretion and is empowered to investigate, recommend corrective actions and report» [3].

The Ombudsman aims to express a point of view above all of civil society, in violation of the rights and freedoms of human and citizen.

It should be noted that the institution of the Ombudsman in various countries received different names, although his mission was essentially uniform. For example, in some countries it is referred to as the ombudsman and citizen rights, and in the other – body of the Parliamentary Commissioner for Human Rights, and so on.

At present the institute of the Ombudsman have been established in many of the UN member states.

Creation of the first ombudsman in the world in Sweden in 1810 as a special body – the Public Defender was a kind of civil society response to the violations of human rights by officials and citizens, and the requirements of public service ethics.

Currently, the ombudsman established and working effectively in virtually all countries of the world, in whose constitution is put the task of building software developed civil society and protection of human rights.

In recent years, along with the so-called «General Ombudsman» were created new kinds of specialized ombudsman for the protection of specific rights of citizens in many countries.

These specialized ombudsmen contribute to the qualified protection «branch» of citizens' rights and are a further development of the institute of human rights and citizen.

In particular, nowadays such types of ombudsmen established in many countries all over the world:

- Ombudsmen for consumer affairs (Finland)
- Military Ombudsman (Sweden, Israel)
- Ombudsman for Minors (Norway)
- Ombudsman for Social Affairs (Germany)
- Ombudsman for prisoners (Canada), the Commissioner for Official Languages (Canada), Prison ombudsmen (USA)
- Authorized public meetings on the rights of national and ethnic minorities (Hungary)
- The Parliamentary Ombudsman (Lithuania), Ombudsmen cities, regions and provinces (in many countries)
- University Ombudsmen (USA), the Commissioner for Health Affairs (UK) and others [4].

In the Republic of Kazakhstan Ombudsman-institute was established by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «On establishment of the post of Commissioner for Human Rights» dated 19 September 2002 № 947 [5].

December 6, 2004 Presidential Decree has been expanded advocacy opportunities Commissioner for Human Rights – Kazakh Ombudsman.

In particular, according to the Decree of the President of Kazakhstan to the Ombudsman the following rights have been granted:

1. To participate in the judicial proceedings.
2. Go to court and prosecutor's office with a request for verification of an enforceable decision of the court sentence, ruling or a court order.
3. As a result of complaints of citizens of Kazakhstan, foreign citizens and stateless persons, as well as in the preparation of any other way of information about violations of their rights and freedoms apply to the Houses of Parliament with proposals to spend on these matters, parliamentary hearings.
4. Apply to the authorized state bodies or officials with a request to initiate disciplinary or administrative proceedings, or criminal proceedings against an official who has violated the rights and freedoms of man and citizen, as well as the adoption

of measures to compensate the material and moral damage.

Acts of response of the Ombudsman are recommendations. The test results of the appeals Commissioner shall be entitled to send official actions which violated the rights and freedoms of the applicant, recommendations, required to restore the violated rights.

It should be noted that in 2015 the Ombudsman received 1361 oral and written appeals on the issue of human rights violations from all regions of the country on behalf 2491 person.

In addition, there were 62 appeals from abroad, including from Russia, Poland, Ukraine, Kyrgyzstan and other countries of near and far abroad [6].

An analysis of the nature of complaints shows that in the first place are complaints of pensioners. In them, they feel that their social rights were violated when indexing pensions, hereinafter – the citizens are complaints about shortcomings in the activity of law enforcement bodies on the facts on the ground of non-fulfillment of court decisions, as well as a lot of complaints received from prisons.

In 2012, the Ombudsman received the status of «B» (partial match), the International Coordinating Committee of National Human Rights Institutions. Partial, it's due to the fact that this institution is established primarily by the law.

In our view, it is appropriate on the basis of the Law «On the Ombudsman of the Republic of Kazakhstan» to expand the types of specialized Ombudsmen, particularly in the light of the facts of mass infringement of the rights of consumers, businesses and other categories of citizens as well as foreign investors on the part of officials at various levels. This process is started. Thus, the order of the Republic of Kazakhstan dated February 5, 2015 № 32 was set up as an investment ombudsman.

Such changes, in our opinion, consistent with the strategic line to build in our country democratic, legal and social state, as well as with the requirements of modern times – the development of human rights protection system in accordance with the requirements of international law.

References

- 1 Hartiya Evropeiskogo soiuza ob osnovnih pravah: kommentarii /pod red. S.Y. Kashkina. – M.: Yurisprudencia, 2001. – 208 s. // [http://www.lawmix.ru>commlaw\(10.01.2017\)](http://www.lawmix.ru>commlaw(10.01.2017))
- 2 Shihlinskiy S.O. Nekotorie filosofskie problem reformirovaniya gosudarstvennoi slujby. – Gosudarstvennaia slujba: organizacia, kadry, upravlenie. – M.: RAGS, 1997. – S. 195-213.
- 3 Komarova B.B. Ypolnomoshennie popravam sheloveka v Rossiyskoi Federacii // Gosudarstvo i pravo. – 1999. – № 9. – S. 21.
- 4 Boycova V.V. Sluzhba zashchity prav cheloveka I grazhdanina. Mirovoiopyt. – M.: BEK, 2006. – S. 163.
- 5 Polojenie ob Upolnomochennom po pravam cheloveka. Uzak Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 19 sentyabrya 2002 goda №947 // Sobranieaktov Prezidenta i Pravitelstva Respubliki Kazakhstan, 2002. – № 30. – st. 328.
- 6 Otchet o rabote za 2014 Ypolnomoshennogo po pravam sheloveka v RK. // [http://ombudsman.kz/Document/\(10.01.2017\)](http://ombudsman.kz/Document/(10.01.2017))

Zhandossova Zh.Zh.,
Tatarinov D.V.

**Issues of regulating customs
tariffs in EAEU due to the
membership of the Republic of
Kazakhstan to the WTO**

Жандосова Ж.Ж.,
Татаринов Д.В.

**Қазақстан Республикасының
ДСҰ-ға мүше болуына
байланысты ЕАӘО кеден
тарифтерін реттеу бойынша
сұрақтары**

Жандосова Ж.Ж.,
Татаринов Д.В.

**Вопросы по регулированию
таможенных тарифов в ЕАЭС
в связи с членством
Республики Казахстан в ВТО**

Republic of Kazakhstan is a member of international organizations. One of the most important strategic objectives of the external economic policy of the Republic of Kazakhstan is the promotion of the state in the international integration process. Kazakhstan's accession to the WTO ensures the fair treatment of our exports on the markets of other countries and at the same time obliges to provide the same conditions for the import of foreign goods and services in our home market. In this context, Kazakhstan has become a full member of the World Trade Organization in 2015. This article is considered the mechanisms of regulation of customs tariffs in the EAEU due to the membership of the Republic of Kazakhstan to the WTO, as well as ways to minimize the risks of non-compliance of customs duties of EAEU's member countries.

Key words: law, unification, legislation, integration, EAEU, WTO, customs regime, duty.

Қазақстан Республикасы көптеген халықаралық үйымдардың мүшесі болып табылады. Еліміздің сыртқы экономикалық саясатының маңызды стратегиялық мақсаттарының бірі мемлекеттің халықаралық интеграциялық, үдерістерге белсенді қатысуы болып табылады. Осылан орай, 2015 жылы Қазақстан Дүниежүзілік сауда үйымының толықтанды мүшесі болды. Қазақстанның ДСҰ-ға мүше болуы басқа елдер нарығында біздің экспортқа қатысты әділ көзқарасқа кепілдік береді, сонымен қатар, сондай жағдайларды шет елдік тауарлар мен қызметтерге біздің нарығымызда қамтамасыз етуге міндеттейді. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының ДСҰ-ға мүше болуына байланысты ЕАӘО кеден тарифтерін реттеудің халықаралық және ішкі құқықтық, тетіктері, сондай-ақ ЕАӘО мүше-мемлекеттері кеңендік баждарының сәйкесіздік қауіпперін төмендетудің әдістері қарастырылады.

Түйін сөздер: құқық, унификация, заңнама, интеграция, ЕАӘО, ДСҰ, кеңендік режим, баж.

Республика Казахстан является членом многих международных организаций. Одной из важнейших стратегических целей внешнеэкономической политики страны является продвижение государства в международные интеграционные процессы. В этой связи Казахстан стал полноправным членом Всемирной торговой организации в 2015 году. Вступление Казахстана в ВТО гарантирует справедливое отношение к нашему экспорту на рынках других стран, и в то же время обязывает обеспечивать такие же условия для импорта иностранных товаров и услуг на наш внутренний рынок. В данной статье рассматриваются международные и внутренние правовые механизмы по регулированию таможенных тарифов в ЕАЭС в связи с членством Республики Казахстан в ВТО, а также способы минимизации рисков несоответствия таможенных пошлин стран-членов ЕАЭС.

Ключевые слова: право, унификация, законодательство, интеграция, ЕАЭС, ВТО, таможенный режим, пошлина.

ISSUES OF REGULATING CUSTOMS TARIFFS IN EAEU DUE TO THE MEMBERSHIP OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN TO THE WTO

The Republic of Kazakhstan has become a full member of the World Trade Organization (*hereinafter – the «WTO»*). This event is very important for our country in the field of international trade. Membership in the WTO will enable Kazakhstan to export goods to the markets of other members of WTO on the transport rates, which are used in transporting goods within these countries. To date, more than 50% of Kazakhstan's trade turnover accounts for the WTO's member states, and therefore it is very important for Kazakhstan to trade with its major trading partners in the framework of a common legal space.

Also, accession to the WTO enables:

- 1) realization of their current and strategic trade and economic interests through effective participation in multilateral trade negotiations in the development of new international trade rules;
- 2) improving the domestic legislation in line with WTO rules;
- 3) creating more jobs and improving the welfare of the population by capital inflows into the country, in particular in the form of foreign direct investment;
- 4) the elimination of trade restrictions policies [1, p. 87-89.].

At the same time there is the risk of increased competition for domestic producers.

Accession to the WTO initiated a change of the current legislation of the Republic of Kazakhstan in accordance with the commitments made by the Republic of Kazakhstan in the framework of accession to the WTO. To this end, the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan has developed a draft of Law of the Republic of Kazakhstan «On amendments and additions to some legislative acts in connection with the entry into the WTO», which came into force on 8 November, 2015.

But there was a significant problem, which was the subject of many years of negotiations between the representatives of our country, the Eurasian Economic Union (*hereinafter – «EAEU»*) and the WTO.

Negotiations on the accession of the Republic of Kazakhstan to the World Trade Organization took place in four main areas:

- Bilateral negotiations on market access for goods;
- Bilateral negotiations on access to the services market;
- Multilateral negotiations on systemic issues;

– Multilateral negotiations on agriculture.

For many commodity items import duties for Kazakhstan were significantly lower than the Common Customs Tariff of EAEU. After the WTO accession average rate of Kazakhstan decreased from 10.4 to 6.5%. Goods and services from third countries may go to the market EAEU with low tariff rates through Kazakhstan. Since Kazakhstan has undertaken a lot of obligations to regulate tariff rates and customs activities based on the Report of the working group on the accession of the Republic of Kazakhstan to the WTO (*hereinafter – «Report»*).

The foregoing Report was prepared in 2015. It consists of 1175 points and 24 applications. It reveals a detailed description of the economic policy of the Republic of Kazakhstan, which is based on domestic regulations and international treaties to which the Republic of Kazakhstan has committed to comply. Also, the Working group reviewed the economic policies and foreign trade regime of Kazakhstan and the possible conditions of accession in the draft Protocol.

The most important point in this Report is the paragraph 1175, which includes the Republic of Kazakhstan's obligations in respect of certain specific issues. These issues relate to the following commitments for the following items:

1) restrictions on foreign exchange transactions or payments in foreign currencies will be used in accordance with the requirements of the WTO;

2) provision of legal entities with foreign investment in Kazakhstan, producing crude oil and natural gas, non-discriminatory access to pipelines in accordance with national legislation of Kazakhstan;

3) ensuring the transparency of the privatization process and providing WTO's members with an annual report on the development of the privatization process for the continuation of the process;

4) providing enterprises of other WTO's members adequate in accordance with normal business practice opportunity to compete for participation in public procurement and sales;

5) the implementation of regulation of prices for goods and services contained in Annex 4;

6) uniform application of the provisions of the WTO Agreement on the entire territory of the Republic of Kazakhstan, including the regions involved in cross-border trade, special economic zones and other areas where special regimes for tariffs, taxes and regulations can be established;

7) the inclusion in the decision of the CU Commission dated 18 June, 2010 № 308 «On the Rules of Procedure to make proposals on measures to regulate foreign trade in the Customs Union

Commission» mechanism of the prior publication of the proposed draft of normative acts of the EAEU, till their adoption, as well as granting to the member-states and interested parties a reasonable time to provide their views to the competent authority of the EAEU;

8) the preservation of the policy of accelerated registration procedure and the application of transparent and predictable requirements, not onerous to perform in respect of measures, affecting trade in goods with other WTO members;

9) conformity of all laws, regulations and other measures affecting imports and exports of goods with the relevant provisions of the WTO agreements, including the WTO Agreement on Import Licensing Procedures, and Articles I, III, VIII and XI of the WTO General Agreement on Tariffs and Trade from 1994 (*hereinafter – «GATT»*);

10) to join the Information Technology Agreement (ITA);

11) implementation of the commitments contained in the Schedule of accession, in particular through appropriate tools of EAEU, including the preservation of exemptions from the Common Customs Tariff of EAEU (*hereinafter – «CCT EAEU»*) in respect of tariff lines for which the rate of EAEU duties do not correspond to the Schedule on joining, as long as the adjusted rates of duty, the negotiated and agreed in accordance with paragraphs 308-311, not be bound in the modified list of Kazakhstan and implemented by the EAEU;

12) not earlier than three years and six months from the date of full implementation of all final bound rates of duties contained in the Schedule of accession on goods Kazakhstan will seek to align the Schedule on joining with the final bound rate of Russian Federation's duties set out in its Protocol of Accession;

13) Kazakhstan's participation in the negotiations on compensation adjustment duties;

14) any fees and charges for rendered services, installed on or in connection with importation and exportation of goods, including those listed in paragraph 353 and Annex 13 of this Report or introduced in the future, will be applied in accordance with the relevant provisions of the Agreement of the WTO, in particular articles VIII and X of the GATT;

15) bringing the benefits of VAT for agricultural producers and processors in accordance with the rules of the WTO before 1 January 2018;

16) cancellation and non application by the Republic of Kazakhstan or the competent authorities of the EAEU of quantitative restrictions on imports, such as quotas, bans, permits, prior approval

requirements, licensing requirements and other requirements or restrictions which has equivalent effect and can not be justified in accordance with the provisions of the WTO Agreement;

17) changes in the articles 4.3 and 4.4 of the CU (Customs Union) Agreement on the determination of the customs value of goods imported into the customs territory of the CU on 25 January, 2008 to ensure compliance with the provisions of the WTO Agreement on Implementation of Article VII of the GATT;

18) the implementation of measures under the rules of origin of goods, whether if they accepted by Kazakhstan or the competent authorities of the EAEU in accordance with the provisions of the WTO Agreement on Rules of Origin and the reflection of interim rules of Annex II to this Agreement, including the provision of transparency, the right to appeal and notifications to the WTO Committee on rules of origin;

19) cancellation of the decision of the Government of the Republic of Kazakhstan from 14 September, 2011 №1055 «On the entering of protective measures in respect of the importation of certain types of confectionery products»;

20) compliance with WTO requirements in the application of anti-dumping, countervailing and safeguard measures in Kazakhstan, both from the part of the competent authority of Kazakhstan, and the competent authority of the EAEU; provide access to all non-confidential information relating to trade protection measures; the ability to make requests for a review of trade defense measures;

21) the performance of their concessions and commitments on the rates setting in Part V of the List of concessions and commitments on goods of Kazakhstan; bringing Kazakhstan's rates in line with the lower rates of the Russian Federation in respect of a number of goods, if the EAEU's competent authorities decide to unify export duties on these tariff lines [2].

Totally the Republic of Kazakhstan has assumed obligations under the 118 paragraphs of the Report.

At the same time the basic conditions of Kazakhstan's accession to the WTO is tariff commitments on a number of commodity positions – List of exemptions, the import rate of which in the conditions of WTO lower from the existing customs duties in the CCT EAEU [3].

Obligations of the Republic of Kazakhstan on the Protocol about accession should not contrary to the obligations under the EAEU activities. For this purpose and to combine Kazakhstan's membership in both associations, members of the Eurasian Union

have agreed to give Kazakhstan a special customs status. Astana pledged to prevent re-export to other countries EAEU those products which imported at lower import duties. By Council of the Eurasian Economic Commission EAEU was adopted Protocol «On some issues of import and circulation of goods in the customs territory of the Eurasian Economic Union» which regulates the entry and movement of the goods on the territory of the EAEU, which, according to the obligations under the WTO will be imported to Kazakhstan for reduced customs duties and entered into force on 11 January 2016.

The aforementioned Protocol establishes that the goods that will be imported to Kazakhstan on reduced customs duties are only intended for its domestic market. If such goods will be shipped to other countries of EAEU, the importer when imported into Kazakhstan must pay import duties at the rate of the CCT EAEU. Because the level of tariffs on a range of products is much higher than tariff rates, which are set in the WTO for Kazakhstan [4].

In accordance with the signed documents, Republic of Kazakhstan take obligations itself not to allow the export of goods that are in the List of exemptions in the territory of other countries of the Union, only in the case of reduced import customs duties.

Import of goods included in the List of exemptions, on the territory of the Republic of Kazakhstan shall be carried out by the WTO rates, but without the right to export from Kazakhstan or at the rates of CTT EAEU with a purpose of their further implementation in the member-states of the Union.

In this regard, during the importation of goods in Kazakhstan after 1 December, 2015 taxpayers need to meet the following requirements: 1) The goods imported into the Republic of Kazakhstan on WTO rates from the List of exceptions are prohibited for export and handling outside the Republic of Kazakhstan; 2) The goods imported into the Republic of Kazakhstan at the rates of CTT EAEU, during the export to the customs territory of the EAEU should be accompanied by a copy of the customs declarations and electronic invoices; 3) In case of export of goods manufactured in the Republic of Kazakhstan to the EAEU member-states, if the good of this group is in the List of exemptions, providing with a certificate is necessary [5].

This approach will enable Kazakhstan to fully fulfill the obligation of the WTO in terms of tariff liberalization and the level of tariff protection for entrepreneurs from other countries of the Union will not decrease. It does not create significant additional burdens for the suppliers.

Thus, goods imported at the rate of duties, setting for EAEU products may circulate freely on the common Union market. Reduced rates of duties

apply only to products intended for the market of Kazakhstan and they can not freely available to the markets of other countries.

Литература

- 1 Мырзахметова А.М. ВТО и внешняя торговля Казахстана: учебное пособие. – Алматы: Зан әдебиеті, 2010. – 146 с.
- 2 Доклад Рабочей группы по присоединению Республики Казахстан к ВТО // http://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=35955627
- 3 Соков К. Как Казахстан совместит членство в ВТО и ЕАЭС// <http://www.ritmeurasia.org/news--2016-02-16--kak-kazakhstan-sovmestit-chlenstvo-v-vto-i-eaes-21928>
- 4 Казахстан-2015: ВТО и ЕАЭС: серьезных противоречий возникнуть не должно // Информационно-аналитический центр / <http://ia-centr.ru/expert/21785/>
- 5 Предпринимателям об условиях обращения товаров в рамках ВТО и ЕАЭС //Официальный интернет-ресурс Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан /<http://kgd.gov.kz/en>

References

- 1 Myrzakhmetova A.M. VTO I vneshnyaya torgovlia Kazakhstana: Uchebnoe posobie. – Almaty: Zan adebieti, 2010. – 146 s.
- 2 Report of the Working group on accession of the Republic of Kazakhstan to the WTO / http://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=35955627
- 3 Sokov K. Kak Kazakhstan sovmestit chlenstvo v VTO I EAES // <http://www.ritmeurasia.org/news--2016-02-16--kak-kazakhstan-sovmestit-chlenstvo-v-vto-i-eaes-21928>
- 4 Kazakhstan-2015: VTO i EAES: ser`eznykh protivorechiy vozniknut` ne dolzhno // information-analitical center / <http://ia-centr.ru/expert/21785/>
- 5 Predprinimateleyam ob usloviyah obraveniya tovarov v ramkakh VTO I EAES //The official website of State revenue committee Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan/ <http://kgd.gov.kz/en>

Законы, которые не равны для всех, возвращают вспять —
к правам и привилегиям.

Ханна Арендт

Айдарбаев С.Ж., Умирзакова А.

**Правовой анализ положений
Доклада Рабочей группы
по присоединению Казахстана
к ВТО, касающихся политики
сельского хозяйства**

В данной статье проводится правовой анализ положений Доклада Рабочей группы по присоединению Казахстана к ВТО в части, касающейся субсидирования сельского хозяйства. Авторы определяют основные обязательства в области сельского хозяйства, принятые Казахстаном при вступлении в ВТО. В частности, в статье уделено особое внимание раскрытию содержания подразделов «Импорт», «Экспорт» и «Внутренняя политика», которые резюмируют сокращение объема агрегированных мер поддержки сельского хозяйства, запрет всех форм субсидирования, связанных с экспортом и замещением импорта, увеличение размера тарифных квот на определенные виды мяса, а также другие обязательства, принятые страной. Авторы также отмечают, что сокращение объема агрегированных мер поддержки «желтой корзины» будет восполняться соразмерным увеличением доли поддержки «зеленой корзины» в общем объеме финансирования сектора сельского хозяйства. Основной акцент при этом будет сделан на меры, поддерживающие долгосрочную конкурентоспособность сектора.

Ключевые слова: Всемирная Торговая Организация, экспортные субсидии, сельское хозяйство, импорт, экспорт, тарифная квота.

Aidarbayev S. Zh., Umirzakova A.

**Legal analysis of agricultural
policy provisions of the Report
of the Working party on the
accession of the Republic of
Kazakhstan to the WTO**

This article provides legal analysis of provisions of the Report of the Working party on the accession of the Republic of Kazakhstan to the WTO in the part concerning subsidizing of agriculture. Authors determine primary obligations in the field of agriculture accepted by Kazakhstan in view of joining the WTO. In particular, special attention in the article is paid to research of content of the subsections «Imports», «Exports» and «Internal policies» which provide reducing the volume of aggregate measures of agriculture support, prohibition of all forms of subsidizing connected with export and import substitution, increase of the size of tariff rate quotas on certain types of meat and also other obligations, accepted by the country. Authors also note that reducing the volume of «amber box» aggregate measures of support will be filled with proportional increase of share of «green box» support measures in a total amount of financing of agriculture sector. At the same time the main emphasis will be placed on measures supporting long-term competitiveness of sector.

Key words: World Trade Organization, export subsidies, agriculture, import, export, tariff rate quota.

Айдарбаев С.Ж., Өмірзакова А.

**Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі
бойынша Жұмыс тобының
баяндамасындағы ауыл
шаруашылығы саясатына
қатысты ережелерді құқықтық
талдау**

Мақалада Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі бойынша Жұмыс тобының баяндамасындағы ауыл шаруашылығы саясатына қатысты ережелерге құқықтық талдау жүргізіледі. Авторлар Қазақстанның ДСҰ-ға кірген кезде қабылданған ауыл шаруашылығы саласындағы негізгі міндеттемелерін анықтайды. Атап айтқанда, мақалада ауыл шаруашылығын қолдауға арналған біріктіру шараларының көлемін қысқарту, экспорт пен импорттың орнын алмастыруға байланысты субсидиялаудың барлық түрлеріне тыым салу, еттің белгілі түрлеріне тарифтік квоталардың мөлшерін ұлғайту туралы және мемлекет қабылданған басқа да міндеттемелерді түйіндейтін «Импорт», «Экспорт» және «Ішкі саясат» деген белімшелердің мазмұнын ашуға ерекше көңіл беліліген. Оған қоса, авторлардың белгілегені бойынша, ауыл шаруашылығын қолдауға арналған «сары себет» біріктіру шараларының көлемін қысқарту ауыл шаруашылығы секторын қаржыландыру жалпы көлемінде «жасыл себет» қолдау шаралар үлесінің өлшемдес түрде ұлғаюымен толықтырылады. Бұл жағдайда, сектордың үзак мерзімді бәсекеге қабілеттілігін қолдайтын шараларға негізгі назар аударылады.

Түйін сөздер: Дүниежүзілік Сауда Ұйымы, экспорттық көмекшілік, ауыл шаруашылығы, импорт, экспорт, тарифтік квота.

**ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ
ПОЛОЖЕНИЙ
ДОКЛАДА РАБОЧЕЙ
ГРУППЫ
ПО ПРИСОЕДИНЕНИЮ
КАЗАХСТАНА К ВТО,
КАСАЮЩИХСЯ
ПОЛИТИКИ СЕЛЬСКОГО
ХОЗЯЙСТВА**

Сельское хозяйство является одним из ключевых факторов, непосредственно влияющих на экономику страны. Поэтому при вступлении Казахстана в ВТО необходимо было понять, какие трудности этот шаг принесет сельскому хозяйству. Предпринимая какие-либо кардинальные шаги, следует предвидеть правовые последствия, которые будут иметь место для аграриев Казахстана.

Точные последствия вступления в ВТО достаточно сложно заранее предугадать, поскольку положительный эффект будет прямо пропорционально зависеть от осуществления дополнительных мер внутренней политики страны. Также очевидно, что эффект вступления не будет ощутим в краткосрочном периоде, поэтому прогнозы строятся на долгосрочный переходный период, а именно 5-6 лет после снижения всех тарифов и устранения барьеров в торговле [1].

Тем не менее, детальный анализ Доклада Рабочей группы по присоединению Казахстана к ВТО имеет принципиально важное значение для выявления окончательных параметров вступления Казахстана в ВТО применительно к области субсидирования сельского хозяйства и тем самым способствует более эффективному и точному моделированию последствий присоединения страны к торговой организации. В связи с этим исследование положений Доклада на данный момент является актуальным.

Политика сельского хозяйства представлена в разделе «С» главы IV «Политика в области торговли товарами» Доклада в виде протоколирования основных заявлений представителя Казахстана по поводу текущего состояния дел в области сельского хозяйства, правил, существовавших в данной области до присоединения страны к ВТО, а также договоренностей, сделанных в ходе переговорного процесса. Отдельные положения доклада носят отсылочный характер во избежание дублирования содержания норм. В части, касающейся политики сельского хозяйства, доклад делится на три последовательных подраздела – импорт, экспорт и внутренняя политика, каждый из которых сопровождается констатацией фактических данных и численных показателей по импорту и экспорту отдельных сельскохозяйственных продуктов за определенный период вре-

мени, а также причинной обусловленностью применения страной субсидий в области сельского хозяйства.

Положения подраздела «Импорт» касаются вопросов тарифного квотирования, введенного Казахстаном в 2010 году для ввоза на таможенную территорию ЕАЭС мяса (говядины, свинины и мяса птицы), происходящего из третьих стран, и отсылают к разделу «A» той же главы, согласно которому достигнуты договоренности об увеличении размера тарифных квот на данное мясо. Под тарифной квотой согласно законодательству РК понимается мера регулирования ввоза на территорию Республики Казахстан или вывоза с территории Республики Казахстан отдельных видов товаров, предусматривающая применение в течение определенного периода более низкой ставки ввозной или вывозной таможенной пошлины при ввозе или вывозе определенного количества товара (в натуральном или стоимостном выражении) по сравнению с действующей ставкой ввозной или вывозной таможенной пошлины [2]. Ключевым моментом в данном определении является именно количество товара, именуемое объемом тарифной квоты и распределяемое лишь между определенными поставщиками, перечень которых закреплен законодательством.

Под объемом тарифной квоты понимается объем товаров, определяемый решением Евразийской экономической комиссии ЕАЭС и утверждаемый решением уполномоченного органа в области регулирования торговой деятельности на один календарный год, ввоз которых облагается по внутrikвотным ставкам ввозных таможенных пошлин Единого таможенного тарифа Таможенного союза [3]. Таким образом, хотя для этих товаров устанавливается относительно низкая таможенная пошлина, препятствием для торговли в контексте стандартов ВТО выступает именно количественное ограничение товара. Также определенную проблему в процессе переговоров по вступлению представило распределение квот между поставщиками, которое осуществляется по принципу «исторических поставщиков». Согласно данному принципу объем квот вычисляется исходя из объема, поставляемого данными поставщиками за предыдущий год. Следовательно, данная формула распределения квот не охватывает новых поставщиков, которые появятся после вступления Казахстана в ВТО. В связи с этим Казахстан взял на себя обязательство обеспечить возможность доступа к тарифным квотам для новых

участников, а также обеспечить распределение тарифных квот в коммерчески выгодных количествах, как это предусмотрено Соглашением ВТО по сельскому хозяйству.

Несмотря на то, что введение новых торговых ограничений в виде тарифных квот идет вразрез с общим принципом неприменения торговых ограничений в рамках ВТО и представляет собой шаг назад на пути к либерализации торговли, Казахстан сумел отстоять свое право на их применение. В обоснование необходимости их применения в Докладе было отмечено, что производство мяса, в частности мяса птицы, является одним из ключевых сегментов сельскохозяйственной отрасли Казахстана, обеспечивающим тысячами рабочих мест население сельской местности. Таким образом, Казахстану было важно сохранить за собой право применять тарифные квоты на данный вид товара.

Анализ подраздела «Экспорт» показывает, что необходимым условием вступления страны в ВТО является запрет всех форм субсидирования, связанных с экспортом и замещением импорта.

При этом в Докладе отмечается, что необходимость применения экспортных субсидий до вступления Казахстана в ВТО была обусловлена его географическим расположением, отсутствием выхода к морю, большой протяженностью территории, удаленностью от основных рынков сельскохозяйственной продукции и высокой долей транспортных издержек, резко снижающих конкурентоспособность казахстанской сельскохозяйственной продукции. К примеру, доставка пшеницы на внешние рынки от места отгрузки до ближайшего российского порта, расстояние до которого составляет 1200 км, равна 130 долларов США за тонну. С учетом объема транспортируемой пшеницы данные транспортные расходы несоизмеримо высокие, что может повлиять на ее основную стоимость. Данные поставки пшеницы через территорию Российской Федерации являются существенно важными для Правительства Казахстана в целях поддержания отечественных сельхозпроизводителей в форме снижения затрат на высокие транспортные расходы при поставках на мировые рынки.

Последний подраздел «Внутренняя политика», связанный с политикой субсидирования сельского хозяйства, содержит перечень нормативно-правовых актов в данной области. Среди них особое внимание уделяется Перечню уступок и обязательств по товарам, приложенному к проекту казахстанского протокола по вступлению в ВТО, в котором содержатся

обязательства Казахстана по внутренней поддержке и экспортным субсидиям. В данном подразделе также отмечается, что сокращение объема агрегированных мер поддержки в рамках «желтой корзины» будет пропорционально восполняться расходами в рамках «зеленой корзины». Так, доля поддержки «зеленой корзины» была увеличена в общем объеме финансирования сектора согласно программе «Агробизнес 2020». Основной акцент при этом сделан на следующие меры «зеленой корзины», поддерживающие долгосрочную конкурентоспособность сектора:

- 1) улучшение доступа к ключевым ресурсам и услугам для производителей сельскохозяйственной продукции в следующих сферах: производство продукции растениеводства, развитие животноводства, зернохранилищ, финансовые услуги, инвестиционные проекты, образовательные услуги;
- 2) улучшение фитосанитарных и ветеринарных систем безопасности;
- 3) разработка систем водоснабжения;
- 4) повышение качества удобрений и эффективности классификации и совершенствование информационных услуг;
- 5) сельскохозяйственные исследования и консультационные услуги [4].

Кроме того, в связи с риском засухи землепользователи и животноводы сильно зависят от искусственных водных систем. Для решения существующих проблем программа «Агробизнес-2020» предусматривает строительство ирригационных систем для отдаленного животноводства и разработки соответствующей нормативно-правовой базы.

В целом, анализ Доклада позволяет сделать вывод, что объем агрегированных мер поддержки сельского хозяйства («желтая корзина» по квалификации ВТО) установлен на уровне 8,5% от стоимости валовой продукции сельского хозяйства Казахстана. Для сравнения, в рамках ЕАЭС объем государственной поддержки, оказывающей искажающее воздействие на торговлю, не должен превышать 10% [5]. Установленные ограничения при этом не затрагивают меры, реализуемые с 2012 года в рамках программы Агробизнес-2020, которые касаются предоставления субсидий. Таким образом данная возможность для сельхозпроизводителей сохранится в полном объеме.

Согласно программе «Агробизнес-2020» целевые индикаторы, касающиеся объема государственной поддержки сельского хозяйства,

могут достигать 10% от ВВП сельского хозяйства [6], что в принципе не противоречит изменениям, внесенным вступлением страны в ВТО.

Сохраняются также и общие расходы, предусмотренные в республиканском и местном бюджетах на реализацию программы, которые в 2013 – 2020 годах составят 2 986,9 млрд. тенге, из них:

Общие расходы на реализацию программы «Агробизнес-2020» [6]

№	Год	Количество выделяемых субсидий, тенге
1	2013	328,3 млрд. тенге
2	2014	471,6 млрд. тенге
3	2015	281,6 млрд. тенге
4	2016	310,7 млрд. тенге
5	2017	359,4 млрд. тенге
6	2018	389,1 млрд. тенге
7	2019	403,7 млрд. тенге
8	2020	442,5 млрд. тенге

Таким образом, обзор основных обязательств, принятых страной в области сельского хозяйства, позволяет сделать несколько выводов. Во-первых, опасения по поводу вытеснения с казахстанского рынка неконкурентоспособных отечественных товаров напрасны, поскольку в стране остается достаточно высокий уровень тарифной защиты в виде квотирования. Тем не менее, средний уровень таможенных пошлин для сельскохозяйственных товаров снизился с 17 % в рамках Единого таможенного тарифа ТС (ЕТТ) до 10,2 %. Для сравнения в Российской Федерации до вступления в ВТО среднеарифметическая ставка ЕТТ ТС составляла 18,6%. Теперь она равна 18,3%. Для Казахстана это представляется серьезным понижением.

Во-вторых, сокращение объема мер поддержки сельского хозяйства не создаст рисков и угроз краха отечественного агропромышленного комплекса, поскольку это не предполагает полную отмену государственной поддержки сельскому хозяйству, а означает максимальное сокращение мер, искажающих цену продукции, в частности мер «желтой корзины». «Желтая корзина» включает в себя все меры господдержки, имеющие влияние на конкурентную среду, то есть прямым или косвенным образом влияющие на себестоимость или рыночную цену произ-

водимой продукцией. Но что считать прямым влиянием, что косвенным, – вещи условные. Например, льготы по НДС для отечественных сельхозпроизводителей и сельхозпереработчиков не оказывают непосредственного влияния на себестоимость и в большей мере касаются прибыли. В этой части Казахстану вменяется требование – до 1 января 2018 года отказаться от данной меры, так же как и от экспортных субсидий. Между тем в рамках ВТО имеются другие меры господдержки, так называемые меры «зеленой корзины», в плане различных компенсаций подобных недополученных доходов. Таким образом, сокращение мер «желтой корзины» будет восполняться увеличением мер «зеленой корзины», не искажающих общий рынок сельхозпродукции, что не повлияет существенно на состояние сельского хозяйства в стране.

Другим аспектом анализа, вызвавшим определенные сомнения, является отказ от экспортных субсидий. Безусловно, данные субсидии препятствуют справедливой конкуренции и эффективной торговой деятельности. Однако известно, что некоторые члены ВТО на сегодня эту экспортную субсидию имеют, в частности,

Австралия. Хотя она и утверждает, что не пользуется экспортными субсидиями, но при этом никаких запретов на их использование в случае возникновения необходимости не предусмотрено. Таким образом, возникает такая ситуация, когда смысл запрета экспортных субсидий теряется ввиду неравноправности и создания предпочтительных условий лишь для определенных членов организации. Положительный результат введения таких мер будет наблюдаться лишь в случае повсеместного отказа от таких субсидий.

В целом, анализ Доклада Рабочей группы по присоединению Казахстана к ВТО в части, касающейся политики сельского хозяйства, позволяет сделать вывод о том, что несмотря на то, что угрозы краха отечественного агропромышленного комплекса не наблюдается, все же существует вероятность торможения в развитии сельского хозяйства. Поскольку, даже учитывая восполнение государственной поддержки за счет мер «зеленой корзины», размеры данных мер в Казахстане в сравнении с развитыми странами существенно малы, и их будет недостаточно для полноценного развития сектора сельского хозяйства.

Литература

- 1 Волчкова Н., Турдыева Н. Россия и ВТО / ЦЭФИР // <http://www.cefir.ru/download.php?id=3182> (дата обращения: 23.01.2013).
- 2 Закон РК от 12 апреля 2004 года № 544-II «О регулировании торговой деятельности» // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1047488
- 3 Приказ Министра национальной экономики РК от 20 января 2015 года № 30 «Об утверждении Правил распределения объемов тарифных квот между участниками внешнеэкономической деятельности на ввоз в РК отдельных видов мяса» // http://tenrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respublik_kazahstan_premier_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-V1500010181/
- 4 Соглашение ВТО № 86 по сельскому хозяйству 1994 года // <https://www.wto.org>
- 5 Доклад Рабочей группы по присоединению Казахстана к ВТО от 11 июня 2015 года (15-3034) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35955627
- 6 Постановление Правительства РК от 18 февраля 2013 года № 151 «Об утверждении Программы по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан на 2013 – 2020 годы «Агробизнес-2020» // <https://strategy2050.kz/storage/documents/bb/5c/bb5cdec68f912b1c3674c8e8db30002c.pdf>

References

- 1 Volchkova N., Turdyeva N. Rossia i VTO / TsEFIR // <http://www.cefir.ru/download.php?id=3182> (data obrash'eniya: 23.01.2013).
- 2 Zakon RK ot 12 aprelya 2004 goda No. 544-II «O regulirovaniyu torgovoi deyatel'nosti» // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1047488
- 3 Prikaz Ministra natsional'noi ekonomiki RK ot 20 yanvarya 2015 goda № 30 «Ob utverzhdenii Pravil raspredeleniya ob'emov tarifnykh kvot mezhdu uchastnikami vnesheekonomiceskoi deyatel'nosti na vvoz v RK otdel'nyh vidov myasa» // http://tenrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respublik_kazahstan_premier_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-V1500010181/
- 4 Soglashenie VTO No. 86 po sel'skomu hozyaystvu 1994 goda // <https://www.wto.org>/
- 5 Doklad Rabochey gruppy po prisoyedineniyu Kazahstana k VTO ot 11 iyunya 2015 goda (15-3034) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35955627
- 6 Postanovlenie Pravitel'stva RK ot 18 fevralya 2013 goda No. 151 «Ob utverzhdenii Programmy po razvitiyu agropromyshlennogo kompleksa v Respublike Kazahstan na 2013-2020 gody «Agrobiznes-2020» // <https://strategy2050.kz/storage/documents/bb/5c/bb5cdec68f912b1c3674c8e8db30002c.pdf>

5-бөлім
МЕМЛЕКЕТИШІЛК ҚҰҚЫҚ

Раздел 5
ВНУТРИГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО

Section 5
DOMESTIC LAW

Tusupova A.Z.,
Dzhamaldinova M.T.

**Questions of law-making activity
of the President
of the Republic of Kazakhstan**

Тусупова А.Ж.,
Джамалдинова М.Т.

**Қазақстан Республикасы
Президенттің заң шығару
қызметінің мәселелері**

Тусупова А.Ж.,
Джамалдинова М.Т.

**Вопросы правотворческой
деятельности Президента
Республики Казахстан**

The article gives the legal analysis of the acts adopted by the President of the Republic of Kazakhstan. It also considers historical and contemporary conditions of their adoption, defines the legal nature, the role and place of these acts in the system of sources of constitutional law of the Republic of Kazakhstan. To issue decrees, that is implemented by the head of the state, in accordance with appropriate procedures is considered to be internationally recognized and is not regarded as an undemocratic procedure of rulemaking. Decrees of the President of rulemaking nature fall under the general definition of the normative legal acts – written decisions of the authorized bodies, acting as a form of establishing, amending or abolishing the rule of law. In this regard, the article determines the normativity of acts of the head of the state since non-normative acts, including non-normative decrees of the President have a by-law character.

Key words: law-making activity, head of the state, decree, order, message, normative legal acts, by-law, sources of a constitutional law.

Мақалада Қазақстан Республикасы Президенттің заң шығару қызметінің мәселелеріне құқықтық сараптама жүргізіледі. Мемлекет басшысымен қабылданатын актілерге салыстырмалы құқықтық сипаттама беріледі, оларды қабылдаудың тарихи және заманауи шарттары зерттеледі. Қазақстан Республикасы Президенттің нормативтік құқықтық актілерінің құқықтық табигаты, олардың Республикамыздың конституциялық құқығының қайнар көздері жүйесіндегі рөлі мен орны анықталған. Тиісті процедураларға сәйкес Елбасы арқылы қабылданатын актілер халықаралық, тәжірибебе кең танылған және заң шығару қызметінде демократияға қайшы процедура болып саналмайды. Нормативті сипаттағы Президент жарлықтары нормативтік құқықтық, актілердің жалпы анықтамасына сай келеді. Осыған сәйкес, нормативтік емес актілер, сондай-ақ Президенттің нормативтік емес жарлықтары заңға тәуелді сипатта ие болғандықтан, мақала мемлекет басшысы актілерінің нормативтілігін анықтайды.

Түйін сөздер: заң шығару қызметі, мемлекет басшысы, жарлық, өкім, жолдау, нормативтік-құқықтық актілер, заңға сәйкес акт, конституциялық құқықтың қайнар көзі.

В статье дается правовая характеристика актов, принимаемых Президентом Республики Казахстан, изучаются исторические и современные условия их принятия, определяются юридическая природа, роль и место в системе источников конституционного права Республики Казахстан. Издание указов, осуществляемое главой государства с соблюдением соответствующих процедур, считается в международной практике общепризнанным и не рассматривается как недемократическая процедура нормотворчества. Указы Президента нормативного характера подпадают под общее определение нормативных правовых актов – как письменных решений уполномоченных законом органов, служащих формой установления, изменения или отмены норм права, а также формой их выражения. В этой связи в работе определяется нормативность актов главы, т.к. не-нормативные акты, в том числе и ненормативные указы Президента, имеют подзаконный характер.

Ключевые слова: правотворческая деятельность, глава государства, указ, распоряжение, послание, нормативно-правовые акты, подзаконный акт, источники конституционного права.

**QUESTIONS OF LAW-
MAKING ACTIVITY
OF THE PRESIDENT
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

World constitutional practice shows, that the fact giving to the head of the state the right of lawmaking is not a sign of non-democratic system in the country headed by him, but characterizes the need to express his political will in this right.

According to article 45 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan and article 20 of the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 1995 № 2733 «On the President of the Republic of Kazakhstan,» The President of the Republic of Kazakhstan shall issue decrees and resolutions which are binding on the entire territory of the country. In the case envisioned by subparagraph 4 of Article 53 of the Constitution the President shall issue laws, and in the case envisioned by subparagraph 2 of Article 61 of the Constitution the President shall issue decrees having the force of laws in the Republic.

If we consider the constitutional experience of some states, for example, the Constitution of India provides that the President has the right to legislate by issuing a decree at the time when the immediate adoption of the law on this subject by parliament is not possible. This means that orders can be issued during breaks in the work of Parliament. The President of Greece may issue acts having legal force by the proposal of the Council of Ministers, but only in cases of emergency. These acts are submitted to Parliament for approval. President of the Republic of Korea has the right to issue decrees having the force of law in cases of economic crisis or threat to national security. The US President constantly uses the authority granted to him to issue decrees («executive orders»). This right, that is not stipulated in the US Constitution, arose on the basis of case law and is mainly used in the federal government

Thus, issuing decrees by the head of the state, in accordance with appropriate procedures is considered to be internationally recognized and is not regarded as a non-democratic procedure of rulemaking.

At the same time, acts issued by the heads of state are not always referred to as «decrees». In a number of countries decrees are issued, which inherently are decrees when compared with the acts of the president, but due to some reasons (e.g. national traditions) are called differently.

The name of such an act as a «decree» was revived in the former Soviet Union by the Soviet Constitution of 1936.

In the Soviet constitutions the Presidiums as permanent bodies of the Supreme Council had a right to issue decrees having the force of law with the approval of the Supreme Council,

Soviet jurisprudence repeatedly stressed the nature of the decree as a source of law. So, I.N. Kuznetsov wrote: «In general, the legal force of decrees gives way to legal force of law. Laws passed by the Supreme Soviet of the USSR as acts of the supreme representative body of power, does not need approval from any public authority. Decrees, amending and supplementing the Law, on the other hand, are subject to approval by the Supreme Soviet of the USSR at its next session» [1, p. 19-20].

Meanwhile V.O. Luchin emphasized that the legislative decrees are not the same laws, «because the Supreme Council is entitled to take any decision in respect of this decree – to approve it, cancel or make partial changes» [2, p. 26].

Such a provision of the decree as a regulation in the legal system of the USSR was stipulated in articles 122-123 of the Constitution of the USSR in 1977 [3, p. 317-319].

In 1990, President of the Soviet Union was granted the right to issue decrees, by making appropriate amendments to the Constitution. However, the Decree of the President of the USSR actually couldn't become a full source of Soviet state law due to the collapse of the country.

In the history of Kazakh national statehood the term « decree of the President» was first used in the Law of the Kazakh SSR from 20.04.1990 «On the establishment of the post of the President of the Kazakh SSR and the amendments the Constitution (the Basic Law) of the Kazakh SSR» [4] . By this act as well as the Law of the Kazakh SSR «On improvement of state power and control structure» amendments were made to the Constitution of the Kazakh SSR, which establishes the legal status of the President of the republic as its highest official and the head of the executive power. [5] This gives ground to speak about the legislative and executive-administrative nature of the activities of the head of state, who had the right to issue decrees on the basis of and in pursuance of the Constitution and laws of the Kazakh SSR. Decrees of the President can not contradict the Constitution and laws.

During the work of the Supreme Council of the thirteenth convocation President of the Republic of Kazakhstan did not issue decrees having the force of law. However, in March 1995 the Constitutional

Court of the Republic of Kazakhstan found this authority illegitimate, and it posed a question: who is to make laws in this situation? The President of the Republic of Kazakhstan addressed with this question to the Constitutional Court, which declared the Law of RK from 10.12.1993g. «On Temporary Delegation of additional powers to the President the Republic of Kazakhstan and to the heads of local governments» (hereinafter – the Law of 10.12.1993) recovered in connection with the early self-dissolution of the Supreme Council. With the address of the President of the Republic of Kazakhstan the question of legitimacy of the President to issue decrees having the force of constitutional law was regarded by the Constitutional Court of Kazakhstan.

Decrees, that are enacted by the President of the Republic of Kazakhstan, have been and are related to subordinate legal acts. For the first time they acquired the force of the law in accordance with the Law dated 10.12.1993 [6]. It was the first precedent of delegating to the head of the state his legislative functions, anticipating the relevant legal provisions included in the Constitution of the Republic of Kazakhstan in 1995.

Act of 10.12.1993 is the only normative legal act during the given period, which in fact granted to the President of the Republic of Kazakhstan unlimited powers. In accordance with it the President of the Republic of Kazakhstan issued a total of 136 decrees having the force of law, including the decrees having the force of constitutional law: to amend the Code «On elections in the Republic of Kazakhstan» On Courts and the Status of Judges in the Republic of Kazakhstan and others. Due to them regulatory provision of political and economic reforms in the country is continuously carried out.

The Constitution of 1993 of the Republic of Kazakhstan retained the right of the President to issue decrees and added decisions and orders to presidential normative legal acts (Art. 79). But only the Constitution of 1995 in paragraph 2 of Article 45 establishes the rule according to which the President will be entitled to issue decrees having the force of law, in the case provided for in paragraph 2 of Article 61 of the Constitution: to consider the draft law urgently in view of the fact, that Parliament was to consider the bill within a month, but did not. This decree of the President is valid until Parliament adopts a new law in the manner prescribed by the Constitution.

As the regulatory decree of the President of the Republic of Kazakhstan, containing the constitutional and legal norms is one of the sources of constitutional law, we consider it necessary to

define its normativity, because non-normative acts, including non-normative decrees of the President have a by-law character. Decrees of the President of a normative nature fall under the general definition of normative legal acts – both the written decisions of the authorized bodies, employees with the form the establishment, amendment or repeal of the law, as well as the form of their expression.

The decree of the President as a regulatory legal act is subject to the requirements of Article 4 of the Constitution, according to which the decree should not contradict the Basic Law. Any decree affecting the scope of the rights and duties of a person and a citizen may not be valid unless it is published. This act shall come into force upon expiration of 10 days after its publication, if it does not fix another term. Non-regulatory Acts of the President shall enter into force from the date of signing, unless otherwise established by the President. Acts of the President, except those, containing state secrets of the Republic or any other secret protected by law shall be published in the official press, established by the Law on normative legal acts of the Republic of Kazakhstan.

If proceed from the generally accepted characteristics of normative legal acts that meet the main objective of normative regulation: ordering of social relations and the introducing uniformity and stability in social life through the establishment of common rules, it should be noted, that some previously adopted decrees of the President had a number of evidences, indicating a non-compliance of the provisions contained therein with a specified purpose. For example:

1) following the entry into force of the relevant laws previously published decrees often needed amendments;

2) in some cases decrees unnecessarily duplicated the provisions of other regulatory legal acts;

3) a significant number of decrees were aimed at settling any specific questions, thereby eliminating the uniformity of common legal rules, and violated the ordering of their legislative regulation.

In addition, the decree of the President is marked by:

1) autonomy (self-regulation) in relation to the whole system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan;

2) not infrequently anticipatory regulation of issues relating to managing Parliament of the Republic of Kazakhstan;

3) follow the principle of expediency, not legitimacy: in the preambles of most of these acts

it is not indicated, that they are issued on the basis and in pursuance of laws, and it is said, that they are issued on the basis of a particular purpose or in accordance with other decrees;

4) freedom from any restrictions in the legal regulation, carried out exclusively at the discretion of the head of the state, which leads to a diminution of constitutionally established legislative regulation of social relations, as well as values of law.

We also emphasize, that the regulatory decrees may simultaneously contain non-regulatory (operational and administrative) provisions, that do not detract from their overall regulatory nature. The main purpose of the regulatory decrees was to ensure continuity of the legal regulation of social relations in the transition period.

The practice of issuing decrees of the President due to the desire as quickly as possible to change the foundations and the tendencies of the social order inherent in Soviet society, shows the deformation ratio between the given normative legal acts and other types of them. Since 1993, this fact has been emphasized in most decrees with legal content.

However, a number of positive results of this rulemaking should be noted. The adoption of decrees allowed more quickly resolve urgent problems of social development, contributed to the development of legal relations in different social spheres.

The dominant position of the decree of the President of the Republic of Kazakhstan in the transition period as a source of constitutional law was due to several factors. The main among them, from our point of view is incomplete performance of the principle of separation of powers between the President of the Republic of Kazakhstan and other state bodies, as manifested in the activities of almost all branches of government. The legislative (representative) power represented by the Supreme Council first granted the President the right to issue decrees on a wide range of issues, and then was underactively engaged in lawmaking.

The executive power in accordance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan of 1993 was headed by the President of the Republic of Kazakhstan, and after the adoption of the Constitution of the Republic of Kazakhstan in 1995 continued to focus on his orders, as the President had the right to appoint and dismiss the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan and the ministers and to take a decision on the resignation of the Government. The Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan following the adoption of the Constitution of the Republic of Kazakhstan in 1995, found all decrees adopted earlier corresponding to the Basic Law.

The decree of the President of the Republic of Kazakhstan having the force of law, has the same legal force as a law; its nature is not restricted to any subject of regulation or in action. But as it is issued by not a legislative body its procedure is different from the one for the adoption of the law by the Parliament (it should be stressed, that this procedure has not been established regulatory), according to legal significance the law, issued by the President, can only be equal to a law adopted traditionally. It is also difficult to consider it as an act of delegated legislation. To avoid confusion on the status of the law, it is advisable to leave the name of the act, issued by the president with legislative powers delegated to him, «the decree having the force of law.» The Constitution of the Republic of Kazakhstan itself must contain the answers to the questions about the legal nature of the law, issued by the President. Nevertheless, the basic legal act and, consequently, a source of constitutional law in Kazakhstan, should be, besides the Constitution, not the decree but the law.

Orders of the President of the Republic of Kazakhstan are issued on the basis and in pursuance of the Constitution, laws and decrees of the President. Administrative and regulatory issues are settled by the orders of the President of the Republic, in accordance with the competence of the President of the Republic the persons, who do not have constitutional status shall be appointed and dismissed. Where necessary, the President of the Republic in the exercise of its powers can independently determine in what form of the act he will carry out his powers: the decree or order» [7, p. 267].

In accordance with paragraph 1 of Article 44 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan of 1995 the President of the Republic of Kazakh makes his annual oral or written Address to the people of Kazakhstan on the situation in the country and the main directions of domestic and foreign policy of Kazakhstan.

President's Addresses are programmatic in nature and are of great political significance, since it contains important political and legal initiatives of the President. However, this is no reason to consider them as regulations or to assume, that they have the highest legal force, because they are not constitutional acts. Address of the President is not a normative legal act of a binding character, since there are no legal provisions.

In conclusion we cite an opinion of Machiavelli from his work «Sovereign»: «The law is directly linked to the political will of the state and the legislator, and is derived from the balance of forces in the political sphere, from the dominant political force» [8, p. 50]. The significance of lawmaking activity of the President of the Republic of Kazakhstan is that the constitutional powers of the President requiring a publication act of the head of the state are carried out by the above-mentioned acts; issues are solved concerning the ensuring of the coordinated functioning of all branches of government established by the Constitution; the legal regulation of issues that are not within the legislative competence of the Parliament, as well as those, that do not relate to established laws of the competence of the Government and other public bodies; decisions are taken on strategic issues of economic and socio-political development of the Republic of Kazakhstan.

References

- 1 Kuznetsov I.N.-The competence of the higher authorities of the USSR. – M.: the Legal literature, 1969. – 246 p.
- 2 Luchin V.O. Sources of Soviet state law. – Kuibyshev, 1976. – 160 p.
- 3 Constitution of the USSR: Political and legal comment. /Ed. B.N Ponomarev edition – M.: Politizdat, 1982. – 398 p.
- 4 Law of the Kazakh Soviet Socialist Republic dated April 24, 1990 «On the establishment of the post of President of the Kazakh Soviet Socialist Republic and the Amendments to the Constitution(Fundamental Law) of Kazakh SSR» // Bulletin of the Supreme Soviet of the Kazakh SSR, 1990., №18, Art. 190
- 5 Law of the Kazakh Soviet Socialist Republic from November 20, 1990 № 334-XII «On improving the structure of state power and control in the Kazakh Soviet Socialist Republic and the Amendments to the Constitution (Fundamental Law) of Kazakh SSR» // Bulletin of the Supreme Council of the Kazakh SSR, 1990, № 47, Art. 413
- 6 Law of the Republic of Kazakhstan on December 10, 1993 №2576-HII «On Temporary Delegation of the President of the Republic of Kazakhstan and the heads of local governments additional powers» – List of Supreme Council of the Republic of Kazakhstan, 1993, № 23-24, Art.51
- 7 The Constitution of the Republic of Kazakhstan: scientific and legal comments/ Ed. G.S. Sapargalieva. – Almaty: Jetijargy, 2004. – 584 p.
- 8 Machiavelli N. The Prince /Translated from IT. – Almaty: GSW «Adilet», 2001. – 224 p.

Естественное право имеет силу для всего человечества.

Латинское изречение

Даркенбаев А.И.,
Удербаева Б.А.

**Государственное
регулирование в области
поддержки использования
возобновляемых источников
энергии**

Darkenbaev A.I.,
Uderbaeva B.A.

**State regulation in the area of
supports of use of renewable
power sources**

Даркенбаев А.И.,
Удербаева Б.А.

**Жаңартылатын энергия
көздерін пайдалануды қолдау
саласындағы мемлекеттік
реттеу**

Закон Республики Казахстан «О поддержке использования возобновляемых источников энергии», принятый 4 июля 2009 года, является специальным законодательным актом в сфере рынка возобновляемых источников энергии в Казахстане. Глава 2 Закона посвящена государственному регулированию в области поддержки использования возобновляемых источников энергии для производства электрической и (или) тепловой энергии, которое включает в себя, впервых, утверждение и реализацию плана размещения объектов по использованию ВИЭ, во-вторых, предоставление адресной помощи, в-третьих, создание условий по подготовке и обучению казахстанских кадров и проведению научных исследований в области использования ВИЭ, в-четвертых, техническое регулирование, в-пятых, принятие нормативных правовых актов в области использования ВИЭ. В статье анализируются те меры государственной поддержки, которые предусмотрены в тексте Закона.

Ключевые слова: энергия, возобновляемые источники, государственная поддержка, правовое регулирование.

The law of the Republic of Kazakhstan «About support of use of renewables», adopted on July 4, 2009, is the special act in the sphere of the market of renewables in Kazakhstan. Chapter 2 of the Law is devoted to state regulation in the field of support of use of renewables for production of electric and (or) thermal energy which includes, first, the statement and implementation of the plan of placement of objects for use of RPS, secondly, providing the address help, thirdly, creation of conditions on preparation and training of the Kazakhstan shots and to carrying out scientific researches in the field of use of RPS, fourthly, technical regulation, fifthly, adoption of regulations in the field of use of RPS. In article those measures of the state support which are provided in the text of the Law are analyzed.

Key words: energy, renewable sources, state support, legal regulation.

4 шілде 2009 жылы қабылданған «Жаңартылатын энергия көзде-
рін пайдалануды қолдау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы
Қазақстандағы жаңаратын энергия көздері нарығы саласындағы
арнайы заңи акті болып табылады. Заңының 2-ші тарауы жылу және
электр энергиясын шығару үшін қолданылатын жаңаратын энергия
көздерін пайдалануды қолдау саласындағы мемлекеттік реттеу-
ге арналған. Мұндай реттеу, біріншіден, жаңаратын энергия көз-
дерін (ЖЭК) пайдалану объектілерін орналастыру жоспарын бекіту
және жүзеге асыруды, екіншіден, адрестелген көмекті, үшіншіден,
ЖЭК пайдалану саласындағы қазақстандық кадрларды дайындау
және оқытуға және ғылыми зерттеулер жүргізуға жағдай туғызы-
ды, төртіншіден, техникалық реттеуді, бесіншіден, ЖЭК пайдалану
саласындағы нормативтік құқықтық актілерді қабылдауды қамтиды.
Мақалада Заңның мәтінінде көзделген мемлекеттік қолдау шаралары
талдауға алынған.

Тұйин сөздер: энергия, жаңаратын көздер, мемлекеттік қолдау,
құқықтық реттеу.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В ОБЛАСТИ ПОДДЕРЖКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ

Специальным законодательным актом в сфере рынка возобновляемых источников энергии в Казахстане является Закон РК «О поддержке использования возобновляемых источников энергии», принятый 4 июля 2009 года [1]. Данный закон был разработан и принят в целях реализации задач по вступлению в ВТО и вхождению в число 30 конкурентоспособных стран мира.

Глава 2 Закона посвящена государственному регулированию в области поддержки использования ВИЭ для производства электрической и (или) тепловой энергии, которое включает в себя: 1) утверждение и реализацию плана размещения объектов по использованию ВИЭ; 2) предоставление адресной помощи; 3) создание условий по подготовке и обучению казахстанских кадров и проведению научных исследований в области использования ВИЭ; 4) техническое регулирование; 5) принятие нормативных правовых актов в области использования ВИЭ (п. 2 статьи 3).

Необходимо отметить, что План мероприятий по развитию альтернативной и возобновляемой энергетики в Казахстане на 2013 – 2020 годы был утвержден Постановлением Правительства РК от 25 января 2013 года и в нем предусмотрено 127 видов различных мероприятий по развитию энергетики на основе ВИЭ. Так, по пятому направлению Плана мероприятий «Реализация проектов в области использования ВИЭ» предусмотрен ввод в эксплуатацию к 2020 году порядка 106 объектов ВИЭ с установленной мощностью 3054,55 МВт, включая 34 ветроэлектростанции (1787 МВт), 41 гидроэлектростанцию (539 МВт), 28 солнечных электростанций (713,5 МВт), 3 биоэлектростанции (на 15,05 МВт) [2].

Можно также отметить, что по плану размещения объектов ВИЭ по стране заметен крен в сторону размещения большинства таких объектов на востоке и юго-востоке страны. Так, в западных регионах Казахстана предусмотрено строительство только 2-х ВЭС из 34 планируемых (в г. Форт-Шевченко Мангистауской области на 19,5 МВт и в Каргалинском районе Актюбинской области на 300 МВт). Такое размещение, видимо, можно объяснить географическими особенностями расположения ВИЭ и энергодефицитностью соответствующих местностей.

28 ноября 2014 года приказом Министра энергетики №161 были утверждены Правила предоставления адресной помощи индивидуальным потребителям, согласно пункту 2.2 которого под такой помощью понимается «возмещение государством части затрат индивидуальных потребителей на приобретение установок по использованию возобновляемых источников энергии у казахстанских производителей» [3]. Такое же определение адресной помощи дается в пп. 9 статьи 1 Закона.

Государственное регулирование в области поддержки использования возобновляемых источников энергии осуществляется по следующим основным направлениям: 1) создание благоприятных условий для строительства и эксплуатации объектов по использованию ВИЭ; 2) стимулирование производства электрической и (или) тепловой энергии с использованием ВИЭ; 3) предоставление юридическим лицам, осуществляющим проектирование, строительство и эксплуатацию объектов по использованию ВИЭ, инвестиционных преференций в соответствии с законодательством Республики Казахстан об инвестициях; 4) создание благоприятных условий для эффективной интеграции объектов по использованию ВИЭ в единую электроэнергетическую, тепловую систему и рынок электрической и тепловой энергии; 5) содействие выполнению международных обязательств Республики Казахстан по снижению выбросов парниковых газов (статья 4).

Высшим органом государственного управления в сфере использования ВИЭ является Правительство Республики Казахстан, которое: разрабатывает основные направления государственной политики в области использования возобновляемых источников энергии; утверждает правила определения фиксированных тарифов (такие Правила были утверждены Приказом Министра энергетики РК от 20 февраля 2015 года №118) [4]; утверждает фиксированные тарифы (на сегодняшний день по данному направлению приняты два акта – Постановление Правительства РК от 12 июня 2014 года №644 об утверждении фиксированного тарифа для проектов СЭС [5] и Постановление Правительства РК от 12 июня 2014 года №645 об утверждении фиксированных тарифов [6]); выполняет иные функции.

При этом фиксированный тариф – это тариф на покупку расчетно-финансовым центром в порядке, установленном Законом, электроэнергии, производимой объектами по использованию ВИЭ (пп. 10 статьи 1).

Закон предусматривает два вида уполномоченных органов:

1) уполномоченный орган;

2) уполномоченный орган по реализации государственной политики в области поддержки использования ВИЭ.

В соответствии с пп. 11 статьи 1 Закона «уполномоченный орган» – это центральный исполнительный орган, осуществляющий руководство и межотраслевую координацию в области поддержки использования ВИЭ. В данном случае им является Министерство энергетики РК.

«Уполномоченный орган по реализации государственной политики в области поддержки использования возобновляемых источников энергии» – это государственный орган, осуществляющий реализацию государственной политики в области поддержки использования возобновляемых источников энергии (пп. 7 статьи 1). Таким органом является Комитет атомного и энергетического надзора и контроля Министерства энергетики РК.

Компетенция уполномоченного органа в сфере использования ВИЭ согласно Закону следующая: реализует государственную политику в области поддержки использования ВИЭ; разрабатывает и утверждает технические регламенты в области использования возобновляемых источников энергии и вносит предложения по совершенствованию национальных стандартов в области проектирования, строительства, эксплуатации и техники безопасности объектов по использованию ВИЭ для производства электрической и (или) тепловой энергии; разрабатывает и утверждает нормативные правовые акты в области использования ВИЭ; утверждает план размещения объектов по использованию ВИЭ; утверждает порядок и осуществляет мониторинг за использованием ВИЭ; разрабатывает и утверждает порядок и сроки определения ближайшей точки подключения к электрическим или тепловым сетям и подключения объектов по использованию возобновляемых источников энергии; разрабатывает и утверждает правила централизованной покупки и продажи расчетно-финансовым центром электрической энергии, произведенной объектами по использованию ВИЭ, соответствующие типовые формы договоров расчетно-финансового центра с энергопроизводящими организациями, использующими ВИЭ, и условными потребителями; разрабатывает правила определения фиксированных тарифов, разрабатывает и утверждает правила определения тарифа на поддержку ВИЭ;

ведет учет и публикует на своем интернет-ресурсе перечень энергопроизводящих организаций, использующих ВИЭ; утверждает порядок, сроки согласования и утверждения технико-экономических обоснований и проектов строительства объектов по использованию ВИЭ для целей теплоснабжения; определяет расчетно-финансовый центр; утверждает правила функционирования балансирующего рынка электрической энергии; разрабатывает и утверждает правила предоставления адресной помощи индивидуальным потребителям; координирует взаимодействие государственных органов, субъектов частного предпринимательства и субъектов научной и научно-технической деятельности по развитию и использованию возобновляемых источников энергии; осуществляет международное сотрудничество в области использования ВИЭ; осуществляет иные полномочия, предусмотренные Законом, иными законами РК, актами Президента РК и Правительства РК.

При этом, под тарифом на поддержку ВИЭ понимается тариф на продажу расчетно-финансовым центром по поддержке ВИЭ электроэнергии, произведенной объектами по использованию ВИЭ, устанавливаемый РФЦ по поддержке ВИЭ в соответствии с правилами определения тарифа на поддержку ВИЭ, утвержденными уполномоченным органом (пп. 3 статьи 1).

13 июня 2013 году Закон был дополнен новой статьей 6-1 «Компетенция уполномоченного органа по реализации государственной политики в области поддержки использования возобновляемых источников энергии», в которой было сказано о том, что уполномоченный орган по реализации государственной политики в области поддержки использования ВИЭ, реализует государственную политику в области поддержки использования ВИЭ; осуществляет контроль за подключением объектов по использованию ВИЭ к электрическим или тепловым сетям энергопредающих организаций в соответствии с законодательством РК об электроэнергетике; а также осуществляет иные полномочия, предусмотренные Законом, иными законами РК, актами Президента РК и Правительства РК.

Закон предусмотрел и компетенцию местных исполнительных органов областей, города республиканского значения и столицы, которые: согласовывают размещаемые на подведомственной территории проекты строительства объектов по использованию ВИЭ для производства тепловой энергии, поставляемой в сис-

тему централизованного теплоснабжения; резервируют и предоставляют земельные участки для строительства объектов по использованию ВИЭ в соответствии с земельным законодательством РК и планом их размещения; осуществляют в интересах местного государственного управления иные полномочия, возлагаемые на местные исполнительные органы законодательством РК.

4 июля 2013 года в составе Закона появилась новая статья 7-1 «Обязанности участников производства, передачи и покупки электрической энергии, производимой объектами по использованию возобновляемых источников энергии». Так, согласно пункту 1 данной статьи, энергопредающие организации, к сетям которых подключены объекты по использованию ВИЭ, обязаны ежемесячно представлять расчетно-финансовому центру (далее – РФЦ) определенные на основании показаний приборов коммерческого учета электроэнергии сведения об объемах электроэнергии, поставленной объектами по использованию ВИЭ в их сети.

При этом РФЦ – это юридическое лицо, создаваемое системным оператором и определяемое уполномоченным органом, осуществляющее в порядке, предусмотренном Законом, централизованную покупку и продажу электроэнергии, произведенной объектами по использованию ВИЭ и поставленной в электрические сети единой электроэнергетической системы Республики (пп. 4 статьи 1).

Условные потребители обязаны: 1) ежегодно заключать договоры с РФЦ на покупку электроэнергии, произведенной энергопредающими организациями, использующими ВИЭ, в соответствии с типовой формой и оплачивать не позднее 30 календарных дней после завершения месяца поставки; 2) ежемесячно предоставлять РФЦ информацию о прогнозных объемах выработки, отпуска в сеть, поставки энергопредающим организациям или приеме из-за пределов Республики Казахстан электроэнергии за 10 календарных дней до месяца поставки; 3) ежегодно к 20 декабря направлять в РФЦ информацию о прогнозных объемах выработки, отпуска в сеть, поставки энергопредающим организациям электроэнергии на предстоящий год (п. 2 статьи 7-1).

К обязанностям РФЦ Закон отнес следующее: 1) покупать в порядке, установленном Законом, у энергопредающих организаций, использующих ВИЭ, электроэнергию, произведенную объектами по использованию ВИЭ и поставленную ими в единую электроэнергети-

ческую систему Республики Казахстан, по фиксированному тарифу, действующему на дату заключения договора купли-продажи между РФЦ и энергопроизводящей организацией, использующей ВИЭ, с учетом индексации, предусмотренной п. 2 ст. 8-1 Закона, и оплачивать не позднее пятнадцати рабочих дней после окончания срока оплаты, установленного для условных потребителей; 2) продавать в порядке, установленном Законом, электроэнергию, купленную у энергопроизводящих организаций, использующих ВИЭ, условным потребителям по тарифу на поддержку ВИЭ в соответствии с зоной потребления электрической энергии; 3) определять прогнозируемые на год вперед затраты на поддержку использования ВИЭ в расчете на один киловатт-час электроэнергии, произведенной из всех видов ВИЭ и поставленной в единую электроэнергетическую систему Республики Казахстан, и публиковать соответствующую информацию на своем интернет-ресурсе не позднее пятнадцатого января прогнозируемого года.

Под «затратами на поддержку использования ВИЭ» понимаются затраты РФЦ на покупку электроэнергии, произведенной объектами по использованию ВИЭ, затраты на услуги по организации балансирования производства-потребления электроэнергии и затраты, связанные с осуществлением его деятельности, определяемые в соответствии с порядком ценообразования, установленным законодательством о естественных монополиях и регулируемых рынках (пп. 6 статьи 1).

РФЦ заключает договоры купли-продажи электроэнергии с энергопроизводящими организациями, использующими ВИЭ, поддержка которых осуществляется в соответствии с Законом, и включенными уполномоченным органом в перечень энергопроизводящих организаций, использующих ВИЭ, сроком на пятнадцать лет и осуществляет покупку электроэнергии, произведенной объектами по использованию ВИЭ, в течение срока, не превышающего срок действия соответствующего фиксированного тарифа (п.4 статьи 7-1).

РФЦ обязан проводить аудит годовой финансовой отчетности в соответствии с Законом РК «Об аудиторской деятельности» и представлять его результаты уполномоченному органу.

Обязанностями энергопроизводящих организаций, использующих ВИЭ, являются: 1) ежемесячно предоставлять РФЦ информацию о прогнозных объемах выработки, отпуска в сети

электрической энергии за десять календарных дней до месяца поставки; 2) ежемесячно предоставлять РФЦ информацию о фактических ежесуточных объемах выработки, отпуска в сети электроэнергии не позднее пятого числа месяца, следующего за месяцем поставки; 3) ежегодно к двадцатому декабря направлять в РФЦ информацию о прогнозных объемах выработки, отпуска в сети электроэнергии на предстоящий год с разбивкой по месяцам; 4) представлять региональной электросетевой компании и (или) системному оператору суточные и месячные (за десять календарных дней до начала месяца) графики поставки электроэнергии.

Энергопроизводящие организации, использующие ВИЭ, подают заявку для заключения договора купли-продажи с РФЦ на покупку электроэнергии, произведенной объектами по использованию ВИЭ, не позднее чем за тридцать календарных дней до начала поставки электрической энергии. К заявке для заключения договора купли-продажи электроэнергии, произведенной объектами по использованию ВИЭ, энергопроизводящая организация, использующая ВИЭ, предоставляет копии правоустанавливающих документов и информацию об объемах поставляемой электроэнергии.

Таким образом, в соответствии с главой 2 Закона определен механизм государственного регулирования в области поддержки использования ВИЭ, позволяющий интегрировать электроэнергию с объектов, использующих ВИЭ, в общую энергосистему РК.

Глава 3 Закона посвящена поддержке использования ВИЭ, одним из основных инструментов которого является фиксированный тариф, утвержденный Правительством РК сроком действия на пятнадцать лет для каждого вида ВИЭ, поддержка которых предусмотрена документами Системы государственного планирования РК. Утвержденные фиксированные тарифы ежегодно индексируются с учетом инфляции в порядке, определяемом Правительством. С целью достижения целевых показателей, предусмотренных документами Системы государственного планирования РК, Правительство вправе раз в три года корректировать уровни ранее утвержденных фиксированных тарифов. При этом акт Правительства о корректировке утвержденных фиксированных тарифов вводится в действие не ранее чем через один год после его первого официального опубликования в периодических печатных изданиях, распространяемых на всей

территории Республики, на казахском и русском языках. При этом, действие этого правила не распространяется на действующие договоры купли-продажи РФЦ с энергопроизводящими организациями, использующими ВИЭ.

Одна из самых главных и объемных статей Закона посвящена поддержке при продаже электрической и (или) тепловой энергии, произведенной объектами по использованию ВИЭ (статья 9).

Энергопроизводящая организация, использующая ВИЭ, вправе по своему усмотрению реализовывать производимую электроэнергию по одному из следующих вариантов: 1) РФЦ по фиксированному тарифу, действующему на дату заключения договора купли-продажи между ней и РФЦ, с учетом индексации, предусмотренной Законом; 2) потребителям по договорным ценам согласно заключенным двухсторонним договорам в соответствии с законодательством об электроэнергетике. В этом случае энергопроизводящая организация, использующая ВИЭ, не вправе переходить на реализацию электроэнергии по первому варианту.

Затраты на поддержку использования ВИЭ распределяются РФЦ между условными потребителями электроэнергии пропорционально доле их отпуска в сети. В случае, если сумма денег, полученная РФЦ от продажи электроэнергии от ВИЭ в соответствии с пп. 2 п. 3 статьи 7-1 Закона, окажется меньше или превысит величину, необходимую для возмещения затрат на поддержку использования возобновляемых источников энергии в текущем месяце, расчетно-финансовый центр производит перерасчет и перераспределяет затраты между условными потребителями электроэнергии на следующий месяц (п. 3 статьи 9). Напомним, что в пп. 2 п. 3 статьи 7-1 сказано об обязанности РФЦ продавать в порядке, установленном Законом, электроэнергию, купленную у энергопроизводящих организаций, использующих ВИЭ, условным потребителям по тарифу на поддержку ВИЭ в соответствии с зоной потребления электроэнергии. При этом зона потребления электроэнергии – это часть единой электроэнергетической системы РК, в которой отсутствуют ограничения технического характера, препятствующие потреблению электроэнергии, произведенной объектом по использованию ВИЭ (пп. 14 статьи 1).

В случае недополучения денег от условного потребителя по причине его выхода из рынка или ликвидации РФЦ распределяет соответствующую долю электроэнергии, которая была

рассчитана на вышеуказанного потребителя, на всех условных потребителей пропорционально их объему потребления по отношению к общему объему потребления электроэнергии в РК. Затраты условного потребителя на покупку у РФЦ электроэнергии, произведенной объектами по использованию ВИЭ, возмещаются покупателями электроэнергии данного условного потребителя пропорционально соответствующей доле объема покупной электроэнергии покупателя по отношению к общему объему отпущенной в сеть электроэнергии.

Ряд пунктов статьи 9 Закона посвящен вопросам тепловой энергии, произведенной с использованием ВИЭ. Так, договоры купли-продажи тепловой энергии, производимой энергопроизводящими организациями, использующими ВИЭ, заключаются на период не менее срока окупаемости проекта строительства объекта по использованию ВИЭ, определенного в технико-экономическом обосновании проекта строительства объекта по использованию ВИЭ. Вся тепловая энергия, производимая объектом по использованию ВИЭ и поставляемая в систему централизованного теплоснабжения населенного пункта с параметрами, соответствующими параметрам теплоносителя в системе централизованного теплоснабжения, покупается энергоснабжающей организацией данного населенного пункта. Затраты на тепловую энергию, произведенную объектом по использованию ВИЭ, включаются в тариф энергоснабжающей организации в порядке, установленном законодательством о естественных монополиях и регулируемых рынках. Энергопроизводящая организация, использующая ВИЭ, согласовывает с энергоснабжающей организацией периоды выдачи тепловой энергии в систему централизованного теплоснабжения в зависимости от сезонного характера теплоснабжения. Энергопроизводящая организация, использующая ВИЭ, при поставке тепловой энергии освобождается от оплаты услуг энергопередающих организаций на передачу тепловой энергии.

Пункт 7 статьи 9 посвящен энергопредающим организациям, которые обязаны обеспечивать свободный доступ к передаче по сетям энергопроизводящим организациям, использующим ВИЭ, в соответствии с законодательством. При этом энергопроизводящие организации, использующие ВИЭ, при поставке электроэнергии освобождаются от оплаты услуг энергопредающих организаций на передачу электрической энергии.

Финансовое урегулирование дисбалансов электроэнергии от объектов по использованию ВИЭ осуществляется РФЦ по тарифу на поддержку ВИЭ в соответствии с правилами функционирования балансирующего рынка электроэнергии, утвержденными уполномоченным органом.

Нетто-потребитель оплачивает обслуживающей его энергоснабжающей организации по ее действующему тарифу потребленный им за расчетный период из электрической сети объем электроэнергии за вычетом объема, поставленного нетто-потребителем в электрическую сеть за тот же период. В случае превышения объема электроэнергии, поставленной нетто-потребителем за расчетный период в электрическую сеть, над объемом электрической энергии, потребленной им за тот же период из сети, обслуживающая нетто-потребителя энергоснабжающая организация оплачивает нетто-потребителю по действующему тарифу организации на продажу поставленную нетто-потребителем электроэнергию в объеме вышеуказанного превышения, но не более 500 киловатт-часов в месяц.

Индивидуальным потребителям государство предоставляет им адресную помощь в размере 50% от стоимости установок по использованию ВИЭ суммарной мощностью не более 5 (пяти) киловатт в порядке, определяемом уполномоченным органом. Адресная помощь выплачивается после ввода установки по использованию ВИЭ в эксплуатацию. Индивидуальный потребитель, получивший адресную помощь на приобретение установки по использованию ВИЭ, не вправе осуществлять продажу электрической и (или) тепловой энергии, выработанной на этой установке, другим потребителям.

Статья 10 Закона регламентирует поддержку при подключении объектов по использованию ВИЭ к электрическим или тепловым сетям энергопередающей организации и передаче электрической и (или) тепловой энергии.

Вновь построенные объекты по использованию ВИЭ, а также реконструированные объекты независимо от срока ввода в эксплуатацию подключаются к ближайшей точке электрических или тепловых сетей энергопередающей организации, соответствующей по классу напряжения или параметрам теплоносителя в общей сети теплоснабжения. Энергопередающая организация обеспечивает беспрепятственное и недискриминационное определение ближайшей точке электрических или тепловых сетей, соответствующей по классу напряжения или параметрам

теплоносителя в общей сети теплоснабжения, и подключение объектов по использованию ВИЭ.

В случае ограничения пропускной способности электросетей энергопередающих организаций приоритет должен предоставляться передаче электроэнергии, произведенной энергопроизводящей организацией, использующей ВИЭ. Данное требование не распространяется на периоды ликвидации системным оператором аварийных нарушений в единой электроэнергетической системе Республики. При формировании суточных диспетчерских графиков поставок-потребления электроэнергии в электрические сети единой электроэнергетической системы Республики поставки от объектов по использованию ВИЭ включаются в них в приоритетном порядке.

Расширение и реконструкция существующих электрических и тепловых сетей энергопередающих организаций, необходимые для подключения объектов по использованию ВИЭ, осуществляются энергопередающей организацией с включением соответствующих затрат в тарифы организации в порядке, установленном законодательством о естественных монополиях и регулируемых рынках. Энергопередающая организация, которой в порядке, установленном законодательством, подана заявка на подключение к ее сетям объекта по использованию ВИЭ, не вправе отказать в подключении по причине технической неготовности сети к приему и передаче заявленного объема электрической или тепловой энергии

Затраты, связанные со строительством сети от объекта по использованию ВИЭ до точки подключения к сети энергопередающей организации, с подключением к сети, передачей энергии от объекта по использованию ВИЭ до точки подключения к сети энергопередающей организации и измерением поставляемой энергии, возлагаются на собственника объекта по использованию ВИЭ.

Таким образом, основные положения Закона РК «О поддержке использования возобновляемых источников энергии» свидетельствуют о превалировании государственного начала в механизме использования ВИЭ и сложности юридического оформления использования ВИЭ для граждан. В силу указанных причин полагаем, что Закон необходимо пересмотреть в сторону его упрощения для граждан.

При внимательном ознакомлении можно заметить, что Закон устарел, его текст представляет собой «лоскутное одеяло», из-за

многочисленных изменений и дополнений, а его концепция, по нашему мнению, нуждается в замене на концепцию с более активной стимуляцией населения и хозяйствующих субъектов к всестороннему и расширенному использованию ВИЭ.

Вместе с тем, Казахстан как новый рынок, вызывает значительный интерес у потенциальных инвесторов, особенно по части ВИЭ, поскольку любой инвестор знает, что шансов на скорейшую окупаемость вложений больше у того, кто начинает первым финансировать. Действующих объектов ВИЭ пока не много, в качестве примера можно назвать недавно построенную в Жамбылской области первую очередь Кордайской ВЭС с предполагаемой мощностью до 10 МВт или введенную в эксплуатацию солнечную электростанцию мощностью свыше 52 кВт/ч в Алматинской области. Есть еще целый ряд проектов (около 20) с различной стадией согласований тарифов, технико-экономических обоснований, разрешений на землепользование и т.д. Кроме того, большой интерес, в частности в России, вызывает казахстанский опыт составления единственного на всем постсоветском пространстве ветрового атласа – это один из главных результатов масштабного совместного проекта Правительства РК и ПРООН по ветроэнергетике. Но количество совместных проектов по ВИЭ на территории РК пока не велико. Главной движущей силой сотрудничества в сфере ВИЭ на международном уровне по-прежнему являются отдельные представители бизнес-сообщества Казахстана, России,

КНР, Украины, США, Германии и др. стран. Они самостоятельно приводят новые идеи и проекты в различных направлениях развития ВИЭ, будь то производство или поставки оборудования, услуги консалтинга, рабочее проектирование или научные изыскания. Как отмечают эксперты, характер обращений как от казахстанских, так и зарубежных предпринимателей в адрес Комитета по возобновляемым источникам энергии Казахстанской электроэнергетической ассоциации говорит о том, что одна из проблем при ведении бизнеса – это отсутствие или недостаток квалифицированной информации о состоянии рынка, четкой статистики, прогнозах на цены, уровне спроса, состоянии инфраструктуры, инвесторах, поставщиках, банковских гарантиях, гарантиях сбыта, уровне государственной поддержки, административных и правовых барьеров и т.д. Часть из этих вопросов можно было бы решить, например, формированием пулла инвесторов, созданием единого информационно-ресурсного центра по поддержке ВИЭ с соответствующим международным статусом в рамках СНГ или единого экономического пространства и др. При этом, потенциал для международного сотрудничества на только формирующемся казахстанском рынке ВИЭ чрезвычайно велик, он ждет лишь объективной оценки и начала реализации [7, с. 23].

Указанные замечания означают одно – действующий Закон нуждается в дальнейшем совершенствовании с тем, чтобы более эффективно решить новые задачи, встающие перед экономикой Казахстана.

Литература

- 1 Закон Республики Казахстан «О поддержке использования возобновляемых источников энергии» от 4 июля 2009 года № 165-IV ЗРК // <http://online.zakon.kz>
- 2 Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 января 2013 года №43 «Об утверждении Плана мероприятий по развитию альтернативной и возобновляемой энергетики в Казахстане на 2013-2020 годы» // www.adilet.zan.kz
- 3 Приказ Министра энергетики Республики Казахстан от 28 ноября 2014 года №161 «Об утверждении Правил предоставления адресной помощи индивидуальным потребителям» // [www.online.zakon.kz](http://online.zakon.kz)
- 4 Приказ Министра энергетики Республики Казахстан от 20 февраля 2015 года №118 «Об утверждении Правил определения тарифа на поддержку возобновляемых источников энергии» // [www.online.zakon.kz](http://online.zakon.kz)
- 5 Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 июня 2014 года №644 «Об утверждении фиксированного тарифа для проектов солнечных электрических станций, использующих фотоэлектрические модули на основе казахстанского кремния (Kaz PV), для преобразования энергии солнечного излучения» // [www.online.zakon.kz](http://online.zakon.kz)
- 6 Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 июня 2014 года №645 «Об утверждении фиксированных тарифов» // www.online.zakon.kz
- 7 Пазылхаирова Г.Т. Возобновляемые источники энергии в Республике Казахстан: настоящее и будущее // Вестник промышленности и торговли. – 2012. – №10. – С. 22-23.

References

- 1 Zakon Respubliki Kazakhstan «O podderzhke ispolzovania vozobnovlyaemikh istochnikov energii» ot 4 iylya 2009 goda № 165-IV ZRK //<http://online.zakon.kz>
- 2 Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 25 yanvarya 2013 goda №43 «Ob utverjdenii Plana meropriaty po razvityu alternativnoy i vozobnovlyaemoy energetiki v Kazakhstane na 2013-2020 godi» // www.adilet.zan.kz
- 3 Prikaz Ministra energetiki Respubliki Kazakhstan ot 28 noyabrya 2014 goda №161 «Ob utverzdenii Pravil predostavlenia adresnoy pomoshi individualnim potrebitelyam» // www.online.zakon.kz
- 4 Prikaz Ministra energetiki Respubliki Kazakhstan ot 20 fevralya 2015 goda №118 «Ob utverzhdenii Pravil opredeleniya tarifa na podderzhku vozobnovlyaemikh istochnikov energii» // www.online.zakon.kz
- 5 Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 12 iyunya 2014 goda №644 «Ob utverzdenii fiksirovannogo tarifa dlja proektov solnechnikh stancyi, ispolzuyushikh fotoelektricheskie moduli na osnove kazakhstanskogo kremlia (Kaz PV), dlja preobrazovaniya energii solnechnogo izluchenia» // www.online.zakon.kz
- 6 Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazakhstan ot 12 iunya 2014 goda №645 «Ob utverzdenii fiksirovannogikh tarifov» //www.online.zakon.kz
- 7 Pazilkhairova G.T. Vozobnovlyaemie istochniki energii v Respubliki Kazakhstan: nastoyashee I budushee // Vestnik promishlennosti i torgovli. – 2012. – №10. – S.22-23.

Все люди по своей природе равны.

Томас Гоббс

Жетібаев Н.С., Исахова Б.
**Отбасына және көмелетке
толмағандарға қарсы
қылмыстық құқық
бұзушылықтардың
виктимологиялық сипаттамасы**

Жасөспірімдер қылмыстылығы мәселесін зерттеу жалпы қылмыстылықты зерттегендей нақты жағдайды, яғни криминогендік үдерістер қалыптасатын немесе дамитын саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайға байланысты анықталады. Өкінішке орай, қазіргі таңда саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдай жастарға, сонын ішінде көмелетке толмағандардың өмір сүру ортасына жағымсыз әсер етуде. Еліміздің халқының негізгі бөлігінің өмір сүруінің экономикалық жағдайының нашарлауының тұрақты қарқыны, әсіресе көмелетке толмағандардың жағдайының нашарлауы отбасылық қатынастарда психо-эмоционалдық жағдайдың және дағдарыстың күшеюіне алып келуде. Өз кезінде аталған мән-жайлар әлеуметтік құбылыс ретінде балалардың қадағалаусыз қалуының өсу қарқынына алып келуде. Осындай жағдайларда біздің мемлекетімізде жүзеге асырылып жатқан отбасын қолдау туралы іс-шараларды жүзеге асыратын бағдарламаларды тұрақты қаржыландыратын бірыңғай бағдарламалардың болмауы қобалжытады. Бірақта криминогенді жағдайларға тек қана экономикалық факторларға әсер етпейді. Сонымен қатар жағасып келе жатқан идеялық-құлықтылық дағдарыстың та әсері зор.

Түйін сөздер: виктимология, жәбірленуші, психология, құқық, қорғау органдары, адам өлтіру, бұзақылық.

Jetibayev N.S., Isahova B.
**Victimological characterization
of criminal offenses against the
family and minors**

A study of juvenile crime problems, as well as common crime, requires consideration of the particular situation – the political and socio-economic background against which formed and developed criminogenic processes. Unfortunately, it must be noted that the current political and socio-economic background has a clearly negative impact on the youth, including adolescents. Stable trend for worsening economic conditions of the bulk of the population, including minors leads to an increase in psycho-emotional overload and the intensification of the crisis in family relations. In turn, these circumstances contribute to the revival of child neglect as a social phenomenon. In these circumstances, particular concern is the lack of a unified family support programs and sustainable financing of the measures to support the family, which is still carried out in our country. However, the crime situation is influenced not only by economic factors. No less relevant in this context, continuing the ideological and moral crisis. In youth, including adolescents, are cultivated negative stereotypes of behavior, become more widespread alcoholism and drug addiction, rooted selfish and dependent psychology.

Key words: victimology, the victim, psychology, law-enforcement bodies, murder, hooliganism.

Джетибаев Н.С., Исахова Б.
**Виктимологическая
характеристика уголовных
правонарушений против семьи
и несовершеннолетних**

Изучение проблем подростковой преступности, равно как и преступности общей, требует учета той конкретной ситуации – политической и социально-экономической, на фоне которой формируются и развиваются криминогенные процессы. К сожалению, приходится констатировать, что в настоящее время политический и социально-экономический фон оказывает явно негативное воздействие на молодежную, в том числе и подростковую среду. Устойчивая тенденция к ухудшению экономических условий жизни основной массы населения страны, в том числе с несовершеннолетними детьми приводит к росту психо-эмоциональных перегрузок и усилинию кризиса в семейных отношениях. В свою очередь указанные обстоятельства способствуют возрождению детской безнадзорности как социального явления. В этих условиях особую тревогу вызывает отсутствие единой программы поддержки семьи и устойчивого финансирования тех мероприятий по поддержке семьи, которые в нашем государстве все же осуществляются. Однако на криминогенную ситуацию влияют не только экономические факторы. Не менее актуален в этой связи продолжающийся идеально-нравственный кризис.

Ключевые слова: виктимология, потерпевший, психология, правоохранительные органы, убийство, хулиганство.

**ОТБАСЫНА ЖӘНЕ
КӨМЕЛЕТКЕ
ТОЛМАҒАНДАРҒА
ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ
ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ
ВИКТИМОЛОГИЯЛЫҚ
СИПАТТАМАСЫ**

Виктимологиялық зерттеулер қылмыстырылғының себептері мен жағдайларын, оның жалпы жағымсыз салдарларын бағалауды зерттеу мүмкіндіктерін көңіле алады. Осыған қарамастан виктимологияның рөлі төмен бағалануда. Ресми статистикалық есептерде де жәбірленушілер туралы сәйкес көрсеткіш те жоқ. Жәбірленушілер, олардың құқықтары мен міндеттері, зиянның орнын толтыру жолдары мен формалары, әртүрлі зиянның орнын толтыру туралы заңдар да жоқ. Қылмыстық-процесстік кодексте жәбірленушілер туралы, олардың тұлғасы және мінез-құлқының сот-тергеу – бағалауы және т.б. туралы арнайы бөлім де жоқ.

Жәбірленуші тұлғасын виктимологиялық зерттеудің басты мақсаты алдын алу шараларын дайындау болып табылады. Бұл шаралар екі жақты болуы мүмкін – міндетті және ұсынылатын. Міндетті шаралар, жеке және топтық дәрежеде де егер өкілетті тұлғалар мен өз балаларының виктимді – азғыруши мінез-құлқы туралы ескертуден тұратын өздерінің міндеттерін бұзған ата аналарға қатысты, олардың әрекеттері құқыққа қарсы сипатта болса, осындаи тұлғаларға қатысты құқықтық шараларды қамтамасыз ету мақсатында заңдармен қарастырылған виктимді – азғыруши мінез-құлқықа ие тұлғалармен арақатынаста құқық қорғау органдарының бақылауды қамтамасыз ету жағдайларында орын ала алады.

Ұсынылатын шаралар қажет жағдайларда орын ала алады:

- 1) жасы, жынысы, тұрғылықты жері, жұмыс орны бойынша бөлінетін белгілі бір адамдар тобына кәсіптік және тұрмыстық өмірде максималды түрде жеке қауіпсіздікті қамтамасыз ете алатын кейбір жүріс-тұрыс ережесін түсіндіру;
- 2) жеке мүлкін ұрылардан, тонаушылардан және алаяқтардан қорғаудың кейбір ережелерін түсіндіру;
- 3) қылмыскермен беттесіп қалған кездегі дұрыс әрекеттерді, соның ішінде мекен жайды толық ашып айту және құқық қорғау органдарына жолығу тәртібін (кезекші бөлім, сенім телефондары және т.б.) түсіндіру.

Бұдан басқа, латенттік тек жалпы қылмысқа ғана қатысты емес, виктимділікке де (мысалы, зерттеу бойынша азаматтардың үйін тонау, бұзақылық және экономикалық қылмыстар қатарының латенттілігі 90% жетсе, зорлау мен қорлау да 80%-га жет-

ті) қатысты болғандықтан, профилактикалық шаралар жалпы латенттік қылмыстарды азайту үшін міндетті.

Виктимдік мінез-құлықтың профилактикасы мәселесін дұрыс шешу үшін заңдық база да қажетті: қылмыстылық, құқықбұзушылық профилактикасы, қылмыстан жәбірленушілерді (құрбандарын) корғау; қылмыстан болуы мүмкін құрбанының құқықтары мен міндеттері туралы; келтірілген зиянның орнын толтыру тәртібі мен жағдайлары туралы заңдар, қылмыстық, азаматтық, процессуалдық және екімшілік кодекстеріне сәйкесінше өзгертулер енгізу.

1983 жылы Страсбургте Еуропа одагының Министрлер Кеңесі құш көрсету қылмыстарының құрбандарына келтірілген зиянның орнын толтыру туралы европалық Конвенцияны қабылдады, бұнда Еуропа Кеңесі мемлекеттерінің халықаралық бірлестігі және мемлекеттер тарарапынан қылмыс құрбанына келтірілген зиянның орнын толтырудың шарттары мен қағидалары анықталған. 1980 жылы мамырда Жапония Парламенті қылмыс құрбандарына ақшалай төлем төлеу туралы Занды қабылдады, ол 1982 жылы 1 қантарда қүшіне енді. Жапонияның Риктумейкан университетінің профессоры Кан Уэданың айтуынша, осындағы заң шыққаннан кейін бір жыл ішінде 152 арыз келіп түсті, оның 97-сіне қанағаттандырылатын жауап алды. Бір адамға төленген ақшалай өтемақының орташа соммасы 3400 иен болды [1, 56 б.]. Тіпті Оңтүстік Африка Республикасында жәбірленушілерді зерттеу және қылмыс туралы ескерту арнайы институты бар.

Жапонияда психология, тәrbие жұмысы лабораториясы бар Полиция ғылыми-зерттеу институты жәбірленушілердің өздерін, келтірілген зиянның орнын толтыру, кәмелетке толмағандарды (құрбан) зерттесе, ал кешенді заци институт – қылмыстардың жекелеген түрлері және топтарымен виктимологияның мәселесін зерттейді. Криминалды-виктимдік мінез-құлық профилактикасы – бұл ғылымның жаңа саласы. 1973 жылы Иерусалимде өткен 1-Халықаралық симпозиумда «виктимология», «қылмыс құрбаны», «қылмыскер және оның құрбаны арасындағы қарым-қатынас» терминдері талқыланды.

1976 жылы Бостонда 2-ші Халықаралық симпозиум өтті, мұнда салыстырмалы виктимологиялық зерттеудің және қылмыс профилактикасындағы потенциалды құрбаның рөлі туралы мәселелер қарастырылды. 1982 жылы Токиода (Жапония) Конти Миядзава

4-Халықаралық симпозиум үйімдастырыды. Онда айыпталушы мен жәбірленушілердің құқықтарының соттағы арақатынасы мәселесі, қылмыстық-құқықтық коргауды жәбірленушілерге ғана емес және осындағы корғауға мұқтаж және лайықты адамдарға да корғау көрсету мәселелері қаралды. Виктимология бойынша 5-Халықаралық симпозиумда (Загреб, 1985 ж.) жалпы виктимизация, соның ішінде шет елдіктер мен туристердің виктимділігі мәселесі талқыланды [2, 45 б.].

Одан басқа, бұл форумда қылмыстық құқық және сот өндірісіндегі жәбірленушілердің құқықтық статусы мәселесі де талқыланды. Бұндай практиканы тек жаңа заң актілерін (кодекс және заңдар) дайындау барысында ғана емес, оған қоса криминологиялық мекемелердің қызыметтерін жоспарлауда, оның ішінде Интерпол желісі және өзге ведомстволар желісінің қызыметін жоспарлау кезінде де ескеру кепрек [3, 78 б.]. Адам өлтіру, денеге жаракат салу, бұзақылық көбіне саябақ, дискотека, клуб, кафе, мейрамхана сияқты қөшпілік орындарда, көшеде жасалынады. Оған табан асты туындаған жағдай, әдетте, себеп болады, елеулі бас араздық болмайды, жанжалдың немен бітерін алғашында болжау қыын. Мас күйде болу, көбіне, қылмыстың жасалуына әкеп соғады. Қоғтеген зерттеулердің нәтижесіне қарағанда қылмыскердің қарамағына ілінетіндер, негізінен аздал болса да ішімдік ішкендер. Ишімдік – болашақ құрбаның сактану, қарсыласу, өз мінез-құлқына бақылау жасау қабілетін азайтады, арандатушылық әрекетке итермелеп тұрады. Ол ешнәрседен қайтпайды, ешқандай қылықтан жиіркенбейді. Арғы жағынан «түрт шайтаны» итермелеп тұрган соң ішіп алған адам табан асты, ойланбай әрекет жасайды, сонымен қылмыска барады.

Бұл жерде кімнің қылмыскер, кімнің құрбан болатыны белгісіз. Мысалы, даугер, ұрысты бастаған адамның өзі таяқ жеп, жәбірленуші болып қалуы мүмкін. Осыған байланысты неміс ғалымы, криминолог Ф. Бауэрдің айтқанымен келіспеуге болмайды, ол былай дейді: «кімде кім өмірде кеудем соқ, сотқар болса, басқаларға тиісіп, қорлайтын болса, әркімге ілінісіп қалыптан тыс мінез көрсетсе, күндердің күні өзінен басым басқа біреуден зәбір шегуі сөзсіз» [4, 56 б.].

Мұндағы жағдайда, кейде, құрбаның тұлғасын қылмыскердің тұлғасынан айыру қыын, кейбір қылмыстық әрекеттердің даму барысында олар өзара орын ауыстыруы мүмкін: шабуыл жасаған құрбан болып, қорғанушы қылмыскерге

айналып кетеді. Құрбанның мінез-құлқын зерттеу қылмыстың алдын алу үшін қажет.

Милан қаласында 1985 жылы өткен қылмыстылықтың алдын алу және заң бұзушылар мәсесесі жөніндегі БҮҰ-ның конгресі қабылдаған жұмыс құжатында «виктимологиялық алдын алу шараларына» – «қылмысқа әкеп соғатын жағдайларды болдырмау бағытталған күш-жігер» деп түсінкітеме береді. Бұл дегеніміз – виктимологиялық алдын алу шараларының басты мақсаттарының бірі қылмыстық құқық бұзушылықта апарып соғуы мүмкін жағдайларды, сондай-ақ мінез-құлқы түрлерін өзгерту болып табылады. Алдын алу жұмыстарының бұл бағыты қөптеген батыс елдерінде ойдағыдан қолданыс табуда: қылмыстық құқық бұзушылық болатындей немесе оған итермелейтіндей жағдайларда жәбірленушінің мінез-құлқына ықпал жасайтын шаралар ойластырылып, жүзеге асырылады. Жапонияда, мысалы, «қалалық ауылдар» деген құрылған, онда дау-дамайдың, жанжалдың, заң бұзушылықтың алдын алу үшін бір шағын ауданның тұрғындары өзара топтасқан [5, 78 б.]. Міне, осындаш шаралардың арқасында, қөптеген елдерде соңғы кездері қылмыстық қауіптің азайғандығы байқалады. Отбасындағы, тұрмыстағы қайшылықтар мен қактығыстар кісі өзі толық түсіне алмаған жағдайларға бой алдырғанда болады. Жағдайды өзі дұрыс түсіне алмайды, нәтижесінде отбасындағы қатынас бұзылады, әртүрлі дау-дамай, жанжал болады. Бірақ отбасындағы қатынастармен тығыз байланыстағы отбасының әлеуметтік жағдайы әрқашанда қоғамдық қатынастармен, қоғам мүшелерінің өмір салтымен байланысты. Бұл қатынастарда ерекше сипат бар. Ал отбасындағы дау-дамайлар отбасындағы мінез-құлқытың бағыттылығын анықтайды. Отбасындағы ахуал нашарлағанда ондағы мінез-құлқы та өзгереді, қатынас шиеленіседі, қактығысқа апаратын қайшылықтар туындаиды, дейді К.Е. Игошев. Қылмыстарға себепші болған әлеуметтік жағдай отбасының өзінің қылмысқа қосқан «үлесін» білдіреді. Отбасы және кәмелетке толмағандарға карсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың бір жолы – отбасында тұрақты, жағымды қатынас қалыптастыру. Отбасы – тұрмыстық қатынастарды мүмкіндігінше реттеу, қайшылықтарға жол бермеу, әрине, отбасы мүшелеріне жүктеледі. Алайда, бұл адамзаттың сана-сезімімен, құқықтық танымымен, мәдениетімен тығыз байланысты.

Отбасы және кәмелетке толмағандарға карсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың

алдын алу шараларын Қазақстан Республикасының прокуратурасы, (ювеналды) сот органды, балалардың құқықтарын қорғау департаменті жүзеге асырады. Қазақстанда салауатты өмір салтының проблемаларымен ғалымдар — медиктер, педагогтар, психологтар айналысады, олар денсаулықты сактаудың, нығайтудың және жетілдірудің, адам мүмкіндіктерінің барлық әлеуеттерін жүзеге асырудың теориялық-методологиялық негіздерін жасайды. «Валеология», «Қалай денсаулықты сактау керек» (Республикалық денсаулық орталығы) оқу бағдарламалары дайындалды. Мысалы, Порфирий Ивановтың «Детка» деп аталатын денсаулық кодексі, өз жұмыстарының негізгі құралы реңінде физиологиялық және адамгершілікке негізделген әдістерді қолданатын салауатты өмір салты мектептерін негізге алды [6, 84 б.].

Сонымен, құқық қорғау органдары және балалардың құқықтарын қорғау департаменті және басқа да органдар қылмыстылықтың алдын алу шараларын бірігіп, соған жан-жақты дайындалса, олар жоспар жасаса, барлық күш-жігерлерін соған бағындырса, жоспарды жүзеге асыру барысында туындаған проблемаларды бірлесіп шешсе, нақты жағдайларға түзетулер енгізсе, төзірек бұл қылмыстан аулақ болатын едік. «Жас балаларды шетелдіктер асырап алу мақсатымен еліне алып кетті» деген хабарды БАҚ-тан жиі кездестіреміз. Зангер ғалымдар зандарға өзгертулер мен толықтырулар енгізу жөнінде тиянақтылықпен бірлесіп, қажет болса халықтың пікірін сұрап, ұлттық ерекшеліктерін ескеріп, өнімді жұмыс істесе, Қазақстанның құқықтық мемлекет орнату процесі жүйелі түрде жүргізілер ме еді? Бұл мақсатта жалтақтаудың да, басқа елдердің заңынан көшірудің де еш қажеті жоқ. Тәуелсіз Қазақстанның кейбір зандары түбебейлі өзгеріп, өмірдің шындығына қарай жақындаса, нұр үстіне нұр болар еді. Ал жазықсыз тұтқындалған, азап шеккен адамның моральдық психологиялық шығынын кім өтейді? Өмірде кінәсіз адамдардың қамалып жатқаны аз ба? Әйтпесе, аурудың диагнозын шатыстырып, өлтіріп алған дәрісі сияқты, жазықсыз адамды жазалап жатқан тергеуші де бар. Конституция – зандардың Атасы деп жүрміз, ендеше заң алдында сол занды корғаушы да жауап беруге тиіс.

Корытындылай айтқанда, біздің ойымызша, халықтың құқықтану саласындағы сауатын көтеру қажет. Ол үшін мектептен бастап Қазақстан Конституциясын, негізгі құқықтық актілерді оқытып, жасөспірім кезінен миына сіңірген жөн. Америка мен Еуропаның

көптеген елдерінде жастар өз елінің Конституциясын, аудай қажет заңдарын жатқа біледі. Неге? Өйткені, заң дегеніміз – өмірдің нәрі. Кез келген адам алдымен өзін қорғай алатын болуы керек қой. Ол үшін заңдарды зердеге түйген абзal. Жас мемлекетіміздің тұрақты-

лығын, қадамын нық басуын, еліміздің қауіпсіздігінің, мемлекеттік басқару нысандарының бірқалыпты дұрыс қызмет атқаруын, сондай-ақ адамдар мен азаматтар арасындағы қарым-қатынастарды реттейтін ең маңызды құрал – ол заң болып қала бермек.

Әдебиеттер

- 1 Квачис В.Е., Вавилова Л.В. Зарубежное законодательство и практика защиты жертв преступлений. – М., 1996.
- 2 Дубривный В.А. Потерпевший на предварительном следствии. – Саратов, 2010. – 316 с.
- 3 Рыбальская В. Я. Виктимологическая характеристика несовершеннолетнего преступника. – Иркутск, 2012. – 354 с.
- 4 Туляков В.О. Виктимология. Социальные и криминологические проблемы: монография. – Одесса: Юридическая литература, 2014. – 336 с.
- 5 Андронникова О. О. Психологические факторы возникновения виктимного поведения подростков. – Новосибирск, 2011. – 213 с.
- 6 Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің материалдарының іс-құжаттары. – №2568-II. – Астана, 2015.

References

- 1 Kvachis V.E., Vavilova, L.V. Zarubejnoe zakonodatelstvo i praktika zachitu jerty prestuplenii. L.V. M., 1996.
- 2 Dubriveniu V.A. Poterpevchii na predvaritelnom sledstvii. – Saratov, 2010. – 316 s.
- 3 Ribalskaia V.I. Victimologicheskai harakteristika nesoverchenoletnego prestupnika. – Irkutsk. 2012. – 354 s.
- 4 Tuliakov. V. O. Victimologia. Socialnie I krininologicheskie problemi: Monografija. – Odessa: Uridicheskaya literatura, 2014. – 336 s.
- 5 Andronnikova O. O. Psikhologicheskie faktori vozniknoveniya victimnogo povedenia podrostkov/ – Novosibirsk, 2011. – 213 s.
- 6 Kazakhstan Respublicasi Ichki ister ministrligin materialdarinin is-kujattari.-№2568-II- Astana- 2015 jil.

Жизнь без свободы – ничто.

Латинское изречение

Әпенов С.М.

**Жанашырлық ниетпен
жасалған кісі өлтірушілік үшін
жауаптылықтың мәселелері**

Мақалада жанашырлық ниетпен кісі өлтірушілік үшін қылмыстық, жауаптылықта қатысты мәселе қарастырылған. Эвтаназия мәселе сінде криминализациялау немесе декриминализациялау теориялық тұрғыдан даулы және халықаралық тәжірибеде бір келкі шешілмеген болып саналады. Автор бұл мәселеге тоқталмай, эвтаназияға қатысты қолданыстағы Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңының 53 және 99 баптарының араларындағы қайшылықты жоюды мақсат етіп және қылмысты деп тани отырып, жеке адамдарға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар тарауында жауаптылықты женілдететін құрам ретінде бағалауды ұсынады. Мұндай шешімге келудің негізділігі, ол эвтаназия жағдайының, уақытының, мақсатының, ниетінің, жауаптылықты женілдететін және кей белгілері бойынша іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын жағдайларға сәйкес келуіне байланысты.

Түйін сөздер: Қылмыстық заң, жанашырлық, эвтаназия, қылмыстық жауаптылық, жай кісі өлтіру, женілдететін жағдай, іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын жағдайлар.

Аренов S.M.

**Questions of responsibility for
the murder committed for motive
of compassion**

This article examined the question of responsibility for the murder committed on grounds of compassion. In international practice, the problem of euthanasia such as the criminalization and decriminalization, from theoretical point of view considered discussion and continuing. The author is not stopping in this issue, in order to eliminate contradiction between the existing articles 53 and 99 of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan and recognizing an euthanasia as criminal action, suggests to allocate separate structure of a criminal offense in the form of an act in the head criminal offenses against the person. Justification of such decision are that circumstances, time, the purpose and motive of making of similar act in case of murder for motive of compassion correspond to the circumstances mitigating criminal liability on some signs of a circumstance excluding crime of act.

Key words: criminal law, compassion, euthanasia, criminal liability, simple murder, attenuating circumstances, circumstances excluding crime of act.

Апенов С.М.

**Вопросы ответственности
за убийство, совершенное
по мотиву сострадания**

В статье рассмотрены вопросы ответственности за убийство, совершенное по мотиву сострадания. В проблеме эвтаназии вопросы криминализации и декриминализации считаются теоретически дискуссионными и в международной практике однозначно не решенными. Автор, не останавливаясь на этом вопросе и считая целесообразным устранение противоречия между статьями 53 и 99 Уголовного кодекса Республики Казахстан, а также признавая эвтаназию преступным деянием, предлагает выделить отдельный состав уголовного правонарушения в виде уголовного проступка в главе Уголовные правонарушения против личности. Обоснованность такого решения заключается в том, что обстоятельства, время, цель и мотив совершения деяния при убийстве по мотиву сострадания соответствуют обстоятельствам, смягчающим уголовную ответственность, а по некоторым признакам обстоятельствам, исключающим преступность деяния.

Ключевые слова: уголовный закон, сострадание, эвтаназия, уголовная ответственность, простое убийство, смягчающие обстоятельства, обстоятельства, исключающие преступность деяния.

Әпенов С.М.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail. Apienov68@mail.ru

**ЖАНАШЫРЛЫҚ
НИЕТПЕН ЖАСАЛҒАН
КІСІ ӨЛТІРУШІЛІК
ҮШІН
ЖАУАПТЫЛЫҚТЫҢ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Отандық және шет елдердің қылмыстық құқықтарының теориясында криминализациялау немесе декриминализациялау немесе жауаптылықты жеңілдетіп қолдану туралы біркелкі шешімін таптаған мәселелердің бірі, жанашырлық ниетпен жасалған кісі өлтірушілік (эвтаназия) болып табылады. Демек, жанашырлық ниетпен кісі өлтіру мәселесінде қылмыс ретінде бағалау немесе заң жүзінде оны ақтау, жауаптылықтың көлемі туралы зерттеушілердің араларында даулылық байқалады.

Қазақстан Республикасының 2014 жылы 3 шілдеде қабылданған Қылмыстық кодексінің қылмыстық жауаптылықпен жазаны жеңілдететін жағдайларды анықтауға арналған 53 бабының 7 пункті жанашырлық қылмыстық құқық бұзуышлықты жасауды жауаптылықты жеңілдететін жағдай ретінде бағалаған. Қазіргі қылмыстық заның жағдайы бойынша мұндай жағдайда адамды өмірінен айыру әрекеті жеке адамға қарсы қылмыс ретінде, оның ішінде ҚК 99 бабының 1 бөлімімен жай кісі өлтіру ретінде квалификациялануы, яғни емделмейтін және қиналу үстіндегі ауру адамның тез, қиналмай қайтыс болуына дәрігердің көмектесуі, әдеттегі кісі өлтірушімен бірдей бағалануы керек. Жанашырлықпен кісі өлтірушілік үшін жауаптылық мәселесіне тоқталмай тұрып, жанашырлықтың (эвтаназияның) түрлеріне және олардың сипаттамасына қысқаша тоқтала кеткен жөн.

Медицинада және қылмыстық құқық теориясында эвтаназияның белсенді және пассивті түрлерін көлтіреді. Пассивті эвтаназияда ауру адамның өмірін жалғастыруға мүмкіндік беріп отырған медициналық көмек тоқтатылады, сәйкесінше табиғи өлімнің туындау уақыты тездептіледі.

Белсенді эвтаназия төмөндегідей нысандарда орын ала алады:

1. Жанашырлықпен өлтіру, яғни ауру адамның туыстары немесе дәрігер жазылып кетуіне үміт жоқ пациенттің жан төзгісіз қиналу үстінде екендігін көріп, ауру адамға ауруды басатын дәріні шамадан тыс дозада қолданады. Нәтижесінде ем қонбайтын ауру адам тез және қиналмай қайтыс болады. Мұндай белсенді эвтаназия кезінде пациенттің келісімі қажет болып саналмайды, себебі ол өз қалауын білдіре алғында жағдайда бола бермейді.

2. Дәрігердің көмектесуімен өзін-өзі өлтіру, яғни дәрігер пациенттің келісімі негізінде оған өзін-өзі өлтіруге көмектеседі.

3. Тегінде белсенді эвтаназия, яғни дәрігер тез қайтыс болуына тікелей көмектеспегенмен, пациент тез және қиналмай өлуге мүмкіндік беретін құрылғыны өзі қосып, қайтыс болады [1, 33 б.].

Эвтаназия осындай нысандарда кездесе алады дегенмен, бұл мәселе туралы сөз қозғалғанда, негізінен емделмейтін және жан төзгісіз қиналу үстіндегі адамға дәрі қолдану арқылы тез қайтыс болуга мүмкіндік беретін белсенді эвтаназия ескеріледі.

Казіргі күнде әлемнің бірқатар елдерінде жанашырлықпен кісі өлтірудің тек пассивті нысаны ғана жауаптылықта соқтырмайтын іс-әрекет ретінде бағаланады. Олардың қатарына АҚШ (Оригон штаты), Бельгия, Нидерланд, Швеция, Швейцария, Финляндия, Қытай, Австралия елдері жатады [2, 67 б.].

Қазақстанда және бұрынғы посткенесстік елдерде эвтаназияны қылмысты әрекеттер қатарынан шығару немесе оны қылмысты дептану туралы қарама-қарсы пікірлер кездескенмен, қазіргі қылмыстық заң бойынша жоғарыда айтып кеткеніміздей, жай кісі өлтіру ретінде бағаланады. Бұл мақалада біз жанашырлық ниетпен кісі өлтіруді криминализациялау немесе декриминализациялау туралы мәселеге тоқталмаймыз. Мақаланың мақсаты жанашырлықпен кісі өлтіруді қылмысты іс-әрекет деп танығаның өзінде, оның квалификациясына қатысты мәселе болып табылады.

Әдетте, Қазақстан Республикасының және ТМД елдерінің қылмыстық заңдары бойынша жай кісі өлтіру ретінде, яғни ҚР ҚК 99 бабының 1 бөлімі бойынша осы баптың 2 бөліміндегі жауаптылықты ауырлататын немесе женілдететін белгілері жоқ, сонымен катар ҚК Ерекше бөлімінің өзге де тарауларындағы қасақана кісі өлтіруге сәйкес келмейтін кісі өлтірушіліктер саналады. Мұндай жай кісі өлтірушілікке, әдетте ниеті бойынша қызғаныштың, қоралмаушылықтың, кек қайтарудың (қанды кектен басқа) салдарынан жасалған, ал жағдайы бойынша өзара ерегіс, өзара төбелес, қайтыс болған адамның өзі осы қылмыстың болуына түрткі болған, түрмистық жанжал жағдайларында жасалғандары жатады. Сондықтан ҚК 99 бабының 1 бөлімі нормалардың бәсекелестігі бойынша жалпы норма болып бағаланады.

Жай кісі өлтіру қоғамға қауіптілік дәрежесі бойынша ауыр және аса ауыр қылмыстардың қатарына жатады, себебі аталған баптың санк-

циясы 8 жылдан 15 жылға дейінгі бас бостандығынан айыру жазасын қарастырган. Жоғарыда келтірілген жай кісі өлтіру ретінде квалификацияланатын жағдайларды және ол үшін белгіленетін жазаның қолемін ескерсек, онда жанашырлық жағдайда кісі өлтірудің қауіптілік дәрежесіне мұндай санция мөлшері көрінеу артық болып көрінеді. Мұндай жағдайлар практикада орын алғанда соттар ҚР ҚК 53 баптың 1 бөлімі 1) пунктін және 55 баптың ережелерін ескере отырып жазаны қылмыстық құқық бұзуышылық үшін Ерекше бөлімнің бабында көрсетілген мөлшерден де аз тағайындағы алады. Бірақ мұндай жағдайда соттар ҚК 99 бабының 1 бөлімінде бас бостандығынан айыру жазасынан басқа жаза түрі келтірілмеуіне байланысты өзге женіл жазалардың түрін қолдана аламайды. Тек ҚК 63 бапты қолдана отырып, бас бостандығынан айыруға шартты соттауды қолдануға мүмкіндігі бар.

Қылмыстық заңның осындай көкейге қона бермейтін қатал ережесінен болар, кей зерттеушілер эвтаназияға немесе жанашырлықпен кісі өлтіруге арналған жауаптылықты женілдететін арнайы бапты қылмыстық кодексте қарастыруды ұсынған. Мысалы С.В. Бородин «Ресей қылмыстық құқығын реформалау кезінде осы мәселеге қайта оралуға тұра келді. Зангер ғалымдардың арасында Қылмыстық кодексте тиісті жауаптылықты женілдететін құрамды енгізуі жақтаушылар пайда болды» дейді [3, 34 б.]; [4, 86-87 бб.]. Мұндай бағытты жақтаушылардың бірі Ю.А. Дмитриев және Е.В. Шленева эвтаназия Конституциядағы «әрбір адамның өмір сүрге құқығы бар» деген ережеге сүйеніп эвтаназияны қолдануға қарсылық білдірушілерге қарсы жауап ретінде «Егер Конституция әр адамның өмір сүрге құқығы бар екендігін белгілесе, онда осы арқылы өлімге құқығы бар екендігін де белгілейді, яғни өз өміріне өз еркімен, өз қалауымен билік етуге құқығы бар, керісінше болған жағдайда өмір сүрге міндетті болуға айналады» дейді [5, 52 б.]. Сондай-ақ Н.Е. Крылова «Ресей Федерациясының 20 бабында келтірілген «өмір сүрге құқық» қандай да бір айырмашылықтарына қарамай, әр адамның ажырамас субъективтік құқығы ретінде белгіленген, бірақ бұған өлімге құқығы бар екендігі жатпайды» деген мазмұнда жауап келтірген [6, 187 б.]. Біз заң шығармашылық қызметте осы бағытта бұл мәселені шешуді құп көреміз. Мұндай бағыттағы шешімге келу үшін және осы мәселеге қатысты даулылыққа сенімді пікір келтіру үшін оның ғылыми негізділігін қамтамасыз ету қажет.

ҚР ҚК Ерекше бөлімінің 1 тарауы жауптылықты женілдететін арнайы қылмыс түрлерін 100-103 және 111-113 баптарда көлтіреді. Оларға анасының жаңа туған баласын өлтіруі, аффект жағдайында кісі өлтіру және денсаулыққа зардап көлтіру, қажетті қорғану жағдайында кісі өлтіру және денсаулыққа зардап көлтіру, қылмыс жасаған адамды ұстau шаралары шегінен шығу кезінде кісі өлтіру және денсаулыққа зардап көлтіру жатады. Бұл адамның өмірі мен денсаулығына зардап көлтірумен байланысты қылмыстардың жауптылықты женілдететін түрлерге жатуының себебі, біріншіден, басқа адамның немесе жағдайдың осы адамды қылмысты әрекетке баруына себепші болуы (мысалы, қажетті қорғануда адамның өміріне, денсаулығына, жеке бостандығына, жыныстық бостандығына, меншігіне қарсы бағытталған шабуылдың болуы, аффект кезінде жәбірленушінің басқа адамды өзіне қарсы қатты ашуға алып келген қорлау, зорлық-зомбылық әрекеттерінің болуы), екіншіден, кінәлі адамда қылмысты әрекет жасау туралы алдын ала зұлым ой-ниеттің болмауы жатады, үшіншіден, адамның қылмысты әрекетке баруы кейінге калдырылмай, заңда көлтірлген уақытта және жағдайда жасалуы жатады. Мысалы қажетті қорғану, ашу шегінен шығу, баланы босану, қылмыскерді ұстau, емделмейтін адамның қатты қиналу уақыты мен жағдайы. Осы белгілерге қарай отырып әвтаназияның іс-әрекеттің қылмыстылығын жоятын жағдайлармен ұқастығын байқауға болады. Тек, іс-әрекеттің қылмыстылығын болдыртпайтын жағдайларда (аффектіден басқа түрлерінде) құқыққа сай және шегінен шығуды білдіретін құқыққа қайшы жағдайлары болады және соған қарай қылмыстық жауптылық қолданылатын және қолданылмайтын шарттары болады. Ал «әвтаназияны қандай да бір жағдайда болмасын ақтауға болмайды» деген ұстаным үстемдік құратын болса, онда аффект жағдайында кісі өлтіру сияқты жанашырлықпен кісі өлтіру де барлық жағдайда қылмысты болып қала береді. Әвтаназия мәселесі осындай түрде, тәртіpte құқықтық реттелетін болса, онда әрине дәрігерлер ешқашанда науқас адамға жаны аши отырып әвтаназияны қолдануға бармайды, себебі жаны қиналып жатырған, емделмейтін ауру адамға жаны ашип қиналдыrmай, тез қайтыс болатын әрекетке барса, онда өзі қылмыстық жауптылыққа тартылатынын біледі. Дәрігерлердің мұндай жағдайын ескере отырып айтқанда әвтаназияны толық ақтау қажет деген бағыт пайда болады. Бірақ қазіргі қылмыстық заң Жалпы бе-

лімде жауптылықты женілдететін жағдай ретінде бағалаганмен, Ерекше бөлімде ауыр және аса ауыр қылмыстардың катарында бағалап отырған жағдайда, бірден қылмыс қатарынан шығаратын шешімді ұсыну қыын. Осылай дегенменде, қазіргі кезде жай кісі өлтіру ретінде бағалануға жататын әвтаназия практикада бар және ара-тұра кездесетін әрекет болса, онда қылмыстық заңда арнайы бап қарастыра отырып жауптылықты женілдететін құрам ретінде бағалауға мүмкіндік және негіз бар. Осы бағытты ұстанушылар пассивті әвтаназияны қылмыстық құқықтық тұрғыдан ақтап және әвтаназия туралы арнайы заң қабылдан, ондагы әвтаназияны қолданудың ережелерін бұзғаны, соның ішінде өзін өлтіруге келісуге азғыргандығы үшін қылмыстық жауптылықты арнайы қарастыруды ұсынады [7, 135 б.]. Әвтаназия мәселесін зерттеушілердің араларында пассивті әвтаназияны жай кісі өлтіру, ал белсенді әвтаназияны жауптылықты ауырлататын кісі өлтіру ретінде бағалау туралы ұсыныс кездеседі [8, 208 б.]. Мұндай ұсыныспен келісу қыын, себебі әвтаназия мәселесінде дәрігердің немесе жай адамның ауру адамның өмірін қиоға баруының себебі, салдары, уақыты, ниеті мен мақсаты бірдей болып табылады. Сондықтан белсенділік дәрежесі бойынша әвтаназияны белсенді және пассивті деп бөлгеннен, қылмыстық жауптылық мәселесінде ажыратып қажеті жоқ.

Бір ескере кететін жайт, ол қазіргі ҚР ҚК дәрігерлердің, фармацевтердің қылмыстық жауптылығын жеке бөліп, ҚҚ 12 тарауында қарастырған. Біздің ойымызша әвтаназия жауптылықты женілдететін арнайы бап түрінде бөлініп шығарылғанда ҚҚ 12 тарауда қарастырылмауы керек. Себебі жанашырлықпен кісі өлтірушіліктің субъектілері дәрігерлермен қатар өзге де, 16 жасқа толған жай адамдар бола алады. Мұның дәлелі ретінде дәрігерлік көмектен алыс, елсіз жерде адамның қатты жаракат алып (мысалы, бір қолынан немесе аяғынан айрылып қан кетіп жатуы, дәрігерлік көмекті көрсетудің мүмкін болмауы) қиналып жатуын және ол адамның бәрібір жақын уақытта қайтыс болатындығы белгілі болуын, соған байланысты қасындағы адамнан тез өлу үшін көмек сұрауын көлтіруге болады. Осындай болуы мүмкін жағдайға байланысты жанашырлықпен кісі өлтірушілік ҚР ҚК Ерекше бөлімінің 1 тарауында жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірі ретінде қарастырылуы керек және теріс қылыш өткінде бағаланып, балтың санкциясы бас бостандығынан айыру, бостандығын шектеу жазаларынан басқа женіл жазалардың түрін көлтіруі керек.

Әдебиеттер

- 1 Рязанцев С.В. Тайна смерти. – СПб., 2005. – С. 33.
- 2 Капинус О.С. Эвтаназия как социально-правовое явление: монография. – М.: Издательский дом «Буковед», 2006. – С. 67.
- 3 Бородин С., Глушков В. Уголовно-правовые проблемы эвтаназии // Сов. Юстиция. – 1992. – № 9. – С. 34.
- 4 Бородин С. В. Преступления против жизни. – М., 1999. – С. 86-87.
- 5 Дмитриев Ю.А., Шленева Е.В. Право человека в Российской Федерации на осуществление эвтаназии. // Государство и право. – 2000. – № 11. – С. 52.
- 6 Крылова Н.Е. Уголовное право и биотехника: уголовно-правовые проблемы применения современных биомедицинских технологий: дис...д-ра юрид. наук. – М., 2006. – С. 187.
- 7 Мустафаев Сеймур Эйнур-оглы. Эвтаназия: легализация и уголовная ответственность // Актуальные проблемы уголовного права. – М., 2016. – № 3 (64) март. – С. 130-135.
- 8 Удербаева Б.А. Эвтаназия мәселесінің қылмыстық-құқықтық қырлары // Материалы Международной научно-практической конференции на тему «Национальная система уголовного и уголовно-процессуального права: теория и практика 10-летия». Каз НПУ им. Абая. – Алматы, 2007. – 204-209 бб.

References

- 1 Ryazantsev S.B. Tayna smerty. Spb., 2005. –S.33.
- 2 Capinys O.C. Evtanazya kak sotsyalno – pravovoe yavlenie. Monografiya. – M.: Izdatelski dom «Bukvoved», 2006. – S. 67.
- 3 Borodin S, Glushkov B. Ugalovno – pravovye problemy evtanazi //Sov. Uystitsya. 1992. – № 9. – С. 34;
- 4 Borodin S.V. Prestyplenia protiv jizny. – M., 1999. – C. 86-87.
- 5 Dmitriev U.A. Shleneva E.B. Pravo cheloveka v Rossiskoy Federathiy na osushestvlenye evtanazi // Gosydarstvo i pravo. 2000. – № 11. – S.52.
- 6 Krylova N.E. Ugalovnoe pravo i biotekhnika: ugalovno – pravovye problem primeneniya sovremennyh biomedsinskikh tehnologi. Diss ... d-ra urid.nauk. – M., 2006. – S. 187.
- 7 Mustafaev Seimur Einur – oglu. Evtanazya: legalizatsya I ugalovnaya otvetstvennost . // Aktyalnye problemy ugalovnogo prava. –M., 2016. № 3 (64) mart. – С. 130-135.
- 8 Uderbaeva B.A. Evtanazya maselesinin kulmustuk kukuktuk kurlary. \\ Materialy Mejdynarodnyi naychno – prakticheskoi konferentniy na temy «Nathionalnaya sistema ugolovnogo Iugalovno – prothessyalnogo prava: teoriya i praktika 10 – letiya». KazNPU im. Abaya. – Almaty, 2007. – 204-209 bb.

Делать то, что нам нравится, – это естественная
свобода, без вреда другим – это гражданская свобода.

Латинское изречение

Нұрбеков А.М.

**Автомобилді немесе өзге де
көлік құралдарын үрлау және
құқыққа сыйымсыз иеленіп алу
кезінде қолданылатын
электронды техника
құрылғыларының түрлері және
олардан қорғану тәсілдері**

Бұл мақала қазіргі таңдағы өзекті тақырып – көлік құралдарын үрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмысының алдын алу мен ашу мәселелеріне, сонымен қатар автомобилді немесе өзге де көлік құралдарын үрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу кезінде қолданылатын электронды техника құрылғыларының түрлері және олардан қорғану тәсілдеріне арналып жазылып отыр. Сонымен қатар автор дабылқаққыштар және қорғаныс құрылғыларымен еліміздегі автокөліктердің барлығын дерлік жабдықтауды Заңнамалық тұрғыда қолға алуды және жеке көлігі бар азаматтарды жыл сайынғы бақылауда ұстап отыру қарастырылған. Сондай-ақ азаматтарға, үрланған автокөлікті VIN-код арқылы қалай анықтауға болатынын және VIN-код сөзінің мағынасын толық ашып жазып отыр.

Түйін сөздер: құқық, құқық бұзушылық, бөтеннің мүлкін үрлау, көлік құралдарын үрлау, ақпараттық технология, GPS жүйесі, VIN-код, дабылқаққыш.

The given article is devoted to the important topic- preventive and discovering thefts of vehicles.

The author concretizes what methods exactly exist and lists different types of security systems, also gives full information about types of technical ways of hacking security systems and defense systems. The author also touches upon the issue of establishing norm for defense and security equipment for all cars exported in our country on national legal basis, through dealer salon and individual cars to be equipped which are controlled every year by technical monitoring centers. Also the author reveals the concept of the VIN-code and how to use the VIN-code to identify a stolen car.

Key words: Law, criminal law, offense, theft of another's property, theft of vehicles, information technology, the system of GPS, VIN-code, the social network.

Нұрбеков А.М.

**Электронные технические
средства, используемые
для угона и кражи автомобиля,
и средства защиты от них**

Данная статья посвящена актуальной теме – предупреждению и раскрытию краж и угонов транспортных средств.

Автор конкретизирует методы предотвращения, то есть перечисляет виды систем безопасности, а также дает полную информацию о видах технических средств взлома систем безопасности и средств защиты от взлома. Также автор в данной статье, для снижения количества преступлений, связанных, с кражами и угонами транспортных средств, поднимает вопрос о том, чтобы на Законодательном уровне закрепить норму об оснащении всех автомобилей, экспортимемых в нашу страну и реализуемых через диллерские автосалоны, и личных автомашин граждан системами безопасности и ежегодно контролировать во время прохождения обязательного технического осмотра. Также автор раскрывает полностью понятие VIN-код и то, как с помощью VIN-кода определить краденный автомобиль.

Ключевые слова: право, правонарушение, кража чужого имущества, угон кража транспортных средств, информационные технологии, система GPS, VIN-код, социальные сети.

**АВТОМОБИЛЬДІ
НЕМЕСЕ ӨЗГЕ ДЕ КӨЛІК
ҚҰРАЛДАРЫН ҮРЛАУ
ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚҚА
СЫЙЫМСЫЗ ИЕЛЕНІП
АЛУ КЕЗІНДЕ
ҚОЛДАНЫЛАТЫН
ЭЛЕКТРОНДЫ
ТЕХНИКА
ҚҰРЫЛҒЫЛАРЫНЫҢ
ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ
ОЛАРДАН ҚОРҒАНУ
ТӘСІЛДЕРІ**

Қазақстан Республикасында және алыс жақын шетелдерде соңғы жылдары белең алып отырған қылмыс түрлерінің бірі автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын үрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу болып табылады. Интерпол мәліметі бойынша, аталған қылмыстан 2015 жылы Еуропалық Одақ мемлекеттеріне бес миллиард еуро қолемінде шығын келтірілген және қылмыстық жолмен табылған пайда бойынша заңсыз есірткі заттары айналымы, қару-жарақ айналымы және жезөкшеліктен кейін төртінші орынды иеленіп отыр [1]. Сондықтанда автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын үрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмысын жасаған тұлғалар бөтеннің мүлкіне қол салып қана қоймай мемлекеттің экономикалық тұрақтылығына да едәуір нұқсан келтіреді.

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жаңындағы құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеттің есептері мәліметтеріне және жүргізілген талдауға сәйкес соңғы 5 жыл ішінде автокөлік құралдарын үрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмыстары бойынша келесідей көрініс айқындалады:

2010 жыл – 2264 үрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алғанған 2151.

2011 жыл – 3122 үрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алғанған 2930.

2012 жыл – 5734 үрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алғанған 4116.

2013 жыл – 6719 үрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алғанған 4461.

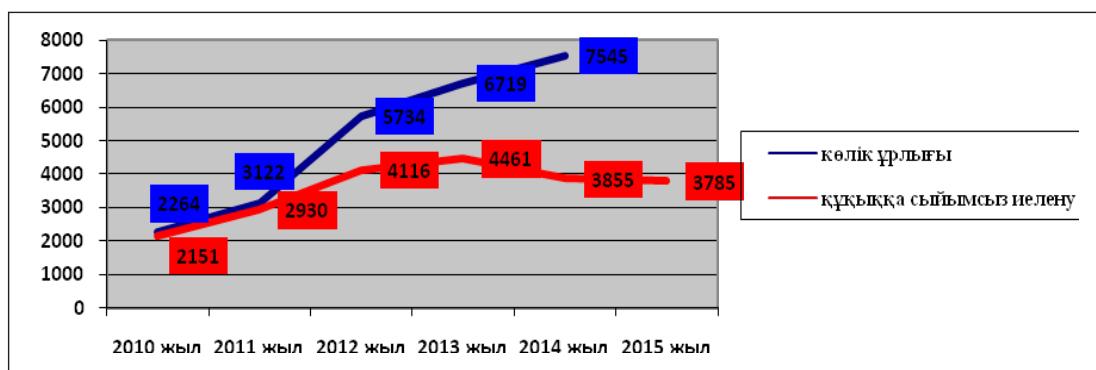
2014 жыл – 7545 үрланған көлік құралдар, құқыққа сыйымсыз иеленіп алғанған 3855.

2010-2014 жылдар аралығындағы автокөлік үрлігі мен құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмысының диаграммасы (1-сурет).

Құқықтық статистиканың мәліметтерінің негізінде жүргізілген салыстыруға сәйкес 2010 жылмен 2014 жылдағы қылмыстарды салыстырсақ автокөліктерді үрлаумен байланысты келесідей акпарат анықталды, егер де 2010 жылдың нәтижесінде 2264 қылмыс жасалса, 2014 жылы 7545 қылмыс жасалған, яғни 2014 жылдың нәтижесінде – автокөліктер-

ді үрлаумен байланысты қылмыстардың саны – 5281 қылмыс фактісіне өскені мәлім, яғни атап айтқанда көрсетілген қылмыстардың түрі үш есеге өскен. Ал автокөліктеді құқыққа сыйымсыз иеленіп алу бойынша 2010 жылмен 2015 жылдағы қылмыстарды салыстырсақ келесідей ақпарат анықталды, егерде 2010 жылдың нәтижесінде 2151 қылмыс жасалса, 2015 жылы 3785 қылмыс жасалған, яғни 2015 жылдың нәтижесінде – автокөліктеді құқыққа сыйымсыз иеленіп алумен байланысты қылмыстардың саны – 1634 қылмыс фактісіне өскені мәлім, яғни атап айтқанда көрсетілген қылмыстардың түрі бір жарым есеге өскен [2]. Алайда, алдындағы мақалада көрсеткеніміздей, бұл жерде тоқтала кететін тағы бір

жағдай, өздеріңіз байқап отырғандай көрсетілген диаграммада автокөлік үрлығының 2015 жылғы статистикалық көрсеткіші жоқ, мұның бірден-бір себебі, Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жаңындағы ҚСЖАЕКЕ бойынша берілген мәліметтерде үрлық құқық бұзушылығы (ҚР ҚК-нің 188-ші бабы) жіктелмей, яғни автокөлік үрлығы немесе мал үрлығы, ұялы телефондар үрлығы деп жеке-жеке жіктеліп жазылатын, ал қазір түрлері бойынша бөлінбей жалпылама түрде көрсетілуі, біз үшін қызығушылық туғызуши автокөлік үрлығына байланысты 2015 және 2016 жылдың өткен айлары бойынша жасалған қылмыстар жайлы толық мәлімет алу мүмкіндігінен айрып отырғандығымызды айтқымыз келеді.

1-сурет

Қазіргі таңда Ішкі істер органдары, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Бөтен мүлікті үрлауға қарсы іс-қимыл жөніндегі 2015-2017 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы ҚР ПМ 2015 жылғы 28 ақпандығы № 165 бүйрігіна сәйкес автомобилді немесе өзге де көлік құралдарын үрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмысымен күрес жүргізуде [3]. Алайда, құқықтық статистикалық мәліметтер көрсетіп отырғандай аталған қылмыстарға қарсы күресті жүргізуге қарамастан оның тиімсіздік жақтары байқалады. Жүргізіліп жатқан күрестің тиімсіздігіне әсер ететін және себеп болатын ол қазіргі қоғам өміріндегі азаматтардың өздерінің жеке-меншік мүліктеріне деген немқұрайлы қарауы. Азаматтардың немқұрайлық әрекеттері келесі жағдайлармен сипатталады:

- қылмыс болған жағдайда ішкі істер органдарына дер кезінде хабарласпау;
- автокөліктерін автотұрақтарға қоймай, көшелерде немесе аулаларда қойып кетуі;

– ең үлкен мәселе, бұл азаматтардың автокөліктеріне дабылқақтың құрылғыларын немесе қарапайым, басқару рөлі мен жетек қорабының интірегін бекіту қондырғысын орнатпау болып табылады.

Аталған немқұрайлық әрекеттер салдарынан көп жағдайда қылмысқа жол беріліп, жекеменшік мүліктерінен айырылады және ішкі істер органдарының онсызда қыруар жұмыстарына тағы да жұмыс қосып ауыртпалығын жоғарылатуға ықпал етеді.

Мақалада осы мәселелерді ескере отырып, автомобилді немесе өзге де көлік құралдарын үрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу кезінде қолданылатын электронды техника құрылғыларының түрлерін және олардан қорғану тәсілдерін атап өткіміз келіп отыр.

Қазіргі таңда, нарықта дабылқақштардың түрлері сан алуан, солардың бір қатарының қызмет атқару функцияларын, сонымен қатар оларды қандай құрылғылармен ашуға болаты-

нын және ол құрылғылардан қорғану тәсілдерін талдап көрейік.

Ескі нұсқадағы дабылқаққыштарға сканерлер қолданылады. Алғашқы дабылқаққыштар өте қарапайым болғандықтан әр дабылқаққыштың өзіне тиесілі, әдетте 8-16 белгіден тұратын, кодтары болған. Міне сол қарапайым құрылғы өз кезегінде әртүрлі кодтардың комбинацияларын теру арқылы өзіне тиесілі код арқылы ғана дабылқаққышты ашкан. Ашқан сайын өзгеріп отыратын динамикалық кодты қолданысқа енгізгеннен кейін сканерлермен дабылқаққыштарды ашу мүмкін болмай қалды, олардың орнына кодтрабберлер (грабберлер) келді.

Грабберлер – Сканерлермен қатар бір уақытта, электронды кілттерді бұзып ашатын олардан да құрделі құрылғы – кодтраббер (граббер) пайда болды. Бұл құрылғымен автокөлік дабылқаққышының жіберген белгілерін тосқауылдан алып, сол белгілерді қөлікті ашуға қолдануға болады. Осындай құрылғылардың алғашқысы алмастыруши кодтраббер деп аталатын, ол дабылқаққыштың нағыз белгісін жаттап оны кедергілермен алмастырып отырган, қөлікті жапқан жүргізуши қолындағы дабылқаққыш құрылғыға ешбір белгі келмегендіктен, оны екінші рет қайта жабуға тырысады, сол сэтте кодтраббер қайтадан белгіні тосқауылдан алып, эфирге кедергі жіберумен қатар жатталған алғашқы, нағыз белгіні де жібереді, ал екінші тосқауылданған белгіні дабылқаққышты ашу үшін қолданады. Kellogg-шифрлеу негізінде құрылған дабылқаққыштың басым көшпілігі аталған кодтрабберлер арқылы ашылады.

Кодтрабберлердің жаңа модельдері мен түрлері бірнеше айда бір рет шығады. Олардың қызмет ету алгоритмдері мынадай: статистикалық коды бар дабылқаққыш орнатылған автокөлік иесі, қөлігін жабу үшін қолындағы құрылғының жабу түймешігін басады, – эфирде дабылқаққышты басқару коды пайда болады, – граббер оны «REK» түймешігін басу арқылы жазып алып, жазылып алынған кодты эфирге «PLAY» түймешігін басып шығару арқылы дабылқаққыш автокөліктің есігін өзі ашып береді. Егер дабылқаққыштың күзетке қойылуы мен ашылуы әр түрлі кодтар мен түймешіктер арқылы жүзеге асырылатын болса – біраз ғана қындық тудырады. Ол үшін автокөлік иесінің артынан жүріп отырып, бірнеше кодтарын жазып алу қажет, әдетте дабылқаққышты күзетке кою мен ашу кодтарында аса көп айырмашылық болмайды. Дабылқаққыштың ашылу және

жабылу кодтарын бір жазып алғаннан кейін автокөлікті ұрлау немесе айдан әкетуді жоспарлаған қылмыскер өз ойын жүзеге асырудагы қолайлы сәтін қанша уақыт болса да тандауына мүмкіндігі бар. Грабберлер әлі күнге дейін қылмыскерлер көп қолданатын құрылғы болып оларға қызмет атқарып келеді. Шындығын айту керек, жүзденген эфир белгілерін сактау жады болғандықтан кодттарды оңай сарапал ашу мүмкіндігі артып, олар күрделеніп кетті. Бір таңғаларлығы, нарықта әлі күнге дейін, кодтрабберлерге төтеп бере алмайтын статистикалық коды бар дабылқаққыштар сатылып келеді. Көбінесе бұл құрылғылар ұялы телефон немесе дабылқаққыштың пішінінде жасалады және өзінің жинақылығына, сонымен қатар күнделікті қолданыстағы құрылғыларға ұқсағандықтан оларды анықтау және ажырату қын.

Соңғы ұлғидегі Сканер-кодтрабберлер: қазіргі танда мобильді аналитикалық орталықтан еш кем емес, дәл сол сияқты қызмет атқаратын, қолдан жасалған немесе сериялы құрылғылардың бар екені бізге анық белгілі. Мұндай кешеннің құрамына жақсы селективті, сезімталдығы жоғары қабылдағыш, портативті компьютер, жиілік синтезаторы бар реттелетін таратқыш кіреді. Сонымен қатар кешенге көз жететіндей жердегі кез келген қашықтықта кодтарды қабылданап, талдай алатын бағытталатын антена кіруі мүмкін. Мұндай кешеннің әртүрлі деңгейдегі қызын кодтарды қабылданап, оның құрылымын талдап, сонымен қатар анықтау мүмкіндігі бар. Құрылғының бағдарламалық қамтамасыз етуіне келесі жіберілген белгілірінің динамикалық өзгеру алгоритмі белгілі болуы мүмкін немесе талданып оқылуы мүмкін. Содан кейін керекті сэтте эфирге шығару мақсатында келесі жіберілген белгілерді ашу жобаланады. Мұндай құрылғылар, өздерінің қабылдағыштары дабылқаққыштың қатарынан бірнеше рет ауысып жатқан кодтарын егжей-тегжей талдап, оқып болғанға дейін тосқауыл кедергілерін қоюға мүмкіндіктері бар, себебі қөлік құралының иесі дабылқаққышты жауып күзетке қою үшін түймешіктерді бірнеше рет басуына тұра келеді. Жіберілген белгі кодтарды талдап болғаннан кейін кедергі автоматты түрде өshedі, ал автокөлік иесі дабылқаққышты жапқанына көзі жеткеннен кейін барып, қөлігін қалдырып кете береді. Одан кейін бәрі оп-онай – «PLAY» түймешігін басып қылмыскер ойын жүзеге асырады [4].

GSM-дабылқаққыштарына қарысы
GSM/GPS-сөндіргіштері деп аталатын құрылғы

пайдаланылады. Бұл құрылғыларды қолданудың бастапқыдағы мақсаты аса маңызды келісіздер жүргізілген уақыттарда үй-жайларда, кеңселерде қолдану болатын. 220 Вольттан қуат алатын түрлерін ойлап тапқаннан кейін, автомобильдегі 12 Вольттан қуат алатын содан кейін портативті нұсқалары құрастырылды, себебі іскер адамдар келіссөздерді автомобиль ішінде де жүргізе береді. Бұл құрылғыларды кезінде Nokia компаниясы да құрастырып шығарған. GSM-дабылқаққыштарының дабыл қондырғысы арақашықтық тым алыс болған уақытта көп жағдайда көлік иесінің қолындағы құрылғыға белгі бере алмайды, ал GSM-сөндіргіштері қосылған уақыттан кейін автокөлік иесі оның көлігінің ұрланып немесе айдан әкетіліп бара жатқанын тіpten білмеуі мүмкін. Мұндай құрылғылардың сөндіру аумагы 3-5 метрден 20-50 метрге дейін жетеді. Нарықтағы бағасы да оның түріне, шағындығына және сөндіру аумагының қашықтығына қарай 100 АҚШ долларынан бастап 500-700 долларға дейін барады. GSM-сөндіргіштердің сан алуан түрлері бар және олар әр түрлі пішінде жасалады, мысалы, темекі қорабына ұқсайтын пішінінен бастап, бірнеше антенасы бар кітап пішінді болып келетіндері бар. Сонымен қатар дабылқаққыштарға басқа GPS/GSM-трекер немесе ұқсас модуль қоюға қылмыскерлер GSM/GPS-сөндіргіштерін пайдалануы мүмкін. GSM-дабылқаққыштарын бұзы мақстында GSM/GPS-сөндіргіштерінен басқа, базалық станцияларды алмастыратын және ұялы байланыстың SIM-карта көшірмесін жасайтын құрылғылар қолданылуы мүмкін.

Иммобелайзерлерді залалсыздандыруға арналған **қайталағыш (ретранслятор)** қолданылады. Иммобелайзер 3 метрден 15 метрге дейінгі арақашықтықта әрекет ететін төмен қуатты бірегей радиobelгі сияқты болып келеді және оған қайталағыш сияқты құрылғы арналған, олар радиobelгінің сигналдарын сканерлеп ұзақ қашықтыктарға қайталап жібереді. Бұл қағида радиотехникадан алынған және сол мақсаттарда пайдаланылады, яғни радио сигналдарды қабылдау мен тарату қашықтығын ұлғайту мақсатында.

Ал енді жоғарыда аталған құрылғылардан қорғану құрылғылары мен тәсілдерін талдап көрейік, олар келесідей:

– Ең алдымен көлік иесінің ұқыптылығы және көрегенділігі.

– Екінші ол – техникалық. Егер Сіздің автокөлігініздің есіктері сіздің одан алыстау барысында автоматты түрде бекітілмейтін болса, мін-

детті түрде бекіткіш құрылғысын орнату қажет. Бұл Сіз есікті бекітуді ұмытып кеткен жағдайда өте керек нәрсе. Егер Сіз ұмытпайтыныңызға сенімді болсаңыз – әрқашан көлік құралыныңдан шыққанда немесе көлігінізден алыстаған кезде есікті бекіту керек екенін естен шығарманыз. Келесі түрі – anti-hijacking, анти-хайджек жүйесі. Егер қашықтықтан танылатын карточка Сіздің қалтаңызда немесе өзіңізben бірге автокөлік ішінде болса, дабылқаққыш сізді көліктің қожайыны ретінде таниды. Ал егер Сіздің автокөлігінізді қылмыскерлер тартып алып, өзіңізді жол үстінде қалдырып кетсе немесе көліктен түсуге мәжбүрлекен болса, қарсылық танытпай, түсіп қалудың жолын іздеңіз. Қылмыскерлер алысқа ұзап кете алмайды, себебі дабылқаққыш Сіздегі **anti-hijacking** карточканың автокөлікте жоқ екенін білгеннен кейін дереу қозғалтқышты сөндіріп, бекітіп «дабыл» белгісін қосады.

– Өзінің дәрежесіне қарай дабылқаққышта бірнеше датчик болады. Олардың неғұрлым дұрыс таңдалып орнатылуына қарай дабылқаққыштың күзет жүйесі қызметін соғұрлым дұрыс атқарады. Дабылқаққыш қондырғысында орналасқан **ажыратқыш датчиғі** есік, капот немесе жүк салғыштың қақпағы ашылған кезде іске қосылып дабыл береді, ал егер қылмыскер терезені сындырып кірген болса, қондырғы іске қосылмайды.

– Оған жауапты **соққы датчиғі** бар, егер соққы датчиғі дұрыс қосылған болса қылмыскер автокөліктің терезесінен немесе кез келген жерінен соққы жасаған болса, қондырғы дереу іске қосылып дабыл береді. Соққы датчиғінің бір жақсы тұсы, ол қылмыскер есікті ашпай жатып іске қосылады. Сонымен қатар психологиялық түрғыдан да жақсы: көптеген білікті емес қылмыскерлер көлікті үрлар алдында оның дабылқаққышын тексеру мақсатында дәнгелектерін теуіп тексеріп көретіндер де болады. Дабылқаққыштардың күзет аймагының екі түрі болады, егер бірінші аймагы сәлғана соққы жасағанда «Ескеरту» дыбысы қосылса, ал екінші аймагында қатты соққыдан кейін бар дауыста «Дабыл» дыбысы қосылады.

– **Іғыстыру датчиғі** – бұл датчик дәңгелек үрлайтын қылмыскерлер көлікті бір жақ бүйіріне ығыстырып көтерген кездеғана дабыл беріп үркітіп қана қоймай, автокөлікті сүйреп немесе тиеп алып кетейін деген кезде дабыл береді.

– Көлік ішінде қозғалыс білінсе немесе бөтен біреу табылған болса **көлем датчиғі қосылады**. Егер автокөлік терезелері ешбір соққысыз сындырылмай ашылып, соққы датчиғи

қосылмаған жағдайда, бұл датчик өте жақсы көмектеседі.

– **Аумактық шекараны күзету датчиғі** – автокөлікке жақын келген немесе күзету аумағында ұзақ уақыт тұрып қалған адамды байқаған кезде ескерту белгісін беріп, ал тым қатты жақындаса дабыл белгісі қосылады. Мұндай датчиктермен қымбат және күрделі дабылқаққыштар жабдықталады, сондай-ақ бұл датчик психологиялық компонент жағынан өте құнды, себебі осының өзі мен-мен деген ұрылардың мысын басады.

– **Кернеудің төмендеу датчигі** жалпы күзет функциясын аткарады және борт желісіндегі кернеудің төмендегені (мысалы автокөлік жарықтары қосылса) байқалса дереу дабыл белгісі қосылады. Мұндай датчиктің орнатылуының бір жақсы тұсы, дабылқаққышты қуат көзінен ажырату мақсатында аккумуляторды тессе немесе оған закым келтірілген болса дабылқаққыш бәрібірде дабыл беріп үлгереді. Сонымен қатар дабылқаққыштың электроникасы өте нәзік болып келгендіктен оны электрошокердың көмегімен тез арада істен шығаруға болады, бірақ егер жүйе кернеудің төмендеу датчигімен жабдықталған болса ол бірден қылмыстық әрекетті танып, не-гізгі блоктарды уақытша істен шығарады. Бұл интеллектуалды дабылқаққыштарға тән қасиет.

– **Антисканер** – бұл датчик қылмыс-кер сканер арнайы құрылғысын қосып, дабылқаққышқа әр түрлі комбинациялар жіберу арқылы басқару кодын тауып алуға тырысқан кезде қосылатын датчик. Аталған датчик орнатылмаған қарапайым дабылқаққыштардың басқару кодтары ерте ме кеш пе сәйкес келіп автокөліктің есіктері ашылады, ал антисканердің интеллектуалды жүйесі оны қылмыскердің ашуға тырысып жатқанын түсініп, қорғану тәсілі ретінде бірден радиожелісін сөндіріп, сканерден келген ешбір бұйрықты орынданамайды.

– **Иммобилайзер** – тек қана көлікті айдан әкетуге қарсы орнатылған жүйе. Дабылқаққыш қондырығысының басқа датчиктері сияқты көлікті күзетпейді, дабыл көтермейді, тек қана автокөлік қозғалтқышының оталуына жол бермейді. Дұрыс таңдалған және орнатылған сапалы иммобилайзер мен-мен деген ұрыларға төтеп беріп ұзақ уақыт бойы автомобиль қозғалтқышының оталғыздырмай тұра алады. Ал тіс қақпаған ұрыларға тіпті шешілмейтін түйін болады. Автокөлік неғұрлым қымбат болса, соғұрлым сапалы иммобилайзер орнатқан абзal.

– Электроника төтеп бере алмаған жағдайда, басқару рөлі мен жетек қорабының інтире-

гін бекіту қондырығысы ең тиімді құрал болып табылады. Бұл қондырығыны істен шығару үшін өте көп уақыт керек. Ол үшін оны қымбат және сапалы бұрғымен тесіп, арамен кесу керек. Сондықтан сапалы бекіту құралын құр алақан ашу қыынға соғады. Мамандардың айтуы бойынша жоғары технологиялы, сапалы, басқару рөлін бекіту қондырығысы қол жетпейтін жерлерге орнатылады және бұрғы, ара, балға сияқты құралдар түрмек, кейбір жағдайда өзінің кілтімен ашуға қол жеткізу қыынға соғады. Жетек қорабының інтирегін бекіту қондырығысы да өзін жақсы жағынан көрсетіп отыр. Бірақ мамандармен ақылдастып Сіздің көлігіңізге бұл қондырығыны орнатудың қаншалықты пайдасы бар екенін білген жөн болады. Себебі кейбір көліктерде жетек қорабын басқару сымарқанын кесу арқылы жетек қорабын бекіту қондырығысын істен шығаруға болады.

Жоғарыда аталған датчиктердің қайсысы болса да артықшылық етпейді, керінше біреу болмаса біреуінің жоқтығы қылмыскерлерге қолғабыс болып, Сіздің көлігіңізді ұрлап әкетуге жол ашып беруі мүмкін. Әрине құрылғылардың сапасына қарай бағасы да жоғары болатынын есекеру қажет.

Ешбір адам, ешқашан көлігі ұрланбайды дегенге 100% кепіл бере алмайды, сондықтан аталған құрылғыларды өз көлігіне орнату, өзінің жеке мүлкіне немісіз орнату қарамайтын әрбір саналы адамның міндеті.

Ендігі тағы бір мәселе, біздің еліміздің нарығында автокөлікті қолдан сатып алу өте жи кездеседі, оның бірден-бір себебі Қазақстан Республикасы дамушы елдер қатарында болғандықтан, мұндай үрдіс әрбір дамушы мемлекетке тән. Ал енді сол автокөлікті қолдан сатып алған жағдайда ұрланған көлікке ұрынып қалмау жолдарын да айтып өткенді жөн көріп отырмыз.

Автокөліктің ұрланған немесе ұрланбағаны жайында ақпарат алу жолдарының бірден-бірі, ол көліктің VIN кодын тексеру арқылы білу. Аталған кодты тексермес бұрын VIN код деген ұғым не мағына беретінін түсініп алуымыз қажет. ISO 3779 халықаралық стандарт бойынша, VIN код форматына (сөзбе-сөз аударсақ Vehicle Identification Number – автокөліктің салыстыру номері) түсінік береді. Алгоритмді пайдаланып бақылау санын есептеп шығару жолын қолданғандықтан VIN кодтың сандары мен әріптегі жасанды өзгертулерден қорғалған, бұл есептеу жолын АҚШ және АҚШ-қа автокөлік экспорттайтын мемлекеттер ұстанады, ал Еуропада ISO 3779 стандарты

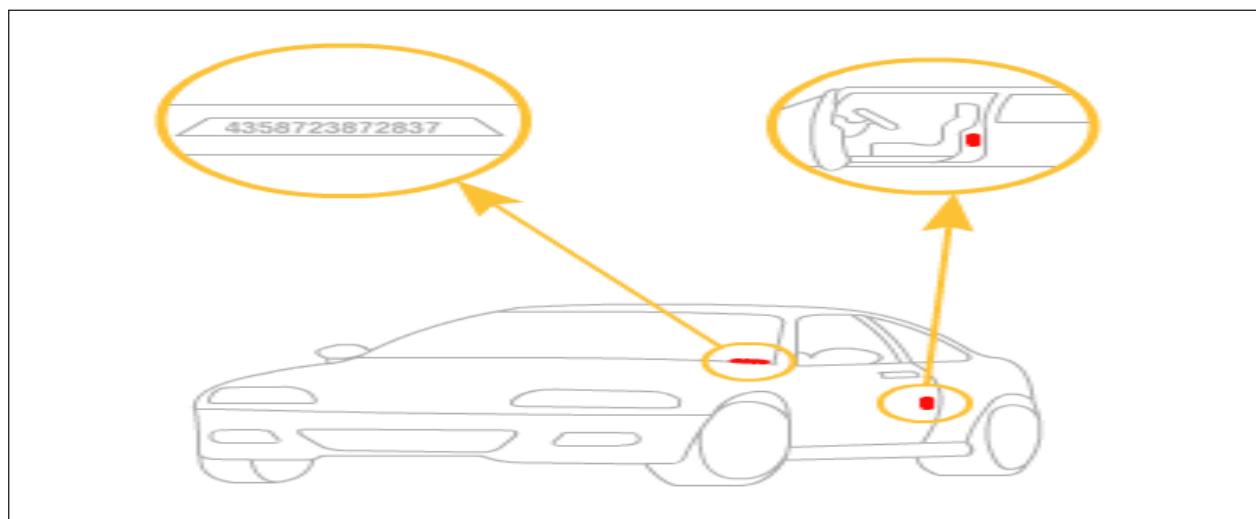
қатаң сакталынбайды. Аталған алгоритмді білсе де қылмыскерлер VIN кодтың әріптері мен сандарын, ешбір із қалдырмай немесе білінбейтіндей етіп және бақылау санымен сәйкес келетіндей етіп өзгерте алмайды, себебі бір ғана санды өзгертумен шаруа бітпейді.

Америкалық автокөліктедін VIN кодтары стандарт бойынша жүргізуші орнының сол жақтағы торпедасының үстінде, әйнектің капоттегі түйісу тұсында орналасқан және жүргізуши есігінің қуысындағы стикерде қайталанады. Сонымен қатар ол басқа жерлерде де қайталануы мүмкін. Қазіргі кездегі автокөліктедін VIN кодтары құрал тақтасының жоғары жағындағы сол жақ шетінде, алдыңғы әйнек арқылы көрінетін тұсында орналасқан. Сонымен қатар оны шанақтың (кузов) алдыңғы солжақ тіреуінен де табуга болады (*фото №1*). Әдетте VIN кодтар блок пен цилиндр блогының бастиегіне, шанақ тірегіне, есік табалдырықтарына, салон мен қозғалтқыш арасындағы жақтауға және лонжерондарға жазылады [5]. Әрине қылмыскерлер, кесіп алғып тастауға ынғайлы орналасқан, қол жететін тұстарда VIN кодты білдіртпей өзгертуге тырысады, ал жасырын тұстарда орналасқандарын өзгерту оқайға түсे бермейді. Кейбір жағдайда тіптен өзгертпейді.

Сандарды өзгерту тәсілі шеберлікті талап етеді. Дөрекі немесе қалай болса солай өзгерілген сандар немесе ескі санның үстінен жаңа сан жаза салатындар және пішіндері ұқсас сандарды өзгертетіндер де кездеседі. Мысалы, 0-ді 6 немесе 9-ға, Р-ні R-ға, 1-ді 4-ке, W екі V әрпімен өзгертіледі. ISO 3779 стандартына сәй-

кес VIN-код шанақ номерінің бірінші 17 орнын алады. VIN-кодты белгілеу үшін келесі символдар қолдануға рұқсат берілген: **0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 A B C D E F G H J K L M N P R S T U V W X Y Z**. Ал I, O, Q символдарымен белгілеуге тыбым салынған.

VIN-код құрамы үш беліктен тұрады: 1. World Manufacturers Identification (WMI) – өндірушінің әлемдік индексі; 2. Vehicle Description Section (VDS) – сипаттама белігі; 3. Vehicle Identification Section (VIS) – айрықша белік. WMI – үш белгіден тұратын, автокөлікті шығарушыларды сәйкестендіретін код: бірінші белгі географиялық аймақты, екінші белгі сол аймақтағы мемлекетті білдіреді, үшінші белгі автокөлік өндірушінің белгісі. VDS – бұл код автокөлікті сипаттайтын алты сандан тұрады. Бұл белгілердің мағыналарын, жүйелілігін және орналасуын өндірушінің өзі белгілейді және пайдаланылмаған позициялар кез келген белгімен толтыру еркі өзінде. Ережеге сәйкес алғашқы бес санда автокөліктің шанақ түрі, қозғалтқыш түрі, моделі, сериясы сияқты техникалық сипаттамасы жазылады. Соңғы сан бақылау саны болып табылады. VIS – бұл сегіз белгіден тұратын код, оның соңғы төрт белгісі міндетті түрде сандар болуы керек. Автокөліктің шыққан жылы VIS кодтың алғашқы позицияларында орналасады, ал құрастырылған зауыт – екінші позицияда орналасады, бірақ бұл ақпаратты өндірушілер VIN-кодта көрсетуге міндетті емес. Қалған белгілер автокөліктің сериялық белгісін, өндіріс барысындағы құрастыру конвейермен өткен ақпаратты көрсетеді (2-сурет).

2-сурет

Жоғарыда атап өткеніміздей, азаматтар өздерінің жеке мұліктеріне, автокөліктегі неміқұрайлы қарағандықтан, қылмыскерлер олардың мұліктегі қолдарына оңай түсіреді, ал дабылқаққыштар мен қорғаныс құрылғылары орнатылған автокөліктегі айдан әкету мен ұрлау қынға түскендіктен қылмыскерлердің әрекеттері көп жағдайда жүзеге аспай жатады.

Ойымызды қорытындылай келе, аталған қылмыстың алдын алумен болдырмау және қылмыс орын алған жағдайда оның ізін сұытпай ашу мақсатында жоғарыда көрсетілген дабылқаққыштар мен қорғаныс құрылғыларының әр автокөліктегі болуын Заңнамалық негізде талап етілуі қажет деп санаймыз. Ол үшін шетелдерде шығарылған жаңа автокөліктегіңін экспортымен айналысадын отандық авто-

салондардан сатылатын әрбір қымбат көлікке GSM/GPS-дабылқаққыштарын орнатуды талап ету керек. Сонымен қатар, жыл сайын мемлекеттімізде міндettі түрде өткізілетін техникалық байқаудан өткен көліктерде дабылқаққыштар немесе қорғаныс құрылғыларының қарапайым түрі болса да болуын талап етуіміз қажет. Ол, біріншіден, азаматтардың өз көлік құралдарына неміқұрайлы қарауына жол бермес еді, екіншіден, еліміздегі автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу қылмыс санының күрт төмендеуіне мүмкіндік берер еді.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің арасында жүргілген сауалнамада біз бұл мәселе төннегінде сұрақ қойған болатынбыз, жауап берген қызметкерлердің 100% біздің ойымызбен толықтай келісіп отыр.

Әдебиеттер

- 1 Интернет акпарат көздері: <https://www.nationallloydsinsurance.com/> [10.05.2016]
- 2 Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жаңындағы КСжАЕКЕ қылмыстардың ахуалы және жай күй туралы 2010 ж., 2011 ж., 2012 ж., 2013 ж., 2014 ж., 2015 ж. мәліметтері <http://service.pravstat.kz/portal/page/portal/POPage-Group/Services/Pravstat> [11.07.2016]
- 3 Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Бөтен мұлікті ұрлауға қарсы іс-кимыл жөніндегі 2015-2017 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы КР ПМ 2015 жылғы 28 акпандагы № 165 бүйрүгі <http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/mvd/MVD>
- 4 Интернет акпарат көздері: <http://meta.kz/149053-izobretjon-universalnyjj-kljuch-dlja-ugonshhikov.html> [23.02.2010]
- 5 Интернет акпарат көздері: <http://carlife.in.ua/vin-decode> [12.04.2015]

References

- 1 Internet akparat kozderi: <https://www.nationallloydsinsurance.com/> [10.05.2016]
- 2 Qazakstan Respublikasun Bas Prokuraturasun zhanundagu KSzhAEKE kulmustardun ahualu zhane zhai kuui turalu 2010 zh., 2011 zh., 2012 zh., 2013zh., 2014 zh., 2015 zh. malimetteri. <http://service.pravstat.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Ser-vices/Pravstat> [11.07.2016]
- 3 Qazakstan Respublikasu Ishki ister ministrliginin Boten muliki urlaugan karsu is-kimul zhonindegu 2015-2017 zhuldarga arnalgan bagdarlamasun bекиту turalu QR IIM 2015 zhulgu 28 akpandagu № 165 buirugu. <http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/mvd/MVD>
- 4 Internet akparat kozderi: <http://meta.kz/149053-izobretjon-universalnyjj-kljuch-dlja-ugonshhikov.html> [23.02.2010]
- 5 Internet akparat kozderi: <http://carlife.in.ua/vin-decode> [12.04.2015]

6-бөлім

БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТІЛ БІЛІМІ

МӘСЕЛЕЛЕРЕІ

Раздел 6

ВОПРОСЫ

ОБРАЗОВАНИЯ И ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Section 6

EDUCATION AND LINGUISTIC

ISSUES

Dossybayeva G.K.

Higher education in Kazakhstan: some methods of its improving

How to take a fresh look at the existing domestic experience of training and education of future professionals based overseas, rethink it, to find ways to use innovative ideas to the practice of higher schools of Kazakhstan: a) the study, identifying the positive and negative aspects of different social and educational processes in the field of education abroad, are important to obtain practically useful knowledge as a basis for further scientific discussion and as a prerequisite for the further carrying out experimental work at the national level in the interest of development of the theory and practice of domestic pedagogics. b) improvement of the process of training and education of future specialists in modern Kazakhstan High school with the help of the aggregate foreign experience should be based on the existence of virtually identical priorities that will be the basis for the entry of Kazakhstan into the world educational field as an equal;

The maximum success in modernization of the higher educational system in RK can be achieved in case all program directions of the Government placed into educational policy take all the best possible from positive potential of the US Higher educational system in main directions: qualitative selection of school-leavers, qualitative teaching staff, high level of organizing of teaching process, finance provision, development of the infrastructure of the university.

Key words: high school, the process of restructuring, global priorities, integration into the global educational environment, reforming the national education system.

Досыбаева Г.К.

Қазақстанда жоғары білім беруді реформалауда жоғары тиімділікке қол жеткізу

Қолданыста бар отандық оқыту тәжірибесіне және жаңа мамандарды даярлаудағы білім беруге, шетелдің оқыту тәжірибесін ескере отырып, жаңа көзқарасқа қалай ие болуға болады, оны ой елеғінен қайта өткізіп, Қазақстандағы жоғары оқу орындарындағы оқыту практикасында жаңа инновациялық идеяларды пайдалану жолдарын табу. Әлемдегі заманауи жоғары білім беру стандарттарының дамуы АҚШ тәжірибесіне қызығушылық танытып, оның болашақ көсіби мамандарды дайындау әдістері ретінде қолданыс табуға мүмкіндік туғызды. Қазақстанның жоғарғы білім беру тәжірибемен салыстырғанда, қайта құру үдерістерінің өте баяу жүргізіліп жатқанын аңғартты.

Түйін сөздер: жоғары мектебі, жоғары білім берудегі қайта құрулар үдерісі, әлемдік білім беру кеңістігіндегі интеграция, ұлттық білім беруді реформалау.

Досыбаева Г.К.

Высшее образование в Казахстане: пути его реформирования

Сегодня важно по-новому взглянуть на имеющийся отечественный опыт обучения и воспитания будущих специалистов с учетом зарубежного, переосмыслить его, найти пути использования передовых идей в практике высших школ Казахстана.

Необходимо отметить, что на современном этапе развития высшей школы Казахстана процесс перестройки высшего образования в соответствии с мировыми приоритетами протекает достаточно интенсивно. В связи с тем, что современный этап развития образования в мире характеризуется повышением интереса к опыту высшего образования США, интенсивным использованием его в профессиональной подготовке будущих специалистов, то процесс интеграции высшего образования в Казахстане в мировое образовательное пространство, реформирование национальной системы образования происходит и достигает максимального эффекта.

Ключевые слова: высшая школа, процесс перестройки, мировые приоритеты, интеграция в мировое образовательное пространство, реформирование национальной системы образования.

HIGHER EDUCATION IN KAZAKHSTAN: SOME METHODS OF ITS IMPROVING

The maximum success in modernization of the higher educational system in RK can be achieved in case all program directions of the Government placed into educational policy take all the best possible from positive potential of the US higher educational system in main directions: qualitative selection of school-leavers, qualitative teaching staff, high level of organizing of teaching process, finance provision, development of the infrastructure of the university. The analysis and study of literature on the given problem have revealed that in the Republic Kazakhstan different aspects of comparative pedagogics, methods of comparative and pedagogical researches, educational policy of the higher education are regarded in various works and researches. Alongside with it the problem of the quality of the educational system of RK, tendencies of its reforming, the issues of globalization and integration, the development of the national model of the higher education are also considered in various scientific works. The detailed and full analysis is carried out in these works. The authors outline their vision of the national model of the education in RK which should take all the best from world experience adding local cultural and educational peculiarities. But in all scientific works the problems and importance of launching of advanced practice and traditions of the western universities into local pedagogical practice have not been solved.

In paragraph number 4 which is called «Knowledge and professional skills – the key indicators of modern educational system, training and retraining of the staff with the new course «Kazakhstan – 2050», the Leader of the nation in his Appeal to the nation instructs the Government to provide the development of engineering education and modern technical specialties with awarding international certificates starting from 2013. Professional and technical higher education should focus on maximum satisfaction of current and perspective needs of national economics in specialists. It will solve the problem of employment of people. The higher institutions should not be limited by only educational functions. They should create and develop the applied and scientific – research units. The universities which have been guaranteed the academic autonomy should not be restricted by perfection of their teaching programs, but should develop actively their scientific- research actively [1].

The willingness of RK integration into the world educational community, to acknowledgment of our diplomas and our special-

ists in the countries of the civilized world make us analyze the US system of higher education, reveal its peculiarities and pay attention to its positive sides. We should not simply fix their positive tendencies in the practical work at the universities of RK. All mentioned above testify the availability of contradiction of the need of RK to the world modern tendencies and real situation of this problem in the country. The given contradiction has determined the theme of my research: what are the tendencies and peculiarities of the development of the higher education of the USA. So, the subject of my research is the perfection of training and upbringing of the future specialists in the modern higher institutions of RK with the help of combined US experience.

The comprehensive analysis of all mentioned scientific works prove that in the world community the modernization of the higher education systems is in full swing. The special attention in these countries is paid to the quality of training highly qualified and professional university graduates. It can be attained by providing the best financial, technical, psychological and pedagogical conditions, by comprehensive development of infrastructure, selection of educational conceptions, pedagogical methods and technologies, textbooks and a proper choice of highly professional staff. The study of working experience of the higher institutions in RK convince us that the process of reforming of higher education in our country is rather slow, meanwhile at the modern stage of educational development in the world is characterized by increasing interest to the experience of US higher education, by intensive usage of it in professional training of future specialists.

In accordance with the problem, aim, hypothesis and the subject of the research the following tasks have been put:

To develop scientifically proved conclusions and recommendations on usage of positive experience of the USA for higher educational system of RK.

Thus in the conclusion, the perfection of the teaching process and upbringing of future specialists in modern higher education of Republic Kazakhstan using the combined experience of foreign countries should be based on similar priority directions which can be the basis for RK to enter the world educational community on equal.

If we take the combined experience of the USA and RK we will be able to approach the quality and system of the preparation of the specialists to the world standards as the US educational system is the most successful, competitive and productive.

To develop scientifically proved conclusions and recommendations on usage of positive experience of the USA for higher educational system of RK.

Comprehensive analysis of the development of the higher education system of the USA allows to make up the following conclusions:

1. The study of the foreign pedagogical experience may be one of the possible ways of increasing the efficiency of the higher education in Kazakhstan. The science of education (educology) as any other spheres of knowledge and practice can't be developing in isolation from the world experience.

Creative use of foreign high school practice and pedagogics, accumulation of knowledge on tendencies of foreign educational systems, prognosis of their development provide intact vision of modern educational problems and ways of their solution.

2. The most important tendencies of the higher educational system in the USA are: globalization, technologization, computerization, internationalization and through these things to strengthen positions at world educational market. The brilliant developments of all these tendencies make US educational system highly competitive all over the world [2].

3. The major indices of high competition of the US higher education are: in the rating of the best world universities 60 of them are from the USA. In the country there is the largest number of outstanding specialists with the world fame and consequently the outstanding fundamental researches which is also testified by the number of Nobel Prize winners. The American system of higher education is perfectly harmonized with demands of industry and large corporations, large and small firms and characterized by high quality and efficiency of multilevel preparation of specialists especially in post diploma preparation that all attracts increasing number of students throughout the world [3].

Thus, it follows that productivity and entrepreneurship are the peculiar features of the modern educational system of the USA which lead to the following conclusions:

- decreasing the importance of systematic fundaments;
- search for innovation;
- the organization of teaching process with emphasis on interdisciplines, on serious independent work of the students as the main requirements of the quality;
- the qualitative selection of school-leavers through social colleges and highly professional teachers [5].

6. The main problems of the higher educational system of RK which restrain its development are:

- low level of specialists' preparation for innovative sphere. There can be mentioned such

things as: low level of development of innovative infrastructure of science and education, low innovative direction of educational programs, poor financial provision in all specialties especially technical ones. Besides students take weak part in carrying out state scientific and scientific-technical programs linked with innovative activity, the absence of effective connection of education and science with industry and so on.

- low demand of post-graduates after graduating from universities. The closure of specialties not competitive at market is slowly resolved;

- the system of higher education in RK can't provide outstripping education, can't prepare specialists with orientation on technological progress and specialists able to change briefly their profession.

- there are significant problems in informatization of higher education. Existing state inter-regional channels do not meet requirements of informatization of education, standard juridical basis is poorly developed and there is lack of electronic products in official language, lack of preparation of specialists in informatics and informational technologies in official language.

Besides there is no program provision for developing educational portals, electronic libraries, mediateques and the distance education is very poor in the country.

7. Also it is necessary decentralize the managing of higher institutions and to give them academic freedoms, to select highly professional staff, to raise the role of pedagogical, technical and medical colleges, to put responsibility for sustaining advanced researches on the local bodies. Attention should be paid to charity activities stimulated by tax legislation. It gives the opportunity to the talented students from poor families to get education in the most expensive and prestigious universities of the world, to invite foreign teachers and professors whose intellectual and cultural resources will promote the development of higher institutions of Kazakhstan, adherence to traditions and to raising the image of university. These indices can be taken by the Ministry of Education of RK into account while:

- developing and applying the single independent system of assessment of the results of education that may destroy subjectiveness, manipulation of republic opinion.

- defining the rating of universities according to quality of educational services and give the students opportunity to choose university which meets their demands;

- calculating the amount of state financing of universities and while calculating expenditures on

one student which can lead to competition of universities for each student and the number of students will be defined by the quality of educational services.

- considering the appliance of monetary means of tax stimulation of business structures in case they support the universities.

To perfect the system of higher education in RK it is reasonable:

- to introduce the multilevel preparation of specialists according to the American model.

The introduction of it will make Kazakhstan:

- competitive in qualitative education that will attract many foreign citizens; – it will integrate such advantages of the American higher education as: diversity of educational institutions – from small humanitarian colleges to large state and private universities including research and corporative universities the analogues of which there are no in Kazakhstan.

8. Introduction of decentralization of management in Kazakhstani Universities and providing of academic freedoms will allow:

- to stimulate innovative activity of universities and its staff on developing more perfect standards, teaching programs and courses according to adequate modern requirements and appliance into teaching process innovative technologies and methods of teaching;

- to continue the work on developing multimedia and electronic textbooks, the use of computer teaching and controlling programs in the teaching process. Also it is necessary to create interdisciplinary courses, and joined programs of teaching and scientific researches with scientific and educational institutions of foreign countries and post-soviet countries. Which provide competition of our post-graduates at the world market.

- to abolish single standards, single teaching plans that restrain creative approach, creative initiative and sound competition between universities for qualitative education;

- to raise the responsibility of the universities for retraining pedagogical staff for working on new innovative technologies for utmost informatization and computerization of teaching process, for giving a free access of students and professors to informational resources, for application and development of distance education, and forming the market of on-line education of students. The universities should also be responsible for developing finance provision of universities, for developing infrastructures, for raising the image of the university, for developing fundamental and applied researches, for creating new techno parks and techno

polices which are to be linking elements between production and education.

2. Nowadays the higher education is highly developing in the USA. The US educational strategy, the system of higher education in particular, is recognized as the most effective and successful.

3. The most important tendencies characteristic for the USA higher education system are: globalization, technologization, computerization, internatinalization and aspiration through these tendencies to strengollowing then their position at world education market.

4. The key indicators of high competitiveness of the American higher education are: in the ranking of the best world universities there are 60 American universities, in the USA there are the largest number of outstanding specialists who are regarded to be the best or one of the best specialists in their fields and consequently are the best in different basic researches. The USA has 9 Nobel prize winners more than in any other country. And all these come as evidence that American higher education system is the best in the world and it is in harmony with the needs of industry and powerful corporations, of small and huge firms. This educational system is characterized by high quality and productivity of multistage preparation of specialists particularly at postgraduate training. It attracts constantly increasing number of students from all over the world. The American universities are characterized by high technological support an well-developed infrastructure, by significant amount of financing both as the part of state assistance and from private sources as well. It includes financial costs on each student, high traditionalism. In the USA the system of charity activity is highly developed that is stimulated by tax legislation. The basic of high competitiveness of the US higher education system is decentralization of university management and provision of academic freedom.

5. Under the influence of globalization, technologization, internalization, increasing market relations the active reforming of all American universities is under way. It concerns both national universities and the private ones as well. They are transformed into economic corporations linked with industry and education. Thus, we can conclude the peculiarity of the American higher education system as productivity and entrepreneurship [4].

6. One of the peculiarities of the US higher education system at the modern level is the distributive education or life-long education. The significant feature of the distributive or life-long education is the fact that education in a person's life is distributed in small portions and comes along with their public

work. Despite the certain similarities the distributive education is not quite the same as the system of continuous education and it doesn't replace it. Thus, the system of continuous education provides for joint educational possibilities as in official so in unofficial systems. The system of distributive education lies in fact that your public work is quite common between educational periods. We are speaking not only of postgraduate education but also of retraining education caused by changing economical situation in the country. The periods of public work are alternated by the process of after-secondary education which is regarded as the necessary component of getting the higher professional education. The vital chain education-work-leisure-pension is broken, there appear opportunity to coordinate it in accordance with public query, as well as with their own wishes and needs, which could substantially vary during human life [5].

We can make the following conclusion that the organization of postgraduate education is necessary for RK entering into the number of 30 developed countries of the world. The country should create maximum score for development of creative potentials of students, for revealing talents and abilities of a person to serve the society. So, one of the aims of educational program of undergraduates should be forming of additional professional competency linked both with scientific – research and practical activity. Availability of these trends of world educational space requires comprehensive attention to the issues of high quality higher education. It will provide well – trained graduates who are able to become in future outstanding representatives of some fields of social life and to make professional and creative elite of the country.

Under reforming conditions of the national educational system, its integration into the world educational space it is very important to be aware of modern foreign educational practice, to be able to analyze processes in the educational sphere and abroad. The developing internationalization of all aspects of social life demands constant analyzing of all processes in the educational sphere and abroad and its accordance with local educational system. The study of the state, regularities and tendencies of the development of educational systems in comparison with different countries and regions of the world, its national and regional specification is one of the important means of social and «cultural» progress and unity of the nations.

All these statements have become the basis of my interest and study of the US educational experience aimed at perfection of education and bring-

ing up future specialists in Kazakhstan. The major methodological issues were in the problem how to use expediently the achievements of the USA. The problem is how to look in fresh eye at the local experience and try to grow up future specialists taking into account the advanced ideas from the practice of the higher institutions of Kazakhstan. I have taken into consideration the points of view of different scientists:

a) the study, revelation of all negative and positive social and pedagogical processes which occur in the educational sphere abroad are important for getting useful knowledge as the basis of further scientific research and as precondition for further experimental activity at national level for developing theory and practice of the local pedagogy (Higher education today 2004:32-36).

Thus, the conducted analysis of the comparative pedagogy gives me the following summaries:

- one of the possible means of searching ways of rising efficiency of higher education in Kazakhstan is study of foreign pedagogical experience;

- the most precious in any research is not blind copying but creative usage of foreign experience in the practice of higher education and pedagogy. Accumulation of foreign experience tendencies lets us comprehend better the priorities of the local higher education, direct and forecast its development. It gives us the full vision of modern problems in education and ways of solving them.

2. The state of the Problem.

The major problems of Republic Kazakhstan higher educational system holding back its development are:

- availability of centralized management of higher institutions by the Ministry of Education of RK and lack of academic freedoms, unified standards deviation of which is regarded as serious drawback during the certification or accreditation of higher institutions.

- the low degree of demand of graduates shortly after graduating from university. Not any company, firm or enterprise no matter state or private wants to hire a graduate without experience. It causes difficulties while applying for a job.

- duplication of specialists in state and non-state universities leads to over-production and besides the graduates have different levels of education. According to various experts only 30-40 percent of graduates are able to apply for a job.

The maximum success in the modernization of the higher educational system of RK can be achieved if all programm arrangements of the government absorb the maximum possible from positive American potential in the sphere of higher education along all major indicators of quality: the qualitative selection of school leavers, the qualitative teaching staff, the high level of organizing educational process, logistic support, the developed infrastructure and amount of financing.

Introduction of decentralization of universities, provision of academic freedom will give a chance:

- to cancel common standards and uniform curriculum that hold back creative approach, creative initiative and healthy competition of universities for qualitative education.

- to raise responsibility of universities for organizing retraining of teachers for working with innovative new technologies: providing free access to information resources for all students and professors, informatization and computerization of educational process, the introduction and expansion of distance education, for the need of formation of the market of online learning, for developing logistic support and infrastructures of universities, for raising the image of university and expansion of traditions, for development of basic and applied research of priority directions, for the creation of new technological parks and technopolises which should be linking points between production and training.

References

- 1 Kazakhstan Strategy «Kazakhstan-2050» – New political course of the state/ Address by the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan/ Kazakhstanskaya Pravda, №39. – Astana, 2012. – 14 December.
- 2 Fedorov I., Ercovich S. Higher Education in Russia. To use the world experience appropriately. – 2003.
- 3 Dzhurinsky A..N. Internalization of the Higher education in the modern world. – 2004.
- 4 Zamulin,O.A., Kapustin, B.G., Konstantinovsky D.L. Transformation of the universities and new approaches to the content and structure of education // journal Higher education today. – № 8. – 2004.
- 5 Denis, M. The future of the universities in 10 years period. – 2004.

Карипбаева Г.А.,
Зайсанбаев Т.Қ.

**Латын әліпбі –
өрісің кең әліпбі**

Karipbayeva G.A.,
Zaisanbayev T.K.

**The Latin Alphabet is the
Alphabet of future**

Карипбаева Г.А.,
Зайсанбаев Т.Қ.

**Латинский алфавит –
алфавит будущего**

Мақалада қазақ әліпбінің қалыптасуы туралы сөз болады. V-VIII ғасырларда қолданыста болған көне түркі жазуы және А. Байтұрсынұлы қазақ тіліне бейімдеген араб әліпбіне қысқаша шолу жасалған. А. Байтұрсынұлы араб графикасы негізінде жасаған әліпбі қазақ тілінің дыбыстық құрамын нақты бейнелегенімен, араб әліпбінің көптеген кемшіліктері бар. 1924 жылы Орынбор қаласында болған «Қазақ білімпаздарының тұнғыш съезінде» қазақ жазуын латын әліпбінен көшіру мәселе сөз болған. Мақалада араб жазуын қолдаған А. Байтұрсынұлы мен латын жазуына көшү қажет дег есептеген Н. Төреқұлов арасындағы талас жан-жақты талданған. А. Байтұрсынұлы мен Н. Төреқұловтың өздері қолдаған әліпбі турали айтқан пікірлері көлтірілген. Автор екі пікірді салыстыра келіп латын графикасының бүгінгі қоғам үшін қажеттілігі басым екенін сөз етеді. Сондай-ақ автор әліпбиді ғана емес, қазақ емлесін де қайта қарастырып екенін, сол арқылы кірме сөздердің жазылуын бір ретке көлтіруге болатынын нақты дәлелдейді.

Тұйін сөздер: әліпбі, дыбыстық құрамы, қазақ жазуы, түркі жазба ескерткіштерінің құпиясы, қазақ зиялыштары, бейімдеп алушын қызындығы, дыбыс жүйесі.

This article tells about the history of formation of Kazakh Alphabet. The Ancient Turkic language, used in V-VIII centuries and the Arabic language adapted to the Kazakh language are shortly described. Though in this work the sound system of the Kazakh Language has been well described, there were many shortages in the Arabic language. In 1924 «The First Conference of Kazakh Intelligence» where the transferring to the Cyrillic alphabet was discussed was held in Orenburg.

As well the dispute between A. Baitursynov, who supported keeping using the Arabic Alphabet and N. Torekulov, who suggested to transfer to the Cyrillic alphabet. The comments of A. Baitursynov and N. Torekulov on the alphabets supported by them are given as well. The author comparing the arguments of both sides tells about the vitality of transferring to the Latin Alphabet now. As well the author tells about the necessity reviewing of the Kazakh Grammar to put in order the borrowed words.

Key words: alphabet, sound system, Kazakh writing, copy of the ancient Turkic writing, Kazakh scientists, complexity of pointing out, the system of sounds.

В статье рассказывается об истории формирования казахского алфавита. Также кратко описываются древнетюркский алфавит, который использовался в V-VIII вв., и арабский алфавит, адаптированный под казахский язык А. Байтұрсыновым. Хотя в нём и хорошо описывается звуковой состав казахского языка, у арабского языка было много недостатков. 1924 году в Оренбурге прошел «Первый съезд казахской интеллигенции», где говорилось о переходе на кириллицу. В статье подробно описывается спор между А. Байтұрсыновым, который поддерживал продолжение использования арабского алфавита, и Н. Торекуловым, который предлагал переход на латиницу. Приведены комментарии А. Байтұрсынова и Н. Торекулова о поддерживаемых ими алфавитах. Автор, сравнивая доводы обеих сторон, говорит об актуальности перехода на латиницу сегодня. Также автор говорит о необходимости пересмотра казахской грамматики для упорядочивания заимствованных слов.

Ключевые слова: алфавит, звуковой состав, казахское письмо, копия древней тюркской письменности, казахские учёные, сложности выделения, система звуков.

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медициналық университет,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ
*E-mail: alipbai@gmail.com

ЛАТЫН ӘЛІПБИ – ӨРІСІ КЕҢ ӘЛІПБИ

Бұл күндері адамзат баласы күнде пайдаланатын жазудың каншалықты маңызды екеніне тіл мамандары болмаса көпшілік назар аудара бермеуі де мүмкін. Жазу – адамзат қоғамын дамытуши, өркениетті ілгері бастируышы күш. Жазудың қажеттілігін адамзат баласы ерте кезден бастап-ақ сезінген. Қажеттілік әсерінен пиктографиялық, иероглифтік жазулар, одан кейін буын жазулары пайда болды. Бұл жазудардан әріптік (дыбыстық) жазуға өтүге жүздеген жылдар кетті. Ал әріптік жазу ғылымын дамуына өте зор ықпал етті.

«Кез келген халық мәдениетінің, өркениетінің деңгейін анықтайтын басты белгілердің бірі – оның жазуы екені даусыз. Көп уақыт бойы европалықтар жабайы санап келген түркі халықтарының төл жазуының болғандығы XIX ғасырда Данияғалымы Вильгельм Людвиг Петер Томсен көне түркі жазба ескерткіштерінің құпиясын ашқандаған белгілі болды» [1, 11]. V-VIII ғасырларда қолданыста болған бұл жазу Араб халифаты үстемдігі кезінде бірте-бірте қолданыстан шығып, ұмытылды. Ислам дінін тарату мақсатында мектеп, медреселер ашқан арабтар өз жазуларын пайдаланып, өз сөздерін қолданды. Сөйтіп, түркі халықтары арасына араб-парсы сөздері көптеп ене бастады. Араб-парсы тілінен тек діни сөздер ғана емес, ғылым мен білімге, мәдениет пен әдебиетке қатысты сөздер де енді. Өйткені сол кездегі Араб халифаты ғылымы мен білімі, әдебиеті мен мәдениеті дамыған ел болатын. Дегенмен, түркі халықтары, сонын ішінде қазақ халқы да пайдаланған араб жазуы қазақ тілінің табиғатына сай келмейтін еді. Араб жазуын ғұл кемшілігін пайдаланған Н.И. Ильминский, А.В. Васильев, А.Е. Алекторов, В.В. Катаринский, Н.Ф. Катанов сияқтылар қазақтарды біртіндеп орыстандыру, шоқындыру мақсатында орыс әліпбіне негізделген қазақша әліппелер дайындағы. Қазақ жүртін шоқындыруды, орыстандыруды көздеген миссионерлер тіпті қазақ топырағынан шыққан алғашқы ағартушы ғалым-педагогтардың бірі – атақты ІІ. Алтынсаринді де осы мақсатқа пайдаланды. Алайда олардың орыс жазуына негіздел құрастырган әліпбилері де қазақ тілі дыбыстық жүйесін дәл таңбалап бере алмагандықтан, өміршең бола алмады.

1907-1014 жылдар аралығында көптеген қазақ зиялышары араб жазуын қазақ тіліне бейімдеуге талпыныстар жасады.

Олар жасаған әліпбі нұсқалары баспалардан шығып, аз уақыт қолданыста да болды. Бірақ бұлардың ешқайсысы ұлы ғалым А. Байтұрсынұлының 1912 жылы жасаған әліпбіне тең келмеді. Ол әуелі қазақ тілі дыбыстық жүйесін ретке келтіріп, сонан соң араб әліпбін қазақ сөзін дәл таңбалauғa бейімдеп, ұлттық тілдің төл дыбыстарымен толықтырды. Бұл әліпбиді қазақ халқы ұзақ уақыт пайдаланып келсе де тек 1924 жылы ғана ресми түрде қабылданды.

1924 жылы маусының 12-18 күндері аралығында Қазақ АКСР-нің сол кездегі астанасы Орынбор қаласында өткен «Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезінде» негізгі мәселе білім беру, жазу мәселесі болды. Осы съезде қазақ жазуын латын әліпбіне көшіру туралы сөз болды. Съезде А. Байтұрсынұлы әліпбі мәселесіне арнап баяндама жасады. Әліпбиде тілдің табиғатына тән емес, басы артық дыбыстар болмаса тіл тазалығының сақталатынын ұлы ғалым атап көрсетті. А. Байтұрсынұлы әліпбидің шығу тарихына, түркі халықтары қолданып жүрген әліпблерге тоқтала келіп, жақсы әліпбидің қасиеттерін сипаттап береді. Оның: «Жақсы әліпбі тілге шақ болуы керек. Өлшенбей тігілген о жер бүр жері бойға жуыспай, қолбырап, солбырап тұрган кең киім сияқты артық әріптері көп әліпби де қолайсыз; Бойыңды қысып, тәнінді құрыстырып, тырыстырып тұрган тар киім сияқты әрпі кем әліпби де қолайсыз болады» [2, 74], – деген пікірінің бұл күндері өзектілігі арта түспесе кеміген жоқ.

А. Байтұрсынұлы араб жазуын қолдаса, белгілі қогам қайраткері, Мәскеудегі КСРО Орталық Атқару Комитеті жаңындағы Орталық баспа басқармасының төрағасы Н. Төреқұлов латын графикасын жақтап сөйлемді. Сол кездегі қазақ зиялыштары да, орыс ғалымдары да А. Байтұрсынұлы жасаған емлениң өте дұрыс екенин мойындаған. Дау араб жазуы мен латын жазуының қайсысы қолайлы деген мәследен туындаған. Осы үлкен даудың бір жақ басында Н. Төреқұлов, екінші жақ басында А. Байтұрсынұлы бастаған қазақ зиялыштары тұрды. А. Байтұрсынұлы да, Н. Төреқұлов та өздері жақтаған графиканың артықшылықтарына нақты дәлелдер келтіреді. Енді соларға жеке-жеке тоқталайық.

Балаға үйретуге қайсысы ынғайлы дегенге екеуі екі түрлі дәлел келтіреді. А. Байтұрсынұлы: «Араб әріптері сөз ішінде сап түзеген солдат сияқты сымға тартқандай, екі сызық арасында қысылып тұрган әліп те болмайды. Жолы бір сызық бойымен тартылып, жалғыз сызыктан жоғары да, төмен де ылғи асып шығып отырады.

Оның үстіне қойылатын қосымша асты, үстінде белгілері, нұктелері болады. Мұнда бірдейлік, бір өңкейлік, бір беткейлік жоқ. Мұның әріптерінің бірі биік, бірі аласа, бірі ұзын, бірі қысқа келіп, сөз әлпіне айырың-үйірің ашық сүгрет береді. Бір жағынан онысы, екінші жағынан қойылатын қосымша белгілері сеп болып, сөз сүгретін көзге елеулі етіп, тез танытады, тез оқытады» [3, 256-257], – десе, Н. Төреқұлов: «Жазудағы қолайсыздықтардың есеп-саны жоқ. Байқұс бір «Жылқышының» ішінен 8 ирек шығарып, астына 9, үстіне 9 нұктені басамыз. Жылқышы нұкте мен иректің зұлымынан езіліп, жалпиып қала береді. Тез жазғанда қай қазақ ол ирек пен нұктелерді санап отыруға шыдайды? Оның үстіне әр екі әріптен соң қолды көтеріп отырсан, қалай тез жазасың? «Қазақ» деген кішкене бір сөзде қолынды 9 сермейсің» [4, 66], – деп араб жазуында нұктелердің көп болуын, қолды қайта-қайта көтере беруге тұра келетінін араб графикасының кемшілігіне жатқызады.

Н. Төреқұлов араб графикасының цифрларды жазудағы кемшілігіне де көңіл бөледі. Бұл туралы: «Жазуды оң қолдан сол қолға қарай жазамыз (осылай жазсан қарап болады: терісіне жазсан тозаққа дозаққа түсесің деп ешкім айтпаган фой). Сан болса терісіне жазылады. 1924 дегенді 4291 қылыш жаз деп айтатын кісі әзірге көрінбей тұр. Енді сөздің ішінде ұзынырақ сан таңбалары ұшырап қалса, қаламынды көтеріп, орын шамалаша керек болып, түрлі-түрлі қындықтар туады» [4, 68], – деп жазады. Ол сонымен қатар араб жазуының медицина, алгебра, геометрия ғылымдарындағы формулаарды жазуға, сондай-ақ музықада нотаны таңбалauғa да онша ынғайлы емес екеніне назар аударады [4, 68-69].

Латын графикасы да мінсіз деп айттуға келмейді. Бұл графика үнді-европа тілдеріндегі дыбыстарды дәл бергенімен, қазақ (түркі) тіліне келмейді. А. Байтұрсынұлы араб әріпінен 14 әріпті өзгертпей алыш, 5 әріпіне ереже қосып алғанын айта келіп, латын әріп туралы былай дейді: «Латын әріпінен ең өзгерпестен алдық дегендे 15 әріпін алған. Басқаларын өзгертіп алыш отыр. Сөйтіп алғанда, 7 әріп өзгертіп алуға жараған, басқалары тіпті жарамаған соң «ң» мен «й» дыбыстарына ойдан шығарып, ң мен жаңа таңбаларын алыш отыр» [3, 255-256].

Еріне, халықтың өз төл әліпбі болмағандықтан, туыстық қатынасы жоқ басқа тілдің әліпбін бейімдеп алудың қындығы көп екени белгілі. Сондықтан А. Байтұрсынұлы мен Н. Төреқұлов арасында екі әліпбиді баспаға бейімдеу туралы айтыс-тартыс көп болған. Кезінде бұл

өзекті мәселе болғанымен, қазіргі компьютерлік заманда онша маңызды емес екенін ескеріп, бұган тоқталмайық деп отырмыз. Қазіргі кезде жазудың ең көне түрі иероглифтік жазумен ғылымын дамытып отырған елдер де бар. Дегенмен олардың біраз уақыттары иероглифтерді үйренуге кететінін және халықтың жаппай сауатты болуына иероглифтің көрінісін тигізетінін атап өтпесе болмайды. Мәселе әліпбидің тілдегі дыбыстарды дәл беруінде және тілдің өзіндік ерекшелігі ескерілген емледе. Жоғарыда айтқанымыздай А. Байтұрсынұлы жасаған емленің артықшылығын жақсы түсінген Н. Төреқұлов: «Жазудың емле жағы қазақта бітейін деп қалған. Атақты тархиши Нажиб Асим (Нәжиб Фасим)» «Түрік» деген сөзді баяғыша «трк» түрінде емес «түрік» деп үйрету үшін 20 жыл ұрынды, «т»-дан соң «уау» хәрпі керек дегені үшін көп заманға дейін «Нажибесімді» «уаули түрік» деп Стамбул келеке қылды, тағдырға шүкірлер болсын, Байтұрсынұлы Ахмет мұнан он шақты жыл бұрын тілге туралап түзеткенде барлық жүрт керектігін біліп, қабыл алған» [4, 65], – деп әділін айтқан.

1929 жылы Қызылорда қаласында ресми бекітілген латын жазуына негізделген тіліміздің әліпбійінің емле ережесі А. Байтұрсынұлының әліпбійен алшақ кеткен жоқ. Соның дыбыстық құрылымын басшылыққа алды. Бұның себебі ұлттық болмыс пен ұлттық тілдің қадір-қасиетін жақсы түсінетін Алаш арыстарының көзі тірі еді. Олар орыс сөздерін жазып-айтуға бейімдейтін бөтен дыбыстарды латынша түр алған «төл» әліпбіге енгізуге қатты қарсылық көрсетуі мүмкін болатын.

Мәселен, қазақтың латынша әліпбійінің 1929 жылғы емле ережесі бойынша өзге тілдік сөздерді қазақша жазу: «1. қазақ емлесінің негізі дыбыс жүйесінше болу керек; дыбыстың өзгеруү осы күнгі қалық тілінде айтылған, есітілген күйінде жазылғуы керек. Сөз-сөздің ішінде гі дыбыстардың бірінің біріне ұсан өзгергені де – еліктірүү, ұсамай өзгергені де ірітуү, әсіресе бір ыңғай жуан, жа бір ыңғай жіңішке болып өзгергендері, – өзгерген күйінде жазылғуы керек. Жазудың бұл дыбыс жүйесіне келмейтін жерлеріне осы қауылда айырықша ережелер болуы керек. 2. шеттен кірген сөздердің емлесі дыбыс жүйесі мен жазылғуы керек те, айага қазақтың сөз жүйесіне қонуу керек» [5, 190], – деп белгіленген.

Бұл ережеде кірме сөздер үндестік занына бағынып жазылуы біршама дұрыс жолға қойылғанымен, қазақ тіліндегі дауыссыз дыбыстардың бір-бірімен тіркесімі, дауысты жа-

не дауыссыз дыбыстардың үндесімі жағынан, сондай-ақ орыс тіліндегі кейбір дыбыстарды қазақ тіліндегі қандай дыбыспен беруге болады деген сұрақтарға жауап беруде көптеген кемшіліктері бар екені байқалады. Бұл өз кезегінде кірме сөздердің жазылуында ала-құлалықтар туғызыды, сондықтан 1938 жылы толықтырылып қабылданған ережеде х, в, ф дыбыстары қосылып, орыс тілінен енген сөздер орыс тіліне барынша жақындастып жазылатын болды. Бұл қазақ тілінің табиғатын бұзуга жасалған алғашқы шабуыл еді. Ал тіліміздің өзіндік ерекшелігін бүлдіріп, табиғи заңдылықтарын бұзған кирилшеге негізделген қазақ жазуы 1940 жылдан бүгінге дейін кең қолданыста болып келе жатыр. 1928 жылдан басталған қазақ жазуын ауыстырудың тарихын зерделеп, ой таразысына салсақ, теренірек бойлап, кеңірек ой жүгіртсек, жалпы арабшадан латынға, латыншадан кирилге көшудің қофамдық-әлеуметті қажеттілігі мен экономикалық тиімділігі т.б. уәждерінен ғөрі саяси астары басым болғанын анғарамыз. Яғни, бір мақсат – орыстандыру саясаты тұрған.

Откен ғасырдың 20-30-жылдары латын емес орыс әліпбій пайдаланайық дегендер де болған. Ал Н. Төреқұлов: «Орыс әліпбійінің майданы тар. Орыс, бұлғар сықылды елдерден басқа онымен жазбайды. Латын әліпбійінің майданы кең. Мұнымен кең майданға шығамыз» [4, 80-81], – деп сол кездің өзінде-ақ европаның озық ғылымын менгеруге латын әліпбійінің зор қомегі болатынын болжаған.

Кезінде Алаш зияялыштары қазақ әліпбій мен емлесіне (жазуына) қатысты мәселелерді ұлттық мұдде тұрғысынан сөз етіп кетсе, қазіргі уақыттың бірқатар ақын-жазушылары мен ғалымдары тарапынан да соның жалғасын тауып, қолдау көріп жатқанын көреміз. Демек, сол ой-тұжырымдардың әлі де өз құнын жоймағанын, әлі де аса маңыздылығын байқаймыз. Сондықтан да қазіргі қазақ қофамы ғылыми-технологиялық, компьютерлік-бағдарламалық, қофамдық-әлеуметтік, тарихи-мәдени байланыстық (түркілік ұлттардың бірдей әліпбі пайдаланып тұтасуын) және т.б. жанама себептерді алға тарта отырып, негізінен ұлттық-танымдық, ұлттық-лингвистикалық мәселелерді қазақ жазуын латынша ауыстыру арқылы шешуге болады деген тұжырымға келіп отыр. Ол үшін тілдің табиғатына сәйкес келмейтін дыбыстарды әліпбі құрамынан шығарып тастау керек. Алайда қазіргі кирилше әліпбиді пайдаланып отырғанда олай істеу мүмкін емес. Себебі оған көзі де, өзі де үйреніп, әбден бауыр басып қалған қазіргі қазақ қофамы

– өзгетілдік сөздерді, ендігі уақытта тілміздің төл дыбыстарымен қазақша жазып-айтуды бірден қабылдай алмайды. Ол үшін әліпби ауыстыру қажет. Ал әліпби ауыстыру, шындығына келгенде, орыс жазуына немесе оның тіліне деген қарсылық емес. Ол – ұлттық-танымдық, ұлттық-лингвистикалық мәселені шешіп, рухани тәуелсіздік алуға бағытталатын аса маңызды қадам. Тілміздің дыбыстық жүйесіне негізделген төл әліпбін құрастырып, емле мәселесін онтайлы шешіп алған соң ғана жазуымыз өзінің төл табиғатымен табыса алады.

Жаңа әліпби, жаңа жазу, жаңа ереже арқылы ғана кирилл әліпбінен, сол арқылы құштеп ендірілген жат тілдік дыбыс-әріптерден, сол дыбыс-әріптер қолданылатын өзгетілдік сөздер орысша қалай жазылса, қазақ тілінде сол қалпында жазуға мәжбүрлайтін емле ережелерінен, айналып келгенде, орыс тіліне тәуелділіктен құтылуға болады. Латын әліпбіне көшкенде қазақ тілінің табиғатына тән емес дыбыстарды әліпбиге кіргізу арқылы қазақ тілінің өзіндік ерекшелігін, табиғи бітім-болмысын сақтап қала аламыз.

Әдебиеттер

- 1 Исхан Б.Ж., Зайсанбаев Т.К., Аюбай К.К. Өзгетілдік қоғамдық-саяси сөздерді латынша жазу жобасы. – Алматы: Абай ат. ҚазҰПУ-дың «Ұлағат» баспасы, 2013. – 142 б.
- 2 Қазақ білімпаздарының тұңғыш сійезі. – Алматы: «Атамұра», 2005. – 144 б.
- 3 Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. 4-т. – Алматы: «Алаш», 2006. – 320 б.
- 4 Төрекұлов Н. Шығармаларының көп томдық жинағы. – Алматы: «Ел-шешкіре» КҚҚ, 2007. – 288 б.
- 5 Әміржанова Н. Қазақстандағы латын жазуының тарихи тағлымы. – Алматы: Мемлекеттік тілді дамыту институты, 2012. – 300 б.

References

- 1 Ishan B.Zh., Zaisanbayev T.K., Auibai K.K., Ozgetildik kogamdyk-saiasi sozderdi latynsha zhazu zhobasy. – Almaty: Abay at.KazUPU-dyn «Ulagat»baspasy, 2013. – 142 b.
- 2 Kazak bilimpazdarynyng tungysh siezi. – Almaty: Atamura, 2005. – 144 b.
- 3 Baitursynuly A.Bes tomdyk shygarmalar zhinagy.4-n. – Almaty: Alash, 2006. – 320 b.
- 4 Torekulov N. Shygarmalarynyng kop tomdyk zhinagy. – Almaty: El-shezhire KKK, 2007. – 288 b.
- 5 Amirzhanova N. Kazakhstandagy latyn zhazuynyn tarihi taglymy. – Almaty: Memlekettik tilde damyту instituty, 2012. – 303 b.

Ана тілі халық болып жасалғаннан бері жан
дүниесінің айнасы, өсіп-өніп тұрлене беретін, мәңгі
құламайтын бәйтерегі.

Жұсіпбек Аймауытұлы

Ахметалиева Г.У.,
Бураханова К.С.

**Инновациялық үрдістің негізі –
жаңалықтарды қалыптастыру,
қолдану, жүзеге асыру**

Ahmetalieva G.Y.,
Burakhanova K.S.

**Forming, using and introduction
to life is the idea of innovative
technologies**

Ахметалиева Г.У.,
Бураханова К.С.

**Формирование новостей,
их использование и внедрение
в жизнь – это суть
инновационных технологий**

Мақалада білім беру жүйесін жаңарту мен жетілдірудің маңыздылығы және қазіргі жастаңдың инновациялық, технологияларды менгерге білуінің маңыздылығы туралы жазылған. Қазақ тілінің оқыту жүйесін жетілдірудің, жаңартудың ұстанымдары айтылған. Студенттерге білім беруде жаңашыл технологияларын қолдану инновациялық бағытта жұмыс жасау заман ағымына сай талап етілуде. Оқытушының шығармашылық ізденүі, оқытуда жаңа педагогикалық, технологиялар мен инновациялық әдіс-тәсілдерді менгеруі кәсіби құзырлығының жоғары деңгейде болуы қажет. Қазіргі кезде белгілі бір білім көлемімен қамтамасыз ету жеткіліксіз. Студентті білім алуға, оқуға, үйретуге көп мән берілу тиіс. Ақпараттық технологияның мүмкіндіктерін қолдану студенттердің қазіргі заман талабына сай білім алуына, білім сапасын көтеруге тікелей әсер етеді.

Түйін сөздер: инновациялық, технология, ақпараттық, технология, құзырреттілік, коммуникативтік құзырреттілік, білім, білік, тілдің да-мұры, дағды, құзырлышы.

This article considers the vital peculiarities and methods of innovative technologies in educational process, as well as the effectiveness of their implementation. The article tells about renewing and improvement of educational system and the importance of innovative technologies for young people. Teaching the Kazakh language needs to be improved and updated. Students must be provided by all the necessary conditions to work with innovative technologies. The teacher must be aware of innovative technologies, to develop himself. Nowadays it is not enough to be a specialist in one sphere. The student must get knowledge, learn and acquire the skills. The information technologies allows students to find the necessary knowledge to be aware of any innovations and to become a good specialist.

Key words: innovative technologies, information technologies communicative competence, knowledge, skills, language development, skills and competence.

В статье рассмотрены основные особенности и методы использования инновационных технологий в учебном процессе. А также описывается эффективность их внедрения. Статья посвящается обновлению и усовершенствованию образования и тому, что современной молодежи необходимо знать об инновационных технологиях. Также говорится о принципах усовершенствования и развития преподавания казахского языка. Для студентов должны быть созданы условия для работы с инновационными технологиями. Преподаватель должен быть знаком с инновационными технологиями, эрудирован и постоянно повышать свой профессиональный уровень. В настоящее время недостаточно быть специалистом только в одной сфере. Нужно создать все условия для получения студентом знаний и приобретения навыков. Информационные технологии напрямую влияют на получение необходимых знаний студентами и повышение уровня образования в целом..

Ключевые слова: инновационные технологии, эффективность, внедрение, получение знаний, информационные технологии.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮРДІСТІҢ НЕГІЗІ – ЖАҢАЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ, КОЛДАНУ, ЖҰЗЕГЕ АСЫРУ

Жаңалық енгізу кез келген білім беру мекемесінің дамуы мен жоғары жетістікке жетуінің негізгі факторы болып табылады.

Қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытуудың әр түрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс-тәжірибесі зерттеліп, енде [1].

Инновациялық технологияларды қолдана отырып оқыту – таным әрекетін ұйымдастырудың ұтымды формасы. Мақсаты – оқу үрдісінің өнімділігін арттыру. Инновациялық технологияны қолдану: оқып үйрену, менгеру, өмірге ендіру, дамыту кезеңдері арқылы іске асады. Инновациялық оқыту білімді тереңдетумен қатар, оқу әрекетіне жетелеп, олардың окуға деген ынтасын оятады.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші роль атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындаі түседі.

Инновациялық процесс, ол барлық динамикалық процесстерді қамтып, жаңалық аймағында процессуалдық аспектілердің, барлық жаңалықтардың өзгеруіне байланысты. Қоғамның жедел жаңаруы үшін білім саласының, әсіресе қоғам үшін болашақ мамандарды даярлайтын жоғары кәсіби білім беру жүйесі жедел жаңаруы керек. Инновациялық оқыту білімді тереңдетумен қатар оқушының оқу әрекетіне жетелеп, олардың окуға деген ынтасын оятады. Қазіргі кезде педагогикалық технология ұғымы педагогикалық лексиконымызға берік еніп келеді. Технология – бұл қандай да болсын істегі, шеберліктеңі, өнердегі амалдардың жиынтығы деген ұғымды білдіреді.

Орыс педагогі К.Д. Ушинский айтқандай, қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бір сарынды сабактардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабактарында құнделікті пайдаланса, сабак тартымды да мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Занының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытуудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен.

Қазақ тілінің оқыту жүйесін жетілдірудің, жаңартудың ұстанымдары мынадай болып келеді:

1. Оқытудың әдістемелік жүйесін жаңартуды қазіргі қоғамдық-әлеуметтік сұраным талаптарымен сәйкестендіру.

2. Білім берудің жаңа педагогикалық paradigmасы.

3. Оқытудың белгілі бір нәтижеге бағыттала жүргізуі.

4. Оқытудың әдістемелік жүйесін жаңартудың негізі етіп білімнің жалпы адамзаттық құндылықтар мен ұлттық ерекшеліктерді ұштастыру [2].

Әрине, бұл ұстанымдардың барлығы да білім беру жүйесін жетілдіруде, жаңартуда маңызы зор.

Мемлекеттегі оқу-білімді жетілдіру және инновациялау мемлекеттің дамуының шешуші факторы болып табылады. Бұл даму факторының басымдықтары қазіргі заманғы білім мен озық ғылымды дамыту болып табылады.

Нақты мақсатқа қандай әдіс-тәсілдердің көмегімен жетуге болады? Оқу мақсатының жүйесінде берілген мақсаттың негізгі категорияларын пайдалана отырып, педагог өз енбектерінің нәтижесі туралы ақпарат алуға мүмкіндік алады. Демек, мақсат пен нәтиже – жаңалыққа бет бұрудың кілті.

Инновациялық үрдістің негізі – жаңалықтарды қалыптастыру, колдану, жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Кез келген жаңа әдіс жекелік, сондай-ақ уақытша жоспарға жатады. Бұл яғни, ұстаз үшін табылған жаңа әдіс, жаңалық басқа мұғалім үшін өтілген материал тәрізді.

Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады. Кейінгі кезеңде ғалымдар өз зерттеулерінде оқу-тәрбие ісіне жаңалықтарды енгізіп, тарату мәселесін қарастырады. Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқыту үрдісін үйімдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендируді міндеттейді. Ал жаңа педагогикалық технологияның түрі, колдану ерекшелігі, одан туындытын білгір мәселелер бүгінгі таңда әлі нақтыланып белгілі бір жүйеге түсіпеген дүние.

Бүгінгі таңда жоғары оқу орындарының басты міндеті – бәсекеге қабілетті білікті мамандарды дайындау екендігі белгілі. Заман талабы өзгерген сайын жоғары оқу орындарына қоғам тараپынан қойылатын талап та өзгереді. Сол талаптардың маңыздыларының бірі – педагогикалық үдерісінде инновациялық іс-әрекет жүргізу қажеттілігі. Бұл мәселеге келгенде, Қазақстанның жоғары білім жүйесі сәтті реформаны жүзеге асырып үлгерді. Бүгінгі білім саласына енгізілген үш саты-

лы білім беру, кредиттік жүйе, білім саласына мемлекет қана емес, жалпы қоғамның араласуы – инновациялық реформалардың бастапқы жемісі. Бүгінгі таңда әлемдік бәсекеге қабілетті кәсіби даярлығы жоғары, өз білімін ұдайы жетілдіріп отыратын, шығармашыл, ізденімпаз, инновациялық даярлығы қалыптасан ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізе алатын маман даярлау басымдықтар биігіне көтерілді.

Қазақстанда білім беру саласындағы педагогикалық инновация мен оқытудың жаңа технологиясы мәселелерін Ш.Т. Таубаева, Н.Н. Нұрхаметов, С.Н. Лактионова, Е.З. Батталханов, Қ.Қ. Қадашева, Т.О. Балықбаев, Ж.А. Қараев, Г.К. Нұргалиева, К. Бұзаубақова, С.Д. Мұқанова, Н.И. Хван, Л.Е. Румянцева, З.У. Имжарова, М.М. Мұқаметқалиқызы және т.б. педагог-ғалымдар зерттеген.

Қазіргі білім берудің әр түрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибелге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әр түрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын менгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны менгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбеттің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді үйімдастыруына көмектеседі.

Оқытушының сабак берудегі басты міндеті тіл үйренушіге тек оқу материалын ғана үйрету емес, оған өз бетінше оқу іс-әрекетін тиімді үйімдастырудың жолдарын көрсету болып табылады.

Медициналық жоғары оқу орындарында студенттерге қазақ тілін оқытудың негізгі мақсаты студенттердің сөйлеу икемділігі мен дағдыларын практикалық тұрғыдан менгерте білу. Қазақ сөзінің құдіреттілігін, сырын сезіндіру, тіл үйренуге ынталандыру.

Сабак берудің жаңа технологияларын менгерге отырып, әр түрлі әдістерді пайдаланып, білім сапасын арттыруға тырысамыз. Жаңа әдіс-тәсілдердің ерекшелігі – жеке тұлғаны қалыптастыруда, өз бетімен жұмыс істей алуша, шығармашылыққа баулуда ерекше рол атқарады. Тіл сабактары эстетикалық, адамгершілік, енбек және патриоттық тәрбие беруде өте маңызды болғандықтан, ұстаздан терең білімді, ізденүшілікті, қажырлықты талап етеді. Өздік жұмыс-

студенттің өз ойын, қиялын дамытып, сөздік көрүн молайтып, өз бетімен ізденуге, енбектенуге дағдыландырады.

Иновацияның қажеттілігі сыртқы себептермен де анықталады, мынадай бірқатар себептерге байланысты: адамдардың мұқтаждылығын қамтамасыз ету қажеттілігі, мектеп оқушыларының білімге, дағдыға, шеберлікке деген ұмтылсызы, жоғары сапалы білім алудағы жеке тұлғаның дамуы. Технологияны ұйымдастыруды үнемі жаңғырту жағдайында ұстап тұрып қана мектеп өз бағытын нығайта алады.

Жоғары оку орындарының жаңа кезеңде алға қойып отырған міндеттерінің бірі – кәсіптік білімі мол, өмірлік іс-тәжірибесінде алған білімдерін шығармашылықпен қолдана біletін білікті кадрлар даярлау. Студенттерді болашак мамандықтарын игеруіне тәрбиелеуде тек дәрісханалық жұмыстарымен ғана шектелмей, өзіндік жұмыстарды да түрлендіріп отыру – студенттердің терең білім алудына, кәсіби шеберліктерінің шыңдалуына, ақыл-оїнының ұшталуына септігін тигізеді.

Сапалы ұйымдастырылған өзіндік жұмыстар студенттердің үлгерімін жақсартудың бірден-бір кепілі.

Егемен еліміздің экономикасы мен саясатының, білім мен ғылымның тұтқасын өзге емес, өз еліміздің азаматтары ұстасу керек. Оның негізі бүгін қалануы тиіс. Бұл міндетті шешетін – болашақ қазақ мектебі. Құргақ қиялдан болашаққа нақты ұсыныс керек [3].

Жылдан-жылға мемлекетіміздің жастары білімді жетілдіруге, әсіреле шетелге барып дәріс алуда, тілді игеру мақсатын қөздейді, ол біздің мемлекетіміздің бәсекеге қабілетін арттыруына зор үлесін қосады.

Қазіргі кезде өндірістерді автоматтандыру, жаһандық ақпараттық желілер және жоғары жылдамдықтағы көлік жүйелерін жүргізу немесе басқару үшін өзге тілді менгеру қажет.

Орыс тілді дәрісханадағы студенттердің мемлекеттік тілде сөйлеу дағдысын дамыту, ауызша қарым-қатынас жасау кезінде коммуникативтік тілді қолданулаты үшін сөздік қорларын байыту, тіл байлығын жетілдіреді, танымдық қабілетін ұлғайтады, пәнге қызығушылығын арттырады, өз ойларын жүйелі түрде айта алуға машықтандыру үшін мәтіндермен жұмысты туруледі керек.

Оз ғылыми-технологиялық ресурстарымызды дамыту үшін біз жоғары технологиялардың халықаралық бизнесіне қатысу жөнінде бастамашылық танытуға тиіспіз. Бәсекеге қабілетті технологиилар инновациялық экономиканың өзегі ретінде өздігінен пайда бола қалмайды. Бұл ұзақ үдеріс – ғылыми зерттеудердің, құрделі де шығынды эксперименттердің, ақыр аяғында, ғалымдардың идеялық нұрлануының қыындықпен келетін жемісі. Бұл үшін бізге елдің ғылыми-техникалық әлеуетін жұмылдыруды жеделдегу, ресурстарды, ғылымды дамытудың таңдап алынған басым бағыттарына шоғырландыру, оның жетістіктерін өндіріске белсенді ендіру үшін жағдайлар туғызу қажет. Жаңа ғылыми-техникалық бағыттар – биотехнологиялар, нанотехнологиялар, ғарыштық қызмет пен ақпараттық-коммуникациялық технологиилар, бұлар отандық және трансулттық бизнеспен әріптестік жағдайында нақты нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігіміз бар салалар. Нак осы бағыттар бойынша бізге таяудағы болашақта мындаған жоғары білікті мамандар мен дипломды ғалымдар қажет болып отыр.

Көптілді білу – өнер-білімді, ғылымды, мәдениеттің гүлденуін, мемлекеттің экономикалық даму деңгейімен ғана емес, сонымен бірге мәдени, рухани өресімен таныстырады. Ал мәдени өре, рухани талғам деген халықтың ақыл-оїнының көрінісі – тілге тікелей тәуелді екені белгілі. Әрбір елдің, халықтың тарихта қалуы тіліне байланысты.

Әдебиеттер

- 1 Даuletbekova Ж., Раев К., Қыдырбаев О. Қазақ тілі. – Алматы, 2007. – 80 б.
- 2 Коянбаева С. Танымдық қызығуды белсендіру // «Қазақстан мектебі». – №6. – 2003. – 12 б.
- 3 Кадашева К. Жаңаша жаңғыртып оқытудың ғылыми әдістемелік негіздері: өзгетілді дәрісханалардағы қазақ тілі. – Алматы, 2001. – 35 б.

References

- 1 Dauletbekova Zh., Rayev K., Kydyrbayev O. Kazak tili. – Almaty, 2007. – 80 b.
- 2 Koyanbayeva S. Tanymdyk kzygudy belsendiru. «Kazakstan mektebi». – №6. – 2003. – 12 b.
- 3 Kadasheva K. Zhanasha zhangyrtyp okytudyn gylymi adistemelik negizderi: ozgetildi dariskhanalardagy kazak tili. – Almaty, 2001. – 35 b.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Акатаева А.А. – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, К.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті

Алтаева К.Ж. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, PhD докторы

Аханова Ж. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Айдарбаев С.Ж. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық құқық кафедрасының менгерушісі, заң ғылымдарының докторы, профессор

Акмадиева Г.П. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 3 курс докторанты

Албагли К. – Париж-7 Университетінің профессоры, СЕДИМЕС зерттеу институтының Президенті

Апенов С. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Ахметалиева Г. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы

Байзакова К.И. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультетінің Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, тарих ғылымдарының докторы

Байкушикова Г.С. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, PhD докторы

Бекмухаметова А.Б. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының аға оқытушысы, экономика ғылымдарының кандидаты

Бөжеева Б.З. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты

Бураханова Қ.С. – С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медициналық университеті, аға оқытушы

Вагнер Г. – Свободный университет Берлин, профессор

Губайдуллина М.Ш. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, тарих ғылымдарының докторы

Дабылтаева Н. Е. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, экономика ғылымдарының кандидаты

Даркенбаев А.И. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Джамалдинова М.Т. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультетінің дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы

Досыбаева Г.К. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, дипломатиялық аударма кафедрасының доценті м.а., педагогика ғылымдарының кандидаты

Досымбекова М.С. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Елемесов Р. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, экономика ғылымдарының докторы

Ермеков А.В. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Жандосова Ж. Ж. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық құқық кафедрасының магистранты

Жетібаев Н.С. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық құқық кафедрасының доцентінің міндетін атқарушы, заң ғылымдарының кандидаты

Зайсанбаев Т.Қ. – С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университетінің доценті, филология ғылымдарының кандидаты кафедрасының доценті

Идрышева Ж.Қ. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доцентінің міндетін атқарушы, тарих ғылымдарының кандидаты

Илясова Г. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының PhD докторанты

Исахова Б. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық құқық кафедрасының магистранты

Кабиденова Ж. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Карипбаева Г.А. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультетінің дипломатиялық аударма кафедрасының аға оқытушысы

Қосылғанова Н. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Күкеева Ф.Т. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, тарих ғылымдарының докторы

Кульбаева А.Т. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты

Медуханова Л.А. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының аға оқытушысы, экономика ғылымдарының кандидаты

Миралиева А.Ж. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, PhD докторанты

Муратбекова А. – Р.В. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының PhD докторанты

Нурдаулетова С.М. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының кандидаты

Нурланова Н.К. – Қазақстан Республикасы Ғылым және білім министрлігі Ғылым комитетінің «Экономика институты», экономика ғылымдарының докторы, профессор

Нұрбеков А.М. – Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты

Ондаш А.О. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доцентінің міндетін атқарушы, PhD докторы

Оралбекова А. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының магистранты

Сарсенбаева З.А. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық құқық кафедрасының магистранты

Татаринов Д.В. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының кандидаты

Таукебаева Е.С. – М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, PhD докторы

Токтыбеков Т.А. – «Нархоз» Университеті, Құқық және мемлекеттік басқару мектебі, құқық кафедрасының доценті м.а., заң ғылымдарының кандидаты

Тусупова А.Ж. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты

Удербаева Б.А. – Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің доценті, экономика ғылымдарының кандидаты

Шакиров К.Н. – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультетінің деканы, заң ғылымдарының докторы, профессор

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Раздел 1 Халықаралық Актуальные қатынастар және дипломатияның проблемы международных отношений өзекті мәселелері и дипломатии

Baizakova K., Yermekov A.B.	
The Impact of Chinese SLOC Development within International Security Trends	4
Alipbayev A., Byuzheyeva B.	
The struggle for leadership in the Asia-Pacific region: China and Japan	12
Muratbekova A.	
From Asia to Eurasia: China and India interests in Central Asia	18
Nurdavletova S.M., Akatayeva A.A.	
Analysis of the works of Western researches on Central Asia (2010-2016)	28
Ақмадиева Г.П.	
Тәуелсіз Қазақстанның дипломатиялық тәжірибесі қалыптасуының тарихи аспекті	32

2-бөлім Раздел 2 Еуропадағы Современные қазірі заман процессы Үдерістері в Европе

Wagner H.	
Historical and contemporary lessons of the transformation of Europe: the special case of DDR	40
Губайдуллина М.Ш.	
Системная трансформация и демократический процесс в Восточной Европе и Центральной Азии: синергетический эффект	48
Kukeeva F.T., Kossylganova N.Y.	
The crisis in Ukraine and its influence on Central Asia's political stability	56
Taukebayeva E.S., Altayeva K.Zh.	
The concept of 'sovereignty' in the European Union and Central Asia	62
Идрисева Ж.Қ., Кульбаева А.Т.	
Солтүстік Еуропа елдеріндегі көші-кон үрдісінің мәселелері	68
Байқашкова Г.С.	
Еуропалық Одактың Орталық Азиядағы Білім беру бастамасы	74

3-бөлім Раздел 3 Әлемдік экономика Вопросы мировой мәселелері экономики

Елемесов Р.Е.	
Проблемы и перспективы общей экономической теории в свете глобального экономического кризиса.....	82
Albagli C.	
Pourquoi la croissance ? L'inclusion de la croissance dans les gènes de la société industrielle	90
Медуханова Л.А., Кабиденова Ж.	
Шетелдік инвестицияларды халықаралық конвенциялар және ДСҰ келісімдерінің шеңберінде реттеу	100
Миралиева А.Ж., Нурланова Н.К.	
Предпосылки развития процессов взаимного сотрудничества Казахстана и России в экономической сфере.....	108
Bekmukhametova A.B., Ilyasova G.	
The perspectives of «Tenge-Dollar's» relationships	114

<i>Ongdash A.O., Oralbekova A.Zh.</i>	
The innovative activity of the enterprises: experience of Kazakhstan (Инновационная деятельность предприятий: опыт Казахстана).....	120

<i>Dabyltaeva N.E. Akhanova Zh.S.</i>	
Effect of exchange rate on international competitiveness and production efficiency of the monetary policy of the Republic of Kazakhstan	126

4-бөлім Раздел 4
Халықаралық Вопросы
құқық международного
мәселелері права

<i>Шакиров К.Н. Сарсенбаева З.А.</i>	
Международные соглашения как источник правового регулирования иностранных инвестиций.....	132
<i>Dosymbekova M.S., Toktybekov T.A.</i>	
The implementation of the principle of respect of human and citizen rights and freedoms	138
<i>Zhandossova Zh.Zh., Tatarinov D.V.</i>	
Issues of regulating customs tariffs in EAEU due to the membership of the Republic of Kazakhstan to the WTO	142
<i>Айдарбаев С.Ж., Умирзакова А.</i>	
Правовой анализ положений Доклада Рабочей группы по присоединению Казахстана к ВТО, касающихся политики сельского хозяйства	148

5-бөлім Раздел 5
Мемлекетішлік Внутригосударственное
құқық право

<i>Tusupova A.Z., Dzhamaldinova M.T.</i>	
Questions of law-making activity of the President of the Republic of Kazakhstan	154
<i>Даркенбаев А.И., Удербаева</i>	
Государственное регулирование в области поддержки использования возобновляемых источников энергии	160
<i>Жемібаев Н.С., Исахова Б.</i>	
Отбасына және кәмелетке толмағандарға карсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың виктимологиялық сипаттамасы	170
<i>Әпенов С.М.</i>	
Жанашырлық ниетпен жасалған кісі өлтірушілік үшін жауаптылықтың мәселелері	176
<i>Нұрбеков А.М.</i>	
Автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау және құқыққа сыйымсыз иеленіп алу кезінде қолданылатын электронды техника құрылыштарының түрлері және олардан корғану тәсілдері.....	182

6-бөлім Раздел 6
Білім беру Вопросы
және тіл білімі образования
мәселелері и языкоznания

<i>Dossybayeva G.K.</i>	
Higher education in Kazakhstan: some methods of its improving (Высшее образование в Казахстане: пути его реформирования).....	192
<i>Карипбаева Г.А., Зайсанбаев Т.Қ.</i>	
Латын әліпбі – өрісің кең әліпбі	198
<i>Ахметалиева Г., Бураханова Қ.С.</i>	
Инновациялық үрдістің негізі – жаңалықтарды қалыптастыру, қолдану, жүзеге асыру	204
Авторлар туралы мәлімет	208

CONTENTS

Section 1 Actual problems of international relations and diplomacy

<i>Baizakova K., Yermekov A.</i>	
The Impact of Chinese SLOC Development within International Security Trends	4
<i>Alipbayev A., Byuzheyeva B.</i>	
The struggle for leadership in the Asia-pacific region: China and Japan	12
<i>Muratbekova A.</i>	
From Asia to Eurasia: China and India interests in Central Asia.....	18
<i>Nurdavletova S.M., Akatayeva A.A.</i>	
Analysis of the works of Western researches on Central Asia (2010-2016).....	28
<i>Akmadiyeva G.P.</i>	
The historical aspect of the formation of the diplomatic practice of independent Kazakhstan	32

Section 2 Modern processes in Europe

<i>Wagner H.</i>	
Historical and contemporary lessons of the transformation of Europe: the special case of DDR	40
<i>Gubaidlina M.</i>	
System transformation and the democratic process in Eastern Europe and Central Asia: synergistic effect	48
<i>Kukeeva F.T., Kossylganova N.Y.</i>	
The crisis in Ukraine and its influence Central Asia's political stability	56
<i>Taukebayeva E.S., Altayeva K.Zh.</i>	
The concept of 'sovereignty' in the European Union and Central Asia	62
<i>Idrysheva Zh., Kulbaeva A.</i>	
The issues of migration processes in the Nordic countries.....	68
<i>Baikushikova G.</i>	
The European Education Initiative for Central Asia.....	74

Section 3 World economy issues

<i>Elemesov R.</i>	
Problems and prospects of the general economic theory in the light of the global economic crisis	82
<i>Albagli C.</i>	
The Inclusion of Accelerating Economic Growth in the Foundation of Industrial Countries	90
<i>Medukhanova L.A., Kabidenova Zh.</i>	
Regulation of foreign investments in the framework of international conventions and agreements of the WTO	100
<i>Miraliyeva A.Zh., Nurlanova N.K.</i>	
Background of the development process of mutual cooperation between Kazakhstan and Russia in the economic sphere	108
<i>Bekmukhametova A.B., Ilyasova G.</i>	
The perspectives of «Tenge-Dollar's» relationships.....	114
<i>Ongdash A.O., Oralbekova A.Zh.</i>	
The innovative activity of the enterprises: experience of Kazakhstan	120
<i>Dabyltaeva N.E. Akhanova Zh.S.</i>	
Effect of exchange rate on international competitiveness and production efficiency of the monetary policy of the Republic of Kazakhstan	126

Section 4 International law issues

<i>Shakirov K.N., Sarsenbaeva Z.A.</i>	
International agreements as source of legal regulation of foreign investments.....	132
<i>Dosymbekova M.S., Toktybekov T.A.</i>	
The implementation of the principle of respect of human and citizen rights and freedoms	138
<i>Zhandossova Zh.Zh., Tatarinov D.V.</i>	
Issues of regulating customs tariffs in EAEU due to the membership of the Republic of Kazakhstan to the WTO	142
<i>Aidarbayev S. Zh., Umirzakova A.</i>	
Legal analysis of agricultural policy provisions of the Report of the Working party on the accession of the Republic of Kazakhstan to the WTO	148

Section 5 Domestic law

<i>Tusupova A.Z., Dzhamaldinova M.T.</i>	
Questions of law-making activity of the President of the Republic of Kazakhstan	154
<i>Darkenbaev A.I., Uderbaeva B.A.</i>	
State regulation in the area of supports of use of renewable power sources	160
<i>Jetibayev N.S., Isahova B.</i>	
Victimological characterization of criminal offenses against the family and minors.....	170
<i>Apenov S.M.</i>	
Questions of responsibility for the murder committed for motive of compassion	176
<i>Nurbekov A.M.</i>	
The use of IT- technologies in preventing and disclosure of burglaries and thefts of vehicles	182

Section 6 Education and linguistic issues

<i>Dossybayeva G.K.</i>	
Higher education in Kazakhstan: some methods of its improving	192
<i>Karipbayeva G., Zaisanbayev T.</i>	
The Latin Alphabet is the Alphabet of future.....	198
<i>Ahmetalieva G.Y., Burakhanova K.S.</i>	
Forming, using and introduction to life is the idea of innovative technologies.....	204
Авторлар туралы мәлімет.....	208

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!**

- Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.
- Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.
- Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.
- Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Боленбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50